UCHWAŁA NR XXV/521/2026
RADY MIEJSKIEJ W BIELSKU-BIAŁEJ

z dnia 25 czerwca 2026 r.

w sprawie przyjęcia "Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Bielsko-Biała na lata 2026-2029"

Na podstawie art. 7 ust.1 pkt 9, art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2026 r., poz. 662 t.j.), art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024r., poz. 1292 t.j. z późn. zm.)

Rada Miejska
p o s t a n a w i a

§ 1. Po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, przyjąć "Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Bielsko-Biała na lata 2026-2029", będący załącznikiem do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Prezydentowi Miasta Bielska-Białej.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia. Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Bielsko-Biała na lata 2026-2029 podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego.

Przewodnicząca Rady Miejskiej

Dorota Piegzik-Izydorczyk

Załącznik do uchwały nr XXV/521/2026
Rady Miejskiej w Bielsku-Białej
z dnia 25 czerwca 2026 r.



GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI

GMINY BIELSKO-BIAŁA

NA LATA 2026-2029

BIELSKO-BIAŁA listopad 2025



GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI

GMINY BIELSKO-BIAŁA

NA LATA 2026-2029

Opracowanie:
dr Ewa Janoszek

BIELSKO-BIAŁA listopad 2025

Spis treści

1. Wstęp
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.
   - 4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
   - 4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.
   - 5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.
   - 5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.
     - 5.2.1. Zarys rozwoju przestrzennego gminy
     - 5.2.2. Krajobraz kulturowy
     - 5.2.3. Parki i założenia zieleni
     - 5.2.4. Cmentarze
     - 5.2.5. Zabytki archeologiczne
     - 5.2.6. Muzea
   - 5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.
     - 5.3.1. Wpis do rejestru zabytków
     - 5.3.2. Wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa
     - 5.3.3. Pomnik historii
     - 5.3.4. Park kulturowy
     - 5.3.5. Ustalenie ochrony w Miejscowym Planie Zagospodarowania Przestrzennego.
   - 5.4. Gminna ewidencja zabytków
   - 5.5. Zabytki o największym znaczeniu dla gminy
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.
7. Założenia programowe
   - 7.1. Priorytety Programu opieki
   - 7.2. Kierunki działań i zadania programu opieki.
8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami
9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami
10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami
11. Podsumowanie
12. Aneksy

1. Rejestr zabytków nieruchomych
2. Gminna Ewidencja Zabytków
3. Ewidencja zabytków archeologicznych
4. Spis obiektów objętych ochroną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Załączniki graficzne:

1. Mapa zabytków objętych ochroną prawną przez wpis do rejestru zabytków.
2. Mapa zabytków objętych ochroną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego wraz z ewidencją zabytków archeologicznych
3. Mapa zabytków nieruchomych i zieleni parkowej w gminnej ewidencji zabytków wraz ze strefami ochrony konserwatorskiej.

1. Wstęp

Spuścizna kulturowa to pojęcie szerokie. Zawierają się w niej materialne wytwory wielu pokoleń mieszkańców miasta, krajobraz kulturowy, miejsca cenne historycznie związane z konkretnymi osobami, instytucjami bądź zdarzeniami. Na dziedzictwo materialne Bielska-Białej składa się dorobek wieloetnicznej społeczności dwóch odrębnych miast, Bielska i Białej – z charakterystycznym układem ulic i placów, zabudową mieszkalną i przemysłową, parkami i cmentarzami. Na równi z nieruchomymi obiektami pozostają zbiory sztuki i rękodzieła, wynalazki techniki, zabytki etnograficzne i archeologiczne.

Zachowanie tej spuścizny i jej stan zależą w głównej mierze od działań podejmowanych obecnie, polegających na odpowiedniej ochronie, konserwacji i zapewnieniu możliwości funkcjonowania we współczesnych realiach społecznych i ekonomicznych. Zadania oraz kierunki tych działań oraz zadania określa gminny program opieki nad zabytkami, będąc opracowaniem pomocniczym w tworzeniu dokumentów strategicznych oraz nakreśleniu polityki gminy w dziedzinie ochrony szeroko pojętego krajobrazu kulturowego.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Na podstawie art. 87 ust. 1 ustawy z 23 lipca 2003 r. O ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 r. poz. 1292, 1907, z 2025 r. poz. 537 i 1168):

Art. 87.1.
zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

Cel i zakres opracowania:

2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:
1) (uchylony)
2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Sposób realizacji i egzekwowania zadań programu:

3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.
4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.
5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.
6. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

W prawie polskim, ochronę zabytków jako obowiązek państwa i obywatela deklaruje **Konstytucja Rzeczpospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.** *(Dz. U. 1997.78. 483)* w odnośnych artykułach:

Art. 5. Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.
Art. 6. ust. 1. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.
Art. 86. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest **ustawa z 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** *(Dz. U. 2024 r. poz. 1292, 1907, z 2025 r. poz. 537 i 1168)*

Ustawa ta definiuje podstawowe pojęcia z zakresu ochrony i konserwacji obiektów zabytkowych:

Art 3. Użyte w ustawie określenia oznaczają:

1) zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
2) zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
3) zabytek ruchomy – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
4) zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
6) prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
7) prace restauratorskie – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
8) roboty budowlane – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
9) badania konserwatorskie – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
10) badania architektoniczne – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
11) badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
13) historyczny zespół budowlany – powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
14) krajobraz kulturowy – postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

15) otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ustawa określa obowiązki organów administracji publicznej w zakresie ochrony zabytków, precyzując cele podejmowanych działań:

Art 4. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:
1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Ustawa definiuje przedmiot i formy ochrony:

Art 6. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:
1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
   a) krajobrazami kulturowymi,
   b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
   c) dziełami architektury i budownictwa,
   d) dziełami budownictwa obronnego,
   e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
   f) cmentarzami,
   g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
   h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
   a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
   b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
   c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
   d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
   e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393),
   f) instrumentami muzycznymi,
   g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
   a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
   b) cmentarzyskami,
   c) kurhanami,
   d) reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art 7. Formami ochrony zabytków są:
1) wpis do rejestru zabytków;
1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
2) uznanie za pomnik historii;
3) utworzenie parku kulturowego;
4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ustawa nakreśla ogólne zasady powoływania i funkcjonowania parku kulturowego:

Art. 16. 1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Art. 17. 1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:
1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;
4) składowania lub magazynowania odpadów.

2. W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131-134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2024 r. poz. 54, 834 i 1089).

Ochrona zabytków w dokumentach strategicznych i planistycznych:

Art. 18. 1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy określaniu ustaleń strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.
2. Określając ustalenia strategii, analiz, planów i studiów, o których mowa w ust. 1, w szczególności:
1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19. 1. Określając ustalenia planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy, uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych:
1) objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7, wraz z ich otoczeniem;
2) ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków.
1a) W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:
1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.
1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:
1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.
2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się przy określaniu ustaleń planów, o których mowa w ust. 1.
3. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20. Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Ustawa określa również zasady, formy i kompetencje w sporządzaniu ewidencji zabytków:

Art. 21. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22. 1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.
2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.
3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.
4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.
5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:
   1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
   2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
   3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. (uznany za niezgodny Konst. RP)
6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych.

Ustawa określa zasady ochrony zabytków w sytuacjach kryzysowych:

Art. 88. 1. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego opracowuje krajowy plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz koordynuje realizację zadań mających na celu zabezpieczenie zabytków przed skutkami zagrożeń wynikających z sytuacji kryzysowych.

2. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określi, w drodze rozporządzenia, organizację i sposób ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, z uwzględnieniem zadań administracji odpowiedniego stopnia i jednostek organizacyjnych posiadających zabytki, wskazując sposób prowadzenia prac zabezpieczających.
Przepis uchylający ust. 1 i 2 w art. 88 wejdzie w życie z dn. 1.01.2027 r. (Dz. U. z 2024 r. poz. 1907).

Ustawa reguluje kwestie organizacji instytucji ochrony zabytków, wskazując na kompetentne organy:

Art. 89. Organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Obowiązki samorządów w zakresie ochrony zabytków określa **ustawa z dnia 8 marca 1990 o samorządzie gminnym** *(Dz.U. 2025.1153 z późn. zm.)*

Art 7.1. Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9) kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Art 10e.1. Gmina może opracować strategię rozwoju gminy.

3. Strategia rozwoju gminy zawiera wnioski z diagnozy, o której mowa w art. 10a ust. 1 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2025 r. poz. 198), przygotowanej na potrzeby tej strategii, oraz określa w szczególności:

5) ustalenia i rekomendacje w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej w gminie dotyczące:

b) zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej,

Uregulowania prawne w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte w innych obowiązujących ustawach:

Ustawa z dnia 27 marca 2003 o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym
(Dz. U. 2024.1130 z późn. zm.)

Art. 2. 4. W planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się zwłaszcza:

4) wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej;

Art. 13b. Ustalenia planu ogólnego określa się, uwzględniając uwarunkowania rozwoju przestrzennego gminy, w szczególności:

3) znajdujące się na obszarze gminy:

j) zabytki objęte formami ochrony, o których mowa w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 oraz z 2023 r. poz. 951, 1688 i 1904), lub ujęte w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków oraz dobra kultury współczesnej,

Art. 13i
3. Wójt, burmistrz albo prezydent miasta, po podjęciu przez radę gminy uchwały o przystąpieniu do sporządzenia planu ogólnego, kolejno:
5) występuje o:
b) uzgodnienie projektu ogólnego z:
właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków w odniesieniu do wskaźników i parametrów zabudowy i zagospodarowania terenu, o których mowa w art. 13e ust. 2 i 3, w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,

Art. 15.2. W planie miejscowym określa się obowiązkowo:
4) zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej;

Art. 17. Wójt, burmistrz albo prezydent miasta po podjęciu przez radę gminy uchwały o przystąpieniu do sporządzania planu miejscowego kolejno:
6) występuje o:
b) uzgodnienie projektu planu miejscowego z:
- właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,

27b. Do sporządzania i uchwalania planu miejscowego albo jego zmiany dopuszcza się zastosowanie postępowania uproszczonego, jeżeli:
2) zmiana planu miejscowego dotyczy wyłącznie:
i) zmiany ustaleń w związku z wpisem obiektu lub obszaru do rejestru zabytków, skreśleniem obiektu lub obszaru z rejestru zabytków lub ujęciem zabytku w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków,

Art. 37b.2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) niezwłocznie:
4) uzgadnia projekt uchwały, o której mowa w art. 37a ust. 1, z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu;

Art. 38a.1. Dla obszaru województwa sporządza się, nie rzadziej niż raz na 20 lat, audyt krajobrazowy.
4. Rekomendacje i wnioski, o których mowa w ust. 3 pkt 3 lit. b, nie mogą być sprzeczne z celami i sposobami ochrony obszarów i obiektów, o których mowa w ust. 3 pkt 2, określonymi na podstawie ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody lub ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
6. Rada Ministrów określi, w drodze rozporządzenia:

3) sposób uwzględnienia w audycie krajobrazowym obiektów, w tym krajobrazów, wpisanych na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, obszarów Sieci Rezerwatów Biosfery UNESCO (MaB), parków narodowych, rezerwatów i innych form ochrony przyrody wskazanych w art.6 ust. 1 pkt 1 – 9 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, obiektów wskazanych w art. 6 ust. 1 pkt 1ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Art. 38b.2. Zarząd województwa przed przedłożeniem projektu audytu krajobrazowego do uchwalenia przez sejmik województwa:

2) zasięga opinii o projekcie od:

c) wojewódzkiego konserwatora zabytków,

Art. 39. 3. W planie zagospodarowania przestrzennego województwa uwzględnia się ustalenia strategii rozwoju województwa oraz rekomendacje i wnioski zawarte w audycie krajobrazowym, oraz określa się w szczególności:

2) system obszarów chronionych, w tym obszary ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, ochrony uzdrowisk oraz dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej;

Art. 53.4. Decyzje, o których mowa w art. 51 ust. 1, wydaje się po uzgodnieniu z:

2) wojewódzkim konserwatorem zabytków - w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków;

Art. 54.1. Decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego określa:

2) warunki i szczegółowe zasady zagospodarowania terenu oraz jego zabudowy wynikające z przepisów odrębnych, a w szczególności w zakresie:

b) ochrony środowiska i zdrowia ludzi oraz dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej;

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 Prawo budowlane
(Dz. U. 2025.418 z późn. zm.)

Art. 5. 1. Obiekt budowlany wraz ze związanymi z nim urządzeniami budowlanymi należy, biorąc pod uwagę przewidywany okres użytkowania, projektować i budować w sposób określony w przepisach, w tym techniczno-budowlanych, oraz zgodnie z zasadami wiedzy technicznej, zapewniając:

7) ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską;

Art. 29.7 Roboty budowlane, o których mowa w ust. 1-4, wykonywane:

1) przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków – wymagają decyzji o pozwoleniu na budowę,
2) na obszarze wpisanym do rejestru zabytków – wymagają dokonania zgłoszenia,

- przy czym do wniosku o decyzję o pozwoleniu na budowę oraz zgłoszenia należy dołączyć pozwolenie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków wydane na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Art. 30.7. Organ administracji architektoniczno-budowlanej może nałożyć, w drodze decyzji, o której mowa w ust. 5, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, decyzji o warunkach zabudowy lub spowodować:

2) pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków

Art. 39. 1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

2. Decyzja o pozwoleniu na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydana po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.
3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
4. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Art. 67. 1. Jeżeli nieużytkowany lub niewykończony obiekt budowlany nie nadaje się do remontu, odbudowy lub wykończenia, właściwy organ wydaje decyzję nakazującą właścicielowi lub zarządcy rozbiórkę tego obiektu i uporządkowanie terenu oraz określającą terminy przystąpienia do tych robót i ich zakończenia.

2. Przepisu ust. 1 nie stosuje się do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków.
3. W stosunku do obiektów budowlanych niewpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, decyzję, o której mowa w ust. 1, właściwy organ wydaje po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
4. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się za uzgodnienie.

Art. 71. 5. Organ administracji architektoniczno-budowlanej wnosi sprzeciw, jeżeli zamierzona zmiana sposobu użytkowania obiektu budowlanego lub jego części:

3) może spowodować niedopuszczalne:

b) pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

USTAWA z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska
(Dz.U. 2025.1080 z późn. zm.)

Art. 101. Ochrona powierzchni ziemi polega na:

2) zachowaniu funkcji środowiskowych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, w tym między innymi:

f) zbioru dziedzictwa geologicznego, geomorfologicznego i archeologicznego;

Art. 238. Przegląd ekologiczny instalacji, która jest kwalifikowana jako przedsięwzięcie mogące zawsze znacząco oddziaływać na środowisko w rozumieniu ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko, powinien zawierać

1) opis obejmujący:

e) istniejące w sąsiedztwie lub bezpośrednim zasięgu oddziaływania instalacji zabytki chronione na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,

Art. 400a.1. Finansowanie ochrony środowiska i gospodarki wodnej obejmuje:

26) działania związane z utrzymaniem i zachowaniem parków oraz ogrodów, będących przedmiotem ochrony na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;

USTAWA z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na Środowisko *(Dz. U. 2024.1112 z późn. zm.)*

Art. 51. 1. Organ opracowujący projekt dokumentu, o którym mowa w art. 46 lub 47, sporządza prognozę oddziaływania na środowisko.

2. Prognoza oddziaływania na środowisko:

2) określa, analizuje, ocenia:

e) przewidywane znaczące oddziaływania, w tym oddziaływania bezpośrednie, pośrednie, wtórne, skumulowane, krótkoterminowe, średnioterminowe i

długoterminowe, stałe i chwilowe oraz pozytywne i negatywne, na cele i przedmiot ochrony obszaru Natura 2000 oraz integralność tego obszaru, a także na środowisko, a w szczególności na: zabytki

Art. 62. W ramach oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko określa się, analizuje oraz ocenia:
1) bezpośredni i pośredni wpływ danego przedsięwzięcia na:
a) środowisko oraz ludność, w tym zdrowie i warunki życia ludzi,
b) dobra materialne,
c) zabytki,
ca) krajobraz, w tym krajobraz kulturowy,
d) wzajemne oddziaływanie między elementami, o których mowa w lit. a-ca,
e) dostępność do złóż kopalin;

Art. 66. 1. Raport o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko powinien zawierać informacje umożliwiające analizę kryteriów wymienionych w art.62 ust.1 oraz zawierać:
3)opis istniejących w sąsiedztwie lub w bezpośrednim zasięgu oddziaływania planowanego przedsięwzięcia zabytków chronionych na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
6a) porównanie oddziaływań analizowanych wariantów na:
d) zabytki i krajobraz kulturowy, objęte istniejącą dokumentacją, w szczególności rejestrem lub ewidencją zabytków,
7) uzasadnienie proponowanego przez wnioskodawcę wariantu, z uwzględnieniem informacji, o których mowa w pkt 6 i6a;
10) dla dróg będących przedsięwzięciami mogącymi zawsze znacząco oddziaływać na środowisko:
a) określenie założeń do:
– ratowniczych badań zidentyfikowanych zabytków znajdujących się na obszarze planowanego przedsięwzięcia, odkrywanych w trakcie robót budowlanych,
– programu zabezpieczenia istniejących zabytków przed negatywnym oddziaływaniem planowanego przedsięwzięcia oraz ochrony krajobrazu kulturowego,
b) analizę i ocenę możliwych zagrożeń i szkód dla zabytków chronionych na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w szczególności zabytków archeologicznych, w sąsiedztwie lub w bezpośrednim zasięgu oddziaływania planowanego przedsięwzięcia;

Art. 82. 1. W decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach, wydawanej po przeprowadzeniu oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko, właściwy organ:
1) określa:
a) rodzaj i miejsce realizacji przedsięwzięcia; w przypadku inwestycji w zakresie terminalu oraz strategicznej inwestycji w sektorze naftowym, miejsce realizacji przedsięwzięcia określa się za pomocą mapy w skali zapewniającej czytelność przedstawionych danych, z zaznaczonym przewidywanym terenem, na którym będzie realizowane przedsięwzięcie, stanowiącej załącznik do decyzji,

b) istotne warunki korzystania ze środowiska w fazie realizacji i eksploatacji lub użytkowania przedsięwzięcia, ze szczególnym uwzględnieniem konieczności ochrony cennych wartości przyrodniczych, zasobów naturalnych i zabytków oraz ograniczenia uciążliwości dla terenów sąsiednich,

USTAWA z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody *(Dz. U. 2024.1478 t.j.)*

Art. 81. Teren położony poza obrębem miast i wsi o zwartej zabudowie, pokryty drzewostanem i nieobjęty ochroną na podstawie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, rada gminy może uznać za park gminny, jeżeli stanowi własność gminy, a jeżeli stanowi własność innego podmiotu – za zgodą właściciela.

Art. 83.1 Usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części niewpisanej do rejestru zabytków może nastąpić po uzyskaniu zezwolenia wydanego na wniosek:
1) posiadacza nieruchomości – za zgodą właściciela tej nieruchomości;
2) właściciela urządzeń, o których mowa w art. 49 § 1 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. z 2024 r. poz. 1061 i 1237), zwanej dalej „Kodeksem cywilnym" – jeżeli drzewo lub krzew zagrażają funkcjonowaniu tych urządzeń.

Art. 83a.1. Zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki konserwator zabytków.

USTAWA z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami
(Dz.U. 2024.1145 z późn. zm.)

Art. 6. Celami publicznymi w rozumieniu ustawy są:
5) opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;

Art. 13.
4. Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

5. Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 29. 2. Jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie.

Art. 45.1. Trwały zarząd na rzecz jednostki organizacyjnej ustanawia właściwy organ, w drodze decyzji, z zastrzeżeniem art. 60 ust. 3.
2a. W przypadku nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, w decyzji o ustanowieniu trwałego zarządu można nałożyć, w miarę potrzeby, na jednostkę organizacyjną obowiązek odbudowy lub remontu położonych na tej nieruchomości zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w decyzji.

Art. 68.3. Ustaloną, zgodnie z art. 67, cenę nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków obniża się o 50 %. Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.
3a. Zgoda, o której mowa w ust. 2c i 3, może dotyczyć więcej niż jednej nieruchomości.
4. W razie zbiegu praw do bonifikat z tytułów, o których mowa w ust. 1 oraz ust. 3, stosuje się jedną bonifikatę korzystniejszą dla nabywcy.

Art. 73.1. Jeżeli nieruchomość gruntowa została oddana w użytkowanie wieczyste na więcej niż jeden cel, stawkę procentową opłaty rocznej przyjmuje się dla celu podstawowego, na który nieruchomość została oddana w użytkowanie wieczyste.
4. Ustalone, zgodnie z art. 72 ust. 2 i 3 pkt 5, opłaty z tytułu użytkowania wieczystego obniża się o 50 %, jeżeli nieruchomość gruntowa została wpisana do rejestru zabytków. Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Art. 84.1. Jeżeli nieruchomość oddana w trwały zarząd jest wykorzystywana na więcej niż jeden cel, stawkę procentową opłaty rocznej przyjmuje się dla tego celu, który w decyzji o oddaniu w trwały zarząd został określony jako podstawowy.
4. Ustalone, zgodnie z art. 83 ust. 2 pkt 3, opłaty z tytułu trwałego zarządu obniża się o 50 %, jeżeli nieruchomość lub jej część składowa zostały wpisane do rejestru zabytków. Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.
4a. W razie zbiegu praw do bonifikat z tytułów, o których mowa w ust. 3 i ust. 4, stosuje się jedną bonifikatę korzystniejszą dla jednostki organizacyjnej.

Art. 96.1. Podziału nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział.
1a. W odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa w ust. 1, wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.
2. W przypadku gdy o podziale orzeka sąd, nie wydaje się decyzji, o której mowa w ust. 1, i pozwolenia, o którym mowa w ustępie 1a. Jeżeli podział nieruchomości jest uzależniony od ustaleń planu miejscowego, a w razie braku planu – od warunków określonych w art. 94 ust. 1 i 2, sąd zasięga opinii wójta (burmistrza, prezydenta miasta), a w odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków także opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Do opinii tych nie stosuje art. 93 ust. 5.

Art. 97.1. Podziału nieruchomości dokonuje się na wniosek i koszt osoby, która ma w tym interes prawny.
1a. Do wniosku, o którym mowa w ust. 1, należy dołączyć następujące dokumenty:
3a) pozwolenie, o którym mowa w art. 96 ust. 1a, w przypadku nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków;

Art. 109.1. Gminie przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży:
4) nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości;

Art. 155.1. Przy szacowaniu nieruchomości wykorzystuje się wszelkie, niezbędne i dostępne dane o nieruchomościach, zawarte w szczególności w:
3b) rejestrach zabytków

USTAWA z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej. (Dz.U. 2024.87 z późn. zm.)

Art. 1. 2. Państwo sprawuje mecenat nad działalnością kulturalną polegający na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami i ochrony dziedzictwa narodowego w Rzeczypospolitej Polskiej i za granicą.

Art. 7b. 1. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, inni ministrowie i kierownicy urzędów centralnych w odniesieniu do podległych im ośrodków i instytucji kultury, a także jednostki samorządu terytorialnego, mogą przyznawać stypendia osobom zajmującym się twórczością artystyczną, upowszechnianiem kultury oraz opieką nad zabytkami.

2. Stypendium, o którym mowa w ust. 1, polega na przyznaniu środków finansowych osobom realizującym określone przedsięwzięcia w zakresie twórczości artystycznej, opieki nad zabytkami lub upowszechniania kultury.
3. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, a organy stanowiące jednostek samorządu terytorialnego, w drodze uchwały, określą szczegółowe warunki i tryb przyznawania stypendiów, o których mowa w ust. 1, oraz ich wysokość, mając na uwadze wspieranie rozwoju umiejętności artystycznych oraz upowszechnianie kultury i opieki nad zabytkami.

Art. 14a. 1. Tworzy się wykaz obiektów stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego, w których prowadzona jest, jako podstawowa, działalność kulturalna lub które dla takiej działalności zostały wybudowane i nie mogą być przeznaczone do prowadzenia wyłącznie innej działalności podstawowej. Do wykazu wpisuje się obiekty stanowiące obiekty budowlane w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2019 r. poz. 1186, z późn. zm.). – tak jest w ustawie a obecnie obowiązuje już inny dziennik urzędowy
2. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określi, w drodze rozporządzenia, wykaz obiektów, o którym mowa w ust. 1, oraz tryb zgłaszania obiektów w celu wpisania ich do wykazu, uwzględniając wartości historyczne lub zabytkowe tych obiektów, a także ich pierwotne przeznaczenie na cele kulturalne

USTAWA z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. 2025.1338 z późn. zm.)

Art. 4. 1. Sfera zadań publicznych, o której mowa w art. 3 ust. 1, obejmuje zadania w zakresie:
16) kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego;

USTAWA z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. 2020.902 t.j.)

USTAWA z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach. (Dz.U. 2019.1479. t.j.)

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

USTAWA z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 2020.164. z późn. zm.)

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 (dalej: Krajowy program) ma na celu realizację przepisu art. 84 w związku z art. 86 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.), zwanej dalej „ustawą". Krajowy program jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Pierwszy krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017 został ustanowiony uchwałą Nr 125/2014 Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 2014 r. w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami" (M.P. poz. 733). Kolejny tego typu program – na lata 2019-2022 – został ustanowiony uchwałą Nr 82/2019 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022" (M.P. poz. 998).

W Krajowym programie 2023–2026 dokonano diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce w trzech podstawowych obszarach: 1) organizacji i zadań organów ochrony zabytków w Polsce, 2) stanu zachowania zabytków w Polsce, w tym roli i znaczenia form ochrony zabytków oraz systemów informacji o zabytkach, 3) komunikacji, partycypacji, porozumienia i współpracy w obszarze ochrony zabytków w Polsce.

Celem głównym „Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023–2026" jest *zwiększenie odporności i zasobu zabytkowego w Polsce*. Do realizacji tego celu opracowano trzy cele szczegółowe dotyczące:
Cel szczegółowy 1: *weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienia narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości*:

- Kierunek działań 1.1: *Podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju*
    1. Ochrona zasobu wielkoobszarowych i wieloelementowych zespołów architektury obronnej.
    2. Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków techniki kolejowej i zaplecza kolejowego.

3. Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków techniki związanych z przemysłem wydobywczym/górniczym/kopalnianym, węgla kamiennego i innych paliw kopalnych.
4. Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków w zakresie zabytkowej architektury osad służbowych związanych z gospodarką leśną Lasów Państwowych.

- Kierunek działań 1.2: *Ochrona zabytków i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości*
  1. Model i system wartościowania zabytków.
  2. Plany zarządzania dla pomników historii.
  3. Wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych.
  4. System bezpieczeństwa zabytków.
  5. Projektowanie konserwatorskie.
- Kierunek działań 1.3: *Realizacja międzynarodowych zobowiązań*
  1. Implementacja konwencji UNESCO z 1972 do ustawy o ochronie zabytków.
  2. Wdrożenie Konwencji UNESCO z 2001.
  3. Współpraca międzynarodowa z UNESCO-ICOMOS-ICCROM-UE.
  4. Wsparcie procesu tworzenia planów zarządzania dla miejsc światowego dziedzictwa w Polsce.

Cel szczegółowy 2: *Wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków:*

- Kierunek działań 2.1: Cyfryzacja procesów administracyjnych
  1. Cyfryzacja procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków.
  2. Opracowanie i realizacja programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.
- Kierunek działań 2.2: Wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków
  1. Wdrożenie i rozwój programu AZP+.
  2. Digitalizacja i udostępnianie zasobu archiwalnego.
  3. Rozwój zasobu dokumentacyjnego 3D.
  4. Rozwój portalu Zabytek pl.
- Kierunek działań 2.3: Reforma finansowania ochrony i opieki nad zabytkami
  1. Premia zabytkowa.
  2. Wprowadzenie alternatywnego sposobu finansowania opieki nad zabytkami – crowdfunding.

Cel szczegółowy 3: *Rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja):*

- Kierunek działań 3.1: Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych
  1. Strategia przeciwdziałania skutkom zmian klimatycznych dla zachowania zabytków.
  2. Wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami.
  3. Twój dom – dialog z tradycją.
  4. Upowszechnianie tradycyjnych, neutralnych dla środowiska, metod i technik rzemieślniczych – „Szkoła rzemiosł CAD".
  5. Wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych.

6. Proces prowadzenia inwestycji w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów

- Kierunek działań 3.2:
  1. Włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach.
  2. Badania społeczne i statystyczne dotyczące dziedzictwa kulturowego.
  3. Pomiar wpływu kultury i dziedzictwa na rozwój społeczny
  4. Kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dziedzictwa kulturowego.
  5. Wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.
  6. Edukacja o dziedzictwie kulturowym, z uwzględnieniem dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami.
  7. Utworzenie i rozwój działalności Forum Posiadaczy Zabytków przy Generalnym Konserwatorze Zabytków.

Do realizacji wszystkich celów i zadań wymienionych w Krajowym programie 2023-2026 opracowano szczegółowy harmonogram wraz z planem finansowym programu. Dokument jest uzupełniony o projekt systemu wdrażania, monitoringu i ewaluacji oraz analizę ryzyka. Istotnym rozwiązaniem, porządkującym zagadnienia przedstawione w Krajowym programie i uwzględnionym na każdym etapie prac nad dokumentem, są kierunki działań wskazujące na konkretne zadania priorytetowe w obszarze ochrony zabytków, przyjęte do realizacji do 2026 r. Są to:

- podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju;
- ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości;
- realizacja międzynarodowych zobowiązań;
- cyfryzacja procesów administracyjnych;
- wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków;
- reforma finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
- wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych;
- edukacja - podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Program Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego 2026

Program „Ochrona Zabytków”. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe dla realizacji celów programu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. W ramach programu dofinansowania nie mogą uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Duży nacisk położony został na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz najcenniejszych zabytkach – wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznanych za Pomniki Historii oraz tych, posiadających wyjątkową

wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Istotnym celem programu jest również zwrócenie uwagi na obiekty, mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego – zarówno w kontekście ogólnoświatowym, jak lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji.

Regulamin Programu dopuszcza możliwość całkowitego finansowania zadania, jednak wsparcie to będzie można otrzymać tylko w szczególnych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną i naukową, wymaga przeprowadzenia prac złożonych pod względem technologicznym lub gdy stan zabytku wymaga niezwłocznej interwencji. Przy ocenie organizatorów, istotnym elementem branym pod uwagę są podejmowane przez nich działania, zmierzające do zabezpieczenia obiektu, jako dowód troski i dbałości o dziedzictwo. Kluczowym efektem działań realizowanych w ramach Programu winno być stworzenie trwałych podstaw dla harmonijnego funkcjonowania obiektów zabytkowych we współczesnym otoczeniu, podlegającym dynamicznym – nierzadko nieodwracalnym zmianom.

Program finansowany jest ze środków przyznawanych na podstawie rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U. poz. 2425)

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK 2030) jest najważniejszym krajowym dokumentem strategicznym, dotyczącym zagospodarowania przestrzennego kraju. Została opracowana zgodnie z zapisami ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 27 marca 2003 roku. Zgodnie z wymogami ustawowymi w KPZK 2030 ustalenia i zalecenia dla sporządzania planów zagospodarowania przestrzennego województw (pzpw).

W dokumencie przedstawiono wizję zagospodarowania przestrzennego kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat, określając cele i kierunki polityki zagospodarowania kraju służące jej realizacji, wskazano zasady i mechanizmy koordynacji oraz wdrażania publicznych polityk rozwojowych, mających istotny wpływ terytorialny. KPZK 2030 wykazuje wiele cech strategii ogólnorozwojowej, łącząc elementy zagospodarowania przestrzennego z czynnikami rozwoju społeczno-gospodarczego.

2.6. Uwarunkowania wynikające z dziedzictwa kulturowego

Zasoby obiektów zabytkowych i krajobrazów Polski są świadectwem wielu kultur i epok. Ich rozmieszczenie pokazane na Mapie diagnostycznej 18. (Rozdział VIII.) wskazuje jedynie nasycenie ewidencjonowanymi zabytkami nieruchomymi sygnalizując niski, niezgodny z

posiadanym potencjałem rozwojowym, poziom wykorzystania funkcji symbolicznych i promocyjnych tych zasobów.
Dziedzictwo kulturowe – tak materialne, jak i odnoszące się do sfery wartości niematerialnych – jest częścią współczesnej przestrzeni. Obejmuje nie tylko pojedyncze obiekty kubaturowe lub ich zespoły, ale także – całość jednostki przestrzennej – obiekt wraz z otaczającą go przestrzenią. Ta całość powinna podlegać badaniom i ochronie, nawet jeżeli na powierzchni ziemi – jak w wypadku wielu stanowisk archeologicznych – nie ma śladów pozwalających na eksponowanie jej w scenariuszach rozwoju funkcji symbolicznych. Odziedziczone obiekty muszą pełnić funkcje użytkowe współcześnie nadane, zgodne z ich potencjałem i wymogami ochrony. W przeciwnym wypadku niszczeją, giną, tracą wartość, nieodwracalnie zubożając potencjał rozwojowy i obraz dziedzictwa narodowego. W perspektywie najbliższych dwudziestu lat rola dziedzictwa kulturowego w procesach rozwoju przestrzennego będzie rosła – zwiększanie się zamożności społeczeństwa oraz przekształcenia o charakterze kulturowym będą powodowały wzrost znaczenia rozwojowego zarówno materialnych jak i niematerialnych składników dziedzictwa kulturowego. Ich lokalizacja i umiejętność wykorzystania w procesach rozwoju będzie wpływała pozytywnie na tok koncentracji gospodarczej, ludnościowej i rangę kultury i turystyki.

3.2. Zagospodarowanie przestrzenne Polski 2030

3.2.3. Polska przestrzeń, zachowując bogactwo walorów dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, jest rozpoznawalna

Dziedzictwo kulturowe ziem polskich jest eksponowane i promowane, dzięki czemu wzrosła rozpoznawalność i atrakcyjność polskiej przestrzeni. Dbałość o obiekty dziedzictwa kulturowego i spuściznę dawnych mieszkańców ziem polskich, wspierając zachowanie tradycji lokalnych, sprzyja rozwojowi turystyki i wspomaga proces identyfikacji tożsamości kulturowej migrantów

V. Cele polityki przestrzennego zagospodarowania kraju

Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności.

(2) Kierunki działań

Ze względu na zidentyfikowane problemy i szanse rozwojowe działania polityki przestrzennej dla wspomagania konkurencyjności głównych miast Polski obejmuje:
1.1. Wspieranie rozwoju funkcji metropolitalnych głównych ośrodków miejskich;
Wzmacniane i eksponowane będą również funkcje symboliczne ośrodków miejskich, w tym kulturowe – wspierana będzie renowacja i modernizacja istniejącej infrastruktury kultury (teatry, filharmonie, sale wystawowe, muzea, galerie sztuki, biblioteki itd.) oraz rewitalizacja historycznych i zabytkowych obiektów na cele kulturowe, rozwój infrastruktury turystycznej i kongresowej oraz wystawienniczo-targowej.

Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów

(2) Kierunki działań
Kierunki działań polityki przestrzennej umożliwiające realizację celu wspomagania spójności terytorialnej obejmują:
2.2. Regionalną integrację funkcjonalną, wspomaganie rozprzestrzeniania procesów rozwojowych na obszary poza głównymi miastami oraz budowanie potencjału do specjalizacji terytorialnej,

2.2.4. Wspomaganie rozwoju specjalizacji terytorialnej
Dodatkowo zostanie wzmocnione zarządzanie ich przestrzenią funkcjonalną poprzez tworzenie nowych struktur o wysokich walorach krajobrazowych i przyrodniczych, ochronę i rewaloryzację zachowanych obiektów zabytkowych i zespołów ruralistycznych.

Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski

(2) Kierunki działań
Odpowiedź na wymienione w opisie problemu wyzwania wymaga podjęcia działań w następujących obszarach:
4.3. Wprowadzenie gospodarowania krajobrazem zgodnie z zapisami Europejskiej Konwencji Krajobrazowej,

Uspołecznienie procesów planistycznych będzie wspomagać integrację zarządzania krajobrazem kulturowym odziedziczonym i związanym ze współczesnymi stosunkami społeczno-gospodarczymi, z zarządzaniem obiektami ochrony obszarowej, ochroną wartości symbolicznych mogących być podstawą potencjału rozwoju regionów, takich jak sylweta miasta i obiektu zabytkowego, obiektów istotnych dla dziedzictwa kulturowego społeczności lokalnych. Procedury te będą obejmowały także programy rewitalizacji obszarów poprzemysłowych i kryzysowych. Działania będą dotyczyć także koordynowania przedsięwzięć związanych z rozwojem regionów i obszarów turystycznych oraz systemów rekreacyjnych w obszarach cennych przyrodniczo i atrakcyjnych turystycznie w celu ograniczenia presji ze strony turystyki na obszary o najwyższych walorach przyrodniczych (parki narodowe, rezerwaty, atrakcyjne turystycznie obszary o niskiej chłonności ekologicznej) i intensyfikacji rozwoju społeczno- -gospodarczego sąsiednich obszarów, w tym objętych restrykcjami konserwatorskimi, takich jak: parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, parki kulturowe, ewidencjonowane zabytkowe założenia ruralistyczne i rezydencjonalne, rezerwaty archeologiczne.

VI. Typologia obszarów funkcjonalnych

6.4.2. Obszary ochrony krajobrazów kulturowych

Konieczne jest określenie przestrzeni mogącej pełnić funkcje symboliczne oraz identyfikacyjne w skali kraju i kontynentu, a także zahamowanie postępującego procesu homogenizacji krajobrazu miejskich obszarów funkcjonalnych. Potrzebne jest również określenie potencjału rozwojowego związanego z zachowaniem wartościowych elementów i struktur przestrzennych obszarów poprzemysłowych i miejskich zdegradowanych oraz mniej eksponowanych krajobrazów decydujących o jakości życia społeczności lokalnych i będących świadectwem historii – także najnowszej. W celu stworzenia systemu zmierzającego do zahamowania postępującej degradacji środowiska kulturowego, nieodwracalnej utraty krajobrazów historycznych i tworzących tożsamość miejsca, w tym rozwiązania konfliktów społecznych związanych z degradacją przestrzeni przyrodniczej, zabytkowych zespołów urbanistycznych i ruralistycznych, zabytków architektonicznych, konieczne jest wprowadzenie do dokumentów planistycznych wszystkich szczebli zintegrowanej ochrony środowiska kulturowego, umożliwiającej gospodarowanie krajobrazem w celu podniesienia konkurencyjności regionów. Wymaga to opracowania metodologii dotyczącej identyfikacji równorzędnych wartości przyrodniczych, krajobrazowych, niematerialnego dziedzictwa kulturowego związanego z regionem geograficznym i zabytkowych obiektów kultury materialnej, w tym potencjalnych obszarów stanowisk archeologicznych, oraz zarządzania nimi w celu stworzenia warunków do prowadzenia aktywnej polityki konserwatorskiej i promocyjnej w stosunku do tych zasobów. Zadanie obejmuje określenie przestrzeni i obiektów poddanych ochronie lub wskazanych do ochrony (łącznie z poziomem ochrony gwarantowanym na podstawie list obiektów i obszarów) oraz prowadzenie monitoringu zachowania zasobów i zachowania materialnego dowodu do analiz archeologicznych, które wykonają następne pokolenia. Metodologia zostanie opracowana przez zespół, złożony z przedstawicieli ministra właściwego ds. rozwoju regionalnego, Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska, ministra właściwego ds. kultury i dziedzictwa narodowego, Narodowego Instytutu Dziedzictwa oraz środowisk naukowych. Obszary te zostaną wyodrębnione w planach zagospodarowania przestrzennego województw jako ustalenie wiążące.

Podsumowując Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030 podkreśla, że dziedzictwo kulturowe (w tym zabytki) stanowi istotny element tożsamości narodowej i regionalnej oraz jest ważnym zasobem rozwojowym kraju. Dokument wskazuje na potrzebę zachowania, ochrony i racjonalnego wykorzystania dziedzictwa kulturowego jako elementu zrównoważonego rozwoju. Zabytki i krajobraz kulturowy traktowane są jako czynniki kształtujące jakość przestrzeni i podnoszące atrakcyjność np. turystyki. Zwraca uwagę na konieczność integracji ochrony zabytków z planowaniem przestrzennym, aby uniknąć ich degradacji lub niekontrolowanej urbanizacji otoczenia.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.

Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”.

Dokument ten, przyjęty został uchwałą Sejmiku Województwa Śląskiego nr VI/24/1/2020 z dnia 19 października 2020 r. jest aktualizacją Strategii Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2020+, uchwalonej przez Sejmik Województwa Śląskiego 1 lipca 2013 roku i stanowi piątą edycję tego kluczowego dokumentu określającego cele rozwoju regionu oraz instrumenty ich realizacji w perspektywie roku 2030.

CEL STRATEGICZNY B Województwo śląskie regionem przyjaznym dla mieszkańca

Cel operacyjny: B.2. Aktywny mieszkaniec, a w nim m.in.:

· Podniesienie jakości i poprawa dostępu do oferty i infrastruktury kultury, sportu, rekreacji i turystyki umożliwiającej wszechstronny rozwój mieszkańców.

· Promowanie, upowszechnianie i ochrona dziedzictwa kulturowego.

· Wzmocnienie świadomości i budowanie tożsamości narodowej oraz regionalnej.

CEL STRATEGICZNY C Województwo śląskie regionem wysokiej jakości środowiska i przestrzeni

Cel operacyjny: C.3. Atrakcyjne warunki zamieszkania, kompleksowa rewitalizacja, zapobieganie i dostosowanie do zmian klimatu, a w nim m.in.:

· Rekultywacja i rewitalizacja obszarów zdegradowanych oraz zagospodarowanie terenów i obiektów poprzemysłowych m.in. na cele środowiskowe, gospodarcze, kulturalne, rekreacyjne.

· Poprawa jakości i atrakcyjności przestrzeni publicznych, szczególnie centrów miast oraz osiedli mieszkaniowych i starych dzielnic.

CEL STRATEGICZNY D Województwo śląskie regionem sprawnie zarządzanym

Cel operacyjny: D.2. Aktywna współpraca z otoczeniem i kreowanie silnej marki regionu, a w nim m.in.:

· Organizacja flagowych wydarzeń biznesowych, naukowych, sportowych, kulturalnych promujących województwo i wykorzystujących unikatowe atuty regionu.

· Ochrona, promocja oraz podnoszenie atrakcyjności miejsc i obiektów o wartości historycznej, symbolicznej, architektonicznej, przyrodniczej, stanowiących „wizytówki” regionu.

Dla operacjonalizacji Strategii wypracowano grupę przedsięwzięć stanowiących zbiór typów projektów, zadań i aktywności samorządu województwa. Rozpoczęcie prac opartych o zarysowane przedsięwzięcia otwierać będzie etap wdrożenia Strategii i jej koncentracji tematycznej w zakresie realizowanych celów i kierunków.

Przedsięwzięcie pod nazwą **Kulturalne Śląskie** obejmuje:

1. Inwestycje w zakresie modernizacji i rozwoju regionalnej i ponadlokalnej infrastruktury kultury.
2. Kreowanie markowych produktów i wydarzeń kultury.
3. Wsparcie przedsiębiorstw sektora przemysłów kreatywnych.
4. Wsparcie regionalnych środowisk twórczych.
5. Wsparcie edukacji regionalnej, z uwzględnieniem różnorodności kulturowej województwa.

Zamierzonym efektem ma być wzmocnienie sektora kultury oraz wzrost uczestnictwa mieszkańców w wydarzeniach i imprezach kulturalnych oraz wzmocnienie tożsamości i identyfikacji kulturowej mieszkańców z regionem i krajem.

Przedsięwzięci epod nazwą **Turystyczne Śląskie** obejmuje:

1. Tworzenie i rozwój atrakcyjnej oferty turystycznej: Beskidów, Śląska Cieszyńskiego, Jury Krakowsko-Częstochowskiej, Krainy Górnej Odry.
2. Popularyzacja rozpoznawalności i dalszy rozwój marki Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego i Szlaku Orlich Gniazd.
3. Upowszechnienie wiedzy na temat unikalnej wartości historycznej i kulturowej Podziemi Tarnogórskich wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.
4. Rozwój turystyki biznesowej i przemysłu wielkich wydarzeń.
5. Popularyzacja i rozwój infrastruktury służącej turystyce pielgrzymkowej i turystyce sentymentalno-kulturowej.
6. Rozwój turystyki bez barier oraz rozwój bezpieczeństwa na szlakach turystycznych.

Zamierzony efekt to podniesienie atrakcyjności turystycznej województwa opartej na lokalnych potencjałach, a tym samym zwiększenie poziomu dywersyfikacji gospodarki regionu oraz budowanie pozytywnego wizerunku.

Program Fundusze Europejskie dla Śląskiego 2021-2027 v. 2.0 (FE SL 2021-2027)

Nowa wersja programu Fundusze Europejskie dla Śląskiego 2021-2027

28 lutego 2022 r. Zarząd Województwa Śląskiego przyjął zaktualizowaną wersję programu regionalnego Fundusze Europejskie dla Śląskiego 2021-2027 v. 2.0 (FE SL 2021-2027).

Program Fundusze Europejskie dla Śląskiego 2021-2027 w wersji 2.0 określa główne obszary i szczegółowe kierunki działań na rzecz rozwoju województwa w nowej perspektywie unijnego finansowania na lata 2021-2027.

Program jest zarządzany przez Zarząd Województwa Śląskiego (Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego). Środki z programu są przeznaczane na realizację inwestycji w kluczowych obszarach, takich jak:

- Innowacje, badania i rozwój.

- Wsparcie dla przedsiębiorstw.
- Cyfryzacja.
- Infrastruktura (w tym transport, np. centra przesiadkowe).
- Ochrona środowiska i energetyka (Odnawialne Źródła Energii - OZE).
- Edukacja i sprawy społeczne.

Informacje na temat aktualnych i planowanych naborów wniosków, dokumentacji programowej oraz harmonogramów są dostępne na dedykowanej stronie internetowej programu. Realizowane są różnorodne projekty, od rozbudowy infrastruktury transportowej po wsparcie edukacyjne i cyfrowe. Program ten stanowi kontynuację wsparcia unijnego z poprzedniego okresu programowania (2014-2020) i jest kluczowym narzędziem finansowym dla rozwoju regionu w obecnej dekadzie.

Działanie FESL.08.07 Kultura i turystyka szczebla regionalnego

Cel szczegółowy

EFRR.CP4.VI - Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych

Zakres interwencji

- 165 - Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych,
- 166 - Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury

Opis działania

Wsparcie zostanie przeznaczone na przedsięwzięcia w obszarze kultury i dziedzictwa kulturowego oraz produkty turystyczne o skali regionalnej, wymienione w Kontrakcie Programowym dla Województwa Śląskiego. Interwencja będzie komplementarna z działaniami podejmowanymi w programie regionalnym EFS+ w ramach CS (l) w zakresie promowania integracji społecznej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym oraz dostępu do wysokiej jakości usług, a także pośrednio z CS (h) w zakresie wsparcia rozwoju ekonomii społecznej. Dopuszcza się realizację projektów uzupełniających, podejmowanych równolegle z innego funduszu lub do już zrealizowanych ze środków krajowych lub własnych wnioskodawcy. Realizowane przedsięwzięcia w widoczny sposób przyczynią się do aktywizacji społecznej, zachowania tożsamości regionalnej i wzmocnienia regionalnego sektora kultury, zwiększania atrakcyjności oferty kulturalnej i turystycznej oraz opracowania rozwiązań modelowych przy jednoczesnym budowaniu nowego wizerunku województwa śląskiego, jako nowoczesnego regionu europejskiego. Działania mają przyczynić się w szczególności do zwiększenia udziału mieszkańców w kulturze, zwiększenia integracji społecznej, rozwoju potencjału społecznego na rzecz budowania gospodarki opartej na wiedzy oraz wzmocnienia aktywności tych placówek na rzecz wspierania branż kreatywnych Infrastruktura o charakterze publicznym i otwartym ma na celu także poprawę usług społecznych.

- W zakresie dziedzictwa kulturowego wsparciem objęte zostaną obiekty o znaczeniu regionalnym, które przyczynią się do tworzenia, adaptacji, dostosowania budynków i przestrzeni (otoczenia) do realizacji oferty kulturalno – edukacyjnej.

- Rozwój infrastruktury kultury, w tym zabytkowej, renowację i zabezpieczenie obiektów zabytkowych, wyposażenie obiektów, w celu tworzenia warunków sprzyjających otwartemu, nieograniczonemu, integracyjnemu i świadomemu uczestnictwu w kulturze.
- Instytucje kultury o znaczeniu regionalnym oraz instytucje paramuzealne o znaczeniu regionalnym wraz z zagospodarowaniem przyległego otoczenia, w celu nadania lub rozwinięcia w szczególności ich funkcji kulturowych, ale też funkcji ekonomicznych, społecznych, środowiskowych, edukacyjnych czy przestrzennych, w tym działania na rzecz poprawy ich efektywności.
- Wsparcie na obiekty turystyczne o znaczeniu regionalnym, odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych i przyrodniczych województwa śląskiego oraz przynależne do istniejących szlaków turystycznych. Działania te przyczynią się do zwiększenia atrakcyjności turystycznej oraz rozwoju szeroko rozumianego sektora przemysłów czasu wolnego w regionie, w tym tworzenia nowych miejsc pracy w tych sektorach. Elementem inwestycji będzie dążenie do osiągnięcia neutralności klimatycznej projektowanej infrastruktury, przy czym w przypadku zabytków z uwzględnieniem wymogów konserwatorskich. Przedsięwzięcia będą respektowanie zasady zrównoważonego oddziaływania na środowisko, potrzebę rozwoju cyfrowego, zasadę dostępności dla osób ze specjalnymi potrzebami, stabilność i efektywność finansową oraz odporność na kryzys. Zwiększony zostanie nacisk na wykorzystanie zielonych technologii.

A) Obligatoryjne warunki wsparcia:

- Interwencje, które mają wpływ na dziedzictwo kulturowe, będą dążyć do wykorzystania zapisów dokumentu „Europejskie Zasady Jakości dla finansowanych przez UE interwencji o potencjalnym wpływie na dziedzictwo kulturowe”(ICOMOS) oraz będą zgodne z Nowym europejskim programem na rzecz kultury, Europejskimi ramami działania w zakresie dziedzictwa kulturowego, Konkluzjami Rady w sprawie planu prac w dziedzinie kultury, Sprawozdaniem Specjalnym Unijne inwestycje w obiekty kultury oraz Sprawozdaniem Specjalnym Unijne wsparcie na rzecz turystyki.
- Wsparte obiekty powinny być wpisane do rejestru zabytków prowadzonego przez Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, bądź powinny to być obiekty o dużym potencjale sieciowania tj. rozwoju istniejących szlaków kultury i dziedzictwa kulturowego, jak również tereny i obiekty unikatowe, o szczególnym znaczeniu dla regionu.
- Renowacja, konserwacja, rewaloryzacja i restauracja obiektów zabytkowych (w tym pomników) nie może być pojedynczą interwencją, tylko musi stanowić część większego przedsięwzięcia, które wiąże rozwój kultury z rozwojem gospodarczym, włączeniem społecznym i innowacjami społecznymi w skali regionu lub lokalnej.
- Inwestycje w kulturę i turystykę będą musiały uwzględniać współpracę z otoczeniem (z lokalną społecznością, przedsiębiorcami, NGOs oraz przedsiębiorstwami społecznymi), a także analizę oddziaływania na bezpośrednie otoczenie i tworzenia miejsc pracy oraz trwałości finansowej projektów (w tym m.in. analizę popytu, dywersyfikację przychodów).

- Inwestycje w elementy infrastruktury drogowej (w tym parkingi) nie będą wspierane, chyba że stanowią integralną część większego projektu, nie są dominującą częścią projektu, a ich koszt nie przekracza 15% kosztów kwalifikowanych projektu. Projekty te nie mogą wiązać się z budową nowych dróg czy parkingów lub – w przypadku istniejących – zwiększaniem ich przepustowości, ani też w żaden inny sposób przyczyniać się do zwiększenia natężenia ruchu samochodowego.
- Kwalifikowane będą rozwiązania w zakresie obiegu cyrkularnego (w tym efektywności energetycznej i użycia energii ze źródeł odnawialnych) jak również elementy sprzyjające adaptacji do zmian klimatu (w szczególności zielona i niebieska infrastruktura) pod warunkiem ich zasadności oraz przy założeniu że nie jest to jedyny i dominujący element projektu, • Kwalifikowalne będzie wyposażenie służące do ekspozycji.
- Zakup eksponatów oraz ich konserwacja stanowią koszt niekwalifikowalny.
- Niekwalifikowalne będą działania polegające na prowadzeniu zajęć kulturalnych i/lub edukacyjnych. Działanie będzie realizowane z uwzględnieniem zasad horyzontalnych (zgodnie z art. 9 Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r.), a obowiązek ich stosowania wynika z Umowy Partnerstwa, programu oraz wytycznych.

B) Preferowane warunki wsparcia:

- realizowanie założeń Nowego Europejskiego Bauhausu;
- realizacja jednego z sześciu celów środowiskowych określanych w rozporządzeniu (UE) 2020/852;
- realizacja zielonych zamówień publicznych w oparciu o opracowane przez KE wspólne kryteria możliwe do stosowania w państwach członkowskich Unii,
- wsparcie istniejącej infrastrukturę, natomiast inwestycje w nowe obiekty będą dopuszczalne tylko w wyjątkowych, uzasadnionych okolicznościach. Budowa nowego obiektu jest warunkowa i powinna być poparta analizą wnioskodawcy w zakresie dostępnej, istniejącej infrastruktury, jej stanu technicznego, możliwości zapewnienia jej dostępności oraz analizy kosztowej potwierdzającej brak zasadności technicznej i/lub kosztowej realizacji projektu na istniejącej infrastrukturze.
- wzmacnianie działań międzyregionalnych, transgranicznych i transnarodowych z udziałem beneficjentów w co najmniej jednym innym państwie członkowskim lub poza Unią, w stosownych przypadkach

Audyt krajobrazowy województwa śląskiego

Na mocy Uchwały Sejmiku Województwa Śląskiego nr VII/16/16/2025 z 23 czerwca 2025 r. został przyjęty Audyt krajobrazowy województwa śląskiego.
Podstawę prawną sporządzenia Audytu krajobrazowego województwa śląskiego stanowi:

- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (dalej ustawa), w której zgodnie z art. 38 organy samorządu województwa sporządzają audyt krajobrazowy.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 stycznia 2019 r. w sprawie sporządzania audytów krajobrazowych (Dz.U. z 2019 r. poz. 394) wraz z nowelizacją z 2022 r., które jest aktem wykonawczym określającym szczegółowy zakres i sposób sporządzania audytu krajobrazowego.

Audyt krajobrazowy obejmuje obszar województwa śląskiego. Jego celem jest identyfikacja krajobrazów występujących na terenie województwa, określenie ich cech charakterystycznych, ocena ich wartości oraz wskazanie krajobrazów priorytetowych. Dokument zawiera również rekomendacje i wnioski dotyczące kształtowania oraz ochrony krajobrazów priorytetowych, a także obszarów objętych ochroną przyrodniczą i kulturową zgodnie z art. 38a ust. 3 pkt 2 ustawy. Opracowanie identyfikuje potencjalne zagrożenia mogące wpłynąć na zachowanie krajobrazów priorytetowych oraz wskazuje działania służące ich ochronie i zrównoważonemu rozwojowi. Wskazano także lokalne formy architektoniczne charakterystyczne dla wybranych krajobrazów priorytetowych, które podkreślają unikalny charakter regionu.
Audyt krajobrazowy, w szczególności zawarte w nim rekomendacje i wnioski, został wypracowany w szerokim dialogu z interesariuszami aktywnie uczestniczącymi w procesie jego opracowywania, ze szczególnym uwzględnieniem samorządów lokalnych naszego regionu. Dokument ten określa kierunkowo rekomendacje dotyczące ochrony i kształtowania krajobrazów, które powinny znaleźć odzwierciedlenie w gminnych dokumentach planistycznych, w tym w planach ogólnych gmin. Przyjęte przez Zarząd Województwa podejście miało na celu opracowanie Audytu z poszanowaniem zasad władztwa planistycznego oraz kluczowej roli samorządów lokalnych w procesie kształtowania polityki przestrzennej.

Dokument ten wyznaczył na terenie Bielska-Białej kilka obszarów o szczególnej wartości krajobrazowej. Określony został krajobraz priorytetowy – wielkomiejski, o zachowanych założeniach historycznych obejmujący centralną część Bielska-Białej. Krajobraz wskazany jako priorytetowy w wyniku - oceny eksperckiej z kryterium ważności ze względu na walory kulturowe: dobrze zachowany układ średniowieczny miasta wraz z zamkiem, reliktami murów obronnych i zabudową rynku oraz wyróżniające się obiekty kulturowe, w tym zespół obiektów parafii ewangelicko-augsburskiej, a także walory fizjonomiczne związane z ekspozycją najważniejszych dominant krajobrazowych: Zamku Sułkowskich oraz Katedry św. Mikołaja.

Sformułowane zostały między innymi wnioski dla planowania przestrzennego

- Uwzględnienie ustaleń dotyczących krajobrazów priorytetowych oraz innych obszarów o cennych walorach w dokumentach planistycznych gminy, takich jak miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.
- Audyt stawia sobie za cel ochronę i wzmacnianie walorów krajobrazowych, w tym zachowanie historycznej struktury centrum miasta oraz ochrona cennych obszarów przyrodniczych, które kształtują specyficzny charakter Bielska-Białej.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+ (Dz. Urz. Woj. Śl. z dnia 13.09.2016r., poz.4619) przyjął Sejmik Województwa Śląskiego uchwałą Nr V/26/2/2016 z dnia 29 sierpnia 2016 r.

Określa on obszar ochrony krajobrazów kulturowych

„Województwo śląskie jest obszarem o wyjątkowym, zróżnicowanym i bogatym dziedzictwie kulturowym. Zasoby dziedzictwa kulturowego, zarówno materialne, jak i niematerialne, mają szczególne znaczenie w zachowaniu tożsamości regionu, kształtowaniu atrakcyjności gospodarczej i turystycznej województwa.

W obszarze ochrony znalazły się najcenniejsze elementy dziedzictwa regionu takie jak: otulina parku narodowego, rezerwaty przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obiekty proponowane do umieszczenia na liście Światowego Dziedzictwa UNESCO, parki kulturowe, ponadto zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, pomniki historii i obiekty figurujące w rejestrze zabytków województwa śląskiego oraz dobra kultury współczesnej.

(…) Głównym celem utworzenia listy najcenniejszych obiektów jest objęcie ich skuteczną ochroną przed wszelkimi ingerencjami, które mogą naruszyć integralność dzieła architektonicznego czy urbanistycznego, a w konsekwencji prowadzić do jego degradacji czy destrukcji.

W skład obszaru ochrony krajobrazów kulturowych wchodzą gminy, na terenie których zlokalizowane są poszczególne elementy dziedzictwa: Bestwina, Będzin, Bielsko-Biała, Bieruń, Blachownia, Bobrowniki, Bojszowy, Boronów, Brenna, Buczkowice, Bytom, Chełm Śląski, Chorzów, Ciasna, Cieszyn, Czechowice-Dziedzice, Czeladź, Czernichów, Czerwionka-Leszczyny, Częstochowa, Dąbrowa Górnicza, Dąbrowa Zielona, Dębowiec, Gaszowice, Gierałtowice, Gilowice, Gliwice, Goczałkowice-Zdrój, Godów, Goleszów, Gorzyce, Hażlach, Herby, Imielin, Irządze, Istebna, Janów, Jasienica, Jastrzębie-Zdrój, Jaworze, Jaworzno, Jeleśnia, Kalety, Katowice, Kłobuck, Kłomnice, Kobiór, Kochanowice, Koniecpol, Konopiska, Kornowac, Koszarawa, Koszęcin, Koziegłowy, Kozy, Kroczyce, Krupski Młyn, Kruszyna, Krzanowice, Krzepice, Krzyżanowice, Kuźnia Raciborska, Lelów, Lędziny, Lipie, Lipowa, Lubliniec, Lubomia, Lyski, Łaziska Górne, Łazy, Łękawica, Łodygowice, Miasteczko Śląskie, Miedźna, Miedźno, Mierzęcice, Mikołów, Milówka, Mstów, Mszana, Mykanów, Mysłowice, Myszków, Nędza, Niegowa, Ogrodzieniec, Olsztyn, Opatów, Ornontowice, Orzesze, Ożarowice, Pawłowice, Pawonków, Piekary Śląskie, Pietrowice Wielkie, Pilchowice, Pilica, Popów, Poraj, Porąbka, Poręba, Przyrów, Przystajń, Pszczyna, Pszów, Pyskowice, Racibórz, Radziechowy-Wieprz, Radzionków, Rajcza, Rędziny, Ruda Śląska, Rudnik, Rudziniec, Rybnik, Rydułtowy, Siemianowice Śląskie, Siewierz, Skoczów, Sławków, Sosnowiec, Sośnicowice, Strumień, Suszec, Szczekociny, Szczyrk, Ślemień, Świerklaniec, Świerklany, Świętochłowice, Świnna, Tarnowskie Góry, Toszek, Tworóg, Tychy, Ujsoły, Ustroń, Węgierska Górka, Wielowieś, Wilamowice, Wilkowice, Wisła, Włodowice, Wodzisław Śląski, Woźniki, Wręczyca Wielka, Wyry, Zabrze, Zawiercie, Zbrosławice, Zebrzydowice, Żarki, Żarnowiec,

Żory, Żywiec.

Rozwój obszaru powinien być ukierunkowany na ochronę zasobów dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnych jak i niematerialnych, mających szczególne znaczenie dla zachowania tożsamości regionu, kształtowania turystycznej i gospodarczej atrakcyjności województwa oraz tworzenia nowych miejsc pracy.

2.1.6. Obszary wymagające rewitalizacji

Obszarami wymagającymi rewitalizacji są tereny znajdujące się w stanie kryzysowym z powodu koncentracji negatywnych zjawisk społecznych, gospodarczych, środowiskowych, przestrzenno-funkcjonalnych lub technicznych. Należą do nich tereny i obiekty zdegradowane, zdewastowane, w tym głównie poprzemysłowe, powojskowe i pokolejowe, w większości zlokalizowane w centrach miast i dzielnicach śródmiejskich, w sąsiedztwie arterii komunikacyjnych i obszarów o walorach przyrodniczo-krajobrazowych. Obejmują one liczne osiedla robotnicze, zespoły zabudowy, tereny i obiekty postindustrialne. Po upadku tradycyjnych gałęzi przemysłu i braku z tym związanych procesów restrukturyzacyjnych oraz lokowaniu inwestycji na nowych terenach nastąpiła depopulacja, wyludnianie dzielnic oraz degradacja tkanki zabudowy mieszkaniowej. Powyższe doprowadziło do segregacji przestrzennej mieszkańców i powstawania dzielnic biedy i wykluczenia społecznego.

Niniejszy obszar funkcjonalny obejmuje 71 miast: Będzin, Bielsko-Biała, Bieruń, Blachownia, Bytom, Chorzów, Cieszyn, Czechowice-Dziedzice, Czeladź, Czerwionka-Leszczyny, Częstochowa, Dąbrowa Górnicza, Gliwice, Imielin, Jastrzębie Zdrój, Jaworzno, Kalety, Katowice, Kłobuck, Knurów, Koniecpol, Koziegłowy, Krzanowice, Krzepice, Kuźnia Raciborska, Lędziny, Lubliniec, Łaziska Górne, Łazy, Miasteczko Śląskie, Mikołów, Mysłowice, Myszków, Ogrodzieniec, Orzesze, Piekary Śląskie, Pilica, Poręba, Pszczyna, Pszów, Pyskowice, Racibórz, Radlin, Radzionków, Ruda Śląska, Rybnik, Rydułtowy, Siemianowice Śląskie, Siewierz, Skoczów, Sławków, Sosnowiec, Sośnicowice, Strumień, Szczekociny, Szczyrk, Świętochłowice, Tarnowskie Góry, Toszek, Tychy, Ustroń, Wilamowice, Wisła, Wodzisław Śląski, Wojkowice, Woźniki, Zabrze, Zawiercie, Żarki, Żory, Żywiec.

Główne wyzwania dla tych obszarów będą dotyczyć przywrócenia im funkcji użytkowych poprzez nowe zagospodarowanie o wysokich walorach architektury i urbanistyki, uwzględniające zagadnienia efektywności energetycznej i poszanowania energii, ukierunkowane na ochronę dziedzictwa kulturowego i kształtujące struktury pod kątem poprawy jakości środowiska zamieszkania. Istotna jest integracja przestrzenna i społeczna terenów zdegradowanych, kreowanie miejsc przestrzeni publicznej ukierunkowane na podniesienie jakości życia mieszkańców.

Nieuwzględnienie danej gminy w tym obszarze nie wyklucza jej z możliwości wyznaczenia w swoich granicach obszarów zdegradowanych i obszarów rewitalizacji zgodnie z ustawą o rewitalizacji oraz starania się o dofinansowanie w zakresie rewitalizacji.”

W ustaleniach planu znalazły miejsce następujące zapisy odnoszące się do dziedzictwa kulturowego i obiektów zabytkowych:

Wizja rozwoju przestrzennego województwa

Przyszły przestrzenny rozwój województwa śląskiego winien być oparty na konkurencyjności, efektywności, innowacyjności i postępie technicznym. Priorytetem polityki przestrzennej województwa winien być rozwój miejskich aglomeracji i ich obszarów funkcjonalnych jako biegunów wzrostu gospodarki opartej na wiedzy. Obszary te winny stać się punktem styku polskiej gospodarki z gospodarką światową oraz środowiskiem zdolnym do absorpcji i adaptacji innowacji, ale przede wszystkim do kreowania innowacji i wytwarzania szczególnego kulturowego klimatu podkreślającego tożsamość regionu.

Polityka przestrzenna województwa konfrontując pojawiające się szanse i zagrożenia z istniejącą sytuacją województwa, dążyć winna do zapewnienia wysokiej jakości życia, do pobudzania rozwoju funkcji metropolitalnych i kształtowania harmonijnego śląskiego obszaru metropolitalnego o znaczeniu europejskim, a zagospodarowanie przestrzenne województwa winno sprzyjać przełamywaniu ograniczeń i barier rozwoju, redukowaniu napięć i konfliktów w funkcjonowaniu struktur przestrzennych oraz wykorzystywaniu szans płynących z otoczenia i sił tkwiących w zagospodarowaniu przestrzennym, a także poprawianiu ładu przestrzennego. W konsekwencji zmieni się w przyszłości wizerunek województwa śląskiego, ulegną zmianie jego powiązania z otoczeniem i umocniona zostanie jego konkurencyjna pozycja w Polsce i w Europie.

Mając na uwadze decydujące znaczenie zrównoważonego rozwoju w procesie osiągania założonej wizji istotne jest uwzględnienie kompleksowych i powszechnie uznanych koncepcji urbanistycznych, tj. Nowy Urbanizm, Inteligentny Wzrost czy Odrodzenie Miast.

Realizacja polityki przestrzennej wyrażona w Planie 2020+ winna prowadzić do:

- osiągnięcia trwałej i wysokiej konkurencyjnej pozycji województwa śląskiego, jako jednego z kilku centrów rozwoju cywilizacyjnego Polski XXI wieku, ważnego i atrakcyjnego regionu Europy,
- uzyskania wizerunku województwa o przestrzennych warunkach realizujących zasady zrównoważonego rozwoju, sprawiedliwości i efektywności oraz bezpieczeństwa,
- uzyskania przestrzeni o wysokich walorach estetycznych architektury i krajobrazu, czerpiących z dziedzictwa przyrody i kultury oraz nadających przestrzeni indywidualny wyraz.

Cel 3. Przestrzeń – zrównoważone wykorzystywanie zasobów środowiska naturalnego i kulturowego

Oczekiwane rezultaty:

Zrównoważona przestrzeń województwa godząca interesy użytkowania terenu z wymogami jego ochrony, z prawidłowo funkcjonującym systemem ekologicznym, uwzględniającym zachowanie różnorodności biologicznej i georóżnorodności, harmonijnie ukształtowanym krajobrazem kulturowym, zapewniająca obecnemu i przyszłym pokoleniom wysoką jakość życia.

Kierunek 3.2:

Kształtowanie krajobrazów kulturowych w obszarach miejskich:

- kształtowanie atrakcyjnych terenów mieszkaniowych o wysokiej jakości rozwiązań urbanistyczno-architektonicznych;
- kreowanie przestrzeni publicznych umożliwiających wspólne spędzanie czasu i

integrację społeczności lokalnych;

- zachowanie tożsamości kulturowo-krajobrazowej, w tym zachowanie identyfikatorów krajobrazu, charakterystycznych dla danego obszaru wraz z ich adaptacją do nowych funkcji;
- kształtowanie terenów zieleni miejskiej pełniących funkcje rekreacyjne, zdrowotne, estetyczne i przyrodnicze;
- kształtowanie systemu zielonych pierścieni wokół miast w oparciu o lasy, parki regionalne i tereny otwarte;
- rewitalizacja zdegradowanej tkanki miejskiej;
- likwidowanie i rekultywowanie tzw. bomb ekologicznych tj. nieczynnych składowisk odpadów niebezpiecznych i skażonych terenów poprzemysłowych, stwarzających szczególne zagrożenie dla środowiska i zdrowia ludzi;
- rekultywacja, rewitalizacja i kształtowanie terenów zdegradowanych (w tym poprzemysłowych, powojskowych, pokolejowych) z wykorzystaniem ich na tereny o funkcjach komercyjnych i publicznych (ekologicznych, turystycznych, kulturowych, usługowych i społeczno-gospodarczych);
- gospodarowanie wodami opadowymi ukierunkowane na spowolnienie odpływu ze zlewni (system mikro- i małej retencji).

Dla miejskich obszarów funkcjonalnych przyjmuje się następujące zasady zagospodarowania:

- ochrona historycznych układów urbanistycznych oraz obiektów dziedzictwa kulturowego podkreślających tożsamość miast;
- zapewnienie wielofunkcyjności osiedli i dostępności do usług podstawowych;
- koncentracja struktur przestrzennych w oparciu o istniejące układy osadnicze (idea zwartych miast);
- ochrona krajobrazów otwartych (ograniczanie suburbanizacji);
- ograniczanie zawłaszczania terenów typu *greenfield* i wykorzystanie terenów typu *brownfield* przy lokalizacji inwestycji;
- ochrona obiektów dziedzictwa kulturowego, w tym ich adaptacja i wykorzystanie dla nowych funkcji;
- wyposażenie przestrzeni publicznych w infrastrukturę z uwzględnieniem ograniczeń i potrzeb osób z różnymi dysfunkcjami, w tym utrudniającymi poruszanie się w przestrzeni lub jej percepcję, osób starszych oraz osób sprawujących opiekę nad małymi dziećmi

Dla obszaru ochrony krajobrazów kulturowych przyjmuje się następujące zasady zagospodarowania:

- ochrona i zachowanie historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych;
- ochrona krajobrazów historycznych i różnorodności kulturowej dla zachowania tożsamości regionalnej;
- zachowanie i eksponowanie zasobów dziedzictwa kulturowego, w szczególności najbardziej wartościowych zespołów i obiektów służących identyfikacji i promocji przestrzeni kulturowej;

- ochrona dóbr kultury współczesnej przed degradacją poprzez zapisy w gminnych dokumentach planistycznych
- rekultywacja wyrobisk i niecek osiadania w kierunku wodnym, rekreacyjnym bądź przyrodniczym;
- wdrażanie zapisów określonych w dokumentach wynikających z przepisów szczególnych, w tym z planów ochrony;
- wykluczenie możliwości lokalizacji elektrowni wiatrowych oraz elektrowni fotowoltaicznych w strefach ekspozycji zabytków kultury i obiektów archeologicznych i strefach ich ekspozycji, na obszarach parków krajobrazowych.

Dla obszarów wymagających rewitalizacji przyjmuje się następujące zasady zagospodarowania:

- ochrona i zachowanie historycznych założeń i układów urbanistycznych;
- rekultywacja terenów oraz ich integracja z otoczeniem;
- rewitalizacja terenów z wykorzystaniem potencjałów endogenicznych;
- kreowanie przyjaznych przestrzeni publicznych, sprzyjających integracji lokalnej społeczności, przeciwdziałającej segregacji i wykluczeniu społecznemu, przyciągających turystów i inwestorów;
- rewitalizacja zdegradowanej tkanki miejskiej, w tym m.in. dzielnic śródmiejskich, współczesnych osiedli mieszkaniowych z uwzględnieniem: kształtowania przestrzeni publicznych sprzyjających integracji społeczności lokalnych, kształtowania struktur przestrzennych wspierających aktywizację i przedsiębiorczość społeczną, poprawę stanu bezpieczeństwa publicznego oraz ograniczania niskiej emisji;
- preferowanie lokalizacji usług i aktywności gospodarczych w ciągach komunikacyjnych i na terenach zdegradowanych;
- preferowanie lokalizacji nowej zabudowy jako intensyfikacji użytkowania terenów mieszkaniowych już istniejących.

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Śląskim na lata 2022-2025

Program został przyjęty na mocy uchwały Nr VI/43/9/2022 Sejmiku Województwa Śląskiego z dnia 25 kwietnia 2022 r.

Nowoczesne podejście do rozumienia dziedzictwa kulturowego sprawia, że zabytki należy rozpatrywać w ujęciu całościowym, w powiązaniu z kontekstem, w którym się znajdują i funkcjami, które pełnią. Stąd też w programie znalazły się odniesienia do krajobrazu kulturowego oraz wartości niematerialnych.

Celem nadrzędnym jest harmonijne zarządzanie krajobrazem kulturowym oraz optymalne zachowanie autentycznego materialnego i niematerialnego dziedzictwa, wspomagającego budowę kapitału społecznego oraz rozwoju gospodarczego województwa i promocji regionu w kraju i na świecie.

Program realizuje między innymi cele określone w art. 87 ust. 2 ustawy, takie jak:

1. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
2. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
3. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
4. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
5. Określanie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką na zabytkami.

Program jest instrumentem realizacji wojewódzkiej strategii działań wobec zabytków zawartej w dokumentach strategicznych. Określa warunki włączania zabytków w procesy gospodarczego rozwoju województwa przy pomocy zróżnicowanych podmiotów gospodarczych. Program nie obejmuje zakresu działań związanych z ochroną zabytków, wynikających z kompetencji wojewódzkiego konserwatora zabytków, ale jego realizacja wymaga ścisłej współpracy z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Cel nadrzędny Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie śląskim na lata 2022–2025 to:
HARMONIJNE ZARZĄDZANIE KRAJOBRAZEM KULTUROWYM ORAZ OPTYMALNE ZACHOWANIE AUTENTYCZNEGO MATERIALNEGO I NIEMATERIALNEGO DZIEDZICTWA WSPOMAGA BUDOWĘ KAPITAŁU SPOŁECZNEGO ORAZ ROZWOJU GOSPODARCZEGO WOJEWÓDZTWA I PROMOCJI REGIONU W KRAJU I NA ŚWIECIE.

Aby ten cel został zrealizowany, konieczne jest podjęcie działań związanych i z materią zabytków i kompetencją społeczną. Temu służą wyróżnione dwa cele strategiczne programu:

• Cel strategiczny I – Zrównoważone zachowanie dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego) i włączenie go w zarządzanie procesami gospodarczymi,

• Cel strategiczny II – Kształtowanie pozytywnego klimatu dla instytucji i włączenia społecznego w opiekę nad dziedzictwem kulturowym regionu.

CEL STRATEGICZNY I
KSZTAŁTOWANIE KULTUROWEGO OBRAZU WOJEWÓDZTWA

O wartości dziedzictwa stanowi jego autentyzm rozumiany jako zachowana oryginalna substancja materialna oraz konteksty kulturowe. Właściwie zachowane, autentyczne, atrakcyjnie eksponowane i udostępnione zabytki będą stanowić ważny element rozwoju gospodarczego regionu.

Dla celu strategicznego sformułowano trzy cele operacyjne:

• Cel operacyjny I.1 – Weryfikacja zasobów zabytkowych województwa

• Cel operacyjny I.2 – Budowa kompleksowej strategii i wywiedzionego z niej systemu zarządzania dziedzictwem kulturowym województwa
• Cel operacyjny I.3 –Zarzadzanie materialnym i niematerialnym dziedzictwem jako element strategii gospodarczej województwa śląskiego

CEL OPERACYJNY I.1
Weryfikacja zasobów zabytkowych województwa

Sprawna i efektywna opieka nad zabytkami wymaga głębokiej, opartej na solidnych podstawach wiedzy o historii, tradycjach i dziedzictwie. Niezbędna jest aktualna wiedza o stanie zachowania zabytków znajdujących się w ewidencji, jak również obiektów aspirujących do tego miana w wyniku upływu czasu i zmiany definicji pojęcia zabytek.
Opieka nad zabytkami powinna opierać się na wiedzy o zabytkach województwa i konserwacji opartej na solidnych podstawach naukowych. Braki w dokumentacji badawczej, analitycznej i syntetyzującej w znaczący sposób utrudniają działania w sferze konserwacji zabytków i mogą być przyczyną utraty przez nie wartości zabytkowych. Uzupełnienie tych braków pozwoli na sprawowanie skutecznej i efektywnej opieki nad zabytkami. Rezultatem działań powinny być rozpoznanie stanu zasobów zabytkowych województwa i jego wartości, pogłębienie wiedzy o historii, tradycjach i zabytkach regionu, powiększenie zasobu i aktualizacja opracowań studialnych i analitycznych niezbędnych do prawidłowej opieki nad zabytkami i właściwego zarządzania zabytkami.

Dla realizacji przedstawionego celu operacyjnego przyjęto następujące kierunki działań:
Kierunek działań I.1.A – Weryfikacja zabytków województwa
Realizacja kierunku będzie polegała na:
− waloryzacji zabytków i określeniu ich znaczenia dla dziedzictwa regionu, kraju, Europy, świata,
− opracowanie kart ewidencyjnych i adresowych zabytków włączonych do wojewódzkiej i gminnych ewidencji zabytków,
− inwentaryzacja zabytków archeologicznych (w tym program Archeologiczne Zdjęcie Polski),

Kierunek działań I.1.B – Rozwój badań i studiów nad zabytkami województwa
Realizacja kierunku to:
− rozwój zaplecza naukowego i kompleksowych programów badawczych,
− rozwoju badań i dokumentowania zabytków, sporządzanie studiów historyczno-konserwatorskich,
− realizacja pilotażowych projektów badawczych, tworzenie źródeł wizualnych, fonicznych i tekstowych dotyczących zjawisk kultury ludowej,
− digitalizacja regionalnych i lokalnych zasobów zabytkowych oraz tworzenie struktur udostępniania zbiorów,
− powstanie forum wymiany doświadczeń dla osób zajmujących się problematyką dziedzictwa kulturowego regionu,
− dalekookresowo – powstanie centrum badawczo-zarządczego koncentrującego informację i działania związane z badaniami dziedzictwa kulturowego województwa oraz ich upowszechnianiem.

CEL OPERACYJNY I. 2
Budowa kompleksowej strategii i wywiedzionego z niej systemu zarządzania dziedzictwem kulturowym województwa

Efektywne zarządzanie zabytkami wymaga tworzenia nowoczesnych struktur organizacyjno-technicznych, począwszy od organizacji struktur organizacyjnych urzędów JST, w których powinny się znaleźć specjalistyczne stanowiska odpowiedzialne za sprawy dziedzictwa kulturowego (miejski/powiatowy konserwator zabytków), poprzez organizację i udostępnianie bazy danych o zabytkach oraz właściwy monitoring przemian, jakim one podlegają, a skończywszy na wykorzystaniu dostępnych narzędzi kształtowania przestrzeni województwa, (programy opieki nad zabytkami, wprowadzenie ustawowych form ochrony konserwatorskiej pozostających w kompetencji gmin, planowanie przestrzenne) w celu sprawowania efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami.

Ten cel operacyjny będzie realizowany za pomocą następujących kierunków działań:
Kierunek działań I.2.A – Tworzenie nowoczesnych struktur zarządzania zabytkami
Realizacja kierunku będzie polegała na:
− uwzględnianiu stanowiska ds. opieki nad zabytkami w strukturze organizacyjnej urzędów JST,
− tworzeniu elektronicznej bazy danych o zabytkach,
− digitalizacji zabytków.

Kierunek działań I.2.B – Zarządzanie zabytkami
Realizacja kierunku to:
− opracowywanie programów opieki nad zabytkami,
− opracowywanie planów zagospodarowania przestrzennego – wykorzystanie ustaleń planów do wprowadzenia zasad ochrony zabytków, w tym parków kulturowych,
− świadome wykorzystywanie różnych form ochrony zabytków (takich jak park kulturowy, pomnik historii),
− regulowanie polityki wobec zabytków za pomocą realizowanych zadań publicznych,
− stosowanie zachęt do opieki nad zabytkami realizowanej przez ich właścicieli,
− organizacja konkursów urbanistycznych i architektonicznych mających na celu wybór najwłaściwszych sposobów działania w tkance zabytkowej i jej otoczeniu (np. harmonijne wkomponowanie nowych obiektów),
− opracowywanie i wykorzystywanie studiów krajobrazowych przy zagospodarowaniu terenów otwartych i wnętrz miejskich, w tym kształtowaniu panoram miast i wsi,
− rekomendacja obiektów o wysokich walorach zabytkowych do objęcia prawną ochroną konserwatorską,
− tworzenie i aktualizowanie infrastruktury informującej o obiektach zabytkowych i obiektach turystyki kulturowej, np. tablice informacyjne przy obiektach zabytkowych i związanych z turystyką kulturową,
− tworzenie i aktualizowanie infrastruktury systemu informacji kulturowej i turystycznej (w tym elektronicznej), np. organizacja oznakowania drogowego do zabytków, GPS, wydawnictwa informacyjne, strony internetowe,

− ciągłe doskonalenie kompetencji własnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

CEL OPERACYJNY I. 3
Zarzadzanie materialnym i niematerialnym dziedzictwem jako element strategii gospodarczej województwa śląskiego

Wykorzystanie obiektów zabytkowych do realizacji współczesnych celów gospodarczych wymaga ich właściwej konserwacji, rewaloryzacji i adaptacji i z uwzględnieniem ich autentyzmu. Podejmowane działania powinny mieć charakter kompleksowy – począwszy od badań, planowania i programowania działań poprzez całościowe procedury inwestycyjne, a skończywszy na działaniach prowadzonych bezpośrednio na materii zabytku.

Temu celowi operacyjnemu będą służyły następujące kierunki działań:
Kierunek działań I.3.A – Konserwacja i adaptacja zabytków
Kierunek będzie realizowany przez:
− podejmowanie strategicznych działań konserwatorskich remontowych i adaptacyjnych przy zabytkach poprzedzonych opracowaniem pełnej dokumentacji konserwatorskiej ze szczególnym zwróceniem uwagi na zachowanie autentyczności zabytku i kontekstów krajobrazu kulturowego. Ważne jest działanie w oparciu o badania specjalistyczne i ekspozycja autentyczności obiektu,
− konserwacja oraz przeciwdziałanie niszczeniu stanowisk archeologicznych, w tym zachowanie zabytków archeologicznych, dokumentowanie oraz opracowywanie wyników badań, w tym ratowniczych,
− zabezpieczenie zabytków archeologicznych przed zagrożeniami naturalnymi oraz na wypadek eksploatacji rabunkowej,
− działania i inwestycje wynikające z przepisów przeciwpożarowych, zapobiegania klęskom żywiołowym, ochrony klimatu oraz zabezpieczeń przeciwwłamaniowych.

Kierunek działań I.3.B – Świadome kreowanie nowych funkcji obiektów zabytkowych, w tym markowych produktów turystycznych
Realizacja kierunku będzie polegała na:
− rekomendowanie nowoczesnych funkcjonalności dla obiektów zabytkowych tworzeniu nowych i wzmacnianiu istniejących markowych produktów turystycznych,
− organizacji kampanii promocyjnych w oparciu o dziedzictwo kulturowe.

CEL STRATEGICZNY II
KSZTAŁTOWANIE POZYTYWNYCH POSTAW SPOŁECZEŃSTWA WOBEC DZIEDZICTWA KULTUROWEGO REGIONU
Poszanowanie dla zabytków, historii i tradycji regionu wynika z wiedzy i identyfikacji kulturowej i tożsamościowej z daną przestrzenią. Jedynie wysoka świadomości społeczna o wartościach zabytków i tradycji oraz potrzeba ich zachowania dla przyszłych pokoleń są w stanie zapewnić kształtowanie obrazu kulturowego województwa z poszanowaniem jego historii i według zasad zrównoważonego rozwoju. Osiągnięcie tego celu wymaga propagowania wiedzy o zabytkach oraz aktywizacji społeczeństwa na rzecz opieki nad zabytkami. Cele te można osiągnąć przez szeroko zakrojone działania edukacyjne oraz

popularyzację i promocję wiedzy o zabytkach, a także wspieranie działań zachęcających do poznawania dziedzictwa kulturowego regionu i stosowanie zachęt do pracy na rzecz opieki nad zabytkami przez nagradzanie przykładów dobrych praktyk.
Dla drugiego celu strategicznego sformułowano dwa cele operacyjne:
• Cel operacyjny II.1 –Upowszechnianie wiedzy o zabytkach oraz sposobach opieki nad zabytkami na wszystkich poziomach edukacji
• Cel operacyjny II.2 – Włączenie społeczności lokalnych w procesy opieki nad dziedzictwem kulturowym od poziomu strategii do wspólnych, systemowych działań

CEL OPERACYJNY II.1.
Upowszechnianie wiedzy o zabytkach oraz sposobach opieki nad zabytkami na wszystkich poziomach edukacji

Opieka nad zabytkami jest także efektem wiedzy i kompetencji społecznej. Dlatego realizacja celu wymaga podjęcia działań na rzecz edukacji na każdym szczeblu o szeroko rozumianym dziedzictwie kulturowym oraz popularyzacji i promocji wiedzy o zabytkach. Efektem realizacji celu będzie wzrost poziomu wiedzy, a tym samym ochrony zabytków.
Będą wdrożone programy i ścieżki edukacyjne adresowane do uczniów, studentów, profesjonalistów i decydentów, wzbogacenie wiedzy o zabytkach i ich wartości oraz sposobach postępowania z zabytkami w celu ich zachowania, adaptacji, właściwego eksponowania itd.

Do realizacji tego celu przyjęto następujące kierunki działań:

Kierunek działań II.1.A – Wzmocnienie edukacji o dziedzictwie kulturowym
Kierunek będzie realizowany przez:
− systemowy rozwój i wzmocnienie edukacji regionalnej na wszystkich szczeblach edukacji
− doskonalenie kadr działających w strefie opieki nad zabytkami,
− aktualizowanie i zwiększanie oferty nauczania uczelni wyższych, w tym organizację praktyk studenckich i stażów,
− tworzenie i realizację programów edukacyjnych dotyczących zabytków i tradycji, w tym warsztaty, wystawy, wycieczki, konkursy, ścieżki edukacyjne
− realizację warsztatów oraz innych form szkoleń w zakresie opieki nad zabytkami i dziedzictwem przyrodniczo-kulturowym,
− organizację interdyscyplinarnych warsztatów i szkoleń, w tym działania na rzecz zachowania folkloru oraz obrzędów i zwyczajów, zanikających zawodów i umiejętności oraz wzorców życia – przekazywanie zanikających umiejętności,
− ukierunkowane na ochronę dziedzictwa włączenie społeczne w ramach strategicznych procesów gentryfikacji
− kompleksowa realizacji tzw. programów dostępności

Kierunek działań II.1.B – Zarządzanie popularyzowaniem wiedzy o zabytkach
Kierunek będzie realizowany przez:
− promocję dziedzictwa kulturowego przy użyciu nowych technologii i mediów, w tym mediów społecznościowych oraz tradycyjnie poprzez wydawnictwa, spotkania itp.,

− organizację wydarzeń na skalę lokalną, regionalną i ponadregionalną promujących zabytki i markowe produkty turystyczne (Juromania, Industriada, EDD i inne),
− organizację konferencji, sesji popularnonaukowych i spotkań mających na celu popularyzację wiedzy o zabytkach,
− równoległa popularyzacja dziedzictwa niematerialnego, w tym organizacja wystaw, konkursów, przeglądów, warsztatów, festiwali, podtrzymywanie i popularyzacja kultury ludowej i tradycyjnej, gwar regionów etnograficznych
− realizację interdyscyplinarnych projektów wykorzystujących dziedzictwo kulturowe regionu w ramach projektów transgranicznych i międzynarodowych.
− udostępnianie zabytków osobom z niepełnosprawnościami

CEL OPERACYJNY II.2
Włączenie społeczności lokalnych w procesy opieki nad dziedzictwem kulturowym od poziomu strategii do wspólnych, systemowych działań
Zabytki w dużej mierze wypełniają przestrzeń nas otaczającą. Aby zachęcić mieszkańców do opieki nad zabytkami, niezbędne jest wykształcenie pozytywnych postaw wobec zabytków i tradycji regionu przez działania na rzecz poznania zabytków i stosowanie zachęt do działania na rzecz opieki nad zabytkami. Efektem realizacji celu będzie wzrost zainteresowania historią, tradycją i zabytkami wśród mieszkańców regionu, podniesienie aktywności społecznej w dziedzinie opieki nad zabytkami.

Celowi temu służyć będą następujące kierunki działań:

Kierunek działań II.2.A – Wspieranie działań oddolnych na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego regionu i opieki nad zabytkami
Kierunek będzie realizowany przez:
− organizowanie i wspieranie przedsięwzięć mających na celu ochronę i promocję miejsc o znaczeniu historyczno-kulturowym
− sprzyjanie budowaniu tożsamości lokalnej i regionalnej przez promowanie inicjatyw kulturowych,
− ułatwianie realizacji przedsięwzięć mających na celu przybliżenie zabytków i tradycji regionu szerokiemu gronu odbiorców,
− organizację ognisk, kółek zainteresowań, warsztatów skierowanych do środowisk osób wykluczonych (osób bezrobotnych, ze środowisk marginalizowanych oraz patologicznych).

Kierunek działań II.2.B – Promowanie przykładów dobrych praktyk w sferze opieki nad zabytkami
Kierunek będzie realizowany przez:
− nagradzanie za działalność na rzecz opieki nad dziedzictwem kulturowym i upowszechnianiem wiedzy,
− wprowadzanie nagród za poszanowanie sąsiedztwa obiektów zabytkowych przy lokalizacji nowych inwestycji – wpisanie inwestycji w historyczny krajobraz,
− rekomendowanie konkursów uwzględniających znaczenie i zachowanie krajobrazu kulturowego dla przypadków dobrych praktyk odbudowy, rewitalizacji, jak i zmiany funkcji obiektu.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.

Strategia Rozwoju Bielska-Białej do 2030 roku

Uchwalona w dniu 19 maja 2022 r. przez Radę Miejską w Bielsku-Białej Strategia Rozwoju Bielska-Białej do 2030 roku (SRBB2030) stanowi najważniejszy dokument określający wizję oraz kierunki rozwojowe miasta w perspektywie nadchodzącej dekady.

Rewitalizacji, rozumianej jako proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane i skoncentrowane terytorialnie działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, poświęcono w Strategii wiele miejsca.

W SRBB2030 założono kontynuację działań w zakresie rewitalizacji przestrzeni miejskich, których skuteczność zostanie zwiększona poprzez możliwość wykorzystania instrumentów opisanych w ustawie z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji. Jednocześnie model zarządzania procesami rewitalizacyjnymi w Bielsku-Białej zakłada skierowanie większego wsparcia dla oddolnych inicjatyw mieszkańców oraz angażowanie w większym zakresie środków prywatnych w działania rewitalizacyjne. Większa uwaga poświęcona zostanie również działaniom ukierunkowanym na ochronę oraz poprawę estetyki przestrzeni miasta. Głównymi instrumentami planowanymi do wykorzystania w tym zakresie mają być: inwentaryzacja obiektów zabytkowych, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego oraz uchwała krajobrazowa.

POTENCJAŁY BIELSKA-BIAŁEJ ORAZ PROBLEMY WYMAGAJĄCE ROZWIĄZANIA – WNIOSKI Z DIAGNOZY

Przedstawione w niniejszym rozdziale Strategii wnioski stanowią syntezę opracowania pt. Raport charakteryzujący najważniejsze zjawiska kształtujące sytuację w Bielsku-Białej na potrzeby opracowania Strategii Rozwoju Miasta, pełniącego funkcję diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej (z uwzględnieniem obszarów funkcjonalnych, w tym miejskich obszarów funkcjonalnych) Bielska-Białej, o której mowa w art. 10a ust. 1 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju1.

Diagnoza przeprowadzona została w układzie sześciu obszarów, koncentrujących się na zagadnieniach, które w perspektywie 2030 r. w największym stopniu determinować będą rozwój Bielska-Białej. Obszarami tymi są: *Ludzie*, *Życie*, *Zarządzanie*, *Mobilność*, *Środowisko* i *Ekonomia*. Pierwsze trzy obszary obejmują w całości lub w znacznej części zagadnienia społeczne, zaś ostatni odpowiada wskazanej w ustawie problematyce gospodarczej. Natomiast zagadnienia przestrzenne zostały ukazane głównie w obszarach:

- Życie: dostępność przestrzenna do obiektów infrastruktury społecznej, zagadnienia związane z planowaniem przestrzennym, tematyka rewitalizacyjna;
- Mobilność: sytuacja transportowa miasta, dostępność komunikacyjna;
- Środowisko: zasoby przyrodnicze, presja na tereny otwarte, propagacja zanieczyszczeń, przestrzenne zróżnicowanie zjawisk wynikających ze zmian klimatu.

Ponadto zbadane zostały zagadnienia dotyczące obszaru funkcjonalnego Bielska-Białej.

Na strukturę Strategii Rozwoju Bielska-Białej do 2030 roku składa się sześć OBSZARÓW, w ramach których sformułowana została interwencja publiczna, która stanowiąc odpowiedź na wyzwania rozwojowe miasta zidentyfikowane w wyniku diagnozy strategicznej, służy osiągnięciu WIZJI BIELSKA-BIAŁEJ W HORYZONCIE 2030 ROKU.

Dla każdego Obszaru Strategii zdefiniowane zostały:

- CELE STRATEGICZNE, stanowiące uszczegółowienie wizji Bielska-Białej w 2030 r., określające przyszły pożądany stan rzeczywistości będący wynikiem wdrażania interwencji opisanej w Strategii;
- KIERUNKI DZIAŁANIA, uszczegóławiające ogólną redakcję celów, stanowiące formę preferencji odnośnie sposobu wykorzystania szeroko rozumianych zasobów na rzecz uzyskania konkretnych efektów końcowych;
- DZIAŁANIA, opisujące typy zadań planowane do realizacji w ramach poszczególnych kierunków;
- MIERNIKI, na podstawie których przeprowadzana będzie ocena skuteczności działań podejmowanych na rzecz realizacji Strategii oraz postępy w osiąganiu zapisanych w tym dokumencie celów.

CEL STRATEGICZNY:
Bielsko-Biała miastem wygodnym do życia, stwarzającym możliwości dla realizacji aspiracji swoich mieszkańców
Cel ten m.in. odnosi się do zabytkowej substancji Miasta. W perspektywie 2030 r. Bielsko-Biała będzie sukcesywnie oraz w ramach możliwości determinowanych m.in. historyczną zabudową miasta, rozbudowywać infrastrukturę (w tym błękitno-zieloną) oraz poszerzać ofertę aktywnego spędzania czasu wolnego przez mieszkańców. Działania ukierunkowane na osiągniecie tego celu będą koncentrować się na rozwoju systemu zieleni miejskiej, w tym parków zapewniających mieszkańcom dostęp do terenów zielonych, stwarzających możliwości wypoczynku, rekreacji i spotkań. Dążąc do optymalnego wykorzystania przestrzeni miejskich, przeprowadzona zostanie inwentaryzacja tzw. terenów wakatujących, tj. obszarów o niewykształconej i niezdefiniowanej funkcji, zaburzających ciągłość tkanki miejskiej. Definicja „terenów wakatujących” oraz metodologia zostanie określona przed przystąpieniem do inwentaryzacji nieużytków miejskich.
Kontynuowane będą działania w zakresie rewitalizacji przestrzeni miejskich, których skuteczność zostanie zwiększona poprzez możliwość wykorzystania instrumentów opisanych w ustawie z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji. Ponadto nowy model rewitalizacji Bielska-Białej będzie zakładał skierowanie większego wsparcia dla oddolnych inicjatyw mieszkańców oraz angażowanie w większym zakresie środków prywatnych w działania

rewitalizacyjne. Większa uwaga poświęcona zostanie również działaniom ukierunkowanym na ochronę oraz poprawę estetyki przestrzeni miasta. Głównymi instrumentami planowanymi do wykorzystania w tym zakresie będą: inwentaryzacja obiektów zabytkowych, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego oraz uchwała krajobrazowa.

Kierunek działania:

8. Poprawa estetyki miasta poprzez racjonalne zarządzanie przestrzenią
    - 8.1. Przeprowadzenie inwentaryzacji obiektów zabytkowych w celu uregulowania ich sytuacji prawnej.
    - 8.2. Wykorzystanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego na rzecz kompleksowej ochrony obiektów zabytkowych wraz z ich otoczeniem.
    - 8.3. Poprawa stanu (remonty) zabytkowych kamienic oraz odtworzenie utraconych lub nadanie im nowych funkcji, w tym o charakterze społecznym oraz publicznym.
    - 8.4. Konsekwentne egzekwowanie przepisów uchwały krajobrazowej w celu ochrony estetyki przestrzeni w mieście.

USTALENIA I REKOMENDACJE W ZAKRESIE KSZTAŁTOWANIA I PROWADZENIA POLITYKI PRZESTRZENNEJ

W nawiązaniu do strategicznych celów rozwoju miasta oraz modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej formułuje się następujące ustalenia i rekomendacje w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej:

1. uwzględnianie idei miasta zwartego – ograniczanie rozpraszania zabudowy, prowadzącego do zawłaszczania terenów otwartych, zielonych (tzw. greenfield) i wykorzystywanie do zabudowy terenów o wykształconej zwartej strukturze funkcjonalno-przestrzennej oraz przeznaczonych dotychczas pod zabudowę (tzw. brownfield), w tym obszarów zdegradowanych wymagających rewitalizacji; planowanie rozwoju miasta na miarę realnych potrzeb i możliwości, wyłącznie w oparciu o rzetelne analizy demograficzne,
2. poprawa warunków zamieszkania, obsługi i wypoczynku mieszkańców, w szczególności poprzez: dbałość o ochronę zdrowia oraz bezpieczeństwo ludzi i mienia, a także kształtowanie ładu przestrzennego, w tym atrakcyjnych, powiązanych z zielenią, przestrzeni publicznych, wysokie walory architektoniczne zabudowy, kompleksową rewitalizację obszarów zdegradowanych, realizację programów konserwatorskich w odniesieniu do kwartałów miejskich i poszczególnych obiektów o wysokiej klasie artystycznej; podnoszenie standardów mieszkaniowych, rozwój usług podstawowych oraz terenów zielonych i rekreacyjnych, towarzyszących zabudowie mieszkaniowej,
3. ograniczanie konfliktów przestrzennych, wynikających w szczególności z uciążliwości dla środowiska, poprzez właściwe relacje lokalizacyjne stref funkcjonalno-przestrzennych, stosowanie zasady przezorności i ostrożności, strefowania kolizyjnych funkcji,
4. ochrona krajobrazu; stworzenie i rozwój systemu zieleni oraz jego racjonalne wykorzystywanie na rzecz rozwoju miasta (w szczególności dla funkcji turystyczno-rekreacyjnej na wybranych obszarach), dążenie do zachowania lub odtworzenia powiązań przyrodniczych pomiędzy różnymi formami zieleni, zapewnienie warunków

przewietrzania miasta, rozwój błękitno-zielonej infrastruktury; ochrona przyrody, w tym powietrza oraz wód (powierzchniowych i podziemnych); adaptacja do zmian klimatu,

5. ograniczanie i uspokajanie ruchu samochodowego, stwarzanie warunków do uprzywilejowania ruchu pieszego i rowerowego oraz komunikacji zbiorowej, zwłaszcza w centrum miasta; rozwój zintegrowanego, zrównoważonego i niskoemisyjnego systemu transportu publicznego; wykształcenie optymalnej sieci ciągów pieszych i rowerowych oraz ulic układu podstawowego i obsługującego,
6. prowadzenie polityki przestrzennej głównie w oparciu o dokumenty planistyczne, dążenie do zwiększania pokrycia miasta planami miejscowymi, zwłaszcza na terenach kluczowych z punktu widzenia osiągnięcia strategicznych celów rozwoju miasta.

Gminny Program Rewitalizacji Bielska-Białej do roku 2030

Gminny Program Rewitalizacji Bielska-Białej do roku 2030 przyjęty został uchwałą nr LXVIII/1525/2024 Rady Miejskiej w Bielsku-Białej z dnia 22 lutego 2024 r., jest to dokument strategiczny służący kompleksowej odnowie wyznaczonego w Bielsku-Białej obszaru rewitalizacji. Jego główne cele to aktywizacja oraz integracja społeczna, poprawa warunków zamieszkania i stanu technicznego budynków, a cele to poprawa jakości środowiska. Przyjęcie programu umożliwia realizację zaplanowanych w nim działań społecznych i inwestycyjnych prowadzonych przez wszystkich interesariuszy, których projekty zostały ujęte w tym Programie oraz pozyskiwanie środków finansowych na ten cel z funduszy zewnętrznych.

Wizja gminnego programu rewitalizacji – REWITALIZACJA Z LUDŹMI I DLA LUDZI

Zawarta w Gminnym Programie Rewitalizacji Bielska-Białej do roku 2030 wizja stanowi opis pożądanego stanu obszaru rewitalizacji, który zostanie urzeczywistniony wskutek wspólnych działań podejmowanych przez miejską administrację samorządową oraz interesariuszy rewitalizacji. Sformułowana w partycypacyjnej procedurze wizja stanowi odpowiedź na zidentyfikowane w ramach diagnozy problemy i potrzeby obszaru rewitalizacji. Jednocześnie działania podejmowane na rzecz jej realizacji ukierunkowane będą na wykorzystanie drzemiących w tej części miasta potencjałów.

Wizja stanu obszaru rewitalizacji w Bielsku-Białej uszczegółowiona została poprzez cztery cele rewitalizacji, w ramach których wyodrębniono kierunki działania (łącznie 20) reprezentujące typy przedsięwzięć i aktywności, które należy podjąć na rzecz wywołania pozytywnej zmiany w tej części miasta. Działania na rzecz zachowania i ochrony obiektów zabytkowych wpisują się w cel III.

Cel III POPRAWA JAKOŚCI WARUNKÓW MIESZKANIOWYCH, WZROST FUNKCJONALNOŚCI INFRASTRUKTURY Z ZACHOWANIEM DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

- Realizacja planu modernizacji i remontów komunalnego zasobu mieszkaniowego

- Poprawa bezpieczeństwa na obszarze rewitalizacji
- Działania ukierunkowane na rzecz uspokojenia ruchu w obszarze śródmieścia oraz na terenach mieszkaniowych
- Reorganizacja wybranych przestrzeni publicznych w kierunku ich całorocznego wykorzystania
- Likwidacja barier architektonicznych
- Rozszerzenie oferty czasu wolnego dla mieszkańców obszaru rewitalizacji, w tym dzieci i młodzieży

Rozwinięciem i operacjonalizacją celów i kierunków działań zaplanowanych w Gminnym Programie Rewitalizacji Bielska-Białej do roku 2030 są przewidziane do realizacji przedsięwzięcia rewitalizacyjne. W ramach działań przeznaczonych do realizacji w programie znalazło się 95 podstawowych przedsięwzięć rewitalizacyjnych.

Zabytki i historyczna tkanka miejska stanowią istotną część obszaru rewitalizacji wyznaczonego w programie. Program zakłada, że odnowa tych terenów powinna uwzględniać ich specyfikę architektoniczną i kulturową. GPR jest strategicznym dokumentem, który umożliwia skuteczne ubieganie się o fundusze zewnętrzne, w tym środki unijne (np. z programu Fundusze Europejskie dla Śląskiego 2021-2027), na konkretne projekty związane z zabytkami. Miasto już wcześniej prowadziło programy dotacji na prace konserwatorskie i roboty budowlane przy zabytkach, co jest kontynuowane. Wskazywane są konkretne projekty które obejmują modernizację, remonty i adaptację historycznych budynków, w tym kamienic, na cele mieszkalne, społeczne, kulturalne lub usługowe. Położono również nacisk na zachowanie unikalnego charakteru Bielska-Białej, w tym jej podwójnej tożsamości (Bielsko i Biała) oraz dziedzictwa przemysłowego. Działania rewitalizacyjne mają na celu ochronę i ekspozycję tych wartości. Program zakłada nie tylko odnowę budynków, ale także aktywizację społeczną i kulturalną wokół odrestaurowanych obiektów, co ma przyczynić się do ożywienia zdegradowanych obszarów.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Bielska-Białej

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Bielska-Białej straci moc w momencie uchwalenia planu ogólnego Bielska-Białej. Obecnie trwa procedura uzgadniania projektu planu ogólnego Bielska-Białej.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Bielska-Białej wraz z załącznikami zostało przyjęte uchwałą Nr XIX/487/2012 Rady Miejskiej w Bielsku-Białej z dnia 29 maja 2012 roku. Do 2021 roku podjęto dwie zmiany: zmiana nr 162 sporządzona na podstawie uchwały Nr XV/276/2016 Rady Miejskiej w Bielsku-Białej z dnia 9 lutego 2016 r. w sprawie zmiany Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Bielska-Białej oraz zmiana nr 178 sporządzona na podstawie uchwały Nr XIII/220/2015 Rady

Miejskiej w Bielsku-Białej z dnia 24 listopada 2015 r. w sprawie zmiany Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Bielska-Białej.
Tematyka dziedzictwa kulturowego w części uwarunkowań:

2. OPIS STANU ISTNIEJĄCEGO – OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA

2.3. Ogólna charakterystyka struktury przestrzennej:

Substancja zabytkowa Bielska-Białej to przede wszystkim Bielska Starówka oraz rozproszone obiekty zabytkowe. Obecnie wyznaczone umowne granice Starówki obejmują obszar o powierzchni około 10 ha. Strukturę tej jednostki tworzy sieć dwudziestu sześciu ulic i dwóch placów miejskich (Rynek i Plac św. Mikołaja) oraz szesnastu kwartałów z zabudową o charakterze mieszkaniowo - usługowym, dwóch kwartałów kościelnych (z Katedrą p.w. św. Mikołaja i z zespołem Kościoła p.w. św. Trójcy) i kwartał z Zamkiem Sułkowskich. Stan techniczny wielu obiektów Starówki jest bardzo zły i wymaga remontów kapitalnych. Poza Starówką do najcenniejszych zabytków znajdujących się na obszarze Miasta zalicza się m.in.: Kościół św. Stanisława w Starym Bielsku, Kościół Opatrzności Bożej w Białej, Kościół Zbawiciela przy placu Marcina Lutra, pomnik Marcina Lutra, Kościół p.w. Marcina Lutra w Białej, drewniany kościółek św. Barbary w Mikuszowicach, ratusz, Dom Tkacza, Teatr Polski, Grodzisko w Starym Bielsku, kamienicę "Pod Żabami", Hotel "Prezydent", dworzec PKP.

3. PRZEZNACZENIE I ZAGOSPODAROWANIE TERENÓW

3.4. Zieleń urządzona

Zieleń urządzona na terenie miasta to przede wszystkim zabytkowe założenia parkowe, zieleń cmentarna, przykościelna – chronione zapisami ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – oraz dodatkowo w formie obiektów zieleni miejskiej, ogólnodostępnej, o funkcjach rekreacyjnych i estetycznych (zieleńce, parki, skwery, bulwary) oraz zieleni towarzyszącej zabudowaniom, zieleni ogródków działkowych a także zieleni izolacyjnej wzdłuż tras komunikacyjnych. Celem nadrzędnym jest zachowanie i pielęgnowanie walorów przyrodniczo-kulturowych, w tym ochrony i racjonalnego zagospodarowania, a także wykorzystania obiektów zabytkowych (ze szczególnym uwzględnieniem obiektów wpisanych do rejestru zabytków), miejsc historycznych, jako składnika przyrody i krajobrazu, służącego rozwojowi funkcji turystycznych i wypoczynkowych

5.3. Zasoby dziedzictwa kulturowego

5.3.1. Obszary, których zakomponowanie przestrzenne i charakter zabudowy noszą wartości kulturowe, „historyczne”:

a) zespoły historycznego centrum Bielska i Białej – określane jako układ urbanistyczny obu miast – wpisany do rejestru zabytków (ukazane na planszy uwarunkowań),
b) obszary wpisane do rejestru zabytków poza w/w układami (ukazane na planszy uwarunkowań),
c) poszczególne obiekty wpisane do rejestru zabytków
(ukazane na planszy uwarunkowań),
d) zespoły historycznej zabudowy,

- kompleksy zabudowy kamienicowej,

- zabudowa willowa w otoczeniu zieleni,
- kościoły i klasztory,
- reprezentatywne budowle municypalne.

e) kompleksy zabudowy przemysłowej,
f) tradycyjne budownictwo podmiejskie,
g) cmentarze,
h) zabytkowe krzyże, figury i kapliczki,
i) parki i założenia zieleni,
j) ulice i trakty o historycznym przebiegu,
k) obiekty o charakterze obronnym – linia fortów,
l) obiekty infrastruktury kolejowej.

5.3.2. Obszary, na których znajdują się obiekty o wartościach archeologicznych:
a) Grodzisko w Starym Bielsku,
b) Miejskie mury obronne,
c) stanowiska archeologiczne:

- stanowiska o powierzchni 1 ara,
- stanowiska o powierzchni od 0,5 do 1 ha,
- stanowiska bez określonej powierzchni.

5.3.3. Obszary o szczególnych walorach widokowych, punkty panoramiczne eksponujące zabytkowe dzielnice miasta i poszczególne obiekty
5.3.4. Nie wyznacza się obszarów występowania dóbr kultury współczesnej o wybitnych wartościach artystycznych

Tematyka dziedzictwa kulturowego w części kierunków:

2. STREFY FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNE
2.2. Strefa Śródmiejska
2.2.1. Podstawowe cele polityki przestrzennej
2.2.1.3. Ochrona zabytków architektury i urbanistyki (obszary wpisane do rejestru zabytków oraz
posiadające wysokie wartości zabytkowe):

a. uwzględnianie wytycznych konserwatorskich; określanie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków w planach miejscowych
b. kontynuacja rewitalizacji bielskiej starówki i objęcie rewitalizacją starego miasta Białej.

ROZDZIAŁ II – OCHRONA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I ZABYTKÓW

3. STREFY OCHRONY KONSERWATORSKIEJ

3.1. Cele polityki przestrzennej miasta w zakresie kierunków zagospodarowania przestrzennego obszarów spuścizny kulturowej powinny łączyć w sobie dwa aspekty:

a. utrzymanie i ochronę dziedzictwa kulturowego na poziomie pozwalającym na trwałe zachowanie i wyeksponowanie jego walorów

b. zapewnienie funkcjonowania zabytków w ramach ustroju rynkowego, z wykorzystaniem ich wartości dla podnoszenia standardów życia mieszkańców i rozwoju miasta.

3.2. Wytyczne określania w planach miejscowych zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

3.2.1. Strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej obejmuje obszary o wysokich wartościach kulturowych, kwalifikujące się do wpisu do rejestru zabytków. Za przedmiot ochrony w strefie ochrony ścisłej uznaje się układ przestrzenny, sposób zagospodarowania i zabudowę. Wytyczne, dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków w strefie ścisłej ochrony konserwatorskiej:

a. obowiązek wskazania w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego zabytkowych obiektów budowlanych oraz elementów zieleni, podlegających ochronie
b. zachowanie bądź odtworzenie zabytkowego układu urbanistycznego, w tym: rozplanowania, układu komunikacyjnego (przebiegu i szerokości ciągów komunikacyjnych), kompozycji zieleni (rekonstrukcja i uzupełnienie historycznych układów zieleni), placów, a także zabudowy z jej usytuowaniem, wysokością, gabarytem, ukształtowaniem brył, rozplanowaniem wnętrz, detalem wystroju i wyposażenia oraz materiałem
c. w stosunku do zabytkowych obiektów budowlanych:
   - zakaz przekształceń, rozbudowy i nadbudowy, zmiany form bryły, elewacji, geometrii dachu, kształtu okien, niszczenia lub zmiany detalu architektonicznego, wystroju lub wyposażenia – z wyjątkiem szczególnych sytuacji, w których potrzeba przekształceń wynika z odrębnych przepisów
   - prowadzenie wszelkich robót budowlanych z uwzględnieniem prac konserwatorskich i restauratorskich, a także - w zależności od potrzeb - badań konserwatorskich, architektonicznych i archeologicznych
   - możliwość rozbiórki, wyłącznie w szczególnych przypadkach uzasadnionych złym stanem technicznym obiektów, w uzgodnieniu z organem właściwym do spraw ochrony zabytków, po wykonaniu dokumentacji dla celów archiwalnych
d. dostosowanie sposobu zagospodarowania i użytkowania terenów oraz obiektów do ich zabytkowego charakteru
e. zharmonizowanie nowej zabudowy i elementów zagospodarowania terenu z historycznym kontekstem urbanistycznym i architektonicznym (szczególnie w zakresie: linii zabudowy, wysokości obiektów, skali, bryły i formy budynków, a także obiektów małej architektury, rodzaju nawierzchni, materiałów, urządzeń reklamowych i tablic informacyjnych)
f. dążenie do eliminacji obiektów i elementów dysharmonizujących lub stanowiących zagrożenie dla substancji zabytkowej
g. obowiązek uzgodnienia wszelkich robót budowlanych z organem właściwym do spraw ochrony zabytków
h. zalecenie opracowania kompleksowych programów rewaloryzacji, uwzględniających pełne warunki ochrony dla poszczególnych zabytków lub ich zespołów – poprzedzających lub uzupełniających miejscowe plany zagospodarowania

przestrzennego sporządzane dla obszarów objętych strefą ścisłej ochrony konserwatorskiej

i. zalecenie podejmowania działań, zmierzających do objęcia obszarów o wybitnych wartościach kulturowych oraz zabytkowych obiektów budowlanych formami ochrony zabytków, stosownie do przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

3.2.2. Strefa częściowej ochrony konserwatorskiej obejmuje zespoły o zachowanym rozplanowaniu i układzie przestrzennym, w znacznym stopniu nasycone zabytkowymi obiektami budowlanymi. Za przedmiot ochrony w strefie ochrony częściowej uznaje się elementy krajobrazu kulturowego (układ przestrzenny, sposób zagospodarowania i zabudowę, w szczególności obiekty objęte spisem Gminnej Ewidencji Zabytków). Wytyczne, dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków w strefie częściowej ochrony konserwatorskiej:

a. obowiązek wskazania w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego zabytkowych obiektów budowlanych oraz elementów zieleni, podlegających ochronie
b. w stosunku do zabytkowych obiektów budowlanych:
   - zachowanie cech stylowych, w tym: gabarytów, brył, kształtu dachu i detalu architektonicznego
   - zakaz niszczenia, uszkadzania i dewastowania oraz przekształceń powodujących obniżenie ich wartości historycznych, architektonicznych lub estetycznych
   - prowadzenie wszelkich robót budowlanych z uwzględnieniem prac konserwatorskich i restauratorskich, a także - w zależności od potrzeb - badań konserwatorskich, architektonicznych i archeologicznych
   - obowiązek uzgodnienia wszelkich robót budowlanych z organem właściwym do spraw ochrony zabytków
   - możliwość rozbiórki, w uzgodnieniu z organem właściwym do spraw ochrony zabytków, po wykonaniu dokumentacji dla celów archiwalnych
c. zachowanie, uporządkowanie i uzupełnienie układów zieleni urządzonej
d. dostosowanie sposobu zagospodarowania i użytkowania terenów oraz obiektów do ich zabytkowego charakteru
e. zharmonizowanie nowej zabudowy z historycznym kontekstem urbanistycznym i architektonicznym w zakresie usytuowania i gabarytów obiektów budowlanych.

3.2.3. Strefa ochrony elementów obejmuje obszary o zachowanym krajobrazie kulturowym, na których zabytkowe obiekty budowlane występują, lecz nie przeważają. Za przedmiot ochrony w strefie ochrony elementów uznaje się zespoły przestrzenne o istotnych walorach kulturowych o znaczeniu lokalnym – sposób kształtowania i układ zabudowy, przebieg historycznych traktów, obiekty małej architektury, cieki wodne i stawy, zieleń komponowaną. Wytyczne, dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków w strefie ochrony elementów:

a. obowiązek wskazania w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego zabytkowych obiektów budowlanych oraz elementów zieleni, podlegających ochronie
b. zachowanie zasadniczych elementów rozplanowania oraz historycznych układów przestrzennych, takich jak: historyczny przebieg dróg jezdnych i ciągów pieszych, charakter i skala tradycyjnej zabudowy, elementy tradycyjnej kompozycji zieleni,

elementy tradycyjnej gospodarki wodnej (w tym stawy hodowlane o proweniencji XVI-wiecznej)

c. kształtowanie form architektonicznych nowej zabudowy z uwzględnieniem wartości kulturowych otoczenia
d. obowiązek uzgodnienia z organem właściwym do spraw ochrony zabytków wszelkich robót budowlanych, prowadzonych w zabytkowych obiektach budowlanych.

3.2.4. Strefa ochrony archeologicznej obejmuje obszary, na których znajdują się zabytki archeologiczne. Za przedmiot ochrony w strefie ochrony archeologicznej, obejmującej Grodzisko w Starym Bielsku oraz Stare Miasto Bielsko, uznaje się zabytki archeologiczne stanowiące widoczny element przestrzeni. Pozostałe stanowiska archeologiczne, będące przedmiotem ochrony, objęte są strefą o promieniu 40 m od centrum każdego stanowiska. Szczegółowy wykaz stanowisk archeologicznych znajduje się w części 1 studium „Stan miasta i uwarunkowania rozwoju".
Na terenach, na których znajdują się stanowiska archeologiczne, wszelkie prace ziemne, w tym melioracyjne i związane z infrastrukturą techniczną, powinny być uzgadniane z organem właściwym do spraw ochrony zabytków, który, zgodnie z zapisami Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustali w drodze decyzji rodzaj i zakres badań archeologicznych (art. 31 ust. 2 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami tj. 2024 r. poz. 1292)

ROZDZIAŁ III - OBIEKTY I OBSZARY CHRONIONE NA PODSTAWIE PRZEPISÓW ODRĘBNYCH

4. OBIEKTY I OBSZARY CHRONIONE NA PODSTAWIE PRZEPISÓW O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIECE NAD ZABYTKAMI

Ustanowionymi formami ochrony zabytków na terenie Bielska-Białej są:

a. wpis do rejestru zabytków
b. ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

W stosunku do obszarów i obiektów wpisanych do rejestru zabytków, wymienionych szczegółowo w części 1 studium „Stan miasta i uwarunkowania rozwoju" i oznaczonych na rysunku studium, obowiązują przepisy odrębne o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków na obszarach, objętych miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego, określają przepisy szczegółowe tych planów.

Do Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Bielska-Białej dołączone zostały wykazy obiektów w Gminnej Ewidencji Zabytków oraz stanowisk archeologicznych, cmentarzy i zabytkowych parków. Granice stref ochrony konserwatorskiej jak i obszary i obiekty chronione na podstawie przepisów odrębnych ukazuje załącznik graficzny 2/2.

Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego

Od 2003 r., kiedy w przestał obowiązywać plan ogólny na obszarze całego miasta, zagospodarowaniem przestrzennym obejmowane są poszczególne rejony, rozproszone w granicach gminy Bielsko-Biała.

Do 31 października 2025 r. uchwalonych zostało **207** miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (w tym 2 nieopublikowane), o łącznej powierzchni **5150** ha, (**41,38%** powierzchni miasta). W trakcie opracowania pozostają **32** plany o łącznej powierzchni **628** ha, (**5,05%** powierzchni miasta). Ochroną konserwatorską w ramach planów zagospodarowania objęte zostały **1264** obiekty. W przypadku kilku planów, w tym szczególnego planu miejscowego – powiązanego z planem rewitalizacji starówki bielskiej, ustalenia ochrony w planie pokrywają się z ochroną ustawową dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Obiekty rejestrowe, znajdujące się w granicach planów ukazywane są tylko informacyjnie, bez szczegółowych ustaleń, jako chronione przepisami odrębnymi. W ramach uchwalonych planów istnieje **155** obiektów wpisanych do rejestru zabytków.
Obiekty objęte ochroną, na rysunkach planów zwykle oznaczone są symbolami „oz".

Obiekty wskazane do ochrony wyszczególnione są adresowo w każdej jednostce przestrzennej, z zapisami odnoszącymi się konkretnie do danego zabytku, uwzględniającymi odrębną specyfikę każdego z obiektów. Ochroną obejmuje się zazwyczaj bryłę, gabaryt, wysokość i kształt dachu budynków, zewnętrzny detal architektoniczny (ze szczegółowym określeniem elementów), wyposażenie wnętrza oraz otoczenie (np. wille wraz z ogrodami). Zakazy dotyczą wszelkich przekształceń wpływających negatywnie na walory zabytkowe obiektów. Możliwość rozbiórki warunkowana jest jedynie utratą cech zabytkowych, bez względu na stan techniczny. Zalecenia konserwatorskie optymalne dla estetyki poszczególnych obiektów formułowane są jako docelowe.

W planach wprowadza się ochronę konserwatorską poprzez ustalenie stref ochrony – ścisłej, częściowej i elementów.

Zabytki archeologiczne zostają oznaczone na rysunkach planów, z wytyczeniem strefy ochrony archeologicznej o promieniu 40-metrów od centrum stanowiska.

Ochroną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego objęte są również różne formy zieleni, parki w ewidencji zabytków, użytki ekologiczne czy zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, stanowiące same w sobie plany miejscowe lub wchodzące w skład planów obejmujących większe obszary. W rejonach śródmiejskich założenia zieleni chronione są w jednostkach o ustalonym zakazie zabudowy (parki, skwery, ogrody jordanowskie).

Uchwała w sprawie w sprawie zasad i trybu postępowania o udzielenie dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach, wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków

28 czerwca 2023 r. podjęta została uchwała nr LXI/1374/2023 Rady Miejskiej w Bielsku-Białej w sprawie zasad i trybu postępowania o udzielenie dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach, wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. Program skierowany jest do właścicieli obiektów zabytkowych, które są wpisane do rejestru zabytków lub ujęte są w gminnej ewidencji zabytków Miasta Bielska-Białej. Zmieniona dwukrotnie najpierw uchwałą nr LXII/1385/2023 Rady Miejskiej w Bielsku Białej z dnia 31 sierpnia 2023 r., a następnie uchwałą nr VI/149/2024 Rady Miejskiej w Bielsku-Białej z dnia 24 października 2024 r. Uchwała ta umożliwia wsparcie finansowe remontów konserwatorskich już nie tylko dla obiektów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków, ale również dla tych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.
Uzyskać można dofinansowanie w wysokości 50% wartości zadania, nie więcej niż 500 000,00 PLN (oba warunki muszą być spełnione jednocześnie).

Zakres prac określa art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1292 z późn. zm.):

Dotacja może obejmować nakłady konieczne na:

1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;

14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Uchwała w sprawie zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabarytów, standardów jakościowych oraz materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonywane

Uchwała nr LIV/1246/2023 Rady Miejskiej w Bielsku-Białej podjęta została 2 lutego 2023 r.
Podstawę do przyjętej regulacji dała uchwalona przez Sejm Rzeczpospolitej Polskiej w dniu 24 kwietnia 2015 r. Ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu - tzw. „ustawa krajobrazowa”.
Celem Uchwały jest przywrócenie i zachowanie ładu przestrzennego, zapewnienie wysokiej jakości i estetyki przestrzeni publicznych, ochrona cennych ze względów historycznych, kulturowych oraz widokowych wysokich walorów krajobrazowych oraz poprawa wizerunku miasta.
Uchwała wprowadza zróżnicowane zasady sytuowania tablic i urządzeń reklamowych w obszarze I obejmującym zabytkowe centrum miasta, oraz obszarze II obejmującym pozostałą część miasta.
Dla urządzeń reklamowych i tablic reklamowych zamontowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa uchwała przewiduje okres przejściowy w wymiarze dwóch lat, a w przypadku billboardów zmontowanych w drugim obszarze w wymiarze pięciu lat. W wyznaczonych okresach urządzenia reklamowe i tablice reklamowe należy dostosować do określonych w uchwale zakazów, zasad i warunków ich sytuowania.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.

5.2.1 Zarys rozwoju przestrzennego gminy

Zasięg terytorialny historycznych gmin katastralnych.

Naturalną granicę pomiędzy miastami Bielskiem i Białą stanowi rzeka Biała, wyznaczając zarazem wschodnią linię gmin leżących po stronie Śląska Austriackiego (po 1918 r. woj. śląskiego) i zachodnią linię gmin galicyjskich (po 1918 r. woj. krakowskiego).
Centrum Bielska oraz jego trzy przedmieścia tworzą odrębne gminy katastralne. Najmniejsza gmina – Miasto Bielsko obejmuje historyczne centrum miasta wraz z rynkiem, wzgórzem zamkowym i kościołem św. Mikołaja, zamknięte obwodem dawnych murów miejskich. Gminę tę otaczały początkowo dwa przedmieścia: Przedmieście Dolne, rozciągające się na północ i północny wschód po gminę Komorowice (Batzdorf), oraz Przedmieście Górne na zachodzie i południu od centrum. W 1824 r. z części Przedmieścia Górnego graniczącej od południa z gminą Miasto Bielsko wyodrębniono Przedmieście Żywieckie, rozrastające się w kierunku południowym wzdłuż tzw. Blichu, aż po granicę z gminą Kamienica. Od zachodu Przedmieścia Górne i Żywieckie sąsiadowały z gminami Stare Bielsko (Alt Bielitz) i Aleksandrowice (Alexanderfeld).

Rozgraniczenie między poszczególnymi przedmieściami wytyczały częściowo główne trakty komunikacyjne, biegnące promieniście od centralnej gminy Miasto Bielsko. Linia oddzielająca Przedmieście Dolne i Górne przebiegała przez tzw. Bielski Syjon (obecny Plac Lutra), biegnąc przez środek tego założenia, dalej wzdłuż dawnej drogi wrocławskiej, obecnych ulic Słowackiego i Starobielskiej. Granica między Przedmieściem Górnym i Żywieckim dzieliła stok poniżej drogi cesarskiej na Cieszyn (ul. Cieszyńska). Krótki odcinek graniczny między przedmieściem Dolnym i Żywieckim wytyczała dawna ul. Pastornak (1 Maja). Najbardziej na południe wysunięta część tego przedmieścia rozciągała się wąskim klinem po obu stronach rzeki, granicząc od wschodu z gminą Lipnik.

Miasto Biała jako gmina katastralna okolone jest od północy, wschodu i południa terenami gminy Lipnik, tworząc terytorialną wyspę, przyległą od zachodu do rzeki Białej. Lokalizacja ta wynika z historycznego rozwoju miasta, będącego w 1560 r. małym przysiółkiem na terenie wsi Lipnik, a od 1613 r. samodzielną wsią, która w 1723 r. uzyskała przywilej lokacyjny, tym samym prawa miejskie. Ostateczne wyodrębnienie Białej z dóbr lipnickich miało miejsce w 1799 r. W skład gminy katastralnej Lipnik wchodzi gmina Przedmieście Biała (Biala Vorstadt) utworzona w 1832 r. z trzech różnych terenów lipnickich. Obejmuje ona Przedmieście Komorowickie, biegnące na północ wąskim pasem pomiędzy rzeką Białą a ulicą Komorowicką (do granicy z gminą Komorowice), tereny na południe od miasta zwane Blichem na Przedmieściu Żywieckim – odnośnie do sąsiadującego przez rzekę przedmieścia Bielska, i niewielki teren za Placem Kościelnym wzdłuż Potoku Lipnickiego. Ten ostatni obszar przedmieścia łączył się ściśle z tzw. „miejską częścią" Lipnika, ulokowaną między drogą oświęcimską (ul. Wyzwolenia) a drogą cesarską na Kraków. Początek tego traktu miał miejsce jeszcze po stronie bielskiej, jego przedłużeniem w mieście Biała była Hauptstraße (ul. 11 Listopada) łącząca zarazem oba miasta. Równolegle do tej ulicy przez środek Białej płynie rzeka Niwka, mając swe początki w Potoku Lipnickim. Granica

między Przedmieściem Komorowickim a Miastem Biała przebiega na Młynówce i dawnej ul. Granicznej (obecnie nieistniejącej). Blich Lipnicki rozciągał się pomiędzy rzeką Białą i dawnym traktem na Żywiec, (ul. Stefanii Sempołowskiej). Ulice Wyzwolenia i Stefanii Sempołowskiej wytyczały wschodnią granicę gminy Miasto Biała, rozdzielone terenem wokół Placu Kościelnego, wchodzącym głęboko w miejską część Lipnika.

Granice między przedmieściami obu miast a sąsiadującymi z nimi gminami w większości wytyczał bieg potoków: Potok Kamienicki pomiędzy Przedmieściem Żywieckim a gminą Kamienica, Potok Starobielski między Przedmieściem Górnym i częścią Dolnego a gminą Stare Bielsko, Potok Krzywa między Lipnikiem a gminą Komorowice, potok Straconka między lipnickim przysiółkiem Leszczyny a gminą Mikuszowice. Jedynie linia między przedmieściami Bielska a gminą Aleksandrowice (która jako samodzielna gmina w 1864 r. została wydzielona z gminy Stare Bielsko), biegła w przybliżeniu wzdłuż dzisiejszych ulic Grażyny i Henryka Siemiradzkiego i dalej ponad koszarami (ob. szpital w Bielsku).

Urbanistyka Bielska i Białej w I poł. XIX w.

Najstarsze urbanistyczne centrum Bielska wyznaczał kwartał zabudowy wewnątrz średniowiecznych murów miejskich (ulice Władysława Orkana, Ludwika Waryńskiego, św. Trójcy, Schodowa, Zamkowa), zgrupowany wokół miejskiego rynku. W południowej części sytuował się kościół św. Mikołaja, we wschodniej natomiast, kompleks budynków zamku i browaru zamkowego. Od murów miejskich rozchodziły się trakty komunikacyjne, wzdłuż których zgrupowana była zwarta zabudowa. W kierunku zachodnim wiódł stary trakt do Cieszyna – ulica Józefa (ob. ul. Jana Sobieskiego) biegnąca od tzw. Górnej Bramy przez Stare Bielsko oraz wytyczona po 1775 r. szosa cesarska (ul. Cieszyńska), na północ szosa wrocławska (ul. Juliusza Słowackiego) i droga pszczyńska (ul. Norberta Barlickiego). Na wschód, poprzez Dolny Rynek biegła ulica ku przeprawie na rzece Białej (Steggaße), dochodząca do Hauptstraße (ob. ul. 11 Listopada) łączącej Bielsko i Białą. W kierunku południowym odchodziła ulica Blichowa (ul. Partyzantów). Oprócz kwartału staromiejskiego dominantę urbanistyczną stanowił ogród zamkowy, rozciągający się od zamku aż po zakole Białej, utrzymany w stylu geometrycznych ogrodów francuskich, oraz wspomniane już założenie Bielskiego Syjonu z układem budynków na planie podkowy, górujące na wzgórzu po północno-zachodniej stronie murów miejskich.

Najstarszy widok miasta z 1801 r., przedstawiony na drzeworycie Samuela Johanny'ego, obok opisanych wyżej, ukazuje jeszcze zabudowę Dolnego Przedmieścia z kościołem św. Anny i szpitalem. Ta część Dolnego Przedmieścia (z kościołem i szpitalem) spłonęła w pożarze miasta w 1808 r., w miejscu tych budynków w 1814 r. stanął Dom Cechowy sukienników. Według mapy z 1836 r. największe zagęszczenie zabudowy widoczne jest na Dolnym Przedmieściu, wokół miejskich murów, Dolnego Rynku oraz ulic wychodzących na północ – drogi pszczyńskiej (ul. Norberta Barlickiego) i Cechowej. Na Przedmieściu Górnym zwarta zabudowa rozciąga się głównie wzdłuż obu traktów na Cieszyn, Przedmieście Żywieckie natomiast rozbudowuje się między ulicami Pastornak (ul. 1 Maja) a Blichową (ul. Partyzantów), oraz wzdłuż tej ostatniej na południe.

Widok miasta Białej z 1803 r. ukazuje tzw. mapa Breuninga (*Situation Plan der König Freÿ Stad Biala, AP Kraków, Teki Antoniego Schneidera, 93*). Centralną oś założenia wyznacza bieg potoku Niwka i równoległa do niego ulica Główna (11 Listopada), jako przebiegająca

przez Białą część drogi cesarskiej, zwana tu „Drogą handlową do Lwowa”. Oprócz niej, w kierunku wschodnim, wiodła droga do Lipnika (stara szosa na Kraków). Trakt komunikacyjny z północy na południe wyznaczała „Krajowa Droga z Krakowa przez Zator, Oświęcim do Białej i Żywca”. Odcinek do Białej stanowiła ob. ul. Wyzwolenia, z Białej do Żywca natomiast wiodła obecna ul. Władysława Broniewskiego. Oba odcinki zbiegały się w rejonie Placu Deskowego przy katolickim kościele Opatrzności Bożej. W latach 1818-1820 powstała tzw. Druga Główna Cesarska Szosa Handlowa prowadząca do Żywca i innych miast południowej Galicji (ul. Żywiecka). Zbiegała się z Szosą Cesarską na Kraków za kościołem Opatrzności Bożej. Na północ, do gminy Komorowice prowadził trakt wzdłuż rzeki Białej (ul. Komorowicka). Zabudowa koncentrowała się wzdłuż potoku Niwka (ul. ks. Stanisława Stojałowskiego), oraz wzdłuż traktów: Szosy Cesarskiej i drogi do Komorowic. Miejskie centrum tworzył kwartał Starego Rynku z ratuszem i wybiegające z niego ulice – ob. Łukowa, Cyniarska i Stanisława Staszica. U wylotu tej ostatniej, przy północno-wschodnim narożniku Rynku od 1781 roku stoi kościół ewangelicki, w 1783 na osi ulicy Stanisława Staszica założono cmentarz parafialny. Cmentarz katolicki funkcjonujący od 1790 r. ulokowany był już na Przedmieściu Biała na terenie gminy Lipnik. W trakcie budowy I Drogi Cesarskiej (po 1777 r.) powstał Nowy Rynek, usytuowany nieco na wschód od Starego. Kwartały zabudowy widoczne są również na terenie pomiędzy starym traktem żywieckim a rzeką Białą (nieistniejące już dziś ulice Zamkowa i św. Jana).

Zmiany w urbanistyce miast po 1855 r.

Opisany wyżej układ miejskiej zabudowy w Bielsku i Białej stanowił stan wyjściowy dla istotnych zmian, wprowadzonych w tkankę miejską po 1855 r. Zaznaczą się one szczególnie w przypadku urbanistyki Bielska. Głównym motorem tych przekształceń była budowa odcinka linii kolejowej „Kaiser Ferdinand Nordbahn” łączącej Bogumin, Zebrzydowice i Dziedzice, skąd poprowadzono odnogę do Bielska. Otwarcie tej linii nastąpiło 17.XII.1855 roku. Jednak bezpośredni wpływ na kształt miejskiego centrum Bielska miała budowa kolejnego odcinka kolei w kierunku Żywca, przeprowadzana w latach 1876-1878. Wiązało się z tym przedsięwzięcie przekopania 268 m tunelu kolejowego pod wzgórzem zamkowym, prowadzące do uporządkowania tego terenu. Już w 1883 roku przykrycie Młynówki płynącej wzdłuż murów zamkowych umożliwiło poprowadzenie ulicy Zamkowej, łączącej bezpośrednio Przedmieście Dolne i Żywieckie, dotąd łączyła je jedynie ul. Pastornak (1 Maja). Funkcję miejskiego rynku przejmuje wówczas Plac Garncarski (plac Bolesława Chrobrego), pod którym przepływa potok Niper, skanalizowany w 1882 r. W kwartale tym w ostatnim 20-leciu XIX w. powstały najbardziej reprezentacyjne budowle miejskie – teatr, gmach poczty i Komunalnej Kasy Oszczędności. W miejsce wyburzonego muru zamkowego po 1898 r. zbudowano ciąg bazarów sklepowych bezpośrednio przylegających do wzgórza. Wraz z powstaniem nowego budynku dworca kolejowego (1889 r.) zaistniała konieczność wytyczenia ulicy usprawniającej szybkie połączenie dworca z miastem. Dotąd funkcję tę spełniała ul. Kolejowa (ul. Norberta Barlickiego), biegnąca poniżej tunelu i Wałowa. Po roku 1889 wytyczono ulicę Tunelową (od 1898 r. Cesarza Franciszka Józefa, ob. 3 Maja) będącą odtąd główną ulicą dojazdową do dworca, a zarazem najbardziej reprezentacyjnym traktem o wielkomiejskim charakterze. Tu w końcu XIX i na przełomie XX w. powstają kamienice i wille bielskich przemysłowców, hotel i synagoga (spalona 13 września 1939 r.).

O częściowo jednostronnej zabudowie tej ulicy decydował tunel kolejowy po wschodniej stronie drogi. Od ulicy tej biegły na zachód liczne przecznice wznoszące się na Górne Przedmieście, krzyżujące się z ob. ulicami Adama Mickiewicza, Zygmunta Krasińskiego i Juliusza Słowackiego. Tereny te, jak i całe Górne Przedmieście stają się miejscem zabudowy willowej, tu założono park miejski oraz ulokowano wszystkie miejskie cmentarze. Komunikację z Białą, oprócz starego traktu szosy cesarskiej umożliwiała ul. Wałowa, biegnąca stromym nasypem ponad wiaduktem kolejowym. Charakterystycznym punktem dla północnych obrzeży miasta był tzw. Trójkąt, układ linii kolejowych zataczających głębokie łuki – na wschód do Kalwarii i na północ i zachód przez Stare Bielsko do Cieszyna wraz z połączeniem łagodzącym ostry kąt zbiegu tych linii. Wszystkie razem tworzyły figurę trójkąta, położonego między rzeką a główną linią do Dziedzic.

Pierwszą próbą wprowadzenia ładu urbanistycznego do zabudowy Bielska był Plan Regulacji miasta, opracowany w 1899 roku przez wiedeńskiego urbanistę Maxa Fabianiego *(M. Fabiani, Erläuterungs-Bericht zum General Regulirungs-Plane der Stadt Bielitz, Wien 1899)*. Jego zasadniczą cechą było dążenie do zapewnienia miastu nieograniczonego rozwoju w terenie, wraz z dogodnymi rozwiązaniami komunikacyjnymi, poprzez system koncentrycznych obwodnic.

W układzie urbanistycznym Białej nie doszło do tak znaczących zmian i usprawnień, jak w sąsiednim Bielsku. Uruchomiona w 1888 r. linia kolejowa z Bielska do Kalwarii i Krakowa tzw. Linia Miast Śląskich i Galicyjskich omija centrum miasta, biegnąc Przedmieściem Komorowickim i doliną potoku Krzywa (północnymi obrzeżami gminy Lipnik). Część linii do Żywca wybiega już na bialskim Blichu, przebiegając przez lipnicki przysiółek Leszczyny. Oba dworce kolei usytuowane są więc poza granicami gminy miasto Biała. Poszerzenie terytorium miasta nastąpiło po 1872 r. wraz z przyłączeniem do niego Przedmieścia Biała, należącego jednak nadal do gminy katastralnej Lipnik. Dołączono również zabudowania zamku Habsburgów przy ul. Żywieckiej (w 1893 r. adaptowany na klasztor i szkołę) oraz budynki dworskie przy kościele Opatrzności Bożej. Nadal poza granicami miasta pozostał cmentarz katolicki, w miejskiej części Lipnika (ob. ul. Kazimierza Wielkiego) zbudowano synagogę (podobnie jak budowla bielska zniszczona w 1939 r.) Na przełomie wieku centrum finansowe i administracyjnego przenosi się ze Starego Rynku (plac Wojska Polskiego) na Plac Straży Ogniowej (plac Ratuszowy) gdzie w latach 1896-1897 powstał reprezentacyjny budynek bialskiej Kasy Oszczędności, pełniący zarazem funkcję ratusza. Bardziej radykalne zmiany w tkance miejskiej (m.in. przykrycie potoku Niwka ulicą ks. Stanisława Stojałowskiego) nastąpiły dopiero po II wojnie świat., wraz z wyburzeniami śródmiejskich kwartałów i budową tzw. Osiedla Śródmiejskiego.

5.2.2. Krajobraz kulturowy

Epoka średniowiecza

Najstarszym świadectwem osadnictwa na obszarze obecnej gminy Bielsko-Biała jest pierścieniowe grodzisko, pozostałość dawnej osady rzemieślniczej o początkach w XII w., na terenie dawnej wsi Stare Bielsko.

Tam też znajduje się wysokiej klasy zabytek epoki średniowiecza – kościół św. Stanisława z końca XIV w., z zachowanym wystrojem malarskim (polichromie z 1390,

1550 i XVII w.) oraz ołtarzem-tryptykiem z końca wieku XV, o wyraźnych wpływach malarstwa czeskiego. Kościół otoczony jest kamiennym gotyckim murem, okalającym zarazem przykościelny cmentarz. Również z końca XV w. pochodzi tryptyk Rozesłania Apostołów (ze szkoły małopolskiej) i rzeźba madonny w kościele św. Barbary w Mikuszowicach Krakowskich. Średniowieczne mury miejskie, częściowo widoczne są w pierzei ulicy Władysława Orkana, Krętej, pod wzgórzem zamkowym i przy pl. św. Mikołaja, natomiast relikty pierwszej budowli zamkowej, pochodzące z wieku XIV stanowią fragmenty ekspozycji wewnątrz obecnej – XIX-wiecznej budowli.

Epoka nowożytna

Pozostałości po renesansowej przebudowie bielskiego zamku w postaci fragmentów polichromii ściennych widnieją w obecnych wnętrzach zamkowych, wykazując analogie do malarstwa i sgrafitta z terenów Czech, Moraw i Słowacji. Zabudowa wokół staromiejskiego Rynku oraz ulicy Podcienie powstaje w II poł. XVII w., prawdopodobnie z adaptacją piwnic starszych budynków, również z tego okresu pochodzi studnia rynkowa i budynek wagi miejskiej odsłonięty w partii fundamentów. Z epoki późnego baroku datuje się bialski kościół Opatrzności Bożej, (przebudowany w XIX w.), z zachowanym ołtarzem głównym i figurami (tyrolskiego warsztatu Stuflessera) wraz z amboną oraz kościół św. Trójcy w Bielsku.

Do bardziej wyróżniających się założeń urbanistycznych o cechach klasycyzmu należał tzw. Bielski Syjon (z 1782 roku), założenie kompozycyjne na planie podkowy, złożone z budynku kościoła ewangelickiego i dwóch gmachów szkolnych, przekomponowane w II poł. XIX w.

Lata 1800-1918

Z początku XIX w. zachowała się zabudowa przy starych traktach wylotowych, tworząca zespoły tzw. architektury józefińskiej, składające się z parterowych domów z wysokimi, dwuspadowymi dachami, przelotową sienią i neoklasycznym detalem. Większe skupiska tego typu architektury dominują w pierzejach ulic Jana Sobieskiego i Cieszyńskiej, oraz wzdłuż ulicy ks. Stanisława Stojałowskiego i częściowo 11 Listopada (po stronie bialskiej).

Wzmożony ruch budowlany i rozwój przestrzenny miast rozpoczyna się w II połowie XIX wieku, wówczas powstaje większość municypalnych budowli, utrzymanych w neostylowych kostiumach, przeważnie neorenesansu i neobaroku. Szczególnie wielkomiejski charakter przybiera zabudowa wzdłuż ulic wiodących do dworca kolei – 3 Maja, Adama Mickiewicza, Zygmunta Krasińskiego, Norberta Barlickiego i Cechowej, gdzie dominują kilkukondygnacyjne kamienice oraz wille z bogatym, ornamentalnym wystrojem elewacji. Willowy charakter przybiera Przedmieście Górne, gdzie historyzujące budynki wtopione są w ogrodowe otoczenie. Przebudowie ulega zamek oraz bielski kościół ewangelicki – autorstwa wiedeńskiego architekta Heinricha von Ferstla. Wiedeńskie proweniencje wykazuje również gmach teatru (aut. Emil von Förster, Fellner & Helmer). Większość budynków jest dziełem miejscowych architektów. Wykształconego w Wiedniu Karla Korna (poczta, hotel „Prezydent”, budynek Komunalnej Kasy Oszczędności, siedziby

straży pożarnej, szpital miejski, budynki Sądu Grodzkiego, synagogi i większość kamienic przy reprezentacyjnej ulicy 3 Maja) oraz Emanuela Rosta sen. i jun. – ratusz, budynki szkolne (Ewangelickie Seminarium Nauczycielskie, Szkoła Realna, szkoła katolicka przy ul. Józefa Piłsudskiego, przebudowa zamku i kościoła Opatrzności Bożej).

Po 1850 roku w miejskim krajobrazie pojawiają się zespoły budynków fabrycznych, w większości utrzymane w charakterze prostych, kilkukondygnacyjnych brył, pozbawionych dekoracji, określane mianem prefunkcjonalistycznych. Skupione są wokół wewnętrznego podwórza tworząc przemysłowe kwartały, lub stanowią nierozerwalny element pierzei miejskich ulic, przybierając skromny detal nawiązujący do architektury mieszkalnej. W tym typie budownictwa, w projektach z 1906 roku po raz pierwszy w Bielsku i Białej zastosowano konstrukcję żelbetową (fabryka Karla Wolfa przy ul. 1 Maja i Vöslauska Przędzalnia Czesankowa przy ul. Komorowickiej 110), która znacząco wpłynęła na zmianę formy budynków fabrycznych.

Pierwsza w mieście kolonia domów robotniczych firmy Gustava Josephy'ego powstaje w 1892 roku przy ulicy prof. dr. Mieczysława Michałowicza i Franciszka Kamińskiego, tworząc zespół równolegle usytuowanych, ceglanych budynków, o szeregowym układzie.

Na przełomie i w pierwszym 10-leciu XX wieku, w architekturze Bielska i Białej silnie zaznacza się działalność wiedeńskich architektów ze szkoły Otto Wagnera, tworzących wysokiej klasy budowle o widocznych cechach Wiener Sezesion, które stanowią pierwsze przykłady wczesnego modernizmu. Współpracownik Wagnera – Max Fabiani, oprócz projektu regulacji urbanistycznej miasta, jest autorem Cafe Allegri (ul. Wzgórze 21), liczne secesyjne kamienice wznosi duet Ernst Lindner & Theodor Schreyer, wraz z monumentalnym gmachem szkoły przemysłowej. Artyści związani z Wiener Werkstätte współtworzą wystrój dwóch budowli sakralnych: kościoła św. Mikołaja i kaplicy na nowym cmentarzu ewangelickim. Leopold Bauer jako autor przebudowy pierwszego, wraz rzeźbiarzem Othmarem Schimkowitzem i witrażystą Richardem Harlfingerem nadał bielskiej katedrze cechy modernizmu, nawiązując jednocześnie do form historycznych. Wieża kościoła posiada żelbetową konstrukcję, zastosowaną po raz pierwszy w mieście w budowli sakralnej. Kaplica cmentarna autorstwa Hansa Mayra, będąca częścią założenia tej nekropolii w swoim wnętrzu kryje witraże Leopolda Forstnera i ołtarz Wilhelma Bormanna. Samo założenie cmentarne z 1911 roku zaprojektowane przez Mayra tworzy jednorodny stylowo zespół budowli, galerii, mauzoleum i nagrobków w stylu późnej secesji i modernizmu.

Wpływy środowiska małopolskiego widoczne są w dwóch bialskich budynkach szkolnych, projektu krakowskiego architekta Sławomira Odrzywolskiego. Pochodzący z 1898 roku gmach szkoły Towarzystwa Szkoły Ludowej przy ul. Legionów odznacza się historyzującym detalem nawiązującym do gotyku i renesansu, z dekoracją malarską w łukach nadokiennych, drugi z budynków – Polskiego Seminarium Nauczycielskiego z lat 1907 operuje już bardziej uproszczoną formą, z modernistyczną stylizacją detalu)

Zespoły wczesno-modernistycznej architektury powstają po 1910 roku, wypełniając pierzeje ulic Górnego Przedmieścia. Wśród projektów przeważają realizacje firmy Karl Korn (prowadzonej przez jego syna – Feliksa), spółki Jüttner & Bolek oraz Andreasa Walczoka. Wiedeński rodowód posiadają pierwsze bielskie budynki spółdzielni mieszkaniowych z lat 1911-1912 (Ogólnoużytecznej SP przy ulicy Antoniego Osuchowskiego 2-6 projektu Hermanna Eichingera i domy kolejarskie przy ul. 3 Maja 14 autorstwa Bobrowsky'ego).

Od lat 70-tych XIX stulecia w podmiejskiej dzielnicy Cygański Las pojawia się zabudowa willowa i letniskowa, odzwierciedlająca kolejne fazy stylowe w budownictwie tego typu, od drewnianych domów w stylu „cottage" i „tyrolskim", przez neostylowe wille po modernistyczne rezydencje w założeniach parkowych.

Lata 1918-1939

Do wyróżniających się budowli z lat międzywojennych należą wille projektowane przez wiedeńczyka Victora Fenzla (ul. Fryderyka Chopina 11, ul. Artura Grottgera 14, NMP Królowej Polski 21) oraz firmę Karla Korna (Piastowska 14, Juliusza Słowackiego 28, 32). Powstają komfortowe dzielnice mieszkaniowe, m.in. przy ul. Bohaterów Warszawy i gen. Stefana Grota Roweckiego, wytyczonych po parcelacji ogrodu zamkowego, oraz wzdłuż dolnego odcinka ulicy Piastowskiej. Funkcjonalna forma, operująca kubicznymi bryłami, dużymi powierzchniami przeszkleń i zaokrąglonymi liniami balkonów i dbałość o tzw. estetykę materiału, to najbardziej istotne cechy tej architektury.

Monumentalną budowlą Gimnazjum Polskiego z lat 1924-1927 (ul. Listopadowa 70) swoją bielską działalność rozpoczyna pochodzący z Cieszyna Alfred Wiedermann. Jego późniejsze realizacje wyróżniają się ekspresjonistycznym traktowaniem formy, z elementami tzw, stylu kryształkowego – widoczne w gmachu mieszkalno-garażowym Straży Pożarnej przy ul. Grunwaldzkiej 20a-b czy Domu Oficerskim (ul. Jana Sobieskiego 70). Tendencje ekspresjonistyczne przejawiają się również w projektach bielskiego architekta Alojzego Strunza, szczególnie w budynku Przychodni Przeciwgruźliczej (ul. Partyzantów 57a), kamienicy przy ul. Adama Mickiewicza 32. Wysokiej klasy przykładem polskiej architektury XX-lecia międzywojennego z wystrojem wnętrza typowym dla stylu „kryształkowego" jest budynek Banku Polskiego, autorstwa warszawskich architektów S. Filasiewicza, J. Klimaszewskiego i S. Daukszy (wnętrze).

Reprezentatywny dla międzywojennego funkcjonalizmu styl „okrętowy", w swojej formie i detalu uwidacznia zespół domów mieszkalnych tzw. okrąglak, usytuowany w zakolu rzeki Białej, przy ul. Bohaterów Warszawy 2a-6a (A. Wiedermann), dopasowany swoim kształtem łukowej parceli, z licznymi okrągłymi okienkami i masztami. W stylistyce tej utrzymany jest również budynek szkoły przy ul. Antoniego Osuchowskiego 8, projektu Kazimierza Sołtykowskiego z Katowic.

Dobrej klasy funkcjonalistyczna architektura powstaje przy ówczesnych inwestycjach municypalnych: łaźni miejskiej, lotniska i kąpieliska miejskiego przy ul. Marii Konopnickiej. Autorem tego ostatniego był Paweł Juraszko, którego budynek Komunalnej Kasy Oszczędności tworzy zachodnią pierzeję pl. Bolesława Chrobrego, z charakterystycznym westybulem zdobionym elewacją-witrażem.

Układy ruralistyczne dawnych wsi

Stare Bielsko – „nawsie" po obu stronach potoku Starobielskiego, przy ulicach Zapłocie Małe, Zapłocie Duże, Nad Potokiem, Dymarek, Kazimierza Sumpera. W obrębie najstarszy element osadniczy – pierścieniowe grodzisko z epoki wczesnego średniowiecza oraz gotycki kościół p.w. św. Stanisława. Ulice biegnące prostopadle do osi układu, na linii północ-południe związane są z rozłogiem pól.

Aleksandrowice wydzielone k. XVIII w. z południowej części Starego Bielska, (jako gmina w 1864 r.) kontynuują kierunek podziału ról Starego Bielska (północ-południe). Od 1775 roku główną oś wyznacza tzw. trakt cesarski (obecna ulica Cieszyńska). Powstanie zabudowy zagrodowej związane było z parcelacją dawnych folwarków, powstawały wówczas niewielkie działki siedliskowe z rolami w ich przedłużeniu (np. ulica Antyczna: 5A, 34C, 47, 63; ul. Kazimierza Brodzińskiego: 11, 13, 15).

Komorowice Śląskie – układ o ulicach na linii wschód-zachód, biegnących prostopadle do doliny rzeki Białej. Obecny kształt determinują drogi komunikacyjne na linii północ-południe (linia kolejowa, ulica Warszawska). W 1742 r. wytyczono zabudowę przy obecnej ulicy Złocistej i Ogrodników, z którą wiązała się szkoła ewangelicka (ul. Katowicka 19) i cmentarz.

Kamienica – założona XIII/XIV w., istniała już w 1305 roku (wymieniona w spisie dochodów diecezji wrocławskiej), oś wsi – „nawsie" z centrum osadniczym w dolinie potoku Kamieniczanka. Zachowane historyczne rozłogi po obu stronach potoku, asymetrycznie usytuowane względem siebie oraz kompleksy leśne. W 1742 roku wytyczono 5 działek wpisanych w historyczny rozłóg pół (północny zachód-południowy wschód) przy obecnej ulicy Blokowej 21 i 29 i Kormoranów.

Olszówka Dolna i Górna (wydzielone z Kamienicy w XVI w.) z wytyczeniem drogi (obecna Armii Krajowej) w 1548 r. Zabudowa zlokalizowana wzdłuż potoku Olszówka na tzw. odciętych końcówkach łanów biegnących z Kamienicy.

Mikuszowice Śląskie – istniały już w 1312 roku (wymienione w przywileju użytkowania lasu miejskiego), z układem dróg i ulic prostopadłym do doliny rzeki Białej

Wapienica wzmiankowana w 1568 roku, rozciągająca się wzdłuż potoku Wapienica, po zachodniej stronie. Linie rozłogu łanowo-leśnego na osi wschód-zachód. Wykształcony układ zabudowy łęgowo-zarąbkowy.

5.2.3. Parki i założenia zieleni

Park Strzelecki (park Słowackiego) sytuuje się w kwartale pomiędzy ulicami Juliusza Słowackiego, Piastowską, Fryderyka Chopina i Zygmunta Lubertowicza. W 1831 przy obecnej ulicy Juliusa Słowackiego zbudowana została strzelnica Towarzystwa Strzeleckiego, rozbudowana w 1880 roku o część mieszczącą reprezentacyjną salę balową. Wokół tych zabudowań został założony park, powiększony w 1898 roku o teren dawnego cmentarza cholerycznego (w zachodniej części), użytkowanego od roku 1832 do połowy XIX w. Wówczas też nadano nazwę Park Jubileuszowy Cesarza Franciszka Józefa. Dwutraktowe schody od 1902 roku prowadziły do wyżej położonej części Parku Strzelniczego, u ich podnóża ustawiono żeliwną, neobarokową fontannę, ufundowaną przez barona von Schwarza (obecnie w tym miejscy współczesna fontanna). W części północno-wschodniej sytuował się brodzik dla dzieci, ponad którym w 1938 roku wzniesiono wieżę spadochronową dla ćwiczeń Ligi Obrony Przeciwlotniczej i Przeciwgazowej. Oś kompozycyjna parku biegnie z kierunku wschód-zachód, wzdłuż głównej alei, obsadzonej drobnolistnymi lipami, w górnej części dominuje prostokątny układ ścieżek, w dolnej – promienisty. W parku rośnie przeszło 290 drzew i krzewów z 47 gatunków. Do ponad stuletnich zalicza się klon pospolity, sosnę czarną, wiąz górski, dąb szypułkowy, klon-jawor i robinię białą. Jako najcenniejsze uznane zostały: dąb czerwony, brzoza brodawkowata, klon srebrzysty i lipy

szerokolistne.

Park Blichowy (park Mickiewicza), rozciąga się wzdłuż zachodniego brzegu rzeki Białej, pomiędzy ulicami Partyzantów, 1 Maja i Leszczyńską, na odcinku 1,5 km. Założony został po 1895 roku, przez ówczesnego ogrodnika miejskiego Franciszka Chlupacza. Północny odcinek od przejazdu kolejowego do ulicy 1 Maja przebiega wzdłuż ulicy Stefanii Sempołowskiej, po wschodniej stronie rzeki Białej. Środkowy – otwiera się w kierunku zachodnim placem z pomnikiem Adama Mickiewicza (przed 1939 rokiem z pomnikiem prezydenta Narutowicza). W południowej części mieścił się drewniany pawilon lodowy (z 1896 r.), przy miejskiej ślizgawce, zastąpiony w 1928 roku modernistycznym budynkiem autorstwa Alfreda Wiedermanna. Do najliczniejszych drzew w parku zalicza się lipy i kasztanowce, uzupełnione przez klony i jesiony. Dużą wartością dendrologiczną odznaczają się platany klonolistne, jesion pensylwański, jesiony wyniosłe, buk purpurowy, katalpa wielkokwiatowa, lipy drobnolistne, klon srebrzysty i kasztanowiec, które posiadają charakter pomnikowy.

Park przy klasztorze św. Hildegardy, rozciągający się pomiędzy ulicami Żywiecką i Broniewskiego, powstał w połowie XIX wieku, na terenie dawnego dworu lipnickiego. Wówczas na miejscu starego dworu obronnego Komorowskich wzniesiono klasycystyczny pałac, zakupiony w 1858 roku przez arcyksięcia Albrechta Habsburga (ulica Żywiecka 20), wokół którego powstało założenie parkowe. W 1893 roku pałac z parkiem podarowany został siostrom zakonu Córek Bożej Miłości, nosząc odtąd nazwę klasztoru św. Hildegardy. Wnętrza ogrodowe wyznaczają osie pałacu, z geometrycznym założeniem przed frontem budynku o symetrycznym układzie klombów. Obrzeża obsadzone zostały szpalerami wysokich drzew. Od ulicy Żywieckiej prostopadle do osi pałacu wiedzie aleja obsadzona żywopłotem. W drzewostanie przeważają jesiony wyniosłe i klony pospolite oraz rzadkie krzewy ozdobne. Do najcenniejszych należą dęby szypułkowe, grochodrzew, sosna wejmutka, hortensja drzewkowata, pigwowiec japoński, perukowiec podolski, magnolia drzewkowata i metasekwoja chińska.

Park przy dworku barona Adolfa Klobusa (ulica Żywiecka 193) zaczęto komponować po 1870 roku, kiedy w miejscu drewnianego dworku Eduarda Zipsera zaczęto wznosić obecny neorenesansowy pałacyk barona Adolfa Klobusa. Na terenie tego dwudziestohektarowego parku istniało wówczas małe jezioro, służące zimą jako lodowisko. Dworek stanowi centrum założenia z dziedzińcem i zabudowaniami gospodarczymi od wschodu, od północy i południa wybiegają dwie drogi dojazdowe, od zachodu granicę wyznacza ulica Żywiecka. Decyduje to o układzie kompozycyjnym wnętrz ogrodowych, symetrycznym, otwartym w kierunku dworku. Przez teren ten przepływają dwa równoległe cieki wodne. Otaczający go drzewostan przechodzi w komponowane założenie parkowe po zachodniej stronie budynku. Starodrzew grupuje się na obrzeżach parku od strony północnej i zachodniej, dominują jawory, grochodrzew, lipy drobnolistne, buki i dęby szypułkowe. Wśród najbardziej wartościowych drzew znajduje się także katalpa wielkokwiatowa i sosna wejmutka.

Park przy willi Eduarda Zipsera przy ulicy Bystrzańskiej 52, założony został po 1902

roku jako ogród wzniesionej wówczas rezydencji fabrykanta. Układ kompozycyjny parku jest dwuosiowy, wyznaczony przez krzyżujące się osie pałacu. Do pałacu prowadzi aleja wysadzana lipami. Wnętrza ogrodowe okolone są zespołami wysokiego starodrzewu w układzie tarasowym. Do najliczniejszych drzew należą lipy drobnolistne i szerokolistne, świerki i sosny wejmutki do gatunków szczególnie wartościowych – dęby szypułkowe. Okazy o dużej wartości dendrologicznej: platan klonolistny, tulipanowiec amerykański, leszczyna turecka.

W ewidencji zabytkowych założeń zieleni figurują również:

1. Ogród przy willi Emanuela Rosta jun. (ul. Komorowicka 48)
2. Ogród przy willi Bartelmussa (ul. Zdrojowa 6)
3. Ogród przy willi Deutschów (ul. Piastowska 14)
4. Ogród przy willi Emanuela Rosta sen. (ul. Legionów 21)
5. Ogród przy willi Bartelmussa (ul. Działkowców 12A)
6. Ogród przy willi Adolfa Mänhardta (ul. Laskowa 54)
7. Ogród przy kamienicy Kwiecińskich (ul. Legionów 13)
8. Ogród przy willi Georga Schwabe (ul. Młodzieżowa 7)
9. Ogród przy willi Schneidera (ul. Olszówka 19)
10. Ogród przy willi Gustava Molendy (ul. Pocztowa 18)
11. Ogród przy willi Hermine Hess (Grzybowa 8)
12. Park Dworcowy, (ul. 3 Maja-Warszawska)
13. Park dworski przy dawnym dworze Pruszyńskich w Hałcnowie – obecnie klasztor sióstr serafitek, (ul. Siostry Małgorzaty Szewczyk 24)
14. Park Miejski – Plac Esperanto, (ul. 3 Maja – Ludwika Zamenhoffa)
15. Park Strzygowskiego, (ul. Partyzantów)
16. Park Ratuszowy (między pl. Ratuszowym, rzeką Białą i ul. ks. Stanisława Stojałowskiego)
17. Park szpitalny przy szpitalu nr 1 (ul. Stanisława Wyspiańskiego)
18. Zadrzewienie w obrębie grodziska w Starym Bielsku (ul. Wał Szwedzki)
19. Założenie zieleni na terenie dawnych koszar wojskowych, (ul. Jana Sobieskiego)
20. Założenie zieleni w otoczeniu Leśniczówki w Lipniku, (ul. Polna 216)
21. Zieleń „Nowego" Cmentarza Ewangelickiego, (ul. Listopadowa 92)
22. Zieleń przy Szpitalu Onkologicznym, (ul. Wyzwolenia 18)

5.2.4. Cmentarze

Cmentarz katolicki przy ulicy Grunwaldzkiej.

Teren dla mającego powstać cmentarza katolickiego zakupiony został przez komitet parafialny w 1882 roku. Otwarcie nastąpiło dwa lata później, w roku 1884. Po 1915 roku cmentarz został wtórnie poszerzony ku zachodowi do dzisiejszej ul. Wita Stwosza i ku północy do ul. Piastowskiej z powtórzeniem kompozycji kwaterowej (proj. sygnowany i datowany – Robert Friedel, XI. 1915). Założenie cmentarne sytuuje się na rzucie wydłużonego prostokąta, o układzie kwaterowym z trzema alejami „podłużnymi" i pięcioma „poprzecznymi". Na skrzyżowaniu alei głównej (powiązanej z bramą) z pierwszą aleją „poprzeczną" stoi granitowy krzyż z datą 1927. Ogrodzenie przy części pierwotnej

murowane, w nim od pd. trójarkadowa brama z czasu założenia cmentarza 1882 – 1884, z kutymi kratami w arkadach. Obok przy murze południowym wznosi się murowany, neogotycki krużganek (z czasu budowy), ceglany z bogatym detalem kamiennym, stalowymi kotwami i sklepieniami krzyżowymi na gurtach. W krużganku znalazły miejsce grobowce wybitnych przedstawicieli zamożnego mieszczaństwa bielskiego, ujęte kutymi kratami (m.in. Karola Jankowskiego). Przy murze południowym stoi budynek administracyjny, zbudowany około 1915 roku, parterowy, częściowo podpiwniczony, z dwuspadowym dachem krytym dachówką. Na terenie cmentarza znajduje się szereg nagrobków o wartościach kulturowych, m.in. rząd grobowców przy północnym murze cmentarnym, wśród nich modernistyczny grobowiec architekta Andreasa Walczoka. W nowszej części cmentarza, przy ogrodzeniu zachodnim wznosi się pomnik Legionistów, z około 1925 roku, ekspresjonistyczny w formie obelisku flankowanego słupkami z emblematami legionowymi.

Cmentarz ewangelicki w Starym Bielsku przy ulicy Jana Sobieskiego.
Założony w związku z powstaniem parafii ewangelickiej w Starym Bielsku i rozpoczęciem budowy kościoła w 1818 r. Kompozycja ukształtowana kon. w. XIX; jednocześnie budowa kaplicy cmentarnej (wtórnie przebud.) Po 1945 dewastacja, m. in. skucie niemieckich napisów z nagrobków akcja prowadzona w l. 50-tych). Cmentarz na rzucie trapezu, układ kwater z przecinającymi się pod kątem prostym alejami: na osi ukierunkowana na fasadę kościoła ewangelickiego aleja główna, prostopadle do niej wytyczonych kilka alei bocznych. Drzewostan związany z poszczególnymi grobami (głównie cyprysy, srebrny świerk i pospolite drzewa krajowe). Większość nagrobków kamiennych, o formie obelisków, niekiedy otoczonych kutymi kratami. Wyróżniający się nagrobek pastora J.T. Gloxina (zm. 1877) z białego marmuru, z krzyżem oraz nakrytym stołem z otwartą księgą, ogrodzenie żeliwne. W północnej części cmentarza kaplica cmentarna.

Cmentarz ewangelicki przy ulicy Andrzeja Frycza Modrzewskiego (stary)
Cmentarz ewangelicki (tzw. „stary") założony został w 1833, powiązany aleją z zespołem ewangelickiego kościoła Zbawiciela, założoną na osi bramy cmentarnej. Cmentarz poszerzono ku zachodowi w 1895 r. Po 1945 dewastacja, prowadzona w l. 40-50-tych w sposób zorganizowany, z wymłotkowywaniem niemieckich napisów na nagrobkach.
Założenie na rzucie prostokąta. Układ kwaterowy z alejami krzyżującymi się pod kątami prostymi. Drzewostan zdewastowany, związany częściowo z alejami, głównie z poszczególnymi grobami (m. in. srebrne świerki, cisy); na skrzyżowaniu alei głównej (powiązanej z bramą) z aleją poprzeczną reszty strzyżonych grabów, tworzące półkoliście wygięte „gabinety". Cmentarz otoczony murem z trójprzelotową bramą w ogrodzeniu południowym wzniesioną po 1833 roku, o formach „Rundbogenstill" z motywami neoromańskimi i kutymi kratami; po stronie zewnętrznej muru od zachodu parterowa przybudówka o analogicznych, neoromańskich cechach stylowych. Najstarsze, zachowane nagrobki wykonane z żeliwa (po 1833 - po poł. w. XIX), późnoklasycystyczne, m. in. płyta Rosy Belieger; z niezachowanym napisem, alegoryczną postacią kobiecą z krzyżem stojącą na cokole z wizerunkiem geniusza śmierci. Dominują nagrobki z końca XIX i pocz. XX w formie granitowych obelisków, z kutymi kratami ogrodzeń kwater grobowych (m. in. nagrobki rodzin Haehnel, Sennenwaldt, Adler, pomnik Theodora Sixta z aniołem na obelisku), rzadziej występują typy o formach symbolicznych: złamanej kolumny, skały, piramidy. Nagrobki z lat

1914-1939 częściowo ze sztucznego kamienia, m. in. w postaci struktur umieszczonych przy murze (na osi alei głównej, w murze północnym: nagrobki rodzin Roth i Bulowski).

Cmentarz ewangelicki przy ulicy Listopadowej (tzw. „nowy")
W 1909 roku, prezbiterium parafii ewangelickiej w Bielsku, rozpisało konkurs na projekt założenia nowego cmentarza wraz zabudowaniami kaplicy i przyległymi budynkami, przy dzisiejszej ulicy Listopadowej. Pierwszą nagrodę zdobył wiedeński architekt Hans Mayr. Nekropolia, otwarta w 1911 roku. łączy w sobie dwa typy założeń cmentarnych. Górna część, położona na równym terenie, przylegająca od wschodu do przykościelnego dziedzińca nawiązuje do typu campo santo, z równoległym układem rzędów, rozdzielonych żywopłotem. Tworzy przestrzeń od zachodu i południa zamkniętą arkadami krużganków, od północy ograniczoną kamiennym murem oporowym. Mur ten oddziela leżące na stoku pozostałe sektory o parkowym charakterze. Poszczególne nagrobki, utrzymane w płynnej secesyjnej stylistyce, o spływających miękko obramowaniach płyt, nakrytych falistym, blaszanym zwieńczeniem. Artystyczną całość stanowi wnętrze mauzoleum rodzin Josephy i Schwabe, o ścianach artykułowanych żłobionymi pilastrami z owalnym ornamentem pod kapitelem. Inną stylistykę prezentuje grobowiec rodziny Piesch w formie kopułowej kaplicy-tempietta, okolonej toskańskimi kolumnami. Na cmentarzu znajdują się nagrobki wielu znamienitych mieszczan (m.in. Theodora Haase, zdobiony płaskorzeźbą autorstwa wiedeńczyka Hansa Schwathe), bielskich fabrykantów (m.in. Moritza Bartelmussa z medalionem Schwathego, Gustava Molendy z płaskorzeźbą wykonaną przez Ludwika Hujera) oraz artystów – popiersie śpiewaczki Felicji Kaszowskiej-Krotowskiej autorstwa Karola Hukana z Krakowa. Kaplica cmentarna o formach łączących neobarok z secesją, z falistym szczytem wysokiego dachu i okapem nad arkadą bramy. Wystrój wnętrza również jest dziełem artystów z Wiednia, mozaiki i witraże Leopolda Forstnera, ołtarz z rzeźbą Chrystusa autorstwa Wilhelma Bormanna.

Cmentarz ewangelicki w Mikuszowicach Śląskich przy ulicy Bystrzańskiej, założony ok. 1828 r., Orientowany w stronę ulicy, układ osiowy podkreślony bramą oraz aleją główną obsadzoną tujami, zamkniętą drewnianym krzyżem z figurą Chrystusa wyciętą z blachy; brama żeliwna, dwuskrzydłowa, dekoracyjna; groby głównie z nagrobkami kamiennymi lub marmurowymi, w 50 proc. zabytkowe, przy murze płn. 3 rozbudowane o bogatych formach architektonicznych, grobowce rodzinne: mauzoleum Zipserów (1861r.) i Wenzela Hainischa (4 ćw. XIX w.), rodziny Suchy;

Cmentarz katolicki w Białej przy ulicy Cmentarnej założony w 1790 r., z wykorzystaniem cmentarz cholerycznego, rozbudowany w 1865 z budową trójarkadowej bramy od ulicy Cmentarnej. W 1882-1888 roku dalsza rozbudowa z wniesieniem krużganków od strony zachodniej. Poszerzony na południe na początku XX w., z budową krużganków od strony południowej. Układ alej krzyżowy z czterema alejami w starszej części cmentarza, z kamiennym krzyżem pośrodku centralnej alei (na osi bramy). Do najcenniejszych elementów należy: kaplica cmentarna przy murze wschodnim, z sygnaturką na kalenicy; krużganek grobowcowy przy murze zachodnim z filarowo-arkadową loggią i kutymi kratami; krużganek grobowcowy od strony południowej, z przejściem do nowszej części cmentarza, z dekoracją sztukatorską belkowania; kapliczka Matki Boskiej Bolesnej przy murze wschodnim, z rzeźbą; Nagrobek rodziny Strzygowskich z rzeźbą figuralną i przedstawieniem

„bramy śmierci”, w krużganku południowych nagrobek rodziny Wenzelis z płaskorzeźbioną kopią Madonny Rafaela, grobowiec rodziny Pająk z rzeźbą anioła, secesyjne epitafium Erwina Linderta z 1913 r. w krużganku zachodnim.

Cmentarz żydowski pomiędzy ulicami Cieszyńską (od pd.) i Marii Konopnickiej (od pn.).
założony na terenie Aleksandrowic w 1849. Przedłużony ku pd. zgodnie z obecnym zasięgiem zapewne po 1873 - ok. 1880 z jednoczesną budową domu przedpogrzebowego projektu Karla Korna. Poszerzony o część zach. w. XIX/XX. Zdewastowany w okresie okupacji hitlerowskiej 1939 - 1945. Część wschodnia cmentarza o układzie kwaterowym z trzema alejami „podłużnymi” (środkowa na osi tylnej elewacji synagogi cmentarnej) i dwoma „poprzecznymi”; aleje obsadzone pierwotnie strzyżonymi akacjami i kasztanowcami (zachowane reszty drzewostanu). Nagrobki kamienne, w formie macew i obelisków, kon. w. XIX - 1939, w części wsch., na osi alei „poprzecznej”, kwatera wojskowa z I wojny światowej, z symboliczną stelą z wyobrażeniem drzewa o złamanym wierzchołku; po 1945 liczne symboliczne nagrobki poświęcone „ofiarom niemieckiego barbarzyństwa”. Cmentarz - część zach. Kompozycja całkowicie zatarta. W części wsch. rząd nagrobków w formie obelisków i stel.

Dom przedpogrzebowy w typie „Rundbogenstil”. Bryła i elewacje skomponowane symetrycznie. Trójczłonowa; część środkowa o wyższym, dwukondygnacjowym gabarycie (okna w dwóch strefach), występująca ryzalitowo w elewacjach frontowej i tylnej, mieszcząca jednoprzestrzenne wnętrze synagogalne oraz para aneksów po bokach, o gabarytach parterowych, mieszczących dodatkowe pomieszczenia. Elewacje o dekoracyjnym licu ceglanym, dwubarwnym (poziome pasy żółte i ceglaste), z detalem z cegły; otwory arkadowe, na parterze znacznych rozmiarów, w górnej strefie drobne, w grupach po dwa i po trzy; stolarka bramy (na osi fasady) dwuskrzydłowa, z dekoracyjnymi płycinami, w arkadzie przeszklona z kutymi kratami z motywem Gwiazdy Dawida; w bramie na osi elewacji tylnej zachowana stolarka naświetla o maswerkowych podziałach; stolarka okienna dwuskrzydłowa, czterokwaterowa, z promienistymi podziałami w arkadach. Wnętrze nakryte drewnianym stropem plafonowym dzielonym profilowanymi belkami na prostokątne pola, z orientalizującą dekoracją malarską o motywach geometrycznych i stylizowanych roślinnych; ściany o artykulacji lizenowej, zwieńczone gzymsem; tablica ku czci żydów wymordowanych w Bielsku, w bielskim i w żywieckim w okresie okupacji hitlerowskiej 1939 - 1945.

Skwer przed fasadą synagogi ujęty w pierzei ul. Cieszyńskiej ogrodzeniem z czasu budowy synagogi, murowanym z cegły, z kamiennym cokołem, ceglano - kamiennymi słupami i kutymi kratami, na osi brama z parą furtek po bokach, z kutymi kratami.

Cmentarz wojskowy na osiedlu Wojska Polskiego, założony 1924 r., poszerzany i przekomponowywany po 1945, ok. 1980 i po 1989.
Na rzucie prostokąta. Kompozycja symetryczna, kwaterowa, osiowa. Na osi aleja główna biegnąca od bramy do pomnika, poprzedzonego prostokątnym placem. Para kwater po bokach placu otoczona grobami żołnierzy uszeregowanymi w rzędy, za pomnikiem trzy rzędy grobów. Dwie aleje do głównej osi wydzielają po bokach alei głównej i wsp. placu trzy pary kwater, w których zbiorowe groby: harcerzy poległych 1939 - 1945, nieznanych żołnierzy poległych w II wojnie światowej, nieznanych bojowników ruchu oporu, nieznanych

żołnierzy poległych w r. 1939, nieznanych żołnierzy poległych w I wojnie światowej. Pomnik w formie prostopadłościanu, z reliefem ze sztucznego kamienia przedstawiającym walczących żołnierzy; na pomniku krzyż tablica z brązu, przed pomnikiem znicz. Od frontu cmentarz zamknięty ażurowym ogrodzeniem ze sztucznego kamienia, z takąż bramą na osi, zwieńczoną wojskowym orłem z koroną; w ogrodzeniu stylizowane motywy generalskiego wężyka, orłów i krzyży walecznych.

Cmentarz katolicki w Leszczynach przy ulicy Ignacego Krasickiego.
Cmentarz założony w latach 1925-1927, na rzucie prostokąta, z krzyżowym układem alei wyznaczającym cztery kwatery. Skrzyżowanie kwater zaznaczone czterema lipami, aleje obsadzone kasztanowcami. Najcenniejsze nagrobki z okresu międzywojennego.

Cmentarz katolicki w Lipniku przy ulicy Polnej, założony na przełomie XVIII/XIX w., po likwidacji cmentarza przykościelnego. Założenie na rzucie prostokąta, z asymetrycznym układem głównej alei. W alei poprzecznej kamienny krzyż z 1836 r., w otoczeniu starodrzewu – lipy. Budynek kostnicy przy wejściu od strony zachodniej z 1926 r. Najcenniejsze nagrobki z lat międzywojennych.

Cmentarz ewangelicki przy ulicy Krakowskiej, założony w latach międzywojennych XX w.,na rzucie prostokąta, o geometrycznym rozplanowaniu kwater. Aleja na osi wysadzana cyprysami, zamknięta budynkiem kaplicy z wieżą krytą namiotowym hełmem. Ogrodzenie cmentarza ceglane ze słupkami, brama z kutą kratą. Nagrobki z lat międzywojennych XX w.

Cmentarz katolicki Komorowic Śląskich przy ulicy Katowickiej, założony przed 1836 r, na planie trapezu, z krzyżowym układem alejek. Główna aleja u podstawy rozszerzona, wysadzana drzewami. Na cmentarzu liczne krzewy i drzewa. Najstarsze grobowce usytuowane głównie w północnej części cmentarza. Najstarsze, zachowane grobowce pochodzą z lat 1887 (Susanna Antonik), 1889 (Böhn), 1900, 1901 (Ewa Podleśny) i 1906. Prawie wszystkie reprezentują typ nagrobka z płytą stojącą z krzyżem i tablicą inskrypcyjną - większość tekstów w języku niemieckim. Wśród grobowców przedwojennych popularne są obeliski, często z czarnego marmuru. Przykładem ciekawszego rozwiązania jest grobowiec Roberta Urbanke w postaci wielkiego głazu z wyrzeźbioną zwiędłą różą, 1930 r.
W zachodniej części cmentarza budka grabarza, obok metalowy stojak z dzwonkiem.
Od strony wschodniej metalowa brama z furtką, ażurowa z motywem wolut, założona między murowanymi słupkami nakrytymi daszkami łamanymi z dachówki, pocz. XX w.

Cmentarz ewangelicki Kamienicy przy ulicy Karpackiej, założony 90-tych latach XIX
w., z dwoma krzyżującymi się osiowymi alejkami wysypanymi żwirem. Większość nagrobków z kamienia i sztucznego kamienia; najstarsze z końca l. 80-tych w. XIX; ogrodzony siatką; brama żeliwna z ornamentem secesyjnym;
Kaplica cmentarna zbudowana w 1899 r., autorstwa Carl Steinhofera z Wiednia, neogotycka, jednonawowa, oszkarpowana, z takąż wieżą od frontu i prezbiterium zamkniętym wielobocznie; Dach dwuspadowy, stromy; na wieży dach namiotowy; Kryte blachą; Elewacje tynkowane; W tympanonie portalu krzyż i wić roślinna; We wnęce wieży nad portalem rzeźba Chrystusa Zmartwychwstałego.

Cmentarz katolicki Kamienicy przy kościele św. Małgorzaty (ulica Karpacka)
Założony wraz z wybudowaniem nowego kościoła w 1899 r. o układzie tarasowym, poszczególne tarasy połączone schodami, układ głównych alejek na rzucie krzyża łacińskiego; Groby z nagrobkami głównie lastrykowymi, częściowo marmurowe; Ogrodzenie nowe.

5.2.5. Zabytki archeologiczne

Teren Gminy był objęty rozpoznaniem archeologicznym w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Badania przeprowadzono w granicach obszarów AZP nr 106–47; 106–48; 107–47; 107–48; 108–47; 108–48. Poszczególne stanowiska zinwentaryzowano w ramach Krajowej Ewidencji Zabytków Archeologicznych (KEZA)
W ewidencji zabytków archeologicznych figurują:

- Grodzisko założone w. XII/XIII jako pierścieniowa obronna osada rolniczo – produkcyjna. Osadę otaczały podwójne wały ziemne rozdzielone fosą o szerokości 15 m i głębokości 5 m - zniwelowane, częściowo czytelne w terenie. W trakcie badań archeologicznych prowadzonych w l.1933-1938 i od 1973 r. odnaleziono ślady po chatach, studniach, warsztatach rzemieślniczych /dymarkach/. Po pożarze w końcu XIV w. osada została zlikwidowana.
- Ślady osadnictwa z epoki kamienia, neolitu, średniowiecza i czasów nowożytnych (35 stanowisk)
- Dwa obozowiska z młodszej epoki kamienia i epoki brązu
- Zamek książąt Sułkowskich
- Układ staromiejski – historyczny obszar Bielska
- Historyczny obszar Białej
- Kościół św. Stanisława w Starym Bielsku wraz z cmentarzem
- Przyszpitalny cmentarz choleryczny

(Spis stanowisk w ewidencji zabytków archeologicznych załączony w Aneksie nr 3)

5.2.6. Muzea

Muzeum Historyczne w Bielsku-Białej, mające główną siedzibę w Zamku książąt Sułkowskich, kontynuuje tradycje muzealne zapoczątkowane w pierwszych latach XX wieku, kiedy w śląskim Bielsku i galicyjskiej Białej istniały dwa odrębne muzea, działając do 1939 roku. Muzeum Miejskie w Bielsku otwarto dla publiczności 14 lutego 1947 roku, w 1950 roku upaństwowiono je i podporządkowano Muzeum Górnośląskiemu w Bytomiu. Pełną samodzielność placówka odzyskała w 1963 roku, a po utworzeniu województwa bielskiego w 1975 roku została przeobrażona w Muzeum Okręgowe w Bielsku-Białej. Od lat siedemdziesiątych XX wieku przybywały oddziały terenowe: Muzeum Juliana Fałata (1973), Muzeum Techniki Włókienniczej (1979), nazwane później Muzeum Techniki i Włókiennictwa, Muzeum Emila Zegadłowicza (1980-1993), Muzeum w Kętach (1981-2000) oraz Muzeum Dom Tkacza (1992). Od początku 2001 roku Muzeum nosiło nazwę Muzeum w Bielsku-Białej z siedzibą główną w zamku oraz oddziałami Muzeum Techniki i Włókiennictwa, Willą Juliana

Fałata i Domem Tkacza. Pod koniec 2013 roku nazwy te zmieniono na: Muzeum Historyczne w Bielsku-Białej, Stara Fabryka, Fałatówka i Dom Tkacza.

Zbiory Muzeum Historycznego w Bielsku-Białej

Dział Archeologii
Zbiór muzealiów archeologicznych zawiera przede wszystkim zabytki archeologiczne z obszaru byłego województwa bielskiego. Materiały te reprezentują wszystkie okresy – od najstarszych śladów pobytu człowieka na tych terenach w epoce kamienia do czasów nowożytnych. Większość zbiorów działu pochodzi z badań wykopaliskowych oraz z badań własnych prowadzonych na terenie starego miasta w Bielsku i stanowisk prehistorycznych z obszaru Śląska Cieszyńskiego.

Dział Etnografii
Zbiory liczą około czterech tysięcy pozycji inwentarzowych. Są to eksponaty pochodzące przede wszystkim z terenu byłego województwa bielskiego.
- elementy strojów ludowych (od końca XIX wieku do dnia dzisiejszego) cieszyńskich, góralskich (Beskid Śląski), pszczyńskich, laskich (przede wszystkim z okolic Białej) i wilamowickich.
- kolekcja srebrnej biżuterii, noszonej głównie w kobiecym stroju cieszyńskim, (pasy, napierstniki, czyli tzw. orpanty, broszki oraz hoczki-zapinki do serdaków-żywotków cieszyńskich z motywami figuralnymi i roślinnymi. Zbiór tych ostatnich liczy prawie 1500 sztuk. Wykonano je pod koniec XIX i w I połowie XX wieku zarówno techniką odlewu, jak i filigranu. Licznie prezentowane są także same żywotki oraz czepce naczółkowe z koronkowymi czółkami wykonanymi technikami klockową, szydełkową i igiełkową.
- tkaniny dekoracyjne, duży zbiór haftów (jedno- i wielokolorowe, krzyżykowe, płaskie, angielskie, richelieu) oraz szydełkowe koronki koniakowskie.
- dawne malarstwo, rzeźba i oleodruki, ludowa sztuka współczesna: rzeźba, płaskorzeźba, malarstwo oraz malarstwo na szkle, zabawki i ptaszki wykonane z drewna.
- plastyka obrzędowa – szopki, maski obrzędowe i gwiazdy kolędnicze. Dwie szopki nawiązują do architektury Bielska i Białej. Najstarsza z nich nieznanego autorstwa, pochodzi z Godziszki z przełomu XIX i XX wieku. Maski wykonane są najczęściej z drewna. Najpopularniejsze są maski Żyda, Diabła i Śmierci, a także kozy kolędnicze. W zbiorach znajdują się również przebrania Cygana, Cyganki oraz Koni z grupy tzw. Dziadów kolędujących do dziś w Sylwestra i Nowy Rok w niektórych wsiach Beskidu Żywieckiego.
- przedmioty i sprzęty gospodarstwa domowego, eksponaty związane z rzemiosłami ludowymi (przede wszystkim tkactwem i obróbką drewna) oraz uprawą roli i hodowlą.

Dział Sztuki
W zbiorach znajduje się prawie sześć tysięcy eksponatów, datowanych od starożytności po czasy współczesne, najstarszym eksponatem jest fragment twarzowy pokrywy mumii wykonanej w Egipcie w pierwszym tysiącleciu przed Chrystusem.

- zespół gotyckich rzeźb i obrazów z tryptykiem powstałym na przełomie XV i XVI wieku w Antwerpii, z rzeźbioną centralnie sceną Bożego Narodzenia oraz liczne obrazy o tematyce religijnej od XVII do XX wieku.
- zbiór malarstwa, grafiki, rzemiosła artystycznego, porcelany, fajansu, szkła, srebra, cyny, tkaniny, mebli i bibelotów pochodzący z XIX i początku XX wieku, portrety lokalnych elit społeczno-politycznych autorstwa m.in.: P. M. Bohúňa, M. Strzegockiego, E. Świerkiewicza i J. Stokłosińskiego.
- teki grafik secesyjnych wydawane w latach 1898-1920 przez Jahresmappe der Gesellschaft für vervielfältigende Kunst in Wien.
- zbiory malarstwa i grafiki XX i XXI wieku, począwszy od prac artystów okresu Młodej Polski (J. Stanisławski, J. Malczewski, A. Karpiński, S. Filipkiewicz, V. Hofman, S. Czajkowski, L. Wyczółkowski i inni), środowiska artystycznego Bielska i Białej okresu 20-lecia międzywojennego (J. Fałat, A. Bunsch, J. Glasner, F. Zitzman, B. P. Oczko, V. Strauss, R. Harlfinger), po dzieła artystów tworzących w tym regionie współcześnie (członkowie Grupy Beskid: J. Bieniek, K. Kopczyński, J. Zipper, J. Grabowski, Z. Zwolski, M. Kwaśny; A. Biedrawa, E. Delekta, J. Hołard, M. Kliś, B. Krzysztof, T. Sztwiertnia), a także prace malarskie i graficzne laureatów Bielskiej Jesieni.
- zespół eksponatów związanych z cechami rzemieślniczymi, głównie postrzygaczy sukna, krawców, tkaczy, sukienników, rzeźników i szewców. Cynowe wilkomy, dzbany, kufle, srebrne i złocone zawieszenia cechowe, skórzane i metalowe tarcze oraz intarsjowane i kute lady cechowe (ówczesne kasy pancerne i sejfy) pochodzą z okresu od XVII do XIX wieku.
- kolekcja miniatur z XVIII i XIX wieku malowanych na kości, płótnie, porcelanie, płaskorzeźbionych w kości i wosku; militariów, tj. broni białej i palnej, broni myśliwskiej oraz różnego rodzaju elementy związane z uzbrojeniem od XVI do XX wieku, a także wyroby kowalstwa artystycznego.

Dział Historii

W zbiorach działu historii znajdują się:

- dokumenty cechowe Bielska i Białej, datowane od XVI do XX wieku (przywileje, księgi cechowe, statuty, rejestry członków, świadectwa wyzwolin),
- dokumenty dotyczące regionu, od XVIII do XX wieku (moralności, wyznaniowe, zaświadczenia szkolne, kontrakty kupna - sprzedaży gruntów, akta magistrackie),
- materiały dotyczące organizacji społecznych, instytucji społeczno-kulturalnych działających na terenie Bielska, Białej i regionu w XIX i XX wieku (Teatr w Bielsku, Stowarzyszenie Byłych Wojskowych w Białej, Stowarzyszenie “Czytelnia Polska” w Białej, Towarzystwo Gimnastyczne "Sokół”, Stowarzyszenie „Schlaraffia Bilitia”) oraz czasopisma z XIX i XX wieku.
- dokumentacja ikonograficzna miast Bielska i Białej w postaci kart pocztowych i widokówek z XIX i XX wieku.
- kolekcja dzieł kartograficznych zawierająca najstarsze atlasy, mapy i plany, dwa klocki, zawierające około 170 ręcznie kolorowanych map datowanych od XVI wieku.
- kolekcja fotografii z lat 1860-1939 pochodząca z atelier fotograficznych Bielska i Białej.
- monety starożytne (I wiek p.n.e.-IV wiek n.e.), polskie i śląskie (XI-XVIII wiek), współczesne pamiątkowe oraz zbiór banknotów zastępczych Górnego Śląska i Ziem Odzyskanych z lat

1916-1948; medale polskie bite z okazji wydarzeń historycznych, politycznych, na cześć wybitnych osób oraz medale śląskie.
- falerystyka (XIX i XX wiek) w postaci odznaczeń, odznak, emblematów organizacji wojskowych, paramilitarnych, oddziałów polskich, a także zaborczych (Austro-Węgry).
- tłoki pieczętne cechowe, pieczęcie miejskie (także na dokumentach) z okresu XVI-XX wieku.
- sztandary organizacji politycznych i społecznych działających na terenie miasta i regionu.
- materiał archiwalny związany ze słynnym polskim akwarelistą Julianem Fałatem (1853-1929) w postaci bogatej korespondencji, dokumentacji fotograficznej, dyplomów i odznaczeń oraz archiwalia dotyczące działalności literackiej i społecznej pisarki cieszyńskiej Marii Wardas (1907-1986).
- Z okresu historii najnowszej dział kolekcjonuje pamiątki związane z działalnością „Solidarności" na Podbeskidziu w latach osiemdziesiątych (czasopisma, książki, ulotki, plakaty itd.).

Zbiory biblioteczne

Zbiory biblioteki (około 13 tysięcy woluminów) obejmują trzy działy: Zbiory Ogólne, Specjalne (64 starodruki - wydane przed 1800 rokiem) i Nietypowe.

Jedne z najwartościowszych dzieł to:
- „Con Dichiarationi..." (Sonety i wiersze) Petrarki wydane w Wenecji w 1564 roku, tłoczone w drukarni mistrza Nicolo Apresso. Książka zawiera sześć drzeworytów oraz piękny sygnet drukarski.
- druk wydany w Wittenberdze w 1539 roku - ze względu na niezachowaną stronę tytułową możemy jedynie domniemywać, iż jest to "Rutschlag von der Kirchen..." autorstwa Marcina Lutra.
- Kartografię reprezentuje atlas J. Ch. Herenberga zawierający 19 map z lat 1743-1776 wydanych w Norymberdze (miedzioryty ręcznie kolorowane).
- rękopis - tzw. "Inwentarz wilamowski" (kościoła w Pisarzowicach), założony w 1636 i prowadzony do około 1725 roku z wieloma cennymi zapisami (spisy inwentarzowe z kościoła św. Marcina w Pisarzowicach oraz spisy osób ochrzczonych w tym kościele).

Stara Fabryka (oddział Muzeum Historycznego w Bielsku-Białej)

Odział Muzeum znajduje się w budynkach dawnej fabryki sukna i towarów wełnianych, założonej przez bielskiego sukiennika Karla Traugotta Büttnera (zm. 1884), później prowadzonej przez jego synów Karla Theodora i Gustava Adolfa.

Największą część ekspozycji zajmują maszyny i urządzenia związane z włókiennictwem, służące do produkcji wełnianych tkanin zgrzebnych. Eksponaty zgromadzone są w czterech dużych salach, odpowiadających poszczególnym oddziałom dawnej fabryki. Są to kolejno: przędzalnia, oddział przygotowawczy tkalni, tkalnia i wykończalnia. W tej ostatniej ustawiono także zespół maszyn do produkcji kapeluszy. W mniejszych pomieszczeniach ulokowano ponadto laboratorium zakładowe i kantor mistrza. Na parterze mieści się wystawa stała *Z dziejów przemysłu w Bielsku-Białej* wprowadzając w świat, w jakim niegdyś funkcjonowały zgromadzone w Muzeum maszyny i urządzenia. Jednym z jej elementów jest Polski Fiat 126p, rocznik 1977, wyprodukowany w bielskiej Fabryce Samochodów Małolitrażowych, symbolizując najmłodszą z branż „miasta stu przemysłów" – motoryzację.

Dom Tkacza

Dom Tkacza jako ekspozycja zewnętrzna Muzeum Historycznego w Bielsku-Białej – położony jest przy ulicy Jana Sobieskiego 51, na terenie Górnego Przedmieścia, istniejącego już od pierwszej połowy XV wieku i zamieszkiwanego przez sukienników bielskich. Tradycje domu, w którym znajduje się muzeum, sięgają XVIII wieku. Do pierwszych lat XX wieku mieściło się tu mieszkanie i warsztat sukiennika. Celem ekspozycji w Domu Tkacza jest próba zrekonstruowania wnętrza jako domu i warsztatu sukienniczego należącego do mistrza cechowego – starszego cechu, a więc przedstawiciela najwyższych władz cechowych. Aranżacja ukazuje funkcjonowanie domu na przełomie XIX i XX wieku. W warsztacie znajdują się przedmioty bezpośrednio związane z pracą tkacza, m.in. krosno nicielnicowe z połowy XVIII wieku służące do wyrobu tkanin wełnianych, a także przedmioty związane z przygotowywaniem i snuciem osnowy. Tu także umieszczone są m.in. dokumenty i pamiątki cechowe oraz żelazna skrzynia, stanowiąca niegdyś „kasę pancerną" cechu. W pomieszczeniu kuchni obok naczyń i sprzętów kuchennych są tu przedmioty związane z tkactwem, ale używane do czynności pomocniczych, kołowrotek czy też motowidło. W celach porównawczych umieszczono tu mniejsze krosno tkackie, pochodzące z okolic Bielska, z drugiej połowy XIX wieku. Obok kuchni znajduje się sypialnia i reprezentacyjny pokój gospodarzy z fornirowanymi meblami z przełomu XIX i XX wieku. Uzupełnienie ekspozycji stanowią umieszczone w sieni drzeworyty Jana Wałacha o tematyce tkackiej.

Fałatówka

Willa Juliana Fałata w Bystrej to ekspozycja zewnętrzna Muzeum Historycznego w Bielsku-Białej, o charakterze biograficzno-artystycznym. Mieści się w domu zamieszkiwanym przez artystę od 1910 roku (z niewielkimi przerwami) do śmierci w roku 1929. Zgromadzone tu zbiory liczą obecnie 80 prac autorstwa Juliana Fałata, w tym 10 obrazów olejnych, 42 akwarele, 9 litografii i 19 rysunków. W jednym z pokoi zaaranżowana została ostatnia pracownia mistrza z jego sztalugami, stolikiem na przybory malarskie i podróżną walizką. Z własnej kolekcji malarza pochodzą zbiory XVIII- i XIX-wiecznej rzeźby o tematyce sakralnej oraz grafiki współczesnych mu twórców, m.in.: Jana Kantego Gumowskiego, Władysława Lama, Ignacego Pinkasa czy opawskiego malarza Adolfa Zdrazili. Całość dopełniają autentyczne meble i przedmioty codziennego użytku pochodzące z domu artysty.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przewiduje następujące formy ochrony zabytków:

1) wpis do rejestru zabytków,
2) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa
3) uznanie za pomnik historii,
4) utworzenie parku kulturowego,
5) ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

5.3.1. Wpis do rejestru zabytków

O wpisie do rejestru zabytków decydują szczególne walory artystyczne lub historyczne danego obiektu, jego znaczenie w kulturowym krajobrazie regionu.
W myśl artykułu 8 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:
Rejestr *zabytków*, zwany dalej "rejestrem", dla *zabytków* znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator *zabytków*.
Zasady wpisu do rejestru zabytków jak i skreślenia obiektu z rejestru określają poniższe artykuły ustawy:

Art. 9.

1. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.
2. W trybie określonym w ust. 1, do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku.
3. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych.
4. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku.

Art. 13.

1. Zabytek wpisany do rejestru, który uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych, zostaje skreślony z rejestru.
5. Skreślenie z rejestru następuje na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Według zaktualizowanych danych Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków, na terenie gminy Bielsko-Biała, do rejestru zabytków nieruchomych odrębnymi decyzjami wpisane są

243 obiekty (pod jedną decyzją może znajdować się większa liczba zabytków – np. wpis decyzyjny Bielskiego Syjonu, który obejmuje 10 obiektów, czy wpis założenia fabryki przy ulicy Partyzantów 22 z dwoma willami), stąd też całkowita liczba zabytków chronionych ustawowo wynosi **253**.

1) układy urbanistyczne Bielska i Białej – 2
2) obiekty sakralne – 13
3) budowle użyteczności publicznej – 7
4) szkoły – 5
5) zamki – 1
6) pałacyki – 2
7) dwory – 2
8) domy - 64
9) kamienice – 102
10) wille – 25
11) budownictwo przemysłowe – 2
12) cmentarze – 6
13) zabytki ruchome (figury) – 2
14) inne: 10

W latach 2018-2025 znacznie zwiększył się budżet, jaki Gmina Bielsko-Biała przeznacza na udzielanie dotacji celowych na remonty konserwatorskie obiektów zabytkowych.
28 czerwca 2023 r. podjęta została uchwała nr LXI/1374/2023 Rady Miejskiej w Bielsku-Białej w sprawie zasad i trybu postępowania o udzielenie dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach, wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. Program skierowany jest do właścicieli obiektów zabytkowych, które są wpisane do rejestru zabytków lub ujęte są w gminnej ewidencji zabytków Miasta Bielska-Białej. Zmieniona dwukrotnie najpierw uchwałą nr LXII/1385/2023 Rady Miejskiej w Bielsku Białej z dnia 31 sierpnia 2023 r., a następnie uchwałą nr VI/149/2024 Rady Miejskiej w Bielsku-Białej z dnia 24 października 2024 r. Uchwała ta umożliwia wsparcie finansowe remontów konserwatorskich (zakres prac określa art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami Dz. U. z 2024 r., poz. 1292 z późn. zm.) już nie tylko dla obiektów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków, ale również dla tych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. Uzyskać można dofinansowanie w wysokości 50% wartości zadania, nie więcej niż 500 000,00 PLN (oba warunki muszą być spełnione jednocześnie).
Łączna kwota przyznanych w tych latach dotacji celowych wyniosła około 13 900 000,00 PLN.

(Spis obiektów w rejestrze zabytków załączony w Aneksie nr 1)

Do rejestru zabytków archeologicznych odrębną decyzją A-400/81 wpisano Grodzisko w Starym Bielsku, ze strefą ochrony pomiędzy ulicami Jana Sobieskiego - Dębową - Stanisława Żółkiewskiego – Dymarek - Otwartą)

5.3.2. Wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa

Zasady wpisu na Listę Skarbów Dziedzictwa określa Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

Art. 14a. 1. Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

2. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczany do jednej z następujących kategorii:

1) zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100 lat, wchodzą w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub przypadkowych odkryć,
2) elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej niż 100 lat,
3) wykonanych ręcznie dowolną techniką i na dowolnym materiale dzieł malarstwa, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 4 i 5, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 150 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
4) wykonanych ręcznie na dowolnym materiale akwareli, gwaszy i pasteli, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 30 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
5) mozaik, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 1 i 2, oraz rysunków wykonanych ręcznie przy użyciu dowolnej techniki i na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
6) oryginalnych dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
7) oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką co oryginał, nieobjętych kategorią wskazaną w pkt 1, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
8) fotografii, filmów oraz ich negatywów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
9) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz map i partytur muzycznych, liczących więcej niż 50 lat, które nie są własnością ich twórców,
10) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, które mają więcej niż 100 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
11) map drukowanych, które mają więcej niż 200 lat,
12) środków transportu, które mają więcej niż 75 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
13) innych kategorii, niewymienionych w pkt 1–12, obejmujących zabytki, które mają więcej niż 50 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro

– na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

Art. 14aa. 1. Od dnia wszczęcia postępowania w sprawie wpisu zabytku na Listę Skarbów Dziedzictwa do dnia, w którym decyzja w tej sprawie stanie się ostateczna, przy zabytku,

którego dotyczy postępowanie, zabrania się prowadzenia prac konserwatorskich i restauratorskich oraz podejmowania innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku.
2. Przepisu ust. 1 nie stosuje się do zabytku:
1) wpisanego do rejestru;
2) wpisanego do inwentarza muzeum;
3) wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Art. 14b. 1. Z Listy Skarbów Dziedzictwa skreśla się zabytek ruchomy, który przestał być zaliczany do jednej z kategorii, o których mowa w art. 14a ust. 2.
2. Skreślenie z Listy Skarbów Dziedzictwa następuje na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.
3. Postępowanie w sprawie skreślenia zabytku z Listy Skarbów Dziedzictwa wszczyna się z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

5.3.3.Pomnik historii

Zabytki nieruchome lub parki kulturowe o wybitnej wartości dla kultury mogą zostać uznane przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej za pomnik historii. Na terenie gminy Bielsko-Biała pomniki historii nie występują.

5.3.4. Park kulturowy

Artykuł 16 pkt 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami precyzuje kompetencje podmiotu tworzącego park kulturowy:
Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Na obszarze parku kulturowego mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia, dotyczące w szczególności prowadzenia robót budowlanych oraz działalności handlowej, usługowej, przemysłowej i rolniczej, zmiany sposobu użytkowania zabytków nieruchomych, składowania bądź magazynowania odpadów oraz umieszczania tablic, napisów i ogłoszeń reklamowych.
Prawodawca określił prawa i obowiązki organów samorządu terytorialnego w zakresie tworzenia parków kulturowych. I tak, rada gminy w uchwale powołującej park określa nazwę i granice parku, ale także sposób jego ochrony, w tym zakazy i ograniczenia. W przypadku gdyby obszar parku przekraczał granice jednej gminy, może on być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał kilku rad gmin (związku gmin).
Plan ochrony parku kulturowego sporządza wójt gminy lub prezydent czy burmistrz miasta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków i przedkłada go do zatwierdzenia radzie gminy. Rada ma możliwość utworzenia jednostki organizacyjnej do zarządzania parkiem. Obowiązkowo dla obszarów, na których utworzono park, sporządza się miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Obecna ustawa po raz pierwszy formułuje zasady tworzenia parku kulturowego.

Jak dotąd (stan na 2021 roku) na terenie gminy Bielsko-Biała nie powstał żaden park kulturowy. Teren najbardziej predystynowany do objęcia tą formą ochrony obejmuje podmiejską dzielnicę Bielska-Białej zwaną zwyczajowo Cygański Las, z zabudową willową i uzdrowiskową z przełomu XIX i XX w.

5.3.5. Ustalenie ochrony w Miejscowym Planie Zagospodarowania Przestrzennego.

W miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się ochronę zabytków znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz, w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków (art. 19 ust. 1 pkt 2 i ust. 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:
   1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
   2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
   3) parków kulturowych

W miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego:

1. uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
2. określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu,
3. ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami (art. 18 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), a także uwzględnia się ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia oraz parków kulturowych (art.19 ust 1 pkt 1 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego (art. 19 ust. 2 cytowanej ustawy).

Do 31 października 2025 r. uchwalonych zostało **207** miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (w tym 2 nieopublikowane), o łącznej powierzchni **5150** ha, wśród nich znajdują się plany o szczególnym profilu konserwatorskim, obejmujące rejony śródmiejskie z przewagą budynków zabytkowych. Zapisy w tych planach formułowane są odrębnie dla każdego z obiektów, ponadto wprowadza się strefy ochrony konserwatorskiej z obowiązującymi w nich ustaleniami. Ochroną konserwatorską w ramach planów zagospodarowania objęte zostały **1264** obiekty.

(Spis obiektów chronionych miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego załączony w Aneksie nr 4).

5.4. Gminna ewidencja zabytków

Obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków nakłada ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2010 r., Nr 75, poz. 474).

W myśl artykułu 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.
formę i zakres ewidencji określa art. 22. 4.:
Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy,
5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:
1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Ustawa w art. 143. 1. określa termin założenia ewidencji zabytków:
W terminie 3 lat od dnia wejścia w życie ustawy, Generalny Konserwator Zabytków, wojewódzcy konserwatorzy zabytków i wójt (burmistrz, prezydent miasta) założą odpowiednio krajową, wojewódzką i gminną ewidencję zabytków.

Zakres informacji o zabytkach nieruchomych, zawartych w karcie adresowej oraz sposób jej włączania do gminnej ewidencji zabytków określa Rozporządzenie Ministra Kultury z 26 maja 2011 (Dz.U.2021.56 t.j.) w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem

§ 17. 1. Karta adresowa zabytku nieruchomego zawiera następujące rubryki:
1) nazwa;
2) czas powstania;
3) miejscowość;
4) adres;
5) przynależność administracyjna;
6) formy ochrony;
7) fotografia z opisem wskazującym orientację w stosunku do sąsiednich terenów lub stron świata albo mapa z zaznaczonym stanowiskiem archeologicznym;
8) historia, opis i wartości;
9) stan zachowania i postulaty dotyczące konserwacji;
10) wykonanie karty;
11) zatwierdzenie karty.
2. Wzór karty adresowej zabytku nieruchomego określa załącznik nr 6 do rozporządzenia.
§ 18. 1. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) włącza kartę adresową zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków do gminnej ewidencji zabytków po zweryfikowaniu, że dane zawarte w karcie adresowej są

wyczerpujące i zgodne z danymi zawartymi odpowiednio w decyzji o wpisie zabytku do rejestru lub w karcie ewidencyjnej zabytku.
2. W przypadku zabytku nieruchomego innego niż zabytki określone w ust. 1 wójt (burmistrz, prezydent miasta) włącza kartę adresową tego zabytku do gminnej ewidencji zabytków po osiągnięciu porozumienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków co do zasadności ujęcia tego zabytku w gminnej ewidencji zabytków oraz najpilniejszych postulatów konserwatorskich.
§ 18a. 1. W przypadku stwierdzenia konieczności zastąpienia niezgodnych ze stanem faktycznym lub prawnym danych zawartych w karcie adresowej zabytku włączonej do gminnej ewidencji zabytków odpowiednimi danymi zgodnymi ze stanem faktycznym lub prawnym, ujawnienia nowych danych lub usunięcia błędnych danych wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza nową kartę adresową zabytku zawierającą dane zgodne ze stanem faktycznym i prawnym.
2. Pierwotną kartę adresową zabytku pozostawia się w gminnej ewidencji zabytków, łącząc ją trwale z nową kartą adresową zabytku.
§ 18b. 1. O zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty wójt (burmistrz, prezydent miasta) zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem.
2. Zawiadomienia o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku będącego historycznym układem urbanistycznym lub ruralistycznym, historycznym zespołem budowlanym, terenem, na którym znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych, lub nieruchomością o nieuregulowanym stanie prawnym do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej takiego zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej takiego zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty dokonuje się w drodze obwieszczenia umieszczonego na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej.
3. Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków.
4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.
5. Do zawiadomienia o włączeniu karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków lub o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku dołącza się odpowiednio potwierdzoną kopię karty adresowej zabytku albo nowej karty adresowej zabytku.

Kwestie związane ze sporządzeniem i funkcjonowaniem gminnej ewidencji zabytków były przedmiotem zmian w kilku ustawach.
Najbardziej znacząca zmiana wprowadzona została w ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. **Prawo budowlane** (Dz. U. 2021.1333 z późn. zm.), gdzie w art. 39 ust. 3 zakres prac przy zabytkach ujętych w ewidencji uzależniono od pozwolenia organu konserwatorskiego.

3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Zmiany dotyczące gminnej ewidencji zabytków wprowadzone zostały tez w ustawie z dnia 27 marca 2003 r. **o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (Dz. U. 2021.741 z późn. zm.) gdzie w art. 53 ust. 4, pkt 2 określono tryb wydawania decyzji w sprawach ustalenia lokalizacji inwestycji celu publicznego:

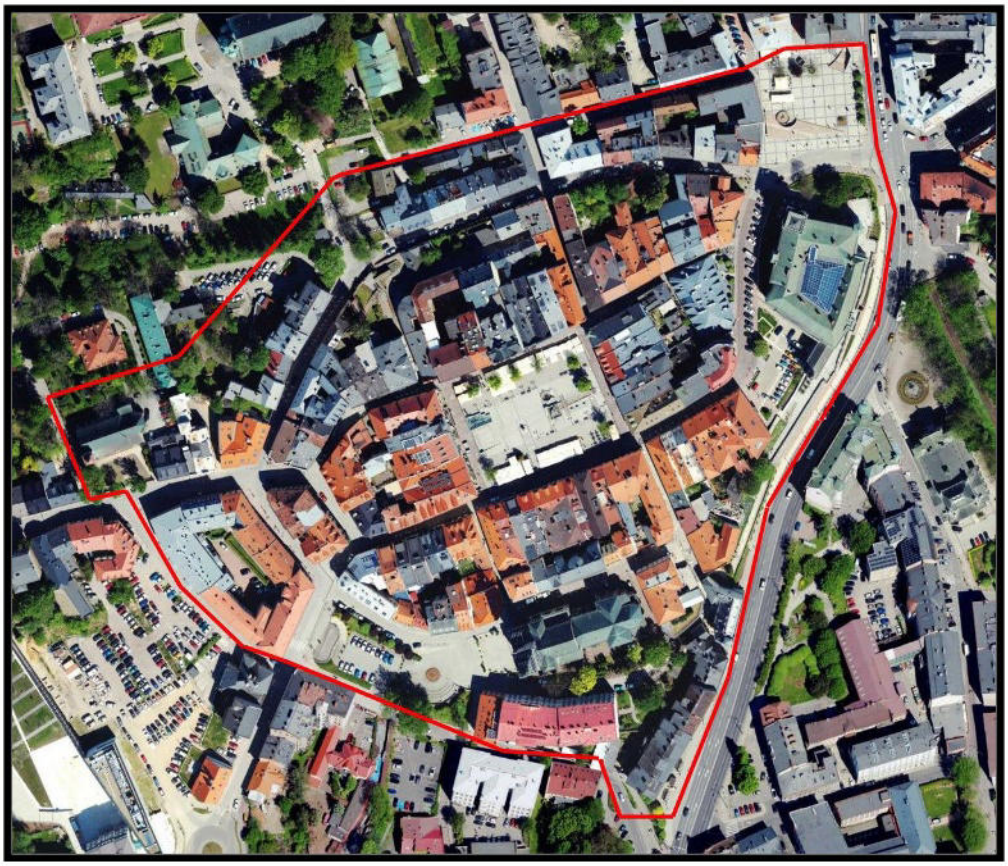
4. Decyzje, o których mowa w art. 51 ust. 1, wydaje się po uzgodnieniu z:
   2) wojewódzkim konserwatorem zabytków - w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Wykaz Gminnej Ewidencji Zabytków dla gminy Bielsko-Biała został opracowany w 1992 roku przez Państwową Służbę Ochrony Zabytków w formie kart adresowych – fiszek (ze zdjęciem obiektu) i spisu adresowego. W spisie tym (po aktualizacji w 2025 roku) figurują **4163 obiekty**, wśród których znajdują się także obiekty wpisane do rejestru zabytków. **(Spis obiektów gminnej ewidencji zabytków załączony w Aneksie nr 2).** Wyłączając zabytki rejestrowe, w spisie Gminnej Ewidencji Zabytków pozostaje **3920** adresów. Rzeczywista liczba samych obiektów jest większa, gdyż pod jednym adresem jako zabytkowe zaliczane są także budynki gospodarcze lub oficyny kamienic. Spis gminnej ewidencji zabytków jest na bieżąco aktualizowany przy sporządzaniu Planów Zagospodarowania Przestrzennego, aktualizacja ta dotyczy tylko terenów objętych planami. Jako kryterium wpisu do ewidencji przyjęto z reguły datę budowy obiektów sięgającą przed 1945 rok, choć w spisie znajdują się też budynki powojenne o znaczących cechach artystycznych.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

1.

Staromiejski układ lokacyjny Bielska zawarty granicach ulic: Władysława Orkana, Ludwika Waryńskiego, św. Trójcy, Schodowej i Zamkowej, z kościołem parafialnym p.w. św. Mikołaja, kościołem p.w. św. Trójcy i zamkiem książęcym. W obrębie zespołu zachowane pozostałości nowożytnych murów miejskich, na płycie rynku odsłonięte fundamenty budynku wagi miejskiej i cembrowina studni z XVII w. oraz zrekonstruowana figura św. Jana Nepomucena.

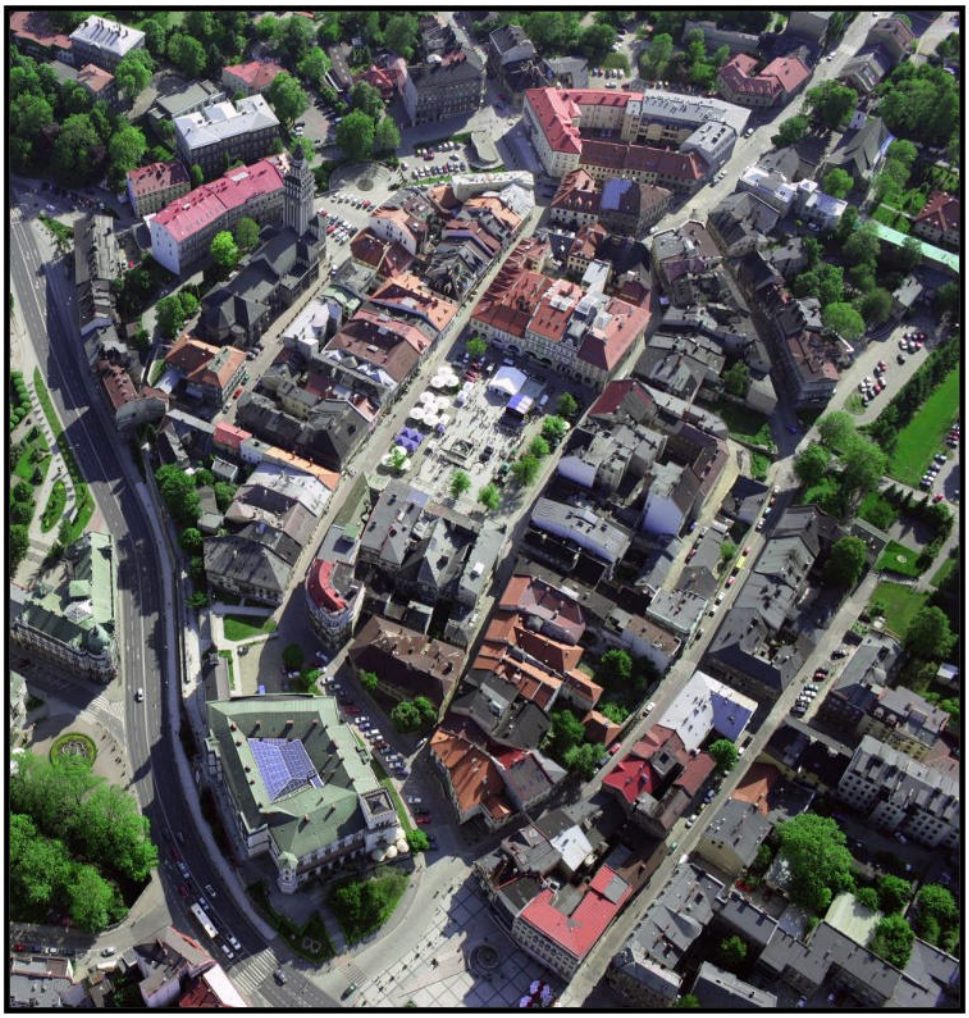


Staromiejski układ lokacyjny miasta Bielska

W układzie mieszczą się następujące ulice i budynki:

pl. Bolesława Chrobrego: 1
pl. św. Mikołaja: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, kościół p.w. św. Mikołaja, krzyż obok kościoła
Rynek: 1, 2, 3, 4/5, 6, 7, 8, 9, 10, 11/12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28/29, 30, 31, 32
ul. Celna: 2, 4, 6, 8, 10, 12
ul. Cieszyńska: 1 + oficyna, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 12A, 13, 14, 15
ul. Jana Sobieskiego: 1, 2, 3, 4, 6 (remiza + oficyna), kościół św. Trójcy
ul. Józefa Pankiewicza: 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9/11

ul. Juliusza Słowackiego: 1, 1B, 2, 2A, 2B, 4,
ul. Kościelna: 1, 2
ul. Ludwika Waryńskiego: 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 13
ul. Nad Niprem: 2, 3, 5-7, 6, 8, 12, 13, 17
ul. Piwowarska: 1, 2, 3, 4, 6, 8
ul. Podcienie: 1, 2, 2A, 3, 5, 7, 9, 11, 13/15
ul. Schodowa: 1, 1A, 2, 3, 4, 5 + mur obronny, 6, 8
ul. św. Trójcy: 1, 3, 4, 5, 7
ul. Władysława Orkana: 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 10A, 11, 12, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, mury obronne przy numerach 11-17 i 21-25, 25
ul. Wzgórze: 1, 2, 3/5, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 10A, 11, 12, 14, 15, 16 - zamek Sułkowskich, 19/21, 20, 22
ul. Zamkowa: 1, 3, 8
ul. Zaułek: 5, 7, 9



Staromiejski układ Bielska

Elementy najcenniejsze w układzie:
Budynki o znaczących walorach artystycznych:

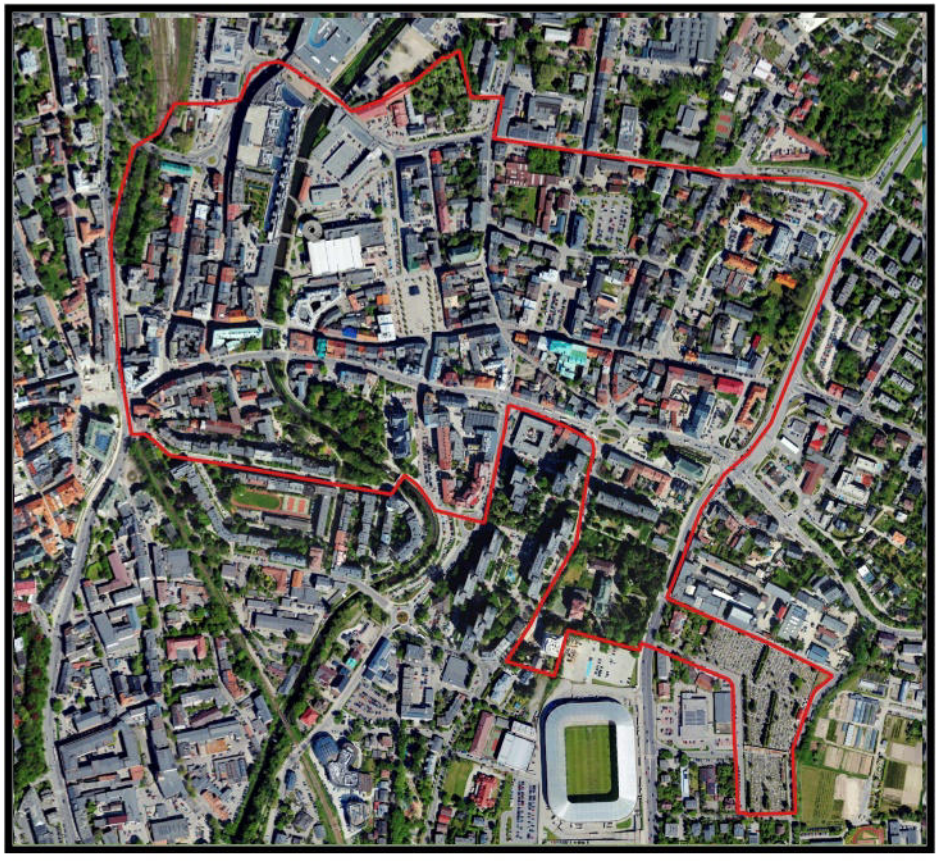
- Rynek 4/5, 6, 11/12, 15, 17, 19, 23, 24, 32;
- Wzgórze 3/5, 14, 15,
- Zamkowa 8,
- Podcienie 2,
- Plac Bolesława Chrobrego 1 wraz z wyposażeniem
- Zamek książąt Sułkowskich z kaplicą św. Anny, wewnątrz ekspozycja archeologiczna średniowiecznych murów miejskich oraz relikty dawnych budowli zamkowych (baszta, fragmenty okna, polichromie ścienne), wyposażenie wnętrz – stropy belkowe, polichromie, zbiory muzealne. W kaplicy św. Anny obraz ołtarzowy Kajetana Hungera i mauzoleum rodziny Sułkowskich.
- Pierzeja ulicy Podcienie z budynkami nr 1-3-5-7-9-11-13.
- kamienice: odtworzony ciąg podcieni w pierzei zachodniej, zachowane sklepione piwnice budynków, zachowane neorenesansowe wyposażenie wnętrza najstarszej apteki – Rynek 15, stropy belkowe w wnętrzach, detal architektoniczny elewacji, pierwotna stolarka okienna i drzwiowa, wyposażenie wnętrz – balustrady, posadzki.
- płyta Rynku: odsłonięte zabytki archeologiczne – studnia, budynek wagi, fundamenty ratusza oraz figury św. Jana Nepomucena i Neptuna
- kościół św. Mikołaja: kamienne epitafia córek Rödlera, żelbetowa konstrukcja wieży autorstwa Leopolda Bauera, rzeźby Othmara Schimkowitza, witraże Richarda Harlfingera (w arkadowych oknach) i praskiego warsztatu C.L. Türcke, polichromia według projektu Mariana Konarskiego i Michała Gadochy z 1936 r.
- kościół p.w. św. Trójcy z lat 1604-1608.

2.
Układ lokacyjny miasta Białej, z zabudową wzdłuż ulicy 11 Listopada i Stojałowskiego oraz placu Wojska Polskiego, placu Wolności i placu Ratuszowego. W układzie znajdują się dwa kościoły: katolicki p.w. Opatrzności Bożej i ewangelicki Marcina Lutra przy ulicy Stanisława Staszica wraz z budynkiem dawnej szkoły (obecnie plebania) i cmentarzem parafialnym przy ulicy Józefa Piłsudskiego.

Elementy najcenniejsze w układzie:
Budynki o znaczących walorach artystycznych:

- pl. Ratuszowy 1 (ratusz miejski, arch. Emanuel Rost jun.)
- pl. Ratuszowy 7 (kamienica Aloisy Gwoździowski)
- pl. Ratuszowy 9 (remiza Straży Pożarnej, arch. Karl Korn)
- pl. Wojska Polskiego 11 (budynek Starostwa)
- pl. Wojska Polskiego 12/Targowa 2 (kamienica Rudolfa Nahowskiego tzw. „Pod Żabami", arch. Emanuel Rost jun.)
- pl. Wojska Polskiego 13 (kamienica Zygmunta Nahowskiego)
- pl. Wolności 1 (kamienica Davida Feinera)
- pl. Wolności 10 (kamienica Michaela Neumanna, arch. Alexander Neumann z Wiednia)

- pl. Wolności 4 (kamienica rodziny Ignacego Borgera)
- pl. Wolności 7 (dawny Dom Cechowy)
- ul. 11 Listopada 100-102 (dwór Köntzera)
- ul. 11 Listopada 19 (dom z 1783 r.)
- ul. 11 Listopada 34 (kamienica Racheli Mehl)
- ul. 11 Listopada 35 / Komorowicka 1 (kamienica Schuberta, arch. Alfred Wiedermann 1935)
- ul. 11 Listopada 38 / Ratuszowa 2 (dawny ratusz)
- ul. 11 Listopada 40 (pałac Strzygowskich)
- ul. 11 Listopada 60-62 (hotel „pod Orłem" z salą redutową, arch. Alexander Neumann z Wiednia)
- ul. 11 Listopada 78-80-82 (kamienice Arnolda Grossa)



Układ urbanistyczny Białej

- ul. Józefa Piłsudskiego 47 (szkoła, arch. Emanuel Rost sen.)
- ul. Komorowicka 27 – szkoła (dawne Seminarium Nauczycielskie, arch. Sławomir Odrzywolski z Krakowa)
- ul. Komorowicka 31 (willa Michaela Neumanna)
- ul. Komorowicka 38 (willa Hessa, arch. Gustav Bleichert)
- ul. Komorowicka 48 (pałac Emanuela Rosta jun.)
- ul. Komorowicka 6 (kamienica)

- ul. Krótka 1 / 11 Listopada 18 (kamienica własna braci Landau)
- ul. ks. Stanisława Stojałowskiego 23 (bank, arch. Leopold i Simon Landau)
- ul. ks. Stanisława Stojałowskiego 33 (dawna szkoła katolicka)
- ul. ks. Stanisława Stojałowskiego 51 / Głęboka 16 (kamienica Jakubeckiego, arch. Leopold Bauer z Wiednia)
- ul. Legionów 13 (kamienica Kwiecińskich, arch. Emanuel Rost jun.)
- ul. Legionów 21 (willa Rosta-Rosnera, arch. Emanuel Rost sen.)
- ul. Legionów 25 (szkoła, arch. Sławomir Odrzywolski z Krakowa)
- ul. Stanisława Staszica: 2, 4, 6, 8, 10 (domy z końca XVIII w.)
- ul. Towarzystwa Szkoły Ludowej (dom urzędniczy, arch. Wacław Nowakowski z Krakowa)
- ul. Wyzwolenia 20 (szpital miejski)
- Elementy wystroju wnętrz kamienic: wzorzyste posadzki, żeliwne kute balustrady, polichromie w sieni, poidełka, stolarki drzwiowe z witrażowymi przeszkleniami i szkłem trawionym, witrażowe nadświetla z dekoracyjnym podziałem kwater, stolarki drzwiowe z dekoracją snycerską, przeszkleniami, supraportami.
- Kościół p.w. Opatrzności Bożej: rokokowa ambona i chrzcielnica, ołtarz główny i figury z tyrolskiego warsztatu Stuflessera i Rifessera z St. Ulrich k. Gröden, obraz ołtarzowy „Rozmnożenie chleba" oraz św. Józef, stacje Drogi Krzyżowej autorstwa Petera Michala Bohuna, polichromia Zdzisława Gedliczki, organy firmy Rieger z Karniowa, w otoczeniu kościoła: figura św. Jana Nepomucena na placu przed kościołem, figura św. Floriana po północnej stronie kościoła.
- Kościół Marcina Lutra: ołtarz z 1835 r. autorstwa krakowskiego rzeźbiarza Joachima Korneckiego z obrazem głównym „Jezus w Ogrojcu", z 1837 r. autorstwa wiedeńskiego malarza Josefa Danhausera. Klasycystyczne organy z wytwórni Karola Kuttlera w Opawie, ambona z 1833 r. zdobiona postaciami rybaków wyciągających sieć, chrzcielnica z 1817 r., sztukaterie w nawie głównej autorstwa Jana Friedla z Opawy.
- Cmentarz ewangelicki przy ulicy Józefa Piłsudskiego z 1783 roku. Klasycystyczne pomniki z początku XIX w., liczne marmurowe epitafia przyścienne, reprezentacyjne grobowce przy murach, nagrobek Rudolfa T. Seeligera w formie sarkofagu z figurami, żeliwne kraty ogrodzeń, ceramiczne posadzki w założeniach grobowców.
- Założenia zieleni: park ratuszowy, ogród jordanowski przy ulicy Wyzwolenia, ogrody przy willach Emanuela Rosta sen i juniora.
- Przestrzeń publiczna – place miejskie, ulica 11 Listopada



Zachodnia pierzeja Placu Wolności



Kamienica Rudolfa Nahowskiego „Pod Żabami" przy Placu Wojska Polskiego 12

3.

Kościół p.w. św. Stanisława w Starym Bielsku z końca XIV w., z cmentarzem przykościelnym i dawną szkołą katolicką przy ul. Jana Sobieskiego 158. W kościele wystrój malarski (polichromie z 1390 – m.in. scena śmierci św. Stanisława Biskupa, 1550 i XVII w.). ołtarz główny tryptyk z końca wieku XV ze sceną Świętej Rozmowy i scenami z życia św. Stanisława biskupa na skrzydłach oraz predellą, w apsydzie gotyckie sakramentarium z ok. 1380 r., gotyckie drzwi do zakrystii z ok. 1500 r., para jednorzędowych stalli z 1563 r. fundacji dzwonnika Jana z Połomii, kamienne epitafium rycerza Jana Kecherle z Pierśćca; kamienna chrzcielnica z malowaną drewnianą pokrywą z 1660 r., rokokowy chór muzyczny z 1773 r. wykonany przez cieślę Jerzego Szuberta; Kościół otoczony jest kamiennym gotyckim murem, okalającym cmentarz. Budynek szkolny z 1931 roku, klasycystyczny.



Kościół p.w. św. Stanisława w Starym Bielsku



Wnętrze prezbiterium kościoła św. Stanisława w Starym Bielsku

4.

Przedlokacyjne grodzisko wczesnośredniowieczne z XII/XIII w. Na jego terenie w latach 1818-1827 wzniesiono kościół Ewangelicki autorstwa budowniczego Georga Biowskiego i murarza Andreasa Schuberta, obok kościoła (ulica Jana Sobieskiego)w 1818 r. założono cmentarz.



Grodzisko w Starym Bielsku

5.

Kościół p.w. św. Barbary w Mikuszowicach Krakowskich z końca XVII w., wraz z cmentarzem i dwoma figurami przy ulicy Cyprysowej: krzyż przydrożny z 1874 r., figura Chrystusa Nazareńskiego z 1846 r. We wnętrzu późnobarokowe polichromie z 1723 autorstwa malarza Johanna Mentila, rzeźba Matki Bożej z I poł. XV w., kopia tryptyku Rozesłania Apostołów z ok. 1470 r.



Kościół św. Barbary i jego wnętrze z polichromią Johanna Mentila



6.

Zespół zabudowy tzw. Bielskiego Syjonu, kwartału zabudowy powstającej od 1782 roku, zgrupowanej wokół pl. Marcina Lutra i ulicy Andrzeja Frycza Modrzewskiego wraz z cmentarzem ewangelickim.



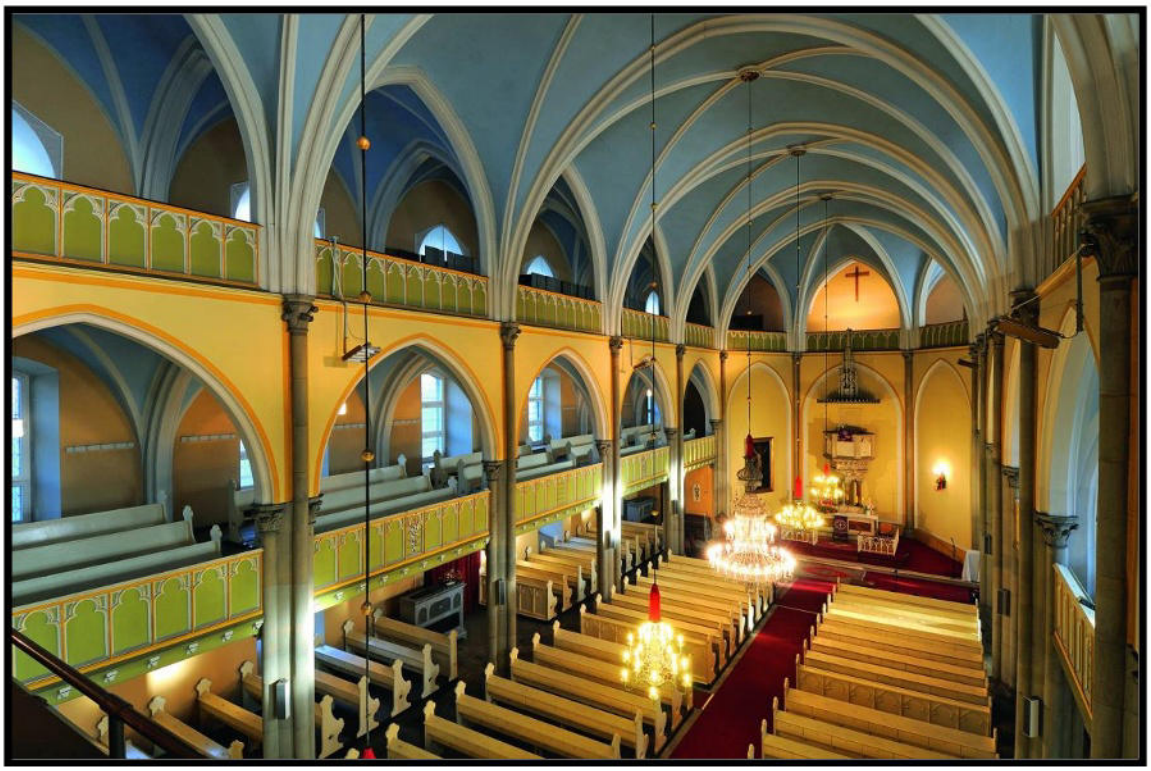
Bielski Syjon (plac Marcina Lutra)



Dawne Ewangelickie Seminarium Nauczycielskie i „Sadzawka Pastorów”

Elementy najcenniejsze w zespole:

- kościół ewangelicki p.w. Zbawiciela (1782-1791), gotycyzowany przez Heinricha von Ferstla z amboną-ołtarzem.
- klasycystyczny budynek tzw. nowej szkoły ewangelickiej z lat 1792-1794.
- budynek Ewangelickiego Seminarium Nauczycielskiego (arch. Emanuel Rost sen.) 1867 r.
- budynek sali gimnastycznej (ul. Andrzeja Frycza-Modrzewskiego 21)
- budynek Alumneum (ul. Andrzeja Frycza-Modrzewskiego 12)
- gmach Ewangelickiej Szkoły Żeńskiej z 1896 r. (arch. Moritz Thien)
- willa przy ulicy Andrzeja Frycza-Modrzewskiego 15
- dawny Ewangelicki Dom Sierot przy Andrzeja Frycza ulicy Modrzewskiego 25
- pomnik Marcina Lutra z 1900 r., autorstwa wiedeńskiego rzeźbiarza Franza Vogla w otoczeniu komponowanego założenia zieleni
- Pomnik Wdzięczności i Miłości – klasycystyczny nagrobek pastora Georga Nowaka (zm. 1818, pierwotnie na cmentarzu przy kościele św. Trójcy)
- „Sadzawka Pastorów" – prostokątne założenie dawnej fontanny (część płyty nagrobnej rodziny Friedländer autorstwa Antona Wasserburgera z Wiednia).
- tzw. „stary cmentarz ewangelicki" z 1831 r. z neoromańską bramą główną i budynkiem kostnicy.



Wnętrze ewangelickiego kościoła Zbawiciela na Bielskim Syjonie

7.

Zespół zabudowy wielkomiejskiej (kamienice i wille) pomiędzy ulicami 3 Maja, Adama Mickiewicza, Zygmunta Krasińskiego, Juliusza Słowackiego, Listopadowej i Stanisława Wyspiańskiego z przecznicami (Andrzeja Frycza-Modrzewskiego, Henryka Sienkiewicza, Jarosława Dąbrowskiego, Grunwaldzka, Teodora Sixta, Fryderyka Chopina i Piastowska) wraz z parkiem miejskim – dawnym Parkiem Strzeleckim przy ulicy Juliusza Słowackiego.

Elementy najcenniejsze w zespole:

Budynki municypalne

- Starostwo Powiatowe i Sąd Grodzki (ulica Juliusza Słowackiego 15) projektu Karla Korna z 1898 r.
- Sala gimnastyczna Miejskiego Towarzystwa Gimnastycznego (ulica Juliusza Słowackiego 17) z 1898 roku, projektu Andreasa Walczoka;
- Sala gimnastyczna szkół średnich (ulica Juliusza Słowackiego 19) projektu Ignatza Ungwera z 1891r.
- Bank Polski (ulica Teodora Sixta 19 / Zygmunta Krasińskiego 33) projekt: Jan Klimaszewski, Stanisław Filasiewicz 1928-1931
- Powiatowa Kasa Chorych (ulica Zygmunta Krasińskiego 34, firma Karla Korna 1924-1927)
- Gmach Towarzystwa „Silesia" (ulica Zygmunta Krasińskiego 32 / Teodora Sixta 17) firma Karl Korn 1922
- dawna Strzelnica (ulica Juliusza Słowackiego 27A) z 1831 r., przebudowana w 1880 r.
- remiza Straży Pożarnej (ulica Grunwaldzka 20-20a / Listopadowa 47-49) autorstwa Alfreda Wiedermanna i Antona Müllera z Cieszyna.
- Zespół Szpitala Powszechnego (ulica Stanisława Wyspiańskiego 21) autorstwa Karla Korna z lat 1891-1893.
- Reprezentacyjna pierzeja ulicy 3 Maja z ciągiem kamienic od nr 1-1a-3-5-7-9-9a, hotelem „Prezydent", pasażem na ulicą Przechód projektu wiedeńczyków Hansa Mayra i Theodora Mayera, willą Alfreda Michla (nr 13), willą Bruno Pollaka (nr 17), domem kolejowym (nr 14) projektu Bobrowsky'ego, kamienicą Karla Bachracha (nr 31) autorstwa Ernsta Lindnera, ciągiem kamienic od nr 19-21-23-25, nr 27 i 29 (proj. Alexandra Neumanna z Wiednia), oraz 31b-33-35-37-39.

Zespoły budynków szkolnych:

- Gmach dawnych Szkół Średnich (Szkoła Realna i Przemysłowa) – obecne Technikum Elektryczno-Mechaniczne (ulica Juliusza Słowackiego 24 / Henryka Sienkiewicza) autorstwa Emanuela Rost sen. z lat 1873-1883;
- Szkoła Przemysłowa (ulica Teodora Sixta 20) autorstwa wiedeńczyka Ernsta Lindnera z lat 1909-1912;
- Dawne Gimnazjum Polskie (ulica Listopadowa 70 – Zygmunta Lubertowicza 3-7) projektu Alfreda Wiedermanna z lat 1924-1927;
- Szkoła podstawowa tzw. „Grażynka" (ulica Antoniego Osuchowskiego 8) projektu Kazimierza Sołtykowskiego z lat 1936-1939.



Willa Alfreda Michla ul. 3 Maja 13



Willa Bruno Pollaka ul. 3 Maja 17



Dawne Starostwo Powiatowe i Sąd Grodzki, ul. Juliusza Słowackiego 15



Szkoła Przemysłowa, ul. Teodora Sixta 20

Budynki o znaczących walorach artystycznych:

ul. Adama Mickiewicza 21 (willa Karla Korna)
ul. Adama Mickiewicza 22 (Izraelicka Gmina Wyznaniowa, arch. Ernst Lindner & Theodor Schreier, Wiedeń 1904)
ul. Adama Mickiewicza 23 (kamienica Heinricha Kestela)
ul. Adama Mickiewicza 24 (willa Theodora Sixta, arch. Karl Korn)
ul. Adama Mickiewicza 25 (kamienica Osiasa i Berty Schmelz)
ul. Adama Mickiewicza 26 (kamienica Roberta Zipsera)
ul. Adama Mickiewicza 27 (willa Hermanna Schneidera, arch. Andreas Walczok)
ul. Adama Mickiewicza 3 (kamienica Josefa Grossa jun.)
ul. Adama Mickiewicza 31a
ul. Adama Mickiewicza 32 (kamienica Rappaporta, arch. A. Strunz, 1931)
ul. Adama Mickiewicza 33
ul. Adama Mickiewicza 35 (kamienica Hoffmannów, arch. F. Korn, 1910)
ul. Antoniego Osuchowskiego 2-4-6 (domy urzędnicze, arch. Herman Eichinger, Wiedeń 1911-1912)
ul. Bartosza Głowackiego 3 (willa Leona Sandlera, arch. F. Korn, 1921)
ul. Bartosza Głowackiego 4-6-8 (dom Urzędników Kolei)
ul. Fryderyka Chopina 11 (willa J. Handla, Victor Fenzl, Wiedeń 1925)
ul. Fryderyka Chopina 13 (willa Georga Suchego, proj. Victor Fenzl)
ul. Fryderyka Chopina 4-4a (projektu wiedeńczyka Siegfrida Sitte, 1921-1924 r.)
ul. Fryderyka Chopina 5



Willa Hermanna Schneidera, ul. Adama Mickiewicza 27

ul. Fryderyka Chopina 7 (kamienica Reicha, arch. F. Korn, 1932)
ul. Fryderyka Chopina 9 (dom Victora Dańka, arch. A. Priessnitz, 1913)
ul. Jana Matejki 4-6 (kamienica rodzin Fränkel i Neiger, arch. F. Korn, 1912)
ul. Jana Matejki 8 (kamienica Józefa Kozieła)
ul. Jarosława Dąbrowskiego 3 (kamienica Bernharda Seroga)
ul. Juliusza Słowackiego 14 (kamienica Ottona Walczoka, arch. A. Walczok, 1912)
ul. Juliusza Słowackiego 16 (kamienica Josefa Hawy, arch. A. Walczok, 1912)
ul. Juliusza Słowackiego 18 (kamienica Gertrudy Walczok, arch. A. Walczok 1924)
ul. Juliusza Słowackiego 25 (kamienica Gottlieba Klusaka, arch. F. Korn, 1914)
ul. Juliusza Słowackiego 28 (willa Mückenbrunna, K. Korn, 1920)
ul. Juliusza Słowackiego 32 (willa Tugendhat, K. Korn 1923)
ul. Listopadowa 21 (willa Severina Wilke, arch. A. Walczok, 1884)
ul. Listopadowa 27 (dawny Ewangelicki Dom Sierot)
ul. Listopadowa 31 (dawny Ewangelicki Dom Diakonis, arch. Br. Schulz)
ul. Listopadowa 59 (willa Emanueli Wareckiej, arch. F. Korn, 1912)
ul. Listopadowa 61 (willa Tramerów, arch. Jüttner & Bolek, 1912)
ul. Piastowska 14 (willa Oskara Deutscha)
ul. Piastowska 2
ul. Stanisława Wyspiańskiego 5 (dom dawnego Towarzystwa „Nordmark")
ul. Stanisława Wyspiańskiego 8 (willa Karla Bauera, A. Strunz & Linnert, 1921)
ul. Teodora Sixta 13
ul. Teodora Sixta 14 (kamienica Rosenblumów, arch. Jüttner & Bolek, 1907)
ul. Teodora Sixta 4
ul. Teodora Sixta 6 (kamienica kamienica Rudolfa Glücklicha)
ul. Zygmunta Krasińskiego 1 (kamienica Karla Rödlera, arch. A. Walczok, 1901)
ul. Zygmunta Krasińskiego 25 (kamienica Marie Heide)
ul. Zygmunta Krasińskiego 26 (willa Karla Wenzla, E. Rost sen. 1888)
ul. Zygmunta Krasińskiego 28 (kamienica Olgi Josephy)
ul. Zygmunta Krasińskiego 29 (willa Fryderyka Tisovitza, proj. Ignacy Tislovitz, Kraków)
ul. Zygmunta Krasińskiego 31 (willa Kornhabera)
ul. Zygmunta Krasińskiego 4 (kamienica Josefa Grossa jun.)

- Wyposażenie wnętrza kamienic: sztukaterie i polichromie ścienne, ceramiczne, wzorzyste posadzki, wystrój architektoniczny z detalem, kute balustrady schodów, stolarki drzwiowe z nadświetlami i rzeźbiarskimi supraportami, witrażowe przeszklenia, szkło trawione, żeliwne zlewy na klatkach schodowych.
- Park Strzelecki pomiędzy ulicami Juliusza Słowackiego, Fryderyka Chopina, Zygmunta Lubertowicza i Piastowską,
- Tunel kolejowy pod ulicą 3 Maja z lat 1876-1878.

8.

Zabudowa kamienic w pierzejach ulic Norberta Barlickiego, Cechowej i pl. Franciszka Smolki, kamienice i budynki użyteczności publicznej powstałe w miejscu zabudowy fabrycznej po połowie XIX w.

Elementy najcenniejsze w zespole:

Budowle autorstwa architektów z Wiednia:

- Kamienica przy ulicy Norberta Barlickiego 1 - dawna kawiarnia „Allegri" (powojenna „Patria) z 1899 r., arch. Max Fabiani z wystrojem wnętrza (sztukaterie sufitowe, plafony).
- Pasaż (ul. Przechód) pomiędzy ulicami Norberta Barlickiego 3 i 3 Maja, z kamienicą przy ulicy Norberta Barlickiego 3 z lat 1908-1909, arch. Hans Mayra i Theodor Mayer.
- Kamienica Josefa Ungera z 1899 r. przy ulicy Norberta Barlickiego 13, arch. Alexander Neumann.
- Kamienica Geyera przy ulicy 11 Listopada 4 z 1912 r., arch. Ernst Lindner.
- Kamienica Viktora Burdy przy ulicy 11 Listopada 8, z 1905 r., arch. Titus Neugebauer.
- Kamienica Kurta Jankowsky,ego przy Placu Smolki 4, z 1911 r., arch. Ernst Lindner.
- Kamienica Alfreda Schmidta przy Placu Smolki 7, z 1905 r., arch. Ernst Lindner & Theodor Schreier.

Budynki o znaczących walorach artystycznych:

ul. 11 Listopada 10 (kamienica Wiktora Burdy, Karl Korn 1893)
ul. 11 Listopada 6 (kamienica Pfistera, F. i C. Schulz, 1912)
ul. Cechowa 12 (kamienica, Emanuel Rost sen., 1862)
ul. Cechowa 18 (kamienica Gustava Molendy)
ul. Norberta Barlickiego 11 (kamienica Bianki Jakobowicz, Emanuel Rost jun., 1904)
ul. Norberta Barlickiego 15 (dawny „Grand Hotel", Karl Korn 1884)
ul. Norberta Barlickiego 19 (kamienica 1876)
ul. Norberta Barlickiego 2 (kamienica Louisa Sachsa, Karl Korn, 1889)
ul. Norberta Barlickiego 21 (kamienica 1869)
ul. Norberta Barlickiego 4 (kamienica Wilhelma Löwenberga)
ul. Norberta Barlickiego 5 (kamienica Polaczka, Wienzettel & Riedel, 1910)
ul. Wzgórze 19 (Komunalna Kasa Oszczędności, Karl Korn 1889)



Kamienica Wilhelma Löwenberga



Polichromia we wnętrzu dawnej Cafe de L'Europe, ul. Wzgórze 21

9.

Funkcjonalistyczna dzielnica mieszkalna z lat 1934-1938 wzdłuż ulic Bohaterów Warszawy, gen. Stefana Grota Roweckiego, kpt. Aleksandra Kunickiego i Thomasa W. Wilsona. Kamienice z wyposażeniem wnętrz (wysokiej klasy materiały budowlane i wykończeniowe z lat międzywojennych).



Północna pierzeja ulicy Bohaterów Warszawy



Kamienica Alfreda Jurzykowskiego, ul. Bohaterów Warszawy 2A-6A

ul. Bohaterów Warszawy 1 (proj. R. Jüttner & F. Bolek, 1934)
ul. Bohaterów Warszawy 2A-3A-4A-5A-6A (proj. Alfred Wiedermann, 1937)
ul. Bohaterów Warszawy 3 (proj. R. Jüttner & F. Bolek, R. Glücklich, 1934)
ul. Bohaterów Warszawy 6
ul. Bohaterów Warszawy 7
ul. Bohaterów Warszawy 11 (proj. Walter Fussgänger, 1934)
ul. Bohaterów Warszawy 13A
ul. Bohaterów Warszawy 17 (proj. R. Jüttner & F. Bolek, 1935)
ul. Bohaterów Warszawy 18
ul. Bohaterów Warszawy 21 (proj. Alfred Wiedermann, 1934)
ul. Bohaterów Warszawy 22
ul. Bohaterów Warszawy 23 (proj. Józef Kozieł 1935)
ul. gen. Stefana Grota-Roweckiego 4 (proj. Paweł Juraszko 1936)
ul. gen. Stefana Grota-Roweckiego 8
ul. gen. Stefana Grota-Roweckiego 18
ul. gen. Stefana Grota-Roweckiego 2 (proj. R. Jüttner & F. Bolek, 1935)
ul. gen. Stefana Grota-Roweckiego 22
ul. Hugona Kołłątaja 14
ul. kpt. Aleksandra Kunickiego 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10
ul. Thomasa W. Wilsona 1 / Bohaterów Warszawy 20A
ul. Thomasa W. Wilsona 11
ul. Thomasa W. Wilsona 3 (proj. Wilhelm Riedel 1937)
ul. Thomasa W. Wilsona 7 (S. Lenz 1937)
ul. Thomasa W. Wilsona 9

10.
Ulica 1 Maja z gmachem teatru, budynkiem „Małej Sceny" i z placem teatralnym oraz zespół kamienic i reprezentacyjnych gmachów użyteczności publicznej.

Elementy najcenniejsze w zespole:

- Teatr Polski autorstwa wiedeńczyków Emila von Förstera i spółki Fellner & Helmer z wyposażeniem: wystrój architektoniczno-sztukatorski, malowana kurtyna autorstwa Angelo Rottonary (warsztat wiedeński). Budynek „Małej Sceny", plac teatralny z kopia fontanny i założeniem zieleni.
- Poczta Główna projektu Karla Korna z 1898 r.
- Gmach spółki „BUKO" (ulica 1 Maja 13), autorstwa wiedeńskiej firmy Theiss & Jaksch z 1922 r





Willa Erwina Bathelta, ul. 1 Maja 11

Budynki o znaczących walorach artystycznych

ul. 1 Maja 5 (dom z salą kinową dawnego kina „Apollo”, Józef Kozieł 1930)
ul. 1 Maja 6 (budynek dawnego Banku Austro-Węgierskiego z 1900 r.)
ul. 1 Maja 11 (willa Erwina Bathelta, 1901 r.)
ul. 1 Maja 12 (dworek Mänhardta z ok. 1820 r.)
ul. 1 Maja 15 (willa Karola Steffana, Andreas Walczok, 1901)
ul. 1 Maja 17 (dawna fabryka Piescha, przed 1870)

11.

Dzielnica willowa Żywieckiego Przedmieścia przy ulicach Józefa Lompy, Zdrojowej, św. Anny, NMP Królowej Polski i Artura Grottgera z budynkami willowymi:

ul. Artura Grottgera 14 (willa O. Twerdy, V. Fenzl, Wiedeń 1923)
ul. Józefa Lompy 13 (willa K. Wolfa, F.i C. Schulz, 1920)
ul. Józefa Lompy 8 (willa Machalitza)
ul. NMP Królowej Polski 17 (willa T. Prochaska, Wilhelm Riedel, 1920)
ul. NMP Królowej Polski 21 (willa A. Bartelmussa, V. Fenzl, Wiedeń 1923),
ul. NMP Królowej Polski 36
ul. św. Anny 22 (willa Adolfa Kunza)
ul. św. Anny 3 (willa O. Lesieckiego, 1929)
ul. Zdrojowa 11A (willa M. K. Bartelmussa, Victor Fenzl (Wiedeń). 1921)
ul. Zdrojowa 6 (willa C. J. Bartelmussa, Emanuel Rost sen., ok. 1872)



Willa Adolfa Kunza, ul. św. Anny 22



Willa Karla J. Bartelmussa, ul. Zdrojowa 6

12.

Dzielnica willowa Górnego Przedmieścia przy ulicach Stanisława Moniuszki, Wita Stwosza, Słonecznej, gen. Józefa Hallera po pl. Zwycięstwa z budynkami willowymi:

ul. gen. Józefa Hallera 8
ul. Słoneczna 2 (willa Junga, Andreas Walczok, 1905)
ul. Słoneczna 3 (willa Ottona Brochmanna, Lesiecki i Scholz, 1931)
ul. Słoneczna 4 (willa Josefa Prochaski, Vojtek & Rossmann, Polska Ostrawa 1904)
ul. Stanisława Moniuszki 18
ul. Wita Stwosza 1A (willa Karla Harlosa)
ul. Wita Stwosza 3
ul. Wita Stwosza 6a (willa Karla Englerta)



Willa Josefa Prochaski, ul. Słoneczna 4

13.

Zabudowa wzdłuż historycznych traktów wylotowych – ulic Cieszyńskiej i Jana Sobieskiego. domy sukienników z końca XVIII w.

- ul. Cieszyńska: 12, 18, 30, 42,
- ul. Jana Sobieskiego: 11, 13, 17, 19, 21, 23, 23a, 27, 29, 31, 33, 35, 37, 41, 47

budynki o znaczących walorach artystycznych:

- ul. Cieszyńska 19/21 (kamienica Nitschów, Jüttner & Bolek 1903)
- ul. Cieszyńska 24 (pałacyk Juliusa Rotha, 1888 r.)
- ul. Jana Sobieskiego 6 (remiza Straży Pożarnej, Karl Korn 1884)
- ul. Jana Sobieskiego: 51 (dom tkacza),
- ul. Jana Sobieskiego 62a (willa Klemensa Matusiaka, Szatanek & Hanausek 1924),
- ul. Jana Sobieskiego 70 (dom oficerski, Alfred Wiedermann, 1924)
- ul. Jana Sobieskiego 83 (dawne koszary piechoty, obecnie szpital, Erwin Rieger, Wiedeń 1893-1895)
- ul. Jana Sobieskiego: stacje wodociągowe



Willa Klemensa Matusiaka, ul. Jana Sobieskiego 62A



Dom Oficerski, ul. Jana Sobieskiego 70 – Strzelców Podhalańskich 14-16-18

14.
Obiekty architektury przemysłowej:

- Zespół Gazowni Miejskiej pomiędzy ulicami Gazowniczą i Michała Grażyńskiego, z najstarszymi budynkami wzniesionymi po 1861, autorstwa C.R. Kühnella (dwa zbiorniki gazowe od strony południowej i budynek mieszkalny), piecownia przy ulicy Michała Grażyńskiego 5 projektu opawskiej firmy Ed. Ast & Comp., budynek zarządu przy ulicy Gazowniczej 14 z 1928 r., autorstwa A.J. Walczoka.
- Elektrownia Miejska (ulica Partyzantów 66) autorstwa braci Friedricha i Karla Schulz z lat 1892-1893.
- ulica Partyzantów 22 – zespół fabryki grępli Adolfa Mänhardta z dwoma budynkami willowymi z 1878 r., halą fabryczną z 1869 r., narożną halą od ulicy Sikornik z 1905 r. i skrzydłem wzdłuż ulicy Sikornik z roku 1922.
- ul. prof. dr. Mieczysława Michałowicza 3 / Sikornik – pozostałości fabryki maszyn Gustawa Josephy'ego, modernistyczne założenie fabryczne wzniesione po 1926 roku według projektu Bruno Bauera z Wiednia.
- ul. Powstańców Śląskich 3 – fabryka Moritza Graubnera, po 1882 r.
- ul. Komorowicka 45 budynek przędzalni czesankowej braci Münch, z lat 1906-1907.
- ul. Komorowicka 110 budynek Przędzalni Czesankowej spółki z Vöslau, z lat 1907-1908, autorstwa opawskiej firmy Ed. Ast & Comp. (pierwszy żelbetowy budynek fabryczny w Białej).
- ul. 1 Maja 20, budynki fabryki sukienniczej Karla Wolfa, w pierzei ulicy wzniesione w latach 1872-1894, żelbetowa hala fabryczna z 1907 roku, autorstwa opawskiej firmy Ed. Ast & Comp. (pierwszy żelbetowy budynek fabryczny w Bielsku).
- ul. Podwale 60-76 (przędzalnia konopi, lnu i juty braci Deutsch), zespół budynków pomiędzy ulicami Podwale, Grażyńskiego, Kilińskiego i Okrzei, z lat 1890-1899 oraz 1924-1928.
- ul. Michała Grażyńskiego 22-24 (odlewnia i fabryka maszyn Gülcher & Schwabe) z ceglaną halą odlewni z ok. 1900 r.
- ul. Komorowicka 36 (fabryka włókiennicza Karla Hessa) czworobok budynków fabrycznych z ok. 1880 r.
- ul. Józefa Piłsudskiego 3 (farbiarnia Schlesingera-Rabinowitza), ceglane budynki fabryczne powstałe ok. 1870 r.
- ul. ks. Stanisława Stojałowskiego 61 (fabryka likierów i rumu Jacoba Grossa) z halami fabrycznymi z 80-tych lat XIX wieku i ceglanym kominem.
- pl. Ratuszowy 5 (fabryka sukna Fryderyka Tislovitza) autorstwa firmy Karla Korna z 1922 r.



Zespół Gazowni, ul. Gazownicza i Michała Grażyńskiego



Fabryka Jacoba Grossa, ul. ks. Stanisława Stojałowskiego 61

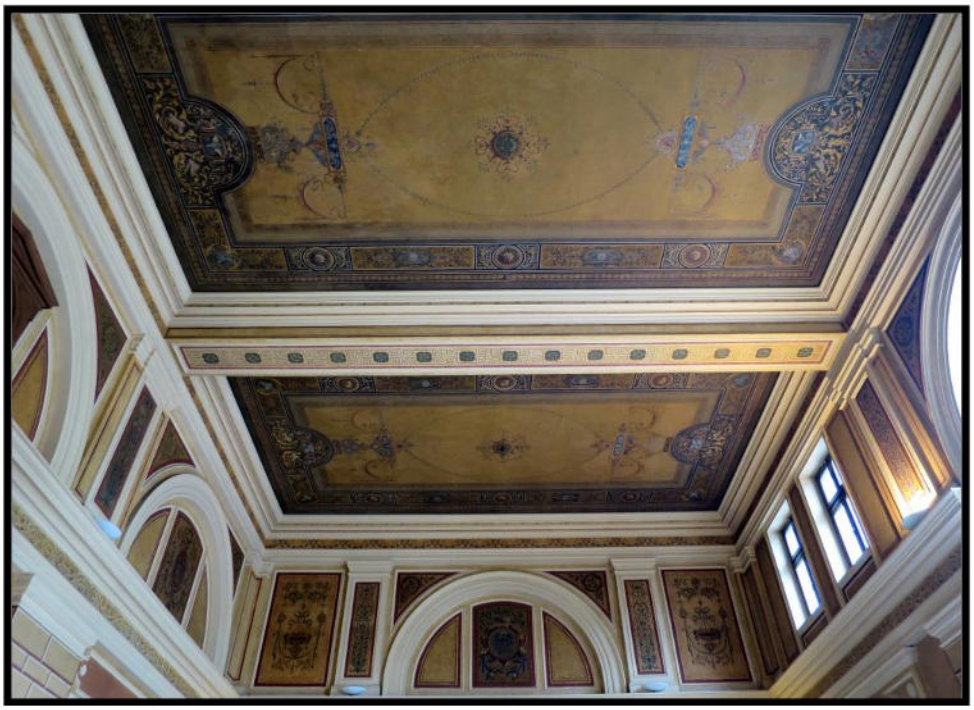
15.

Zespół budynków kolejowych przy ulicy Warszawskiej i Podwale

- tzw. „stary dworzec” z ok. 1860 r.; „nowy dworzec” przy ulicy Warszawskiej z 1890 r., proj. Carla i Friedricha Schulz i Karla Korna, polichromie holu autorstwa wiedeńskiej firmy Wild & Weygand.
- budynki dworca towarowego przy ulicy Podwale 59b



Dworzec kolejowy i polichromie w holu głównym



16.

Kolonie domów robotniczych dla pracowników fabryki Gustava Josephy'ego przy ulicach prof. dr. Mieczysława Michałowicza, Robotniczej i Franciszka Kamińskiego:

- ul. Franciszka Kamińskiego 16-18-20-22 (z 1892 r.)
- ul. prof. dr. Mieczysława Michałowicza 17-39 i 41-43-45 (z 1892 r.) i 14-16 (z lat 1909-1911)
- ul. Robotnicza 1-11, 1a-11a, 2-4-6 (z lat 1903-1905)



Dom kolonii robotniczej, ul. Robotnicza 9A



Kamienica kolonii robotniczej, ul. prof. dr. Mieczysława Michałowicza 45

17.

Kolonia willowa Urzędniczej Spółki Budowlanej pomiędzy ulicami Juliusza Słowackiego nr 40-42-46-50, Andrzeja Struga 7 i Urzędniczą 1-2/4-3-5-7 z 1925 roku. Projekty domów wykonane przez firmę Karla Korna.



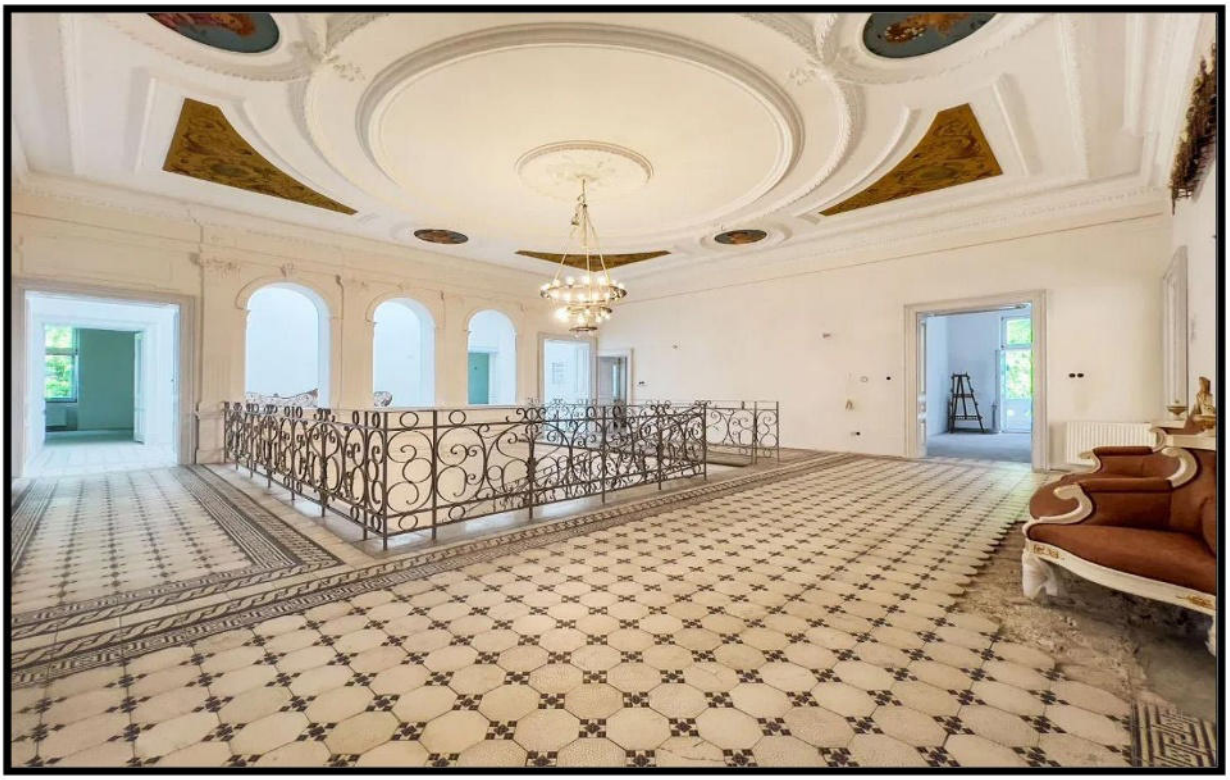
Dom przy ul. Urzędniczej 2-4

18.

Willa Eduarda Zipsera z założeniem parkowym przy ulicy Bystrzańskiej 52 z 1902 r., autorstwa Emanuela Rosta z bogatym wyposażeniem wnętrza: polichromie sufitowe, wystrój sztukatorski, kasetonowe stropy, plafony, stolarki drzwiowe z dekoracją snycerską, intarsjami, rzeźbiarskimi supraportami i przeszkleniami szkłem trawionym, przepierzenie ścian z drewnianej stolarski z intarsjami i przeszkleniem, witrażowe okna holu ze szkłem gomółkowym, przeszklenie świetlika dachowego ze szkłem trawionym, kuta balustrada schodów, wzorzyste, ceramiczne posadzki, kafelki ścienne w dawnej kuchni z dekoracją ornamentalną.



Willa Eduarda Zipsera, ul. Bystrzańska 52



Willa Eduarda Zipsera, hal na piętrze

19.

Dworek barona Adolfa Klobusa w Mikuszowicach Krakowskich przy ulicy Żywieckiej 193, z 70-tych lat XIX w., wraz z dwoma budynkami gospodarczymi i założeniem parkowym.



Dworek barona Klobusa, ul. Żywiecka 193

20.

Zespół pałacu fabrykanckiego rodziny Bartelmuss przy ulicy Działkowców 12A z końca XIX w., z założeniem parkowym i wyposażeniem wnętrz (wystrój sztukatorski, stolarka drzwiowa z przeszkleniami szkłem trawionym).



Willa rodziny Bartelmuss, ul. Działkowców 12A

21.

Zabudowa willowa i uzdrowiskowa dzielnicy Olszówka z końca XIX i początku XX w. zgrupowana wzdłuż ulic: Olszówka, Laskowa, Pocztowa z dawną remizą tramwajową i hotelami.

Elementy najcenniejsze w zespole:
Budynki dawnych hoteli i domów kuracyjnych:

- ul. Olszówka 20 (tzw. Kurhaus Nahmanna) z 70-tych lat XIX w.
- ul. Olszówka 22 (nowy hotel „Beskid") z 1904 r.
- ul. Olszówka 24 (stary hotel „Beskid") z 1895 r.
- ul. Olszówka 29 (restauracja „Czerwony Kapturek") z połowy XIX w. (dawna restauracja Bernarda Blocha) rozbudowana w latach międzywojennych XX w.
- ul. Pocztowa 32 (dawna leśniczówka) z 1857 r.

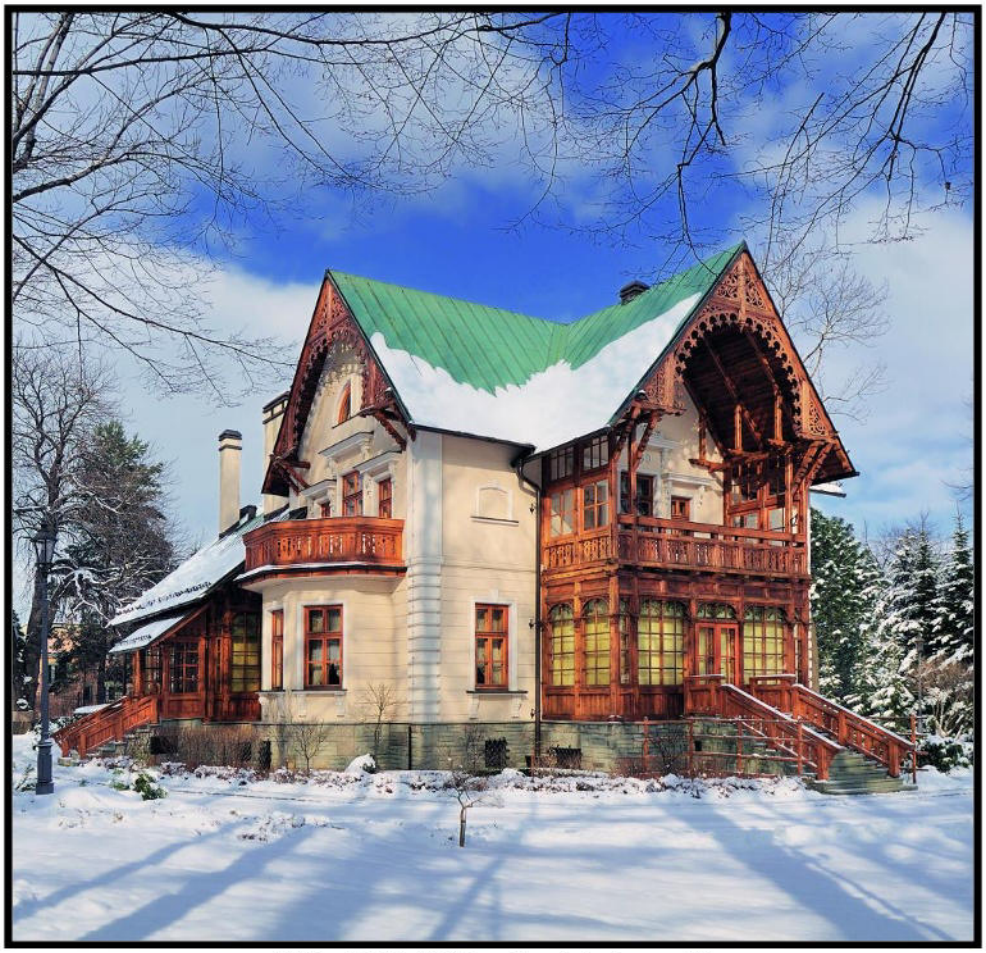


Willa Marie Hähnel, ul. Olszówka 77

Założenie parkowo-leśne Cygańskiego Lasu wzorowane na Lasku Wiedeńskim.
Budynki o znaczących walorach artystycznych:

- ul. Olszówka 19 (willa Hugo Schneidera) z 1911 r.
- ul. Olszówka 26 (willa Josefa Nachmanna) z 1904 r.
- ul. Olszówka 28 (willa Adolfa Pollaka) z 1888 r.
- ul. Olszówka 46 (willa Karla Korna) z 1890 r.
- ul. Olszówka 49 (willa Salomona Pollaka) z lat 70-tych XIX w.
- ul. Olszówka 67 (willa Johanna Scholza „Anna") z 1907 r.

- ul. Olszówka 77 (willa Marie Hähnel) z lat 90-tych XIX w.
- ul. Olszówka 102 (willa Olgi Josephy) z 1891 r.
- ul. Pocztowa 12 (willa Schäffer-Riesenfeld) z 1888 r.
- ul. Pocztowa 14 (willa Karla Riesenfelda)
- ul. Pocztowa 18 (willa Gustava Molendy) z 1907 r.
- ul. Pocztowa 22 (willa Antona Fischera)
- ul. Pocztowa 24 (willa Richarda Bathelta) z 1907 r.
- ul. Laskowa 38 (willa Jadwigi Polatschek) z 1893 r.
- ul. Laskowa 54 (willa Adolfa Mänhardta) z 1890 r.
- ul. Grotowa 11 (willa Strzygowskich) z lat 20-tych XX w.
- ul. Grzybowa 8 (pałacyk Hermine Hess) z 1888 r.
- ul. Różana 3 (willa E. Drozd) z 1929 r.
- ul. Różana 4 (willa Wolfganga Josephy'ego)z lat 30-tych XX w.
- ul. Młodzieżowa 7 (willa Georga Schwabe) z 1907 r.
- ul. Miła 6 (willa Elwire Büttner) z 1895 r.
- ul. Filatelistów 1 (willa Ericha Eichhorna) ok. 1898 r.
- ul. Tenisowa 12 (willa Bruno Jellinka) z 1923 r.



Willa Adolfa Mänhardta, ul. Laskowa 54



Willa Georga Schwabe, ul. Młodzieżowa 7



Pałacyk Hermine Hess, ul. Grzybowa 8

22.

Zabudowa willowa powstała po 1927 roku na terenach rozparcelowanych nieruchomości habsburskich, przekazanych krakowskiej Akademii Umiejętności, wzdłuż ulic: Akademii Umiejętności, Joachima Lelewela, Juliana Tuwima, Wojciecha Bogusławskiego, Władysława Łokietka, Marii Curie-Skłodowskiej, Gabrieli Zapolskiej, Teofila Lenartowicza i Żywieckiej.



Willa, ul. Wojciecha Bogusławskiego 16

23.

Dom Żołnierza Polskiego przy ulicy Władysława Broniewskiego 27, proj. Ludwik Landau w 1925 r., w stylu zakopiańskim, z wystrojem i układem wnętrza.



Dom Żołnierza, ul. Władysława Broniewskiego 27

24.

Zespół dworu starostów lipnickich, klasycystyczny pałac arc. Albrechta Habsburga z połowy XIX w. – przed 1858 r. (ob. klasztor sióstr Córek Bożej Miłości), kaplica pałacowa z 1896 r. autorstwa Emanuela Rosta, budynek szkolny (ul. Władysława Broniewskiego 13) z 1907 r., i założenie parkowe. W obrębie założenia figura św. Jana Nepomucena z końca XVIII w.



Dawny dwór Starostów Lipnickich, ul. Żywiecka 20

25.

Zespół zabudowań dworu rodziny Nahowskich w Lipniku: willa (ulica Lipnicka 72) z 1886 r., czworak z 3 ćw. XIX w., (ulica Lipnicka 70) budynki służby oraz założenie parkowe.



Czworak folwarku rodziny Nahowskich, ul. Lipnicka 70

26.

Kościół rzymskokatolicki p.w. Narodzenia NMP w Lipniku z lat 1881-1893, autorstwa Gustawa Bleicherta,

Najcenniejsze elementy wyposażenia:

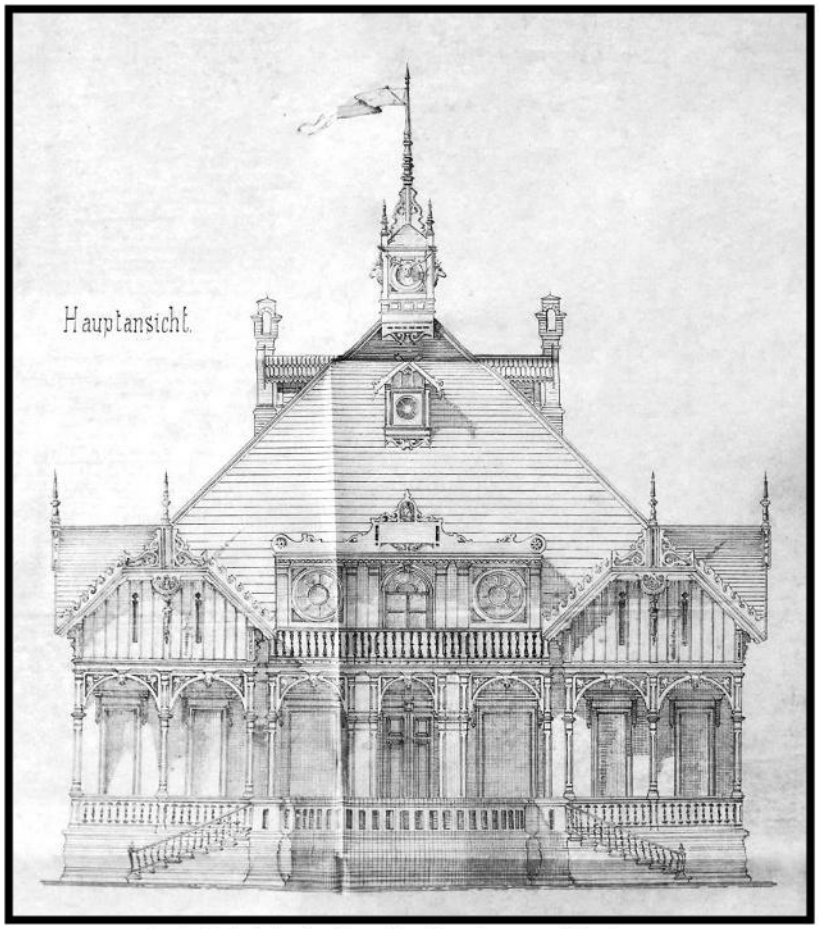
- gotycka rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem ok. 1470 r.,
- ołtarze boczne z 1883 r.,
- witraże i polichromia autorstwa Adama Bunscha z lat 1948-1957
- mur okalający kościół (dawniej cmentarz przykościelny) z 14 kaplicami.



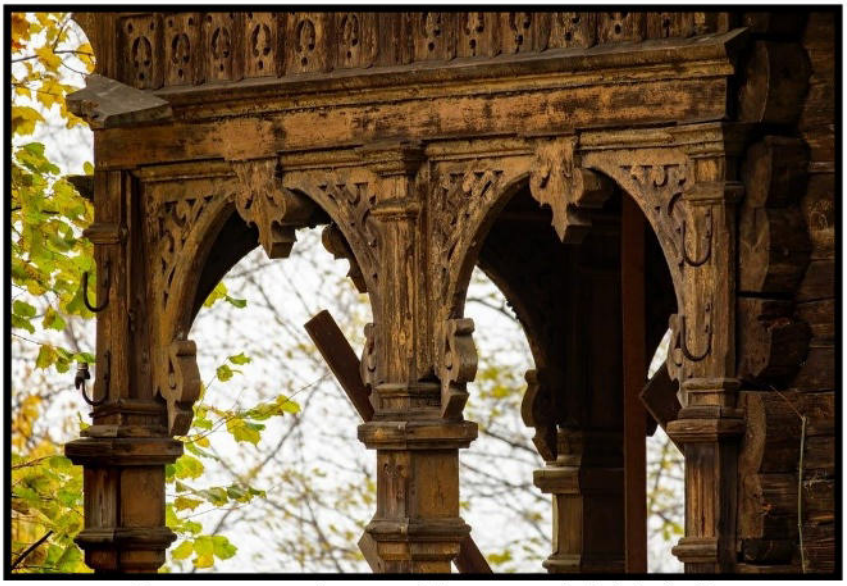
Kościół p.w. Narodzenia NMP w Lipniku, ul. ks. Stanisława Brzóski

27.

Leśniczówka w Lipniku przy ulicy Polnej 216 z 1884 roku, autorstwa Emanuela Rosta sen., w otoczeniu parkowym z amfiteatrem.



Projekt leśniczówki w Lipniku, Emanuel Rost sen.



Fragment wystroju snycerskiego werandy leśniczówki

28.

Zespół kąpieliska miejskiego przy ulicy Marii Konopnickiej z 1936 roku, projektu Pawła Juraszki, (wykonawstwo firma Karol Korn), zabudowa funkcjonalistyczna z wieżą skoków, parą basenów i budynkiem kawiarni. Przy wejściu rzeźba pływaczki (Gertruda Dawidowicz).



Kąpielisko przy ul. Marii Konopnickiej

29.

Ekspresjonistyczny budynek przychodni przeciwgruźliczej przy ulicy Parkowej 1, autorstwa Aloisa Strunza z lat 1928-1930 przy Parku Blichowym.



Dawna przychodnia przeciwgruźlicza, ul. Parkowa 1

30.

Zespół zabudowań lotniska dawnej Śląskiej Szkoły Lotniczej przy ulicy Cieszyńskiej 317-323 z lat 1934-1936: budynek wieży kontrolnej (ul. Cieszyńska 321), budynek szkoleniowy / hotelowy (ul. Cieszyńska 317), hala hangaru samolotowego (ul. Cieszyńska 323), założenie zieleni z aleją dojazdową i małą architekturą.



Kompleks budynków lotniska



31.

Kościół rzymskokatolicki p.w. Nawiedzenia NMP w Hałcnowie przy ulicy Wyzwolenia z zespołem dawnego dworu hałcnowskiego przy ulicy Siostry Małgorzaty Szewczyk 24.

Elementy najcenniejsze w zespole:

- Kościół rzymskokatolicki p.w. Nawiedzenia NMP z lat 1777-1784, przebudowany w latach 1859-1864.
  We wnętrzu rzeźba ołtarzowa – Pieta z 1945 r., (kopia XVII-wiecznej), Kościół otoczony murem z kaplicami pasyjnymi i krzyżem XVII/XVIII w.
- Figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem, na kolumnie z k. XVIII w.
- Budynek plebanii (ulica Wyzwolenia 334)
- Dwór Pruszyńskich z końca XVIII w. (obecnie klasztor sióstr serafitek), ul. Siostry Małgorzaty Szewczyk 24
- Kapliczka z figurą św. Józefa z XIX w.
- Założenie ogrodowe z aleją dojazdową i murem oporowym
- Stary cmentarz z kaplicą cmentarną i krucyfiksem z 1833 r., w otoczeniu starodrzewu.



Kościół p.w. Nawiedzenia NMP w Hałcnowie



Dwór Pruszyńskich, klasztor sióstr serafitek, ul. Siostry Małgorzaty Szewczyk 24

32.

Historyczne kompleksy stawów:

- Staw Blachurowy pomiędzy ulicami Barkowską i Grenady o tradycji średniowiecznej, wzmiankowany w 1491r., z łąkami w dolinie potoku.
- Kompleks stawów hałcnowskich z łąkami pomiędzy ulicami Janowicką i Zagrody w północno-wschodniej części Hałcnowa, w obrębie przysiółku Zagrody.
- Kompleks stawów i łąk w dolinie Białej, w północno-zachodniej części Komorowic Krakowskich pomiędzy ulicami Za Kuźnią, Sejmową i Muchomorów, połączone ze stawami Bestwińskimi.





Stawy w Komorowicach Krakowskich



Stawy w Hałcnowie

33.

Zapora wodna i jezioro Wielka Łąka w Wapienicy z budynkiem leśniczówki „Barbara” i studzienkami.

- Zapora dostępna z ulic Tartacznej i Zapora zbudowana w latach 1928-1931 przez firmę Dyckerhoff & Wittmann z Drezna, żelbetowa o długości 309 m., wysokości 23 m. Spiętrza wody trzech potoków: Barbara, Wapienica i Żydowski, tworzących potem rzekę Wapienica.
- zbiornik wodny, zwany Jeziorem Wielka Łąka, położony po stronie pd. zapory, położone na wys. 478 m. n. p. m., o powierzchni 24 ha, głębokości 22 m. i pojemności ok. 1,3 mln m3.
- Trzy studzienki z lat 1893-1895 zasilane wodą ze sztucznego jeziora leżącego w granicach Wapienicy
- Leśniczówka „Barbara” przy ulicy Tartacznej 284, zbudowana w 2 poł. XIX w. jako zameczek myśliwski dla księcia Jana Sułkowskiego.
- Budynek dawnej gajówki.



Zapora wodna w Wapienicy na jeziorze Wielka Łąka



Leśniczówka „Barbara” w Wapienicy, ul. Tartaczna 284

34.

Cmentarze (poza wymienionymi w obszarach podlegających ochronie).
(szczegółowe opisy w rozdziale 5.2.4. Cmentarze)

- Cmentarz katolicki przy ulicy Grunwaldzkiej z roku 1884.
- Cmentarz ewangelicki przy ulicy Listopadowej (tzw. „nowy”) z lat 1909-1911, autorstwa wiedeńczyków Hansa Mayra i Theodora Mayera.
- Cmentarz ewangelicki w Mikuszowicach Śląskich przy ulicy Bystrzańskiej z ok. 1828 r.
- Cmentarz katolicki w Białej przy ulicy Cmentarnej z 1790 r.,
- Cmentarz żydowski przy ulicy Cieszyńskiej z 1849 r.
- Cmentarz wojskowy na osiedlu Wojska Polskiego, założony w 1924 r.,
- Cmentarz ewangelicki w Komorowicach Śląskich, założony przed 1836 r.
- Cmentarz katolicki w Leszczynach przy ulicy Ignacego Krasickiego z 1927 r.
- Cmentarz katolicki w Lipniku przy ulicy Polnej
- Cmentarz ewangelicki przy ulicy Krakowskiej
- Cmentarz katolicki Kamienicy przy ulicy Karpackiej wraz z neogotyckim kościołem jubileuszowym p.w. św. Małgorzaty z 1899 r., (autorstwa wiedeńczyka Karla Steinhofera).
- Cmentarz ewangelicki Kamienicy przy ulicy Karpackiej z 1899 r., wraz z kaplicą cmentarną autorstwa Karla Steinhofera (Wiedeń) neogotycką, z wieżą w górnej kondygnacji ośmiobocznną, nakryta szpiczastym namiotowym dachem. Elewacje, za wyjątkiem południowej nawy bocznej tynkowanej, ceglane, narożniki, oraz detale architektoniczne kamienne, malowane; W tympanonie głównego portalu od zachodu płaskorzeźba Chrystusa niosącego krzyż; W tympanonie portalu pod wieżą Baranek Eucharystyczny; Wyposażenie w większości nowe; Z pierwotnego zachowane neogotyckie figury świętych, projektu Karola Steinhofera z Wiednia



Krużganki cmentarza katolickiego, ul. Grunwaldzka



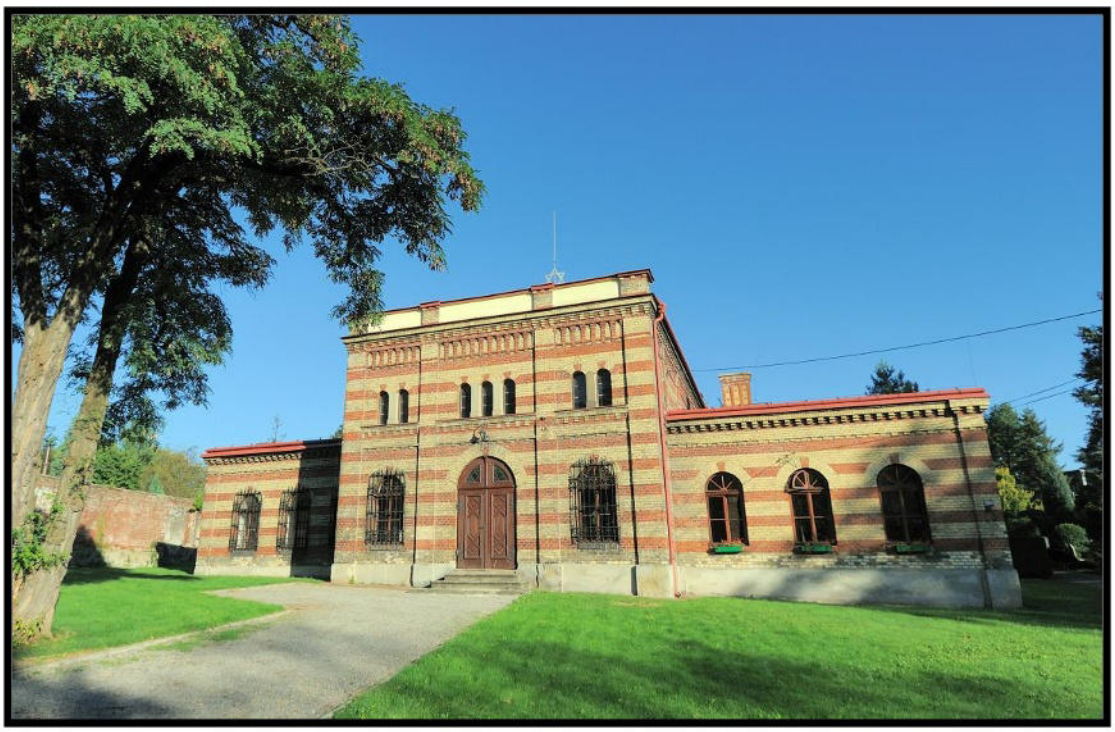
Kaplica na nowym cmentarzu ewangelickim, ul. Listopadowa



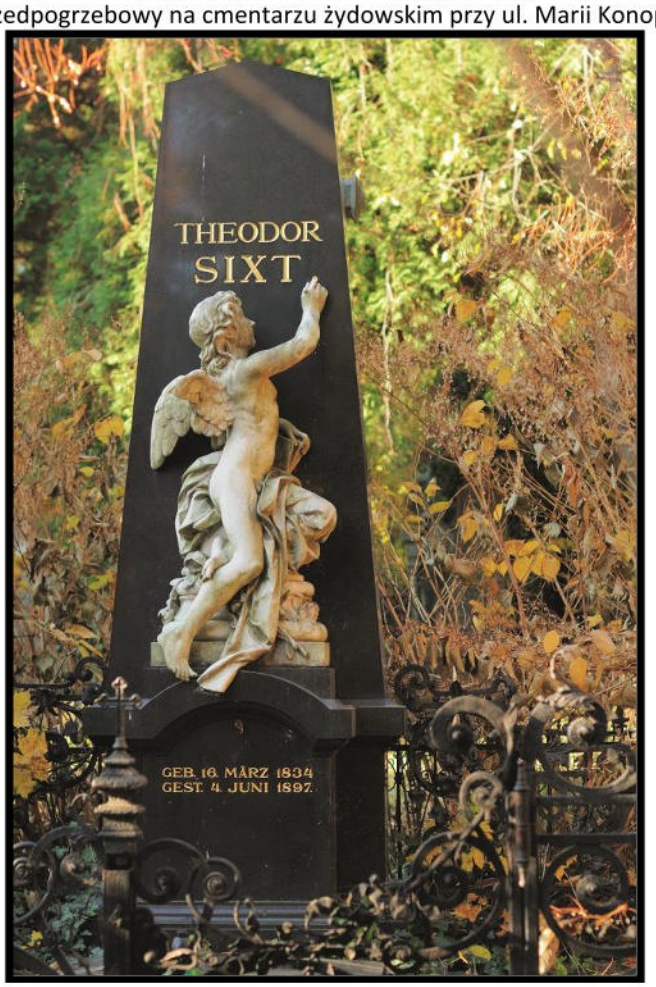
Cmentarz katolicki parafii Opatrzności Bożej w Białej



Cmentarz parafii ewangelickiej p.w. Marcina Lutra w Białej



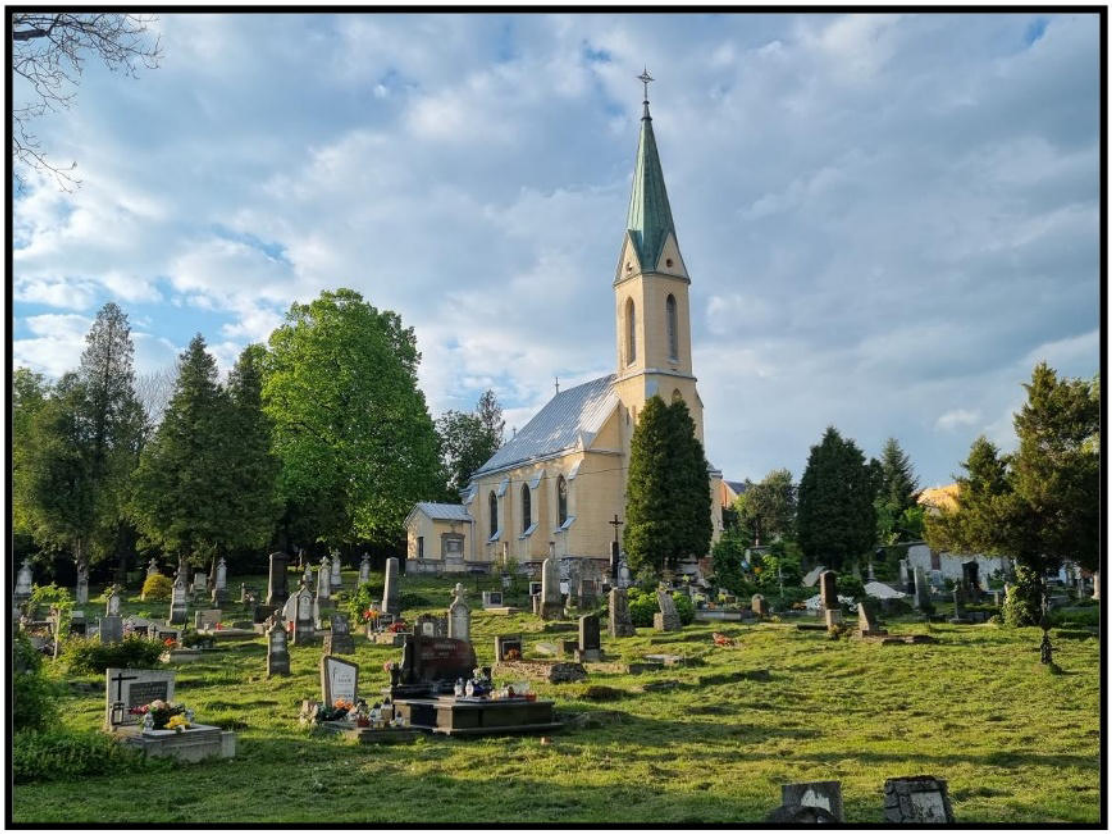
Dom przedpogrzebowy na cmentarzu żydowskim przy ul. Marii KonopnickieJ



Nagrobek Theodora Sixta na starym cmentarzu ewangelickim przy ul. Modrzewskiego



Kościół św. Małgorzaty w Kamienicy wraz z cmentarzem



Kaplica na cmentarzu ewangelickim w Kamienicy

35.

Obiekty małej architektury (krzyże, figury, pomniki i rzeźby)

W krajobraz miasta od wieków wpisane są przydrożne krzyże i figury i kapliczki, stanowiąc reprezentacyjne przykłady małej architektury. Figuralne pomniki należą raczej do rzadkości, a pełnoplastyczne rzeźby zdobiące publiczne przestrzenie liczniej pojawiają się dopiero po 1945 roku.

Krzyże:

Najczęściej występujące przydrożne kamienne piaskowcowe krzyże stoją na dwustopniowym cokole, nad nim zwykle widnieje inskrypcja fundatora. Sześcienna podstawa często przybiera formę kapliczki z niszą na figurę NMP (ul. Bestwińska), lub płaskorzeźbę (ul. Samotna), całość wieńczy krzyż z pasyjką (często polichromowaną), z tyłu widnieją symbole męki pańskiej. Niekiedy krzyż nakryty jest jeszcze stalowym półokrągłym daszkiem (ul. Cyprysowa).

Krzyże w barokowej stylistyce wyróżnia podstawa o falistych liniach, zakończona wolutami, zwieńczona półkoliście z wizerunkami cherubinów, motywem czaszki i kwiatami na zakończeniach ramion krzyża. (ul. Ceramiczna, Katowicka, d. Nowy Świat, Odysei, Traugutta). Dwa proste, drewniane krzyże swój barokowy charakter zawdzięczają baldachimowym, stalowym daszkom o dzwonkowatym kształcie, zakończenia ramion krzyża zdobią kwiaty (ul. Krzyżowa, ul. Szkolna);

Najbardziej rozbudowaną formą odznacza się krzyż przy ul. Janowickiej, składający się z trzyczęściowej podstawy: I część z inskrypcją, II – zdobiona z 4 stron płaskorzeźbami świętych (m.in. św. Katarzyna, św. Jadwiga), na wydatnym gzymsie u podstawy sześciennego słupa III części umieszczono pełnoplastyczne rzeźby (Św. Maria i Maria Kleofasowa); u stóp krzyża figura klęczącej Marii Magdaleny.

Sześcienny cokół z kartuszowy motywem i podstawa z figurami i symbolami męki Pańskiej zdobi krzyż przy ul. Żywieckiej i Straconki; nietypowy wolutowy cokół wyróżnia krzyż przy ul. Jeżynowej, natomiast trapezowa podstawa przykościelną figurę na pl. św. Mikołaja.

Proste drewniane krzyże zdobiono wizerunkiem Chrystusa wycinanym z blachy i malowanym (Miernicza, Zawodzie – z daszkiem), lub jedynie metalowymi (ul. Rolna) lub drewnianymi (ul. Światopełka) figurami.

Żeliwny, ażurowy odlew krzyża z motywem winnej latorośli stoi przy ul. Rafowej (być może pierwotnie na którymś z cmentarzy).

Figury:

Św. Jan Nepomucen:

W mieście znajduje się sześć figur tego świętego (jedna w Bielsku, dwie w Białej i trzy w Komorowicach) wykutych w piaskowcu.

Najstarsza figura z 1740 roku, pierwotnie posadowiona przy brzegu rzeki Białej w Komorowicach, obecnie znajduje się na terenie jednego z zakładów przy ul. Bestwińskiej. Rzeźba stoi na kolumnie i sześciennej podstawie w formie latarni. Inskrypcja widnieje na cokole o ściętych narożach.

Figura przy ul. Bestwińskiej-Rakietowej, posadowiona na kamiennym cokole, sześcienna podstawa mieści niszę na rzeźbę (św. Antoni), kamienna figura świętego z krzyżem, polichromowana, całość nakrywa łukowo wygięty, stalowy daszek z lambrekinem;

Figura na Placu Opatrzności Bożej – na trapezowym cokole (wtórny) z inskrypcją w rokokowym kartuszu, święty w szatach kapłańskich, z krzyżem i księgą, podtrzymywaną przez aniołka, wokół głowy nimb z pięciu stalowych gwiazd;

Figura obok kościoła w Komorowicach – na wtórnym cokole (z dawnego krzyża na cmentarzu), święty z krzyżem i nimbem z pięciu gwiazd, w tym samym typie figura przy ul. Władysława Broniewskiego (przeniesiona z ulicy Sempołowskiej w latach 30 XX w.).

Oryginalna figura z bielskiego Rynku (obecnie w kruchcie kościoła św. Mikołaja) – u stóp świętego siedzący aniołek z palcem na ustach.

Jezus Nazareński:

Trzy figury Jezusa Nazareńskiego (przy ul. Straconki) osadzone są na sześciennych słupach z półkolumnami w narożach, zwieńczonych arkadkami z cherubinami, figura – ręce spętane sznurem opadającym w formie łańcucha, na szyi pektorał z monogramem IHS (ul. Cyprysowa)

Figura NMP

Figura przy ul. Deszczowej – posadowiona na ośmiokątnym cokole z inskrypcją i kolumnie z korynckim kapitelem, na niej rzeźba Matki Bożej Niepokalanej depczącej węża, na kuli ziemskiej, nimb z 12 stalowych gwiazd, polichromia;

Figura przy ul. Ignacego Daszyńskiego – Matka Boża Różańcowa, polichromowana. Daszek współczesny.

Figura Św. Floriana

Figura stojąca obok kościoła p.w. Opatrzności Bożej – rzeźba na podnóżku o falistej linii, święty w stroju i hełmie rzymskiego żołnierza, trzymający legionową chorągiew i wiadro z wodą gasząc płonący dom.

Kapliczki

Przy drogach wylotowych znajdują się cztery kapliczki o formie architektonicznej: Budowle na planie kwadratu, nakryte dwuspadowym daszkiem, ściany z artykulacją ramową i pilastrową, belkowanie z płycinami (ul. Janowicka), w szczycie trzy nisze na figury, okna i otwór wejściowy półokrągłe, kropielnica w ścianie (ul. Górska); arkady nad gzymsem (ul. Krakowska); kolumnowy portyk wejściowy i okalający niszę z w szczycie (ul. Józefa Bożka)

Ul. Gładka (przy nr 15) – kapliczka ze sztucznego kamienia w formie wieżyczki z latarnią, zwieńczona krzyżem, wnęka na figurę z arkadowymi prześwitami, wokół cztery betonowe słupki z donicami.

Ul. Prusa – kapliczka w formie groty z Lourdes, usypana z kamieni, z wnęką na figurkę.

Pomniki:

Figuralne pomniki w większości datują się na lata powojenne. Jedyny pomnik z początku XX w. (1900 r.) to opisywany już powyżej pomnik Marcina Lutra autorstwa Franza Vogla, wykonany z brązu, stojący na Placu Marcina Lutra.

W miejscu dawnego pomnika Gabriela Narutowicza (przy obecnym Placu Adama Mickiewicza) w 1961 roku stanęła granitowa statua Adama Mickiewicza według projektu Ryszarda Sroczyńskiego (wykonana przez Antoniego Biłkę). Pomnik osadzony jest na tle komponowanego założenia zieleni, projektowanego jeszcze w 1928 roku. Wcześniej – w 1955 roku, w Komorowicach postawiono figurę św. Jana Chrzciciela (autorstwa tego samego artysty), upamiętniając miejsce, gdzie do 1949 roku stała drewniana świątynia tej miejscowości. Trzecia rzeźba pomnikowa według modelu R. Sroczyńskiego z 1965 roku, stanowi centralny punkt cmentarza żołnierzy radzieckich przy ulicy Wyzwolenia (ukończona już po śmierci autora przez rzeźbiarza Augustyna Dyrdę). Pomnik ze sztucznego kamienia ukazuje żołnierza idącego do boju.

Rzeźbiarz Antoni Biłka jest autorem pomnika ofiar II wojny światowej, w postaci rozpaczającej kobiety, który od 1967 roku stoi na skwerze przy ulicy Komorowickiej w centrum Komorowic.

Do nowszych realizacji zaliczyć można pomnik „Poległym za Polskę [Ludową]", dłuta Bronisława Krzysztofa, w formie „gorejącego torsu" z brązu, osadzonego w 1984 roku na bulwarze przy ulicy Partyzantów. Rzeźba wkomponowana jest w założenie zieleni parkowej, stanowiąc z nim jedną całość.

W 2006 roku przed budynkiem Kurii biskupiej przy ul. Żeromskiego stanął pomnik papieża Jana Pawła II, autorstwa prof. Jana Kucza. Rzeźba z brązu ukazuje postać papieża w ostatnich latach życia, siedzącego w fotelu z różańcem w ręku.

Rzeźby parkowe i fontannowe, popiersia:

Jedna ze starszych rzeźb, głowa lwa wykuta przez jeńców włoskich pracujących w kamieniołomach w Straconce, stanęła przed budynkiem remizy przy ulicy Górskiej. Rzeźba powstała w 1917 roku, z przeznaczeniem dla niezrealizowanego cmentarza wojskowego w Kraśniku. W 1961 roku ustawiono ją w obecnym miejscu.

Fontanna z rzeźbą warszawskiej Syrenki, autorstwa Ryszarda Sroczyńskiego została ufundowana w 1954 roku przez Społeczny Fundusz Odbudowy Stolicy, w podziękowaniu mieszkańcom Bielska i Białej za finansowanie odbudowy Warszawy. Rzeźba z brązu stoi na kamiennej niecce fontanny, obok budynku NOT-u przy Przechodzie Schodowym. Portret Hanki Sawickiej – tegoż autora, od 1963 roku stał przed zakładem „Weldoro" (jej imienia). Rzeźbę wykonano ze sztucznego kamienia z polichromią imitującą brąz, obecnie stoi w pierwotnym miejscu, bez inskrypcji.

Trzy rzeźby fontannowe Mieczysława Hańderka należą do najbardziej eksponowanych bielskich dzieł małej architektury, począwszy od fontanny „Satyrka" osadzonego w 1974 roku na murach zamkowych, przez fontannę „Trzech Chłopców", zdobiącą od 1976 roku plac Bolesława Chrobrego (z wtórnym obmurowaniem), po rzeźbę „Bachanalie" stojącą pierwotnie w środku basenu w parku im. Juliusza Słowackiego. Jej obecna realizacja przy wjeździe do garażu przy BCK nie zapewnia należytej ekspozycji. Wcześniejszym dziełem tego artysty (z lat 70. XX w.) jest rzeźba stojąca przy ul. Jesionowej, odwołująca się do dorobku patrona osiedla Mikołaja Kopernika. Na parawanowym tle osadzono płaskorzeźby słońca w otoczeniu personifikacji sześciu planet.

Na tymże osiedlu, przy tej samej ulicy, w 1981 roku ustawiono rzeźbę „Macierzyństwo" wykonaną przez Franciszka Suknarowskiego.

Wspomniany park im. Juliusza Słowackiego od lat 70. XX w. zdobi rzeźba Ewy Wąsikiewicz-Wolnickiej „Pelikany" wykonana ze sztucznego kamienia, stojąca pierwotnie u podnóża dwubiegowych schodów, wiodących na wyższy poziom parku.

Jan Grabowski jest autorem rzeźby „Poczytaj mi mamo", ustawionej w 1973 roku przed Książnicą Beskidzką. Spod jego dłuta wyszło też popiersie dr. Maksymiliana Rutkowskiego z brązu, stojące od 1969 roku przed szpitalem w Białej.

Mimo iż cmentarz wojskowy w Aleksandrowicach założono jeszcze w 1921 roku, pod koniec lat 60 XX w. zaprojektowano jego ogrodzenie z bramą zwieńczoną rzeźbą orła, według projektu Antoniego Biłki. Artysta zaprojektował również pomnik-płaskorzeźbę z betonu „Poległym w walce o wolność i demokrację", ukończony w 1970 roku przez Zdzisława Januszewskiego.

Autorem stylizowanej figury orła, stojącej przy Placu Żwirki i Wigury jest Jerzy Leski, który wykonał pomnik prawdopodobnie z okazji 30-lecia PRL w 1975 roku. W latach 90 XX w. dodano lotnicze szachownice a w 2005 roku tablicę ku pamięci Franciszka Żwirki i Stanisława Wigury (autor Jacek Grabowski), dopasowując kontekst pomnika do nazwy placu.

Miejsca upamiętnienia męczeństwa ludności polskiej podczas II wojny św. najczęściej znaczą pomniki w formie skalnych bloków z mosiężnymi tablicami inskrypcyjnymi (ul. Eugeniusza Kwiatkowskiego, ul. Piastowska, Pl. Zwycięstwa, ul. Jana Sobieskiego (aut. Jerzy Leski, obecnie zmieniona forma)

Mozaiki, sgrafitta, murale:

Z dwóch mozaik wykonanych przez Ignacego Bieńka dla zakładu „Welux" zachowała się tylko jedna z połowy lat 70. XX wieku, zdobiąca pierwotnie tylną ścianę dziewiarni tej fabryki od ul. Bystrzańskiej / obecnie gen. Józefa Kustronia 63

Sgrafitto zdobiące elewację budynku teatru lalkowego „Banialuka" od strony ul. 3 Maja jest dziełem Władysława Szostaka.

W ostatnich latach na ścianach szczytowych kamienic i murach pojawiło się 40 murali, tworzonych przez artystów z Polski i Europy.



Mural na murze przy ul. Piłsudskiego autorstwa prof. Tima Fishera z 2016 r.



Krzyż przy ul. Cyprysowej



Krzyż przy ul. Bestwińskiej (Jasna Rola)



Krzyż przy ul. Ceramicznej



Figura św. Floriana przy pl. Opatrzności Bożej



Figura św. Jana Nepomucena w Komorowicach



Figura św. Jana Nepomucena przy pl. Opatrzności Bożej

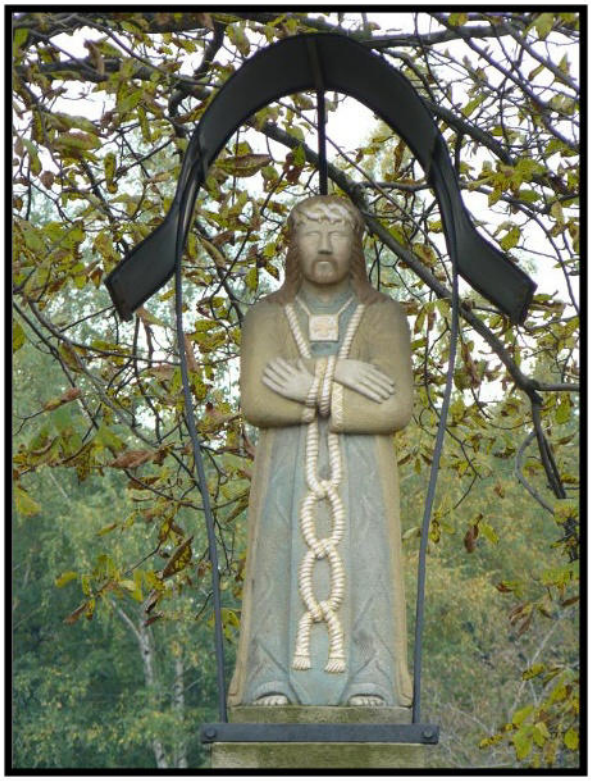


Figura Jezusa Nazareńskiego przy ul. Straconki



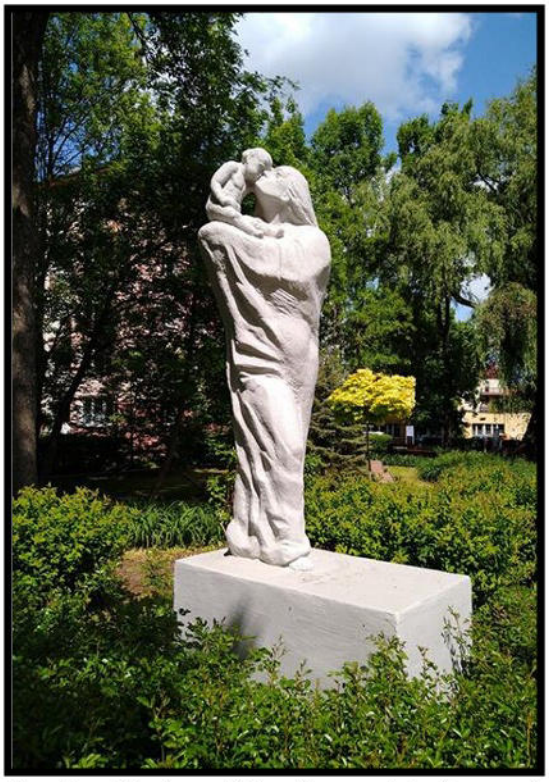
Kapliczka przy ul. Janowickiej



Pomnik Adama Mickiewicza na placu jego imienia



Pomnik „Poległym za Polskę” przy ul. Partyzantów



Rzeźba „Macierzyństwo” przy ul. Jesionowej



Rzeźba „Pelikany” w parku im. J. Słowackiego



Rzeźba fontannowa „Trzech chłopców” na pl. Bolesława chrobrego



Popiersie dr. Maksymiliana Rutkowskiego przed szpitalem przy ul. Wyzwolenia



Sgraffito na budynku „Banialuki" przy ul. 3 Maja



Mozaika Ignacego Bieńka przy ul. Partyzantów 63

35.
Obiekty małej architektury (krzyże, figury, pomniki i rzeźby)

W krajobraz miasta od wieków wpisane są przydrożne krzyże i figury i kapliczki, stanowiąc reprezentacyjne przykłady małej architektury. Figuralne pomniki należą raczej do rzadkości, a pełnoplastyczne rzeźby zdobiące publiczne przestrzenie liczniej pojawiają się dopiero po 1945 roku.

Krzyże:

Najczęściej występujące przydrożne kamienne piaskowcowe krzyże stoją na dwustopniowym cokole, nad nim zwykle widnieje inskrypcja fundatora. Sześcienna podstawa często przybiera formę kapliczki z niszą na figurę NMP (ul. Bestwińska), lub płaskorzeźbę (ul. Samotna), całość wieńczy krzyż z pasyjką (często polichromowaną), z tyłu widnieją symbole męki pańskiej. Niekiedy krzyż nakryty jest jeszcze stalowym półokrągłym daszkiem (ul. Cyprysowa).

Krzyże w barokowej stylistyce wyróżnia podstawa o falistych liniach, zakończona wolutami, zwieńczona półkoliście z wizerunkami cherubinów, motywem czaszki i kwiatami na zakończeniach ramion krzyża. (ul. Ceramiczna, Katowicka, d. Nowy Świat, Odysei, Traugutta). Dwa proste, drewniane krzyże swój barokowy charakter zawdzięczają baldachimowym, stalowym daszkom o dzwonkowatym kształcie, zakończenia ramion krzyża zdobią kwiaty (ul. Krzyżowa, ul. Szkolna);

Najbardziej rozbudowaną formą odznacza się krzyż przy ul. Janowickiej, składający się z trzyczęściowej podstawy: I część z inskrypcją, II – zdobiona z 4 stron płaskorzeźbami świętych (m.in. św. Katarzyna, św. Jadwiga), na wydatnym gzymsie u podstawy sześciennego słupa III części umieszczono pełnoplastyczne rzeźby (Św. Maria i Maria Kleofasowa); u stóp krzyża figura klęczącej Marii Magdaleny.

Sześcienny cokół z kartuszowy motywem i podstawa z figurami i symbolami męki Pańskiej zdobi krzyż przy ul. Żywieckiej i Straconki; nietypowy wolutowy cokół wyróżnia krzyż przy ul. Jeżynowej, natomiast trapezowa podstawa przykościelną figurę na pl. św. Mikołaja.

Proste drewniane krzyże zdobiono wizerunkiem Chrystusa wycinanym z blachy i malowanym (Miernicza, Zawodzie – z daszkiem), lub jedynie metalowymi (ul. Rolna) lub drewnianymi (ul. Światopełka) figurami.

Żeliwny, ażurowy odlew krzyża z motywem winnej latorośli stoi przy ul. Rafowej (być może pierwotnie na którymś z cmentarzy).

Figury:

Św. Jan Nepomucen:

W mieście znajduje się sześć figur tego świętego (jedna w Bielsku, dwie w Białej i trzy w Komorowicach) wykutych w piaskowcu.

Najstarsza figura z 1740 roku, pierwotnie posadowiona przy brzegu rzeki Białej w Komorowicach, obecnie znajduje się na terenie jednego z zakładów przy ul. Bestwińskiej. Rzeźba stoi na kolumnie i sześciennej podstawie w formie latarni. Inskrypcja widnieje na cokole o ściętych narożach.

Figura przy ul. Bestwińskiej-Rakietowej, posadowiona na kamiennym cokole, sześcienna podstawa mieści niszę na rzeźbę (św. Antoni), kamienna figura świętego z krzyżem, polichromowana, całość nakrywa łukowo wygięty, stalowy daszek z lambrekinem;

Figura na Placu Opatrzności Bożej – na trapezowym cokole (wtórny) z inskrypcją w rokokowym kartuszu, święty w szatach kapłańskich, z krzyżem i księgą, podtrzymywaną przez aniołka, wokół głowy nimb z pięciu stalowych gwiazd;

Figura obok kościoła w Komorowicach – na wtórnym cokole (z dawnego krzyża na cmentarzu), święty z krzyżem i nimbem z pięciu gwiazd, w tym samym typie figura przy ul. Władysława Broniewskiego (przeniesiona z ulicy Sempołowskiej w latach 30 XX w.).

Oryginalna figura z bielskiego Rynku (obecnie w kruchcie kościoła św. Mikołaja) – u stóp świętego siedzący aniołek z palcem na ustach.

Jezus Nazareński:

Trzy figury Jezusa Nazareńskiego (przy ul. Straconki) osadzone są na sześciennych słupach z półkolumnami w narożach, zwieńczonych arkadkami z cherubinami, figura – ręce spętane sznurem opadającym w formie łańcucha, na szyi pektorał z monogramem IHS (ul. Cyprysowa)

Figura NMP

Figura przy ul. Deszczowej – posadowiona na ośmiokątnym cokole z inskrypcją i kolumnie z korynckim kapitelem, na niej rzeźba Matki Bożej Niepokalanej depczącej węża, na kuli ziemskiej, nimb z 12 stalowych gwiazd, polichromia;

Figura przy ul. Ignacego Daszyńskiego – Matka Boża Różańcowa, polichromowana. Daszek współczesny.

Figura Św. Floriana

Figura stojąca obok kościoła p.w. Opatrzności Bożej – rzeźba na podnóżku o falistej linii, święty w stroju i hełmie rzymskiego żołnierza, trzymający legionową chorągiew i wiadro z wodą gasząc płonący dom.

Kapliczki

Przy drogach wylotowych znajdują się cztery kapliczki o formie architektonicznej: Budowle na planie kwadratu, nakryte dwuspadowym daszkiem, ściany z artykulacją ramową i pilastrową, belkowanie z płycinami (ul. Janowicka), w szczycie trzy nisze na figury, okna i otwór wejściowy półokrągłe, kropielnica w ścianie (ul. Górska); arkady nad gzymsem (ul. Krakowska); kolumnowy portyk wejściowy i okalający niszę z w szczycie (ul. Józefa Bożka)

Ul. Gładka (przy nr 15) – kapliczka ze sztucznego kamienia w formie wieżyczki z latarnią, zwieńczona krzyżem, wnęka na figurę z arkadowymi prześwitami, wokół cztery betonowe słupki z donicami.

Ul. Prusa – kapliczka w formie groty z Lourdes, usypana z kamieni, z wnęką na figurkę.

Pomniki:

Figuralne pomniki w większości datują się na lata powojenne. Jedyny pomnik z początku XX w. (1900 r.) to opisywany już powyżej pomnik Marcina Lutra autorstwa Franza Vogla, wykonany z brązu, stojący na Placu Marcina Lutra.

W miejscu dawnego pomnika Gabriela Narutowicza (przy obecnym Placu Adama Mickiewicza) w 1961 roku stanęła granitowa statua Adama Mickiewicza według projektu Ryszarda Sroczyńskiego (wykonana przez Antoniego Biłkę). Pomnik osadzony jest na tle komponowanego założenia zieleni, projektowanego jeszcze w 1928 roku. Wcześniej – w 1955 roku, w Komorowicach postawiono figurę św. Jana Chrzciciela (autorstwa tego samego artysty), upamiętniając miejsce, gdzie do 1949 roku stała drewniana świątynia tej miejscowości. Trzecia rzeźba pomnikowa według modelu R. Sroczyńskiego z 1965 roku, stanowi centralny punkt cmentarza żołnierzy radzieckich przy ulicy Wyzwolenia (ukończona już po śmierci autora przez rzeźbiarza Augustyna Dyrdę). Pomnik ze sztucznego kamienia ukazuje żołnierza idącego do boju.

Rzeźbiarz Antoni Biłka jest autorem pomnika ofiar II wojny światowej, w postaci rozpaczającej kobiety, który od 1967 roku stoi na skwerze przy ulicy Komorowickiej w centrum Komorowic.

Do nowszych realizacji zaliczyć można pomnik „Poległym za Polskę [Ludową]", dłuta Bronisława Krzysztofa, w formie „gorejącego torsu" z brązu, osadzonego w 1984 roku na bulwarze przy ulicy Partyzantów. Rzeźba wkomponowana jest w założenie zieleni parkowej, stanowiąc z nim jedną całość.

W 2006 roku przed budynkiem Kurii biskupiej przy ul. Żeromskiego stanął pomnik papieża Jana Pawła II, autorstwa prof. Jana Kucza. Rzeźba z brązu ukazuje postać papieża w ostatnich latach życia, siedzącego w fotelu z różańcem w ręku.

Rzeźby parkowe i fontannowe, popiersia:

Jedna ze starszych rzeźb, głowa lwa wykuta przez jeńców włoskich pracujących w kamieniołomach w Straconce, stanęła przed budynkiem remizy przy ulicy Górskiej. Rzeźba powstała w 1917 roku, z przeznaczeniem dla niezrealizowanego cmentarza wojskowego w Kraśniku. W 1961 roku ustawiono ją w obecnym miejscu.

Fontanna z rzeźbą warszawskiej Syrenki, autorstwa Ryszarda Sroczyńskiego została ufundowana w 1954 roku przez Społeczny Fundusz Odbudowy Stolicy, w podziękowaniu mieszkańcom Bielska i Białej za finansowanie odbudowy Warszawy. Rzeźba z brązu stoi na kamiennej niecce fontanny, obok budynku NOT-u przy Przechodzie Schodowym. Portret Hanki Sawickiej – tegoż autora, od 1963 roku stał przed zakładem „Weldoro" (jej imienia). Rzeźbę wykonano ze sztucznego kamienia z polichromią imitującą brąz, obecnie stoi w pierwotnym miejscu, bez inskrypcji.

Trzy rzeźby fontannowe Mieczysława Hańderka należą do najbardziej eksponowanych bielskich dzieł małej architektury, począwszy od fontanny „Satyrka" osadzonego w 1974 roku na murach zamkowych, przez fontannę „Trzech Chłopców", zdobiącą od 1976 roku plac Bolesława Chrobrego (z wtórnym obmurowaniem), po rzeźbę „Bachanalie" stojącą pierwotnie w środku basenu w parku im. Juliusza Słowackiego. Jej obecna realizacja przy wjeździe do garażu przy BCK nie zapewnia należytej ekspozycji. Wcześniejszym dziełem tego artysty (z lat 70. XX w.) jest rzeźba stojąca przy ul. Jesionowej, odwołująca się do dorobku patrona osiedla Mikołaja Kopernika. Na parawanowym tle osadzono płaskorzeźby słońca w otoczeniu personifikacji sześciu planet.

Na tymże osiedlu, przy tej samej ulicy, w 1981 roku ustawiono rzeźbę „Macierzyństwo" wykonaną przez Franciszka Suknarowskiego.

Wspomniany park im. Juliusza Słowackiego od lat 70. XX w. zdobi rzeźba Ewy Wąsikiewicz-Wolnickiej „Pelikany" wykonana ze sztucznego kamienia, stojąca pierwotnie u podnóża dwubiegowych schodów, wiodących na wyższy poziom parku.

Jan Grabowski jest autorem rzeźby „Poczytaj mi mamo", ustawionej w 1973 roku przed Książnicą Beskidzką. Spod jego dłuta wyszło też popiersie dr. Maksymiliana Rutkowskiego z brązu, stojące od 1969 roku przed szpitalem w Białej.

Mimo iż cmentarz wojskowy w Aleksandrowicach założono jeszcze w 1921 roku, pod koniec lat 60 XX w. zaprojektowano jego ogrodzenie z bramą zwieńczoną rzeźbą orła, według projektu Antoniego Biłki. Artysta zaprojektował również pomnik-płaskorzeźbę z betonu „Poległym w walce o wolność i demokrację", ukończony w 1970 roku przez Zdzisława Januszewskiego.

Autorem stylizowanej figury orła, stojącej przy Placu Żwirki i Wigury jest Jerzy Leski, który wykonał pomnik prawdopodobnie z okazji 30-lecia PRL w 1975 roku. W latach 90 XX w. dodano lotnicze szachownice a w 2005 roku tablicę ku pamięci Franciszka Żwirki i Stanisława Wigury (autor Jacek Grabowski), dopasowując kontekst pomnika do nazwy placu.

Miejsca upamiętnienia męczeństwa ludności polskiej podczas II wojny św. najczęściej znaczą pomniki w formie skalnych bloków z mosiężnymi tablicami inskrypcyjnymi (ul. Eugeniusza Kwiatkowskiego, ul. Piastowska, Pl. Zwycięstwa, ul. Jana Sobieskiego (aut. Jerzy Leski, obecnie zmieniona forma)

Mozaiki, sgrafitta, murale:

Z dwóch mozaik wykonanych przez Ignacego Bieńka dla zakładu „Welux" zachowała się tylko jedna z połowy lat 70. XX wieku, zdobiąca pierwotnie tylną ścianę dziewiarni tej fabryki od ul. Bystrzańskiej / obecnie gen. Józefa Kustronia 63

Sgrafitto zdobiące elewację budynku teatru lalkowego „Banialuka" od strony ul. 3 Maja jest dziełem Władysława Szostaka.

W ostatnich latach na ścianach szczytowych kamienic i murach pojawiło się 40 murali, tworzonych przez artystów z Polski i Europy.



Mural na murze przy ul. Piłsudskiego autorstwa prof. Tima Fishera z 2016 r.



Krzyż przy ul. Cyprysowej



Krzyż przy ul. Bestwińskiej (Jasna Rola)



Krzyż przy ul. Ceramicznej



Figura św. Floriana przy pl. Opatrzności Bożej



Figura św. Jana Nepomucena w Komorowicach



Figura św. Jana Nepomucena przy pl. Opatrzności Bożej



Figura Jezusa Nazareńskiego przy ul. Straconki



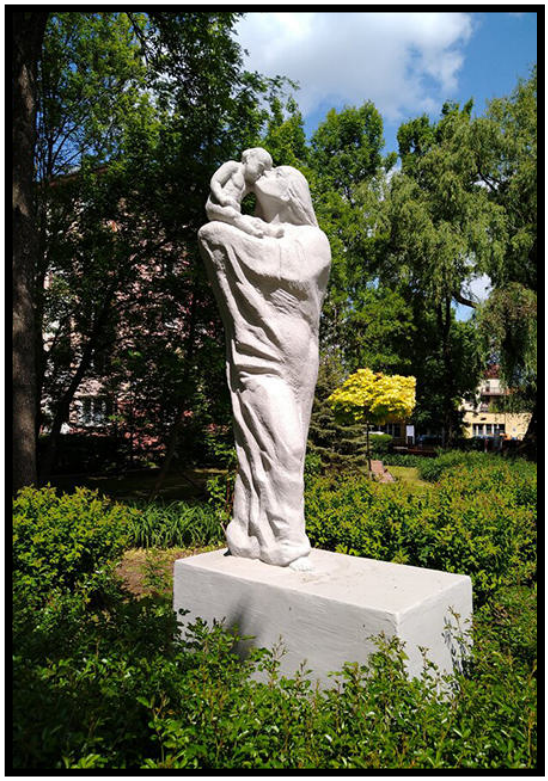
Kapliczka przy ul. Janowickiej



Pomnik Adama Mickiewicza na placu jego imienia



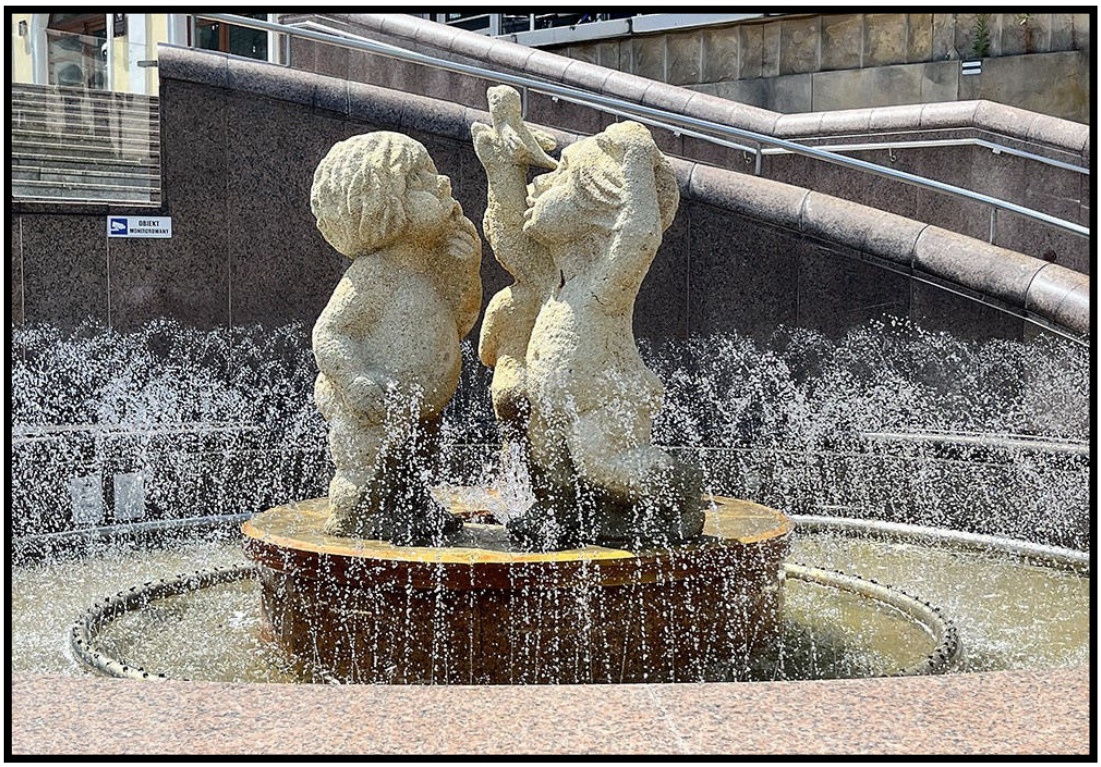
Pomnik „Poległym za Polskę” przy ul. Partyzantów



Rzeźba „Macierzyństwo” przy ul. Jesionowej



Rzeźba „Pelikany” w parku im. J. Słowackiego



Rzeźba fontannowa „Trzech chłopców” na pl. Bolesława chrobrego



Popiersie dr. Maksymiliana Rutkowskiego przed szpitalem przy ul. Wyzwolenia



Sgraffito na budynku „Banialuki” przy ul. 3 Maja



Mozaika Ignacego Bieńka przy ul. Partyzantów 63

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
• zasoby dziedzictwa kulturowego o szczególnych walorach: wysokiej klasy obiekty architektury wielkomiejskiej z wyposażeniem wnętrz, liczne zabytki przemysłu i techniki, kościoły i cmentarze, willowe dzielnice podmiejskie, zabudowa wiejska oraz założenia zieleni parkowej • dziedzictwo kultury materialnej, w szczególności zabytki architektury zachowane bez strat i zniszczeń wojennych • wielokulturowość obszaru, w tym również wielość nacji, religii i tradycji • dziedzictwo twórców przybyłych z innych rejonów Europy – szczególnie związanych z artystycznym środowiskiem wiedeńskim • tradycje związane z rozwojem przemysłu włókienniczego i maszynowego; • obszary ochrony krajobrazu kulturowego w granicach zespołów przyrodniczo-krajobrazowych i użytków ekologicznych • historyczne powiązania handlowe, kulturowe, administracyjne z państwami Europy Środkowej (Czechy, Słowacja, Węgry, Austria) • historyczne trakty (Trakt cesarski) • rozwijająca się aktywna turystyka związana z zabytkami (szlaki kulturowe – budownictwa drewnianego, zabytków techniki oraz szlak fortyfikacji XX-wiecznych) • wzrost aktywności organizacji społecznych i obywatelskich w dziedzinie opieki nad zabytkami	• zły stan zachowania wielu obiektów zabytkowych wynikający z wieloletniego braku bieżącej konserwacji i systematyczności działania, stosowania, niewłaściwych technologii i materiałów w substancję zabytkową • niespójność prawna uniemożliwiająca skuteczną ochronę zabytków wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków • zmiana stosunków własnościowych wskutek wymiany ludności po 1945 r. • nieuregulowana własność części obiektów zabytkowych lub niekorzystny podział własności • brak odpowiedniego inwestora dla obiektów wystawionych do sprzedaży • brak świadomości społecznej dotyczącej zasobów dziedzictwa kultury materialnej i niematerialnej • niedostateczna edukacja z zakresu dziedzictwa kulturowego • niedostateczna świadomość środowisk inwestorskich i projektowych • kradzieże i dewastacje (szczególnie dotyczące cmentarzy i obiektów pozostających w pustostanach i obiektów archeologicznych)

SZANSE	ZAGROŻENIA
• możliwość pozyskiwania środków finansowych z funduszy europejskich i programów związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego • znaczny wzrost środków, jakie miasto przeznacza na finansowanie dotacji celowych na remonty obiektów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków • możliwość uzyskania czasowego zwolnienia z podatku od nieruchomości za wykonanie remontu elewacji i dachu w wyznaczonych strefach • organizacja konkursów mających na celu harmonijne zakomponowanie miejskich przestrzeni • konsultacje merytoryczne dla osób prywatnych inwestujących w obiekty zabytkowe • wzrost wartości zabytku i lokalnych tradycji jako produktu turystycznego • włączanie obiektów zabytkowych w obieg gospodarczy • rozwój organizacji pozarządowych • promowanie wielokulturowych korzeni miasta • opracowanie planów miejscowych o charakterze konserwatorskim określających zasady i kierunki ochrony zabytków	• brak środków finansowych właścicieli obiektów na konserwację • presja inwestycyjna na tereny o walorach kulturowych i przyrodniczo-kulturowych • braki w zakresie tworzenia prawa lokalnego, w tym niekontrolowana urbanizacja, brak realizacji wytycznych konserwatorskich, • niestabilność przepisów prawa • brak infrastruktury turystycznej przy obiektach zabytkowych i efektywnej ich promocji

7. Założenia programowe

7.1. Priorytety Programu opieki

Priorytet I:
Uznanie dziedzictwa kulturowego za wyznacznik specyfiki miasta i jego atrakcyjności.

Założenia aktualnej strategii rozwoju Bielska-Białej łączą w sobie wizje miasta jako „silnego ośrodka przemysłu, handlu, usług i turystyki Polski Południowej" z funkcją rezydencjonalną i specyfiką ośrodka naukowego. Cele te, mimo iż bezpośrednio nie koncentrują się na tematyce dziedzictwa kulturowego, nie mogą być w pełni zrealizowane bez uwzględnienia istotnej roli zabytków. Uznanie kluczowego miejsca spuścizny kulturowej w przestrzeni miasta i podjęcie odpowiednich działań celem jej zachowania i rewaloryzacji powinno być traktowane jako priorytetowe. Bielsko-Biała niezaprzeczalnie wyróżnia się wśród innych miast regionu klasą artystyczną miejskiej architektury mieszkalnej oraz budowli municypalnych i sakralnych. Najbardziej wartościowe przykłady z XIX i początku XX wieku czerpią z wzorców wiedeńskich i uniwersalistycznych form modernizmu. Są to unikalne wartości dziedzictwa Bielska-Białej, które w połączeniu z walorami krajobrazowymi i położeniem geograficznym stanowią duży potencjał rozwojowy.

Priorytet II:
Przywracanie tożsamości miasta i jego mieszkańców przez upowszechnianie i promowanie wiedzy o miejscowej spuściźnie kulturowej.

Największe zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego Bielska-Białej, oprócz kilku dziesięcioleci zaniedbywania, stanowiły zmiany społeczne i socjologiczne, jakie miały miejsce po 1945 roku, oraz w latach 70-tych jako pochodna wprowadzenia zakładów przemysłowych nowych branży (Fiat). Wymiana ludności, związana z opuszczeniem miasta przez dużą część jego rodowitych mieszkańców i osiedleniem się przybyszów przeważnie ze wschodnich terenów Polski, zerwała ciągłość lokalnych tradycji i identyfikację z miejscem zamieszkania. Nie pozostało to bez wpływu na spuściznę materialną, pozbawioną właścicieli, której geneza i wartość pozostawały niezrozumiałe. W sposób szczególnie dramatyczny sytuacja ta dotknęła bielskie i bialskie cmentarze, ale i miejscową architekturę, użytkowaną niezgodnie z pierwotnym przeznaczeniem (np. wille zamieniane na budynki wielorodzinne). Przywrócenie identyfikacji mieszkańców z miejscem zamieszkania, szczególnie ważne dla pokoleń bielszczan urodzonych w latach powojennych, zrozumienie tożsamości opartej na wielokulturowości i zróżnicowaniu religijnym, przekłada się na świadome wykorzystanie walorów spuścizny kulturowej, gwarantując zarazem jej przetrwanie.

7.2. Kierunki działań i zadania programu opieki.

W ramach **Priorytetu I: „Uznanie dziedzictwa kulturowego za wyznacznik specyfiki miasta i jego atrakcyjności”** określono następujące kierunki działania:

Kierunek 1: Utrzymanie i ochrona dziedzictwa kulturowego na poziomie pozwalającym na trwałe zachowanie i wyeksponowanie jego walorów.

Blisko pięćdziesiąt lat zaniedbywania dużej części substancji zabytkowej miasta stworzyło sytuację, w wyniku której większość obiektów wymaga pilnych i specjalistycznych zabiegów konserwatorskich. W wielu przypadkach działania renowacyjne powinny być prowadzone w oparciu o programy konserwatorskie, opracowane w sposób kompleksowy dla całych kwartałów miejskich, obejmujące zarówno elewacje jak i wnętrza obiektów zabytkowych. Kierunek zapoczątkowany programem rewitalizacji bielskiej starówki winien być kontynuowany w przypadku kolejnych kwartałów Śródmieścia, rozciągając strefę zrewitalizowaną, tworząc tzw. rejony o wysokiej atrakcyjności. Dotyczy to w szczególności kwartałów pomiędzy ulicami 3 Maja, Adama Mickiewicza, Zygmunta Krasińskiego, Juliusza Słowackiego i Listopadową o reprezentacyjnym charakterze zabudowy wielkomiejskiej oraz pierzei ulicy 11 Listopada – utrzymanej w charakterze traktu pieszego, z zabudową śródmieścia Białej. Nie bez znaczenia dla stanu obiektów zabytkowych i ich odpowiedniej ekspozycji jest obecność ruchu kołowego w centrum miasta. Ograniczenie ruchu pojazdów mechanicznych przez ścisłe centrum miasta a zwłaszcza przez ul. 3 Maja jest uzależnione od inwestycji drogowych oraz rozbudowania infrastruktury parkingów, ścieżek rowerowych jak również usprawnienia komunikacji miejskiej. Ograniczenie ruchu pojazdów w centrum, na odcinku od ulicy Piastowskiej do Michałowicza i opracowanie odpowiedniego systemu ruchu w tym rejonie jest rozwiązaniem docelowym, pozwalającym na przywrócenie reprezentacyjnego charakteru tej części Śródmieścia.

Zadania:

- Włączenie w programy rewitalizacyjne obszarów o szczególnym znaczeniu artystycznym i kulturowym;
- Opracowanie rozwiązań komunikacyjnych pozwalających na ograniczenie ruchu pojazdów w rejonach śródmiejskich;
- Sporządzenie studium widokowo-krajobrazowego gminy celem ochrony wedut, panoram i stref widokowych związanych z obiektami zabytkowymi;
- Sporządzenie kompleksowego planu remontów obiektów zabytkowych będących własnością gminy;
- Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy;
- Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy;
- Zwiększanie środków na realizację uchwały umożliwiającej pozyskiwanie dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach będących własnością innych podmiotów;

- Upublicznienie działań konserwatorskich przez zamieszczanie na stronie Urzędu Miejskiego wykonanych renowacji przy udziale dotacji celowej na prace remontowo-konserwatorskie;
- Cykliczne wykonywanie inwentaryzacji fotograficznej obiektów zabytkowych w celu archiwizacji i porównania stanu zachowania poszczególnych obiektów.
- Monitorowanie stanu zachowania zabytków i reagowanie na zagrożenia.
- Cykliczne rozpropagowanie informacji na temat możliwości pozyskania dotacji celowej na prace remontowo-konserwatorskie obiektów zabytkowych umieszczane w prasie i portalach internetowych;
- Cykliczne rozpropagowanie informacji na temat możliwości uzyskania czasowego zwolnienia z podatku od nieruchomości dla wyremontowanych obiektów zabytkowych;
- Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji, instalowania reklam);
- Konsekwentne przestrzeganie zasad dotyczących reklam, zwłaszcza w ścisłym centrum zgodnie z aktualną uchwałą Nr LIV/1246/2023 w sprawie zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabarytów, standardów jakościowych oraz rodzajów materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonane;
- Zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżami (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, znakowanie i ewidencjonowanie zabytków ruchomych itp.)

Kierunek 2: Uregulowanie sytuacji własnościowej nieruchomości zabytkowych gwarantującej ich odpowiednie utrzymanie.

Po latach upaństwowienia nieruchomości, kwestie majątkowe w odniesieniu do obiektów zabytkowych przedstawiają zróżnicowany obraz, z przewagą własności gminnej w zarządzie Zakładu Gospodarki Mieszkaniowej. Wiele zabytków przeszło w ręce prywatne osób fizycznych i instytucji, część pozostająca własnością gminy została przeznaczona do sprzedaży. Szczególnie ważnym problemem w przypadku sprzedaży nieruchomości z obiektami zabytkowymi staje się uwzględnienie w warunkach przetargu zapisów zakazujących ich wyburzenia oraz zaleceń konserwatorskich precyzujących warunki ich ochrony.

Zadania
- Prowadzenie monitoringu sprzedaży obiektów zabytkowych z określeniem warunków przetargów;
- Opracowanie oferty inwestycyjnej dla obiektów poprzemysłowych o zróżnicowanej wartości artystycznej i kulturowej (z określeniem obiektów do ochrony czy ewentualnych przekształceń i adaptacji;
- Dążenie do scalania własności i unikanie podziałów nieruchomości zabytkowych (np. wille w otoczeniu parkowym);

Kierunek 3: Zapewnienie funkcjonowania zabytków w ramach ustroju rynkowego, z wykorzystaniem ich wartości dla podnoszenia standardów życia mieszkańców i rozwoju miasta.

Wiele z budynków zabytkowych, szczególnie związanych z produkcją przemysłową, straciło swoje pierwotne przeznaczenie, jak również obiekty użytkowane przez różne instytucje państwowe z określoną funkcją zagospodarowania jako przedszkola, szkoły, domy wczasowe czy przychodnie zdrowia. Problem zmiany funkcji i adaptacji stał się jedyną szansą zachowania budynków przemysłowych natomiast w przypadku innych opuszczonych obiektów, pojawił się problem odpowiedniego zagospodarowania, które pozwoliłoby zachować wartości zabytkowe i jednocześnie umożliwić samofinansowanie.

Zadania

- Zmiana sposobu użytkowania lub adaptacja do nowych funkcji opuszczonych obiektów zabytkowych (będących własnością gminy), wpływających korzystnie na walory zabytkowe;
- Zachowanie zabytkowych wnętrz przy adaptacjach do nowych funkcji, dostosowanie funkcji do charakteru wnętrz;
- Zachowanie jako własności gminnej obiektów – tzw. kulturowych wizytówek miasta, z przeznaczeniem na cele reprezentacyjne (willa Karla Bartelmussa przy ul. Zdrojowej 6, willa Emanuela Rosta sen. przy ul. Legionów 21, willa Teodora Sixta przy ul. Adama Mickiewicza 24, kamienica przy ul. 11 Listopada 40).
- Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, celem zapobieżenia ewentualnym sytuacjom konfliktowym, związanym z wykorzystaniem tych zabytków;
- Wspieranie turystyki kulturowej i produktów lokalnych.
- Łączenie ochrony zabytków z rewitalizacją przestrzeni publicznych.
- Tworzenie lokalnych programów i projektów partnerskich
- Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

Kierunek 4: Podniesienie standardów miejskich przestrzeni publicznych i terenów zielonych

Estetyka przestrzeni publicznej, architektury obiektów municypalnych, zakomponowanie placów miejskich, ulic spacerowych, skwerów, parków i ogrodów miejskich jest pierwszą wizytówką miasta, świadczącą o dobrym zarządzaniu majątkiem wspólnym.
Projekty reprezentacyjnych obiektów i małej architektury w przestrzeni miejskiej powinny być wyłaniane w drodze konkursów architektonicznych, gdzie kryterium wyboru nie jest uzależnione jedynie od ceny. Wartości artystyczne projektu powinny być decydujące.
Przywrócenie pierwotnej funkcji placów jako miejsca spotkań i zgromadzeń, usunięcie parkingów z ich powierzchni i wprowadzenie małej architektury o wysokich walorach projektowych staje się wymogiem europejskich standardów w przestrzeni publicznej.
Z uwagi na niewielką liczbę parków miejskich i terenów zielonych w centrum miasta, zachowanie istniejących założeń zieleni i tworzenie nowych jest koniecznością, poprawiającą jakość życia zwłaszcza w rejonach śródmiejskich. Jednym z działań w tym kierunku jest

przywrócenie mieszkańcom zaniedbanych ogrodów jordanowskich (np. przy ulicy Wyzwolenia, Broniewskiego) oraz dbałość o istniejące założenia parkowe i skwery.

Zadania
- Organizacja konkursów architektonicznych w przypadku obiektów miejskich, małej architektury, placów, obiektów w szczególnie eksponowanych miejscach;
- Realizacja nagrodzonych projektów konkursowych na zakomponowanie płyty i otoczenia placów miejskich;
- Wybór dobrej klasy projektów małej architektury zharmonizowanych z zabytkową tkanką miejską;
- Opracowanie projektu rewaloryzacji oraz realizacja (w nawiązaniu do historycznych) nawierzchni ulic i ciągów pieszych w obrębie zabytkowych śródmieść;
- Egzekwowanie zasad w zakresie umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych;
- Iluminacja najcenniejszych zabytków gminy;
- Rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni (w tym gminnych parków, cmentarzy, ogródków jordanowskich i założeń ogrodowych przy willach);
- Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni: gminnych, parkach, cmentarzach, obszarach nieczynnych cmentarzy, dawnych parkach dworskich itp.
- Tworzenie zamkniętych i strzeżonych enklaw zieleni.

Kierunek 5: Zwiększenie ilości obiektów objętych ochroną prawną.

Obecnie (listopad 2025 r.) ochroną ustawową poprzez miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego objętych jest **30,3%** zabytków miasta. Wpis do rejestru zabytków obejmuje jedynie **5,78%** obiektów zabytkowych. W sumie ochroną prawną poprzez obie wymienione wyżej formy objętych jest **36,14%** wszystkich obiektów zabytkowych w mieście.
Oprócz tej ochrony, w przypadku 65 obiektów proponuje się wpis do rejestru zabytków a w odniesieniu do dzielnicy Olszówka – utworzenie parku kulturowego.

Zadania
- Sporządzanie planów zagospodarowania przestrzennego dla rejonów cennych pod względem kulturowym (np. górne przedmieście od ul. Stanisława Moniuszki do ronda Hulanka);
- Utworzenie parku kulturowego obejmującego całe zespoły zabudowy lub dzielnice o unikalnym charakterze;
- Wymóg uzyskania pozwolenia na budowę przy pracach w obiektach z Gminnej Ewidencji Zabytków (celem uniknięcia prac na tzw. zgłoszenie – będących poza kontrolą konserwatorską)
- Uwzględnianie zapisów programów rewitalizacji, studiów widokowo-krajobrazowych, studiów historyczno-urbanistycznych, katalogów typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego w realizacji zagospodarowania przestrzennego gminy (w tym w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego);
- Wpis obszarowy do rejestru zabytków terenów śródmieścia;

- Wskazanie obiektów przeznaczonych do wpisu do rejestru zabytków.

Obiekty pretendowane do wpisu do rejestru zabytków

Lp.	Obiekt	Adres	Data powstania
1.	kamienica	1 Maja 13 / Inwalidów 2	1922
2.	kamienica	11 Listopada 10	1893
3.	dom	11 Listopada 25	k. XVIII w.
4.	kamienica	11 Listopada 35	1935
5.	pałacyk	11 Listopada 40 / Ratuszowa 1	ok. 1880
6.	dom	11 Listopada 49	k. XVIII w.
7.	kamienica	3 Maja 9	1903
8.	kamienica	3 Maja 9a	1903
9.	kamienica	3 Maja 19	1894
10.	kamienica	3 Maja 21	1895
11.	kamienica	3 Maja 23	1897
12.	kamienica	Adama Mickiewicza 3	1901-1905
13.	szkoła	Antoniego Osuchowskiego 8	1936
14.	willa	Artura Grottgera 14	1922
15.	kamienica	Bohaterów Warszawy 1	1934
16.	kamienica	Bohaterów Warszawy 2a-6a	1937
17.	kamienica	Bohaterów Warszawy 17	1935
18.	kamienica	Bohaterów Warszawy 21	1934
19.	kamienica	Cechowa 4	1905
20.	kamienica	Cechowa 31	Po 1908?
21.	willa	Działkowców 12A	1889
22.	willa	Filatelistów 1	1898
23.	willa	Fryderyka Chopina 11	1925
24.	willa	Fryderyka Chopina 13	ok. 1925
25.	domy	Fryderyka Chopina 4-4a	1921-1924
26.	willa	Gen. Józefa Hallera 8	l. 20 XX 2w.
27.	remiza SP	Grunwaldzka 20a-b / Listopadowa 47-49	1925-1928
28.	willa	Jana Kasprowicza 5	l. 20 XX w.
29.	willa	Jana Sobieskiego 67	1891
30.	willa	Józefa Lompy 13	1920
31.	szkoła	Józefa Piłsudskiego 47	1874
32.	kamienica	Juliusza Słowackiego 14	1912
33.	kamienica	Juliusza Słowackiego 16	1912
34.	szkoła	Juliusza Słowackiego 24	1873-1883
35.	kamienica	Juliusza Słowackiego 25	1914
36.	kamienica	Juliusza Słowackiego 28	1920
37.	willa	Juliusza Słowackiego 32 / Stefana Żeromskiego	1922
38.	kaplica	Karpacka – kaplica na cmentarzu ewangelickim	1899

39.	kościół	Karpacka – kościół św. Małgorzaty	1899
40.	kamienia	Komorowicka 6	ok. 1905
41.	szkoła	Komorowicka 27	1907-1910
42.	willa	Komorowicka 31	ok. 1884
43.	kamienica	Komorowicka 54	po 1900
44.	kamienica	Krótka 1 / 11 Listopada 18 / ks. Stanisława Stojałowskiego 7	1913
45.	willa	Legionów 21	1880
46.	willa	Listopadowa 61	1912
47.	kamienica	Młyńska 7	1910
48.	kamienica	Norberta Barlickiego 11	1904
49.	willa	Olszówka 49	ok. 1870
50.	przychodnia	Parkowa 1	1928-1930
51.	kamienica	Piotra Skargi 1 / Cieszyńska 44	1905
52.	kamienica	pl. Franciszka Smolki 4	1911
53.	kamienica	pl. Franciszka Smolki 7	1905
54.	kamienica	pl. Wolności 1	1902
55.	kamienica	pl. Wolności 4	1905
56.	willa	Słoneczna 4	1903
57.	dom	Sukiennicza 3	k. XIX w.
58.	kamienica	Tadeusza Kościuszki 11-11a	1926
59.	kamienica	Teodora Sixta 10	1907
60.	kamienica	Teodora Sixta 13	ok. 1905
61.	kamienica	Towarzystwa Szkoły Ludowej	1928
62.	willa	Trakcyjna 16	k. XIX w.
63.	willa	Wita Stwosza 1A	ok. 1896
64.	kamienica	Wzgórze 21	1899
65.	willa	Zdrojowa 11A	1921

W ramach **Priorytetu II:** „**Przywracanie tożsamości miasta i jego mieszkańców przez upowszechnianie i promowanie wiedzy o miejscowej spuściźnie kulturowej”** określono następujące kierunki działania:

Kierunek 1: Popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym miasta

W ostatnich latach stopniowo wzrasta ilość publikacji naukowych i popularnonaukowych oraz profesjonalnych witryn internetowych poświęconych historii i dziedzictwu kulturowemu miasta, odpowiadając na zainteresowanie mieszkańców tą problematyką. Wprowadzenie lekcji regionalnych w przedszkolach, szkołach i nowych kierunków studiów, związanych z kulturą regionu, oraz rozszerzenie systemu informacji miejskiej obejmującego najcenniejsze zabytki w znacznym stopniu przybliży wiedzę w najbliższym otoczeniu.

Zadania:

- Finansowanie publikacji i projektów medialnych dotyczących historii i dziedzictwa kulturowego miasta;
- Powiększanie zakresu systemu informacji miejskiej w najbardziej uczęszczanych miejscach i obiektach;
- Utrzymanie programów edukacyjnych dotyczących zabytków i tradycji regionu na wszystkich poziomach nauczania, począwszy od przedszkoli poprzez szkoły podstawowe i średnie;
- Współpraca Liceum Plastycznego oraz Technikum Budowlanego z lokalnymi projektantami i firmami budowlanymi zajmującymi się obiektami zabytkowymi.
- Rozwój kierunków studiów wyższych i podyplomowych w zakresie ochrony krajobrazu kulturowego i opieki nad zabytkami;
- Tworzenie parków tematycznych (np. średniowieczna osada na grodzisku w Starym Bielsku)

Kierunek 2: Opracowanie pełnej bazy danych o obiektach zabytkowych

Podstawę wiedzy o dziedzictwie kulturowym stanowi rzetelne i pełne rozpoznanie obiektów zabytkowych oraz ich udokumentowanie, z wykorzystaniem najnowszych technologii do tworzenia baz danych.

Zadania

- Systematyczna weryfikacja obiektów w spisie Gminnej Ewidencji Zabytków pod kątem autentycznych wartości artystycznych i kulturowych;
- Wprowadzanie nowoczesnych programów do tworzenia baz danych w dyspozycji służb ochrony zabytków;
- Tworzenie cyfrowych baz danych związanych z działalnością służb konserwatorskich;
- Udostępnienie danych o zabytkach dla publicznej wiadomości (internet)
- Wykonywanie prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia widokowo-krajobrazowe, badania historyczno-architektoniczne, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego);
- Finansowanie wykonania inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskiej zagrożonych obiektów zabytkowych;

Kierunek 3: Promocja spuścizny kulturowej regionu

Zadania:

- Organizacja konferencji, sesji popularnonaukowych i spotkań mających na celu popularyzację wiedzy o zabytkach i małej ojczyźnie oraz pełniących funkcję forum dyskusyjnego;
- Organizacja wystaw, konkursów, przeglądów, warsztatów, festiwali w celu popularyzacji dziedzictwa regionu;
- Opracowywanie programów edukacyjnych rozwijających świadomość historyczną oraz znajomość historii regionu;
- Opracowanie programów edukacyjnych dla szkół przybliżających zabytki regionu;

- Upowszechnianie walorów zabytkowych gminy, wiedzy o historii, tradycji i zabytkach regionu oraz przedsięwzięć kulturalnych z nimi związanych za pomocą narzędzi multimedialnych, publikacji, akcji społecznych i programów edukacyjnych, w tym muzea wirtualne;
- Tworzenie stron internetowych na temat zabytków i tradycji;
- Promocja krajobrazów kulturowych, tradycyjnych form zabudowy i zagospodarowania terenu, w tym przygotowanie katalogów;
- Realizacja wieloaspektowych projektów kulturowych wykorzystujących dziedzictwo kulturowe regionu w ramach projektów transgranicznych i międzynarodowych;
- Aktywizacja lokalnych społeczności poprzez uświadomienie wartości dziedzictwa kulturowego i historii miejscach ich zamieszkania.

Kierunek 4: Rozwój tzw. turystyki kulturowej i szlaków architektury: drewnianej, przemysłowej, militarnej.

Zadania:
- Wytypowanie obiektów tworzących szlak tematyczny (np. szlak architektury przemysłowej, śladami artystów wiedeńskich, szlak architektury drewnianej, sakralnej);
- Stworzenie ścieżki edukacyjnej wzdłuż polskiej linii fortów 1939 r.
- Tworzenie infrastruktury wokół obiektów zabytkowych i szlaków;
- Organizacja wycieczek – tras tematycznych, promujących historyczną spuściznę miasta;
- Tworzenie parków tematycznych związanych bezpośrednio z historią miasta (np.: średniowieczna osada na grodzisku, przemysł np.: sukienniczy w niezagospodarowanej fabryce itp.);

8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Zakłada się, że zadania określone w gminnym programie opieki nad zabytkami będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych (m.in. uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, ochrona obiektów w drodze decyzji budowlanej, nadzór konserwatorski wynikający z przepisów prawa budowlanego, tworzenie parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- instrumentów finansowych (m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych);
- instrumentów koordynacji (m.in. poprzez realizacje projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami);
- instrumentów społecznych (m.in. poprzez działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, stowarzyszeniami, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami);
- instrumentów kontrolnych (m.in. aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego).

9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art 87 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.
6. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Przed opracowaniem sprawozdania, sporządza się ocenę poziomu realizacji gminnego programu, uwzględniającą stopień wykonania zadań i ich efektywność.

Sprawozdanie opracowywał będzie Miejski Konserwator Zabytków, funkcjonujący w ramach Wydziału Urbanistyki i Architektury tut. Urzędu.

Kryteria prowadzenia oceny realizacji programu opieki:

W ramach priorytetu I: „Uznanie dziedzictwa kulturowego za wyznacznik specyfiki miasta i jego atrakcyjności”

- Poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami
- Wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba (lub inne mierniki) obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów
- Wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom
- Poziom (w %) objęcia terenu gminy wykonanymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego
- Liczba utworzonych parków kulturowych
- Liczba przeprowadzonych konkursów architektonicznych
- Liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych

W ramach priorytetu II: „Przywracanie tożsamości miasta i jego mieszkańców przez upowszechnianie i promowanie wiedzy o miejscowej spuściźnie kulturowej”

- Liczba opracowanych prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe;
- Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy;
- Liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych, konnych;
- Liczba opracowanych, wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników);
- Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej;
- Liczba osób zwiedzających muzea, skanseny, izby regionalne itp.

10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Źródła finansowania ochrony i opieki nad zabytkami można ogólnie podzielić na środki publiczne i środki prywatne.

Środki publiczne:
Finansowanie środkami publicznymi realizowane jest na wszystkich szczeblach administracji publicznej. Źródłem finansowania zadań są środki planowane w rocznych ustawach budżetowych. Składają się na nie zarówno środki własne, jak i pochodzące z zagranicy (w tym z Unii Europejskiej). Środkami przeznaczonymi na kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego dysponują ministrowie i wojewodowie, przy czym gros środków pozostaje w dyspozycji ministra właściwego do spraw kultury. Polskie prawo nie określa procentowego limitu wydatków budżetu na rzecz kultury, w tym ochrony i opieki nad zabytkami. Tylko w drodze wyjątku przepisy szczególne mogą wskazywać rodzaj i wielkość uzależnienia planowanego wydatku. Obowiązujące prawo nie przewiduje także powiązań pomiędzy spływem źródła dochodów budżetowych a wysokością określonego wydatku. Bezpośrednie powiązania

konkretnych środków budżetowych z konkretnymi wydatkami mogą mieć jedynie charakter funkcjonalny i dotyczą opracowywanych tzw. harmonogramów rocznych dochodów i wydatków (art. 29 ustawy z 26 listopada 1998 r. o finansach publicznych).

Wydatki z budżetu państwa na ochronę i opiekę nad zabytkami mogą obejmować:

1) bezpośrednie wydatki na zadania bieżące i inwestycyjne państwowych jednostek budżetowych,
2) wydatki w formie: dotacji dla jednostek samorządu terytorialnego, dotacji dla innych jednostek sektora finansów publicznych, dotacji spoza jednostek sektora finansów publicznych (osób fizycznych, przedsiębiorców, organizacji pozarządowych).

Dotacje z budżetu państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami mogą mieć charakter dotacji celowych, dotacji przedmiotowych lub dotacji podmiotowych.

Obok instrumentu finansowania strefy ochrony i opieki nad zabytkami, jakim jest budżet państwa, istnieją wieloletnie instrumenty planowania finansowego. Planowanie takie w zakresie wydatków bieżących (niemajątkowych) jest możliwe przez dołączenie do ustawy budżetowej programów wieloletnich ustanawianych przez Radę Ministrów. Oznacza to, że w kolejnych ustawach budżetowych planowane będą wydatki na dany program w kwotach ustalonych w zestawieniu wieloletnim dołączonym do ustawy budżetowej. Ponadto opracowywanie wieloletnich programów i projektów realizowanych ze środków funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności oraz innych środków UE jest obowiązkiem ustawowym.

Przekazywanie publicznych środków na rzecz strefy ochrony i opieki nad zabytkami może się również odbywać w ramach gospodarki pozabudżetowej. Gospodarka pozabudżetowa oznacza realizację zadań publicznych nie przez jednostki budżetowe (których dochody i wydatki w całości obejmowane są budżetem państwa), ale przez zakłady budżetowe, gospodarstwa pomocnicze (przy jednostkach budżetowych), rachunki środków specjalnych (jednostek budżetowych) oraz przez fundusze celowe. W takich konstrukcjach finansowych istnieje uzależnienie wydatków od pozyskiwanych dochodów oraz bezpośrednie powiązanie spływających dochodów z określonymi wydatkami. Zakłady budżetowe i gospodarstwa pomocnicze mogą tworzyć minister i wojewoda. Rachunki środków specjalnych są dodatkowym źródłem pieniędzy (poza budżetem), jakie może uzyskać jednostka budżetowa. Fundusze celowe są powoływane ustawowo. Mają określone przeznaczenie i dysponenta. Jednym z funduszy działających w strefie ochrony i opieki nad zabytkami jest Narodowy Fundusz Rewaloryzacji Zabytków Krakowa (fundusz państwowy). Powstał również Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków, którego wpływami są środki z administracyjnych kar pieniężnych, orzekanych od 1 stycznia 2018 r. na podstawie art. 107a-107d ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz nawiązki zasądzane przez sąd w sprawach przestępstw zniszczenia lub uszkodzenia zabytku (art. 108 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Stosowanym instrumentem z zakresu ochrony zabytków jest przekazywanie dóbr kultury na utrzymanie przez państwowe osoby prawne. Finansowanie opieki nad zabytkami na stanie państwowych osób prawnych powinno być dokonywane z ich środków własnych. Zabytki i inne dobra kultury mogą pozostawać w dyspozycji państwowych osób prawnych: instytucji kultury (w tym muzeów) lub, rzadziej, wykorzystywane są na potrzeby spółek lub agencji państwowych

Państwowe wydatki na ochronę i opiekę nad zabytkami realizowane są również w ramach budżetowych wydatków jednostek samorządu terytorialnego, przede wszystkim

województw i gmin. Samorządy dysponują wieloletnimi instrumentami planowania finansowego. Analogicznie jak budżet państwowy samorządy mogą realizować wydatki budżetowe w tej sferze również przez: samorządowe osoby prawne, gospodarkę pozabudżetową, środki specjalne samorządowych jednostek budżetowych. Dodatkowo (w przeciwieństwie do budżetu państwa) jednostki samorządów terytorialnych mogą tworzyć fundacje, których zadaniem może być ochrona i opieka nad zabytkami. Wydatki samorządów na ochronę i opiekę nad zabytkami mogą obejmować bezpośrednie wydatki na: zadania bieżące i inwestycyjne państwowych jednostek organizacyjnych oraz wydatki w formie dotacji.

Środki prywatne:
Sektor prywatny jest istotnym, ale mało wykorzystanym źródłem wspomagania zadań publicznych sfery ochrony i opieki nad zabytkami. Wykorzystanie tego źródła jest uwarunkowane odpowiednimi rozwiązaniami prawnymi. Do zwiększenia udziału środków prywatnych w ochronie i opiece nad zabytkami mogą przyczynić się działania państwa realizowane za pomocą tzw. partnerstwa publiczno-prywatnego (PPP) i pomocy publicznej

Wspieranie działań przedsiębiorców na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami przez udzielenie pomocy ze środków publicznych podlega w UE zasadniczym ograniczeniom.

Pomoc publiczna to określone zasady wsparcia podmiotu gospodarczego przez państwo (na wszystkich poziomach: centralnym, regionalnym, lokalnym) oraz przez władze samorządowe, organizacje, a nawet osoby, nad którymi państwo nie sprawuje bezpośredniej kontroli, a które oferują pomoc na podstawie zleceń pochodzących od organów państwowych w jakiejkolwiek formie (np. dotacji, rozłożenia spłaty podatku na raty, zwolnienia z zaległości podatkowych, zwolnienia z należności niepodatkowych, udzielenia preferencyjnej pożyczki lub kredytu). Ochrona dóbr kultury jest jednym z dopuszczalnych rodzajów pomocy publicznej w UE, choć podlega zasadniczym ograniczeniom.

Zasady finansowania:

W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku.

Sprawowanie opieki nad zabytkiem, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny ma jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego.

Na zasadach i w trybie określonym w przepisach odrębnych prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku będącym w posiadaniu jednostek organizacyjnych zaliczanych do sektora finansów publicznych są finansowane ze środków przyznanych odpowiednio przez dysponentów części budżetu, bądź jest, którym podlegają te jednostki.

Osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza finansować roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania

przestrzennego, jest obowiązana pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne dla ochrony zabytku.

Osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna będąca właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru, bądź posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie może ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy tym zabytku. Dotacja taka może być udzielona przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków finansowych z części budżetu państwa „Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego" lub przez wojewódzkiego konserwatora zabytków ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda.

Dotacja może być udzielona do wysokości 50% (w szczególnych przypadkach 100%) nakładów koniecznych i może być udzielona na dofinansowania: nakładów na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub w roku następującym po złożeniu tego wniosku, lub nakładów koniecznych do wykonania prac konserwatorskich, restauratorskich, lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku.

Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub gminnej ewidencji zabytków mogą być również udzielane przez organ stanowiący gminy, powiatu lub województwa na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

11. Podsumowanie

W Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami przyjęto dwa zasadnicze priorytety, wyznaczające określone kierunki i zadania gminy.

1. Uznanie dziedzictwa kulturowego za wyznacznik specyfiki miasta i jego atrakcyjności.
2. Przywracanie tożsamości miasta i jego mieszkańców przez upowszechnianie i promowanie wiedzy o miejscowej spuściźnie kulturowej.

Kierunki wynikające z priorytetu I determinują określone zadania, polegające na działaniach zapewniających zachowanie, ochronę o odpowiednie wykorzystanie obiektów zabytkowych. Należą do nich:

- Utrzymanie i ochrona dziedzictwa kulturowego na poziomie pozwalającym na trwałe zachowanie i wyeksponowanie jego walorów;
- Uregulowanie sytuacji własnościowej nieruchomości zabytkowych gwarantującej ich odpowiednie utrzymanie;
- Zapewnienie funkcjonowania zabytków w ramach ustroju rynkowego, z wykorzystaniem ich wartości dla podnoszenia standardów życia mieszkańców i rozwoju miasta;
- Podniesienie standardów miejskich przestrzeni publicznych i terenów zielonych;
- Zwiększenie ilości obiektów objętych ochroną ustawową;

- Zachęcanie właścicieli obiektów zabytkowych do remontów konserwatorskich poprzez zwiększanie w budżecie miejskim środków finansowych na dotacje celowe oraz stosowanie innych ulg (np. czasowe zwolnienie z podatku od nieruchomości),

Wśród zadań wynikających z powyższych kierunków do najbardziej kluczowych należy opracowanie programów rewaloryzacji śródmieścia, realizacja istniejących programów związanych z konkretnymi pracami renowacyjnymi przy obiektach oraz monitorowanie warunków sprzedaży zabytków z zapewnieniem odpowiedniej funkcji użytkowania. Postuluje się również objęcie ochroną większej liczby obiektów.

Kierunki wynikające z Priorytetu II wyznaczają cele związane z popularyzacją i upowszechnieniem wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy oraz kładą nacisk na prace dokumentacyjne związane z opracowywaniem studiów, publikacji będących pokłosiem badań nad spuścizną zabytkową oraz baz danych skupiających pełną wiedzę w zakresie poszczególnych obiektów. Należą do nich:

- Popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym miasta
- Opracowanie pełnej bazy danych o obiektach zabytkowych
- Promocja spuścizny kulturowej regionu
- Rozwój tzw. turystyki kulturowej i szlaków architektury: drewnianej, przemysłowej, militarnej.

Zadania wynikające z powyższych kierunków precyzują działania w poszczególnych zakresach, koncentrując się na zapewnieniu finansowania prac studialnych i badawczych nad dziedzictwem kulturowym, organizowania sesji naukowych i projektów multimedialnych popularyzujących tematykę ochrony zabytków wśród szerokich kręgów mieszkańców oraz tworzenia krajoznawczych szlaków tematycznych śladami typów architektury charakterystycznych dla terenu gminy.

Wytyczne te zakładają wielokierunkowe działania realizowane w perspektywie wieloletniej, jako proces prowadzący do poprawy stanu spuścizny kulturowej i odpowiedniego jej wykorzystania.

ANEKS NR 1

REJESTR ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH			
Lp.	**Adres**	**Obiekt**	**Nr decyzji**
1.	1 Maja 1	teatr + mała scena	A-459/86
2.	1 Maja 2	Poczta Główna	A-1595/25
3.	1 Maja 9	kamienica	A-954/22
4.	1 Maja 11	willa	A-762/21
5.	1 Maja 15	willa	A-771/21
6.	11 Listopada 1	dom	A-26/76
7.	11 Listopada 4	kamienica	A-843/21
8.	11 Listopada 100	dom – dwór Thomkego-oficyna	A-29/76
1.	11 Listopada 102	dom – dwór Thomkego	A-30/76
9.	11 Listopada 19	kamienica	A-27/76
10.	11 Listopada 24 / ks. Stojałowskiego 13	kamienica	A-1249/23
11.	11 Listopada 27 – Pl. WP 1	dom	A-592/88
12.	11 Listopada 54	kamienica	A-28/76
13.	11 Listopada 55	kamienica	A-1476/24
14.	11 Listopada 60/62	hotel „Pod Orłem”	A-1153/23
15.	11 Listopada 68 – Szkolna 3A	dom	A-405/82
16.	3 Maja 10	NOT	A-473/86
17.	3 Maja 5	kamienica	A-880/21
18.	3 Maja 12	hotel „Prezydent”	A-437/86
19.	3 Maja 13	pałacyk Alfreda Michla	A-1344/24
20.	3 Maja 17	kamienica Bruno Pollaka z garażem ogrodzeniem i ogrodem	A-698/94
21.	3 Maja 1a	kamienica	A-1471/24
22.	3 Maja 25	kamienica	A-1154/23
23.	3 Maja 29	kamienica	A-699/94
24.	3 Maja 3	kamienica	A-1478/24
25.	3 Maja 31	kamienica	A-700/94
26.	Adama Mickiewicza 19	kamienica	A-1477/24
27.	Adama Mickiewicza 21	kamienica Karla Korna	A-436/84
28.	Adama Mickiewicza 22	Żydowska Gmina Wyznaniowa	A-1586/25

29.	Adama Mickiewicza 23	kamienica	A-549/88
30.	Adama Mickiewicza 24	willa Theodora Sixta z ogrodem	A-897/21
31.	Adama Mickiewicza 27	willa Schneidera + wozownia	A-396/13
32.	Andrzeja Frycza-Modrzewskiego	cmentarz ewangelicki „Stary” z zespołem nagrobków i układem zieleni, bramą, murowanym ogrodzeniem, domem dozorcy, przybudówką i aleją dojazdową	A-194/06
33.	Biała	układ urbanistyczny	A-1283/23
34.	Bielsko	układ urbanistyczny	A-1282/23
35.	Bystrzańska 52	willa Zipsera z założeniem parkowym	A-288/09
36.	Cechowa 12	kamienica	A-1043/22
37.	Cechowa 14	dom	A-31/76
38.	Cechowa 16	kamienica	A-32/76
39.	Cechowa 20	kamienica	A-1422/24
40.	Celna 1 – Rynek 7	kamienica	A-1329/23
41.	Celna 10	kamienica	A-14/76
42.	Celna 12	dom	A-825/21
43.	Celna 2	kamienica	A-9/76
44.	Celna 4	dom	A-1388/24
45.	Celna 6	dom	A-11/76
46.	Celna 6 – Ludwika Waryńskiego 5	dom – oficyna nr 6	A-12/76
47.	Celna 8	dom	A-13/76
48.	Cieszyńska 92	cmentarz żydowski z domem przedpogrzebowym	A-1251/23
49.	Cieszyńska 1 – Kościelna 2	kamienica	A-1332/24
50.	Cieszyńska 11	dom	A-1402/24
51.	Cieszyńska 13	dom	A-1403/24
52.	Cieszyńska 2 – Rynek 1	kamienica	A-1397/24
53.	Cieszyńska 23A	dom	A-939/22
54.	Cieszyńska 3/5	kamienica	A-18/76
55.	Cieszyńska 317 i 321	budynki lotniska	A-1294/23
56.	Cieszyńska 4	dom	A-1400/24
57.	Cieszyńska 7	dom	A-20/76
58.	Cieszyńska 9	kamienica	A-1407/24
59.	Cmentarna	cmentarz katolicki w Białej wraz z kaplicą, kapliczką, ogrodzeniem, dwoma bramami i zielenią cmentarną	A-1365/24

60.	Cyniarska 12	kamienica	A-1124/23
61.	Cyprysowa	kościół Św. Barbary	A-2/76
62.	Gazownicza 40 / St. Okrzei 5	budynek biurowy	A-999/22
63.	Górska / Wspólna	kapliczka	A-677/20
64.	Jana Sobieskiego	kościół p.w. Św. Trójcy	A-132/76
65.	Jana Sobieskiego	cmentarz ewangelicki z domem przedpogrzebowym	A-773/21
66.	Jana Sobieskiego 65	dawny folwark	A-103/76
67.	Jana Sobieskiego 1	kamienica	A-943/22
68.	Jana Sobieskiego 11	kamienica	A-80/76
69.	Jana Sobieskiego 110	kościół ewangelicki w Starym Bielsku	A-177/76
70.	Jana Sobieskiego 12	kamienica	A-81/76
71.	Jana Sobieskiego 13	kamienica	A-82/76
72.	Jana Sobieskiego 16	kamienica	A-83/76
73.	Jana Sobieskiego 17	dom	A-84/76
74.	Jana Sobieskiego 176A	kościół p.w. św. Stanisława z cmentarzem	A-176/76
75.	Jana Sobieskiego 19	dom	A-85/76
76.	Jana Sobieskiego 21	dom	A-87/76
77.	Jana Sobieskiego 22	kamienica	A-88/76
78.	Jana Sobieskiego 23	dom	A-89/76
79.	Jana Sobieskiego 25	kamienica	A-90/76
80.	Jana Sobieskiego 267 (d. 146)	dom	A-194/77
81.	Jana Sobieskiego 27	dom	A-91/76
82.	Jana Sobieskiego 28	dom	A-92/76
83.	Jana Sobieskiego 29	dom	A-93/76
84.	Jana Sobieskiego 31	kamienica	A-1394/24
85.	Jana Sobieskiego 33	kamienica	A-1395/24
86.	Jana Sobieskiego 35	dom	A-96/76
87.	Jana Sobieskiego 36	dom	A-97/76
88.	Jana Sobieskiego 38	dom	A-98/76
89.	Jana Sobieskiego 47	dom	A-99/76
90.	Jana Sobieskiego 51	dom – „Dom Tkacza”	A-1396/24
91.	Jana Sobieskiego 62	dom	A-101/76
92.	Jana Sobieskiego 63	dom	A-102/76
93.	Jana Sobieskiego 70 – 3 Płk. Strzelców Podhalańskich 14-16-18	kamienica	A-402/81
94.	Jana Sobieskiego 9	kamienica	A-79/76
95.	Jarosława Dąbrowskiego 3	kamienica	A-608/20

96.	Józefa Pankiewicza 2 – Władysława Orkana 19	kamienica	A-60/76
97.	Józefa Pankiewicza 4	kamienica	A-62/76
98.	Józefa Piłsudskiego	cmentarz ewangelicki w Białej	A-780/21
99.	Juliusza Słowackiego 2	dom	A-64/76
100.	Juliusza Słowackiego 2b - Podcienie	dom	A-63/76
101.	Juliusza Słowackiego 4	dom	A-65/76
102.	Kamienicka 11	willa Hajduka z ogrodem	A-692/93
103.	Karpacka 148	dom – dawna szkoła	A-158/76
104.	Karpacka 5 – Filomatów 2	dom	A-547/87
105.	Komorowicka 48	pałacyk Emanuela Rosta jun. z ogrodem	A-452/86
106.	Kościelna 1 – Rynek 32	dom	A-1405/24
107.	Krakowska 10	kamienica	A-891/21
108.	ks. Stanisława Brzóski	kościół p.w. Narodzenia NMP	A-343/11
109.	ks. Stanisława Stojałowskiego 2	kamienica	A-34/78
110.	ks. Stanisława Stojałowskiego 2	dom – oficyna	A-35/78
111.	ks. Stanisława Stojałowskiego 33	dom – dawna szkoła	A-940/22
112.	Ks. Stanisława Stojałowskiego 47	dom	A-951/22
113.	Laskowa 54	willa Adolfa Mänhardta z parkiem leśnym	A-409/86
114.	Legionów 13	kamienica Kwiecińskich z ogrodzeniem i ogrodem	A-494/87
115.	Legionów 24	dom	A-1342/24
116.	Legionów 25	dom	A-434/86
117.	Listopadowa	cmentarz ewangelicki „Nowy” wraz z ogrodzeniem arkadami, domem grabarza, kostnicą, kaplicą, założeniem parkowym ze starodrzewem	A-783/21
118.	Listopadowa 21	Willa z ogrodem	A-1401/24
119.	Listopadowa 31	Willa z ogrodem	A-429/83
120.	Listopadowa 70	Gimnazjum Polskie	A-490/86
121.	Młodzieżowa 7	willa	A-462/15
122.	Nad Niprem 6	dom	A-1252/23
123.	NMP Królowej Polski 17	willa	A-594/88
124.	NMP Królowej Polski 21	Willa wraz z ogrodem	A-590/88
125.	NMP Królowej Polski 36	willa	A-586/88
126.	Norberta Barlickiego 15	kamienica d. hotel „Grand”	A-956/22
127.	Norberta Barlickiego 6	kamienica	A-25/76

128.	Norberta Barlickiego 4	kamienica	A-1475/24
129.	Olszówka 46	Willa wraz z ogrodem	A-701/84
130.	Partyzantów 22	fabryka Mänhardta + 2 wille	A-1060/22
131.	Partyzantów 62	kamienica – dawny dom opieki	A-233/09
132.	Piastowska 14	willa Deutschów z ogrodem	A-1152/23
133.	Pienińska 27	dom	A-189/77
134.	Piwowarska 1	dom	A-814/21
135.	Piwowarska 2	dom	A-815/21
136.	Piwowarska 3 – św. Trójcy 4	dom	A-5/76
137.	Piwowarska 4	kamienica	A-6/76
138.	Piwowarska 6	dom	A-7/76
139.	Piwowarska 8	dom	A-1089/22
140.	pl. Bolesława Chrobrego 1	bank	A-1161/23
141.	pl. Marcina Lutra	Bielski Syjon – kościół ewangelicki, d. szkoły męska i żeńska, pomnik Lutra, skwer z sadzawką pastorów, sala gimnastyczna (nr 21), willa ul. Modrzewskiego 15, Dom Sierot ul. Modrzewskiego 25, budynek nr 23, plebania, starodrzew na terenie w/w skwerów i placów oraz ogród przy nr 12	A-122/04
142.	pl. Marcina Lutra	pomnik Marcina Lutra – figura wraz z cokołem, ogrodzeniem i żeliwną barierką	B-563/25
143.	pl. Marcina Lutra 12	dom – plebania ewangelicka	A-130/76
144.	pl. Opatrzności Bożej	kościół p.w. Opatrzności Bożej	A-827/21
145.	pl. Opatrzności Bożej	wyposażenie kościoła p.w. Opatrzności Bożej, dwie rzeźby kamienne przed wejściem głównym: figura św. Floriana oraz krzyż z Chrystusem i płaskorzeźbą Matki Bożej; stożkowe kamienne słupki z żelaznym łańcuchem w otoczeniu kościoła	B-53/1-106/93
146.	pl. Ratuszowy 1	ratusz	A-991/22
147.	pl. Ratuszowy 9	remiza straży poż. (dawna)	A-1004/22
148.	pl. św. Mikołaja	kościół p.w. św. Mikołaja	A-836/21
149.	pl. św. Mikołaja 12	dom	A-126/76
150.	pl. św. Mikołaja 15-16	plebania	A-835/21

151.	pl. Wojska Polskiego 12 – Targowa 2	kamienica "Pod Żabami"	A-960/22
152.	pl. Wojska Polskiego 16	kamienica	A-575/88
153.	pl. Wolności 5	kamienica	A-736/20
154.	pl. Wolności 7	dom - dawny Dom Cechowy	A-127/76
155.	pl. Wolności 10	kamienica Neumanna	A-965/22
156.	Pocztowa 12	willa Schäffera z ogrodem	A-669/91
157.	Pocztowa 18	willa Molendy	A-434/15
158.	Pod Grodziskiem	grodzisko	A-400/81
159.	Pod Grodziskiem 2	dom	A-138/76
160.	Podcienie 1	kamienica	A-36/76
161.	Podcienie 11	kamienica	A-41/76
162.	Podcienie 13	kamienica	A-42/76
163.	Podcienie 3	kamienica	A-37/76
164.	Podcienie 5	kamienica	A-38/76
165.	Podcienie 7	kamienica	A-39/76
166.	Podcienie 9	kamienica	A-40/76
167.	Polna 216B	leśniczówka	A-508/18
168.	Północna 11	willa fabrykancka	A-291/10
169.	Ratuszowa 2 - 11 Listopada 38	kamienica - dawny ratusz	A-250/09
170.	Rynek 1/ Cieszyńska 2	kamienica	A-1397/24
171.	Rynek 10	kamienica	A-445/15
172.	Rynek 11-Pankiewicza 7	kamienica – Pilsner Hof	A-382/12
173.	Rynek 12	kamienica	A-111/76
174.	Rynek 14	kamienica	A-112/76
175.	Rynek 15	kamienica	A-1404/24
176.	Rynek 19	kamienica	A-1389/24
177.	Rynek 2	kamienica	A-1382/24
178.	Rynek 20	kamienica	A-116/60
179.	Rynek 21 – Zaułek 3	kamienica	A-115/76
180.	Rynek 22	kamienica	A-116/76
181.	Rynek 24	dom	A-1380/24
182.	Rynek 24 - oficyna	dom	A-1381/24
183.	Rynek 25	kamienica	A-1406/24
184.	Rynek 26	kamienica	A-120/76
185.	Rynek 27	kamienica	A-1330/23
186.	Rynek 28/29	kamienica	A-122/76
187.	Rynek 3	kamienica	A-1383/24
188.	Rynek 30	kamienica	A-1263/23
189.	Rynek 31	kamienica	A-941/22

190.	Rynek 4/5	kamienica	A-107/76
191.	Rynek 6	kamienica	A-108/76
192.	Rynek 7	kamienica	A-108/76
193.	Rynek 8	kamienica	A-1398/24
194.	Rynek 9	kamienica – dawny ratusz	A-444/15
195.	Schodowa 1-1a	kamienica	A-1481/24
196.	Schodowa 2 – Władysława Sikorskiego 7	kamienica	A-212/07
197.	Siostry Małgorzaty Szewczyk 24	dwór w Hałcnowie wraz z parkiem	A-145/76
198.	Stanisława Staszica	kościół ewangelicki w Białej	A-134/76
199.	Stanisława Staszica 2/2a	dom – d. szkoła ewangelicka	A-129/76
200.	Straconki 6	dawna szkoła	A-648/89
201.	Sukiennicza 7 – 1 Maja 8	fabryka Büttnera	A-1470/24
202.	św. Anny 22	Willa wraz z ogrodem	A-470/20
203.	św. Jana Chrzciciela	kościół p.w. św. Jana Chrzciciela	A-334/11
204.	św. Stanisława 12 [Stare Bielsko 99]	dom	A-192/77
205.	Theodora Sixta 19	bank	A-673/20
206.	Theodora Sixta 20	Szkoła Przemysłowa	A-1003/22
207.	Waleriana Łukasińskiego 20	dom – dawny folwark Zipsera	A-379/79
208.	Warszawska 2	dworzec kolejowy	A-704/94
209.	Wita Stwosza 6a	Willa z ogrodem	A-589/88
210.	Władysława Broniewskiego 13	szkoła Sióstr św. Hildegardy	A-492/17
211.	Władysława Broniewskiego 27	Dom Żołnierza	A-656/91
212.	Władysława Orkana - Kręta	mury miejskie	A-131/76
213.	Władysława Orkana 14	kamienica	A-58/76
214.	Władysława Orkana 18	kamienica	A-59/76
215.	Władysława Orkana 2 – Wzgórze 15	kamienica	A-1390/24
216.	Władysława Orkana 20	kamienica	A-61/76
217.	Władysława Orkana 5	kamienica	A-56/76
218.	Władysława Orkana 8	kamienica	A-57/76
219.	Wyzwolenia 319	dawna szkoła	A-646/89
220.	Wyzwolenia 336	kościół p.w. Nawiedzenia NMP	A-144/76
221.	Wzgórze 10	kamienica	A-54/76
222.	Wzgórze 12	kamienica	A-1377/24
223.	Wzgórze 14	kamienica	A-55/76
224.	Wzgórze 16	zamek książęcy	A-133/76
225.	Wzgórze 19	kamienica – d. Kom. Kasa Oszcz.	A-385/81
226.	Wzgórze 22	kamienica	A-1606/25

227.	Wzgórze 4	kamienica	A-1379/24
228.	Wzgórze 6	dom	A-52/76
229.	Wzgórze 7	dom – oficyna domu nr 3	A-48/76
230.	Wzgórze 7	dom	A-49/76
231.	Wzgórze 8	kamienica	A-1378/24
232.	Wzgórze 9 – Podcienie 15	kamienica	A-51/76
233.	Zamkowa	mury miejskie	A-136/76
234.	Zamkowa 8 z oficyną	kamienica	A-507/18
235.	Zapłocie Małe 23 (St. Biel. 29)	dom + stodoła	A-188/77
236.	Zdrojowa 6	willa Bartelmussa	A-820/21
237.	Zniczowa 14	dom	A-197/77
238.	Zygmunta Krasińskiego 10	dom Heinricha Mehlo	A-104/76
239.	Zygmunta Krasińskiego 24	kamienica	A-1391/24
240.	Zygmunta Krasińskiego 26	willa Wenzla	A-449/15
241.	Zygmunta Krasińskiego 28	willa z ogrodem	A-703/94
242.	Żywiecka 193	dworek Adolfa Klobusa wraz z parkiem	A-382/80
243.	Żywiecka 20	klasztor ss. Córek Bożej Miłości i dawny dwór Habsburgów wraz z parkiem	A-481/87

ANEKS NR 2

SPIS OBIEKTÓW W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW			
L.p.	Cecha (wg. terytu)	**Adresy obiektów w GEZ**	**Obiekty pretendowane do wykreślenia z GEZ**
1.	ul.	**1 Maja:** 1, 2, 3, 4, 4A, 5 + sala kinowa, 6, 7 + sala kinowa, 8, 9, 10, 11, 12, 12A, 13, 14, 15, 16, 16A, 17, 17A, 18A, 19 + fabryka, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 26A, 28, 34, 36, 38, 42, 44, 45/47, 46, 48, 49	17A
2.	ul.	**11 Listopada:** 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 + oficyna 7B, 8, 9, 10, 14/16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25 + oficyna 25A, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46 + oficyna 46A, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60 + oficyna, 61, 62, 63 + oficyny 63A, 63B, 63C, 64 + oficyny 64A, 64B, 65 + oficyna 65A, 65B, 66, 68, 70, 72/74, 76, 78 + oficyna, 80, 82 + dawna hala fabryczna, 86, 90, 102 + oficyna	
3.	ul.	**13 Zakrętów:** 5A, 31C, 34, 149A, 191, 193A, 206	5A, 31C, 34, 193A
4.	ul.	**3 Maja:** 1, 1A, 3, 5, 7, 9, 9A, 9B, 10, 12, 13, 14/16, 17, 18A, 19, 21, 23, 25, 27, 29, 31, 31A, 31B, 33, 35, 37, 39	
5.	ul.	**3 Pułku Strzelców Podhalańskich:** 5, 10, 11, 14, 18–20–22	
6.	ul.	**Adama Bunscha:** 37	37
7.	ul.	**Adama Mickiewicza:** 1, 2, 3, 4, 6, 7A, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 21A, 21B, 22, 23, 24 + garaż, 25, 26, 27 + ogrodzenie i garaż, 28, 29, 30, 31, 31A, 32, 33, 35, 37, 39, 41, 43, 44, 46	
8.	pl.	**Adama Mickiewicza:** 1, 2, 3, 10, pomnik Adama Mickiewicza, park	
9.	ul.	**Adolfa Dygasińskiego:** 3, 4, 9, 12, 14, 15, 20, 22, 24, 26	3, 4, 12, 20, 22
10.	ul.	**Agawy:** 20, 42	
11.	ul.	**Akacjowa:** 1, 6	
12.	ul.	**Akademicka:** 33	33
13.	ul.	**Akademii Umiejętności:** 8, 11, 12, 17, 18, 19, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 34, 35, 36, 48, 49, 50	17, 23, 30
14.	ul.	**Aktorów:** 8, 14, 16	
15.	ul.	**Albatrosów:** 42	42
16.	al.	**Aleja Armii Krajowej:** 12A, 22, 50/52, 56, 60, 62, 132, 138 + budynki folwarku, 181, 310, 317, 341	
17.	al.	**Aleja gen. Władysława Andersa:** 4, 6, 19, 21, 511	
18.	ul.	**Aleksandra Fredry:** 9, 21	21

19.	ul.	**Aleksandrowicka:** 5, 12, 13, 15, 15A, 16, 17, 20, 21, 22, 24, 27, 29, 30, 35, 37	24, 30, 35
20.	ul.	**Andrzeja Frycza-Modrzewskiego:** 2, 5, 8, 8A, 12, 14A, 15, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 29, 36, cmentarz ewangelicki	
21.	ul.	**Andrzeja Małkowskiego:** 1	1
22.	ul.	**Andrzeja Struga:** 1, 3, 5, 7	
23.	ul.	**Anieli Krzywoń:** 14	14
24.	ul.	**Antoniego Czechowa:** 2-44, 5, 7, 9, 50,	2-44, 5, 7, 9, 50,
25.	ul.	**Antoniego Osuchowskiego:** 2-4-6, 8, 9	
26.	ul.	**Antyczna:** 33A, 34C, 47, 53A, 63, schron bojowy	33A
27.	ul.	**Anyżowa:** 2, 4, 6	4
28.	ul.	**Architektów:** 27 + stodoła, 33A, 41, 67, 80B, 85, 86A, 87, 108	27, 33A, 41, 67, 85, 87, 108
29.	ul.	**Argentyna:** 17, 20, 23, 28	17, 20, 23
30.	ul.	**Artura Grottgera:** 3, 5, 8, 9, 12, 14	
31.	ul.	**Astrów:** 3, 5	
32.	ul.	**Azaliowa:** 12	
33.	ul.	**Bagażowa:** 6, 7	7
34.	ul.	**Bajki:** 2, krzyż	2
35.	ul.	**Bałtycka:** 6	
36.	ul.	**Barkowska:** 2, 10, 65, 66, 78B, 88, 89, 92, 111B, 115, 165B, 187, 204, 243A	10, 65, 66, 78B, 88, 89, 92, 165B, 187, 243A
37.	ul.	**Bartosza Głowackiego:** 1, 3, 4, 5, 6, 8	
38.	ul.	**Bazaltowa:** 2, 3, 7/9, 17	7/9
39.	ul.	**Bażantów:** 12	12
40.	ul.	**Bednarska:** 10	
41.	ul.	**Bestwińska:** 1, 5, 29, 31, 48, 49, 72A, 91, 95B, 97A, 118, 128, 149, 151, 154, 157, 197, 206, 240, 256, 258, figura św. Jana Nepomucena (ul. Rakietowa), figura z krzyżem (ul. Jasna Rola), figura przydrożna (ul. Samotna)	1, 5, 29, 48, 72A, 95B, 97A, 128, 149, 197, 240, 256
42.	ul.	**Biegunowa:** 20	
43.	ul.	**Bierna:** 6, 12	
44.	ul.	**Biwakowa:** 17	
45.	ul.	**Blokowa:** 1, 11, 13, 28, 30, 33	13, 28
46.	ul.	**Bluszczowa:** 1, 3	1, 3
47.	ul.	**Bławatków:** 5, 8	8
48.	ul.	**Błońska:** 1	1
49.	ul.	**Błotna:** 4, 10, 11	4

50.	ul.	**Bohaterów Warszawy:** 1, 2, 2A-6A, 3, 6, 7, 11, 12, 13A, 14, 17, 18, 20, 20A, 21, 22, 23	
51.	ul.	**Bohaterów Westerplatte:** 2, 3, 4, 5, 6, 16, 18, 19/19A, 21, 23, 25, 29, 39, 41, 45	3, 4, 5, 16, 25, 29
52.	pl.	**Bolesława Chrobrego:** 1, 2, 3, 4, 5	
53.	ul.	**Bolesława Krzywoustego:** 5, 7, 10	7
54.	ul.	**Bolesława Prusa:** 5, 12, 17, 20, 29, 31, 33, 35, 36/38, 40, 41, 42, 44, 46, 51, 54, 55, 58, 60, 66, kapliczka-grota	5, 17, 54, 55, 58, 60, 66
55.	ul.	**Bolesława Śmiałego:** 23, 27, 29, 31, 34, 36	27, 29, 31, 34, 36
56.	ul.	**Borowa:** 15	
57.	ul.	**Borsucza:** 46, 49	46
58.	ul.	**Bosmańska:** 8C-leśniczówka, 39	39
59.	ul.	**Botaniczna:** 6, 10, 12, 18	
60.	ul.	**Braterska:** 66, 87, 100, 106	66, 87, 100, 106
61.	ul.	**Bratków:** 12, 34	12
62.	ul.	**Bronisława Czecha:** 5, 7	
63.	ul.	**Browarna:** 3, 4, 7, 10, 11, 17, 26, 32	32
64.	ul.	**Budrysów:** 20, 30	20, 30
65.	ul.	**Bursztynowa**: 5, 44	
66.	ul.	**Bystra:** 11, 52/54A, 77, 137A	11, 77, 137A
67.	ul.	**Bystrzańska:** 2, 3, 4, 6, 8, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 27, 28, 29, 30+garaż, 33, 38, 40, 42, 44, 47, 52 + park, 57, 68, 72, 74, 75, 76, 80, 102, 104, 105, 110, 111, 112, 116, cmentarz ewangelicki + brama cmentarna, krzyż przydrożny przy nr 114C	18, 22, 23, 33, 38, 42, 68, 75, 102, 104, 105, 111, 116, krzyż przy nr 114C
68.	ul.	**Bzowa:** 15, 21, 24, 32, 42, 46	24, 42, 46
69.	ul.	**Cała:** 6	
70.	ul.	**Cechowa:** 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15 + oficyna, 16, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 27, 31	
71.	ul.	**Cegielniana:** 1, 3, 11, 13, 15, 16, 21, komin obok nr 30, 58	11, 13, 15, 16, 21
72.	ul.	**Celna:** 1, 2, 4, 5, 6, 8, 10, 12, 14	
73.	ul.	**Ceramiczna:** 2 + budynek gospodarczy, 3, 5, 5B + stodoła, 7/9, 13/15, 19, 23, krzyż przydrożny, park	3, 5
74.	ul.	**Chłodna:** 12, 16, 18	18
75.	ul.	**Chmielna:** 2, 10	
76.	ul.	**Chmurna:** 6 + stodoła, 10	6
77.	ul.	**Chochołowska:** 1, 16	
78.	ul.	**Cicha:** 6, 7, 8, 10, 12, 16, 20	20
79.	ul.	**Ciesielska:** 1, 2, 6	1, 6
80.	ul.	**Cieszyńska:** 1 + oficyna, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 12A, 13,	116A, 171, 388,

		14, 15, 18, 19/21, 23, 23A, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 31A, 33, 35, 36, 37, 39, 40, 40A, 42, 44, 46 + oficyna, 47, 48, 49, 50, 52 + oficyna, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 74, 76, 76a, stacja trafo przy nr 80, 82, 83, 84, 86, 92 + cmentarz żydowski i ogrodzenie, 94, 96, 96A, 98, 99, 101, 103, 107, 109, 116A, 118, 122, 145/145A, 153, 155A, 157, 159, 163, 167, 171, 175, 214, 304, 317, 319, 321, 323, 330, 335, 368, 383, 388, 391/393, 421A, 425B, 427, 427B	425B
81.	ul.	**Ciżemki:** 39, 76A	
82.	ul.	**Cmentarna:** cmentarz katolicki	
83.		**Cybernetyków:** 1	1
84.	ul.	**Cygańska:** 5	5
85.	ul.	**Cyniarska:** 2, 10, 12, 14, 16, 18, 28	
86.	ul.	**Cypriana Kamila Norwida:** 1, 2, 3, 4/6, 12	2, 3, 4/6
87.	ul.	**Cyprysowa:** 10, 14, 16, 25, 27, 39, 41, 45, 59, 63, krzyż przydrożny, figura Jezusa Nazareńskiego, kościół św. Barbary z cmentarzem	10, 14, 16, 39, 41, 45, 59
88.	ul.	**Czajek:** 5	5
89.	ul.	**Czarna:** 7, 11, 22	
90.	ul.	**Czechowicka:** 7, 25, 27	
91.	ul.	**Czeladnicza**: 37, 61	
92.	ul.	**Czeremchowa:** 2, 5,	2, 5
93.	ul.	**Czereśniowa:** 4, 5, 7, 8, 10, 20	5, 8
94.	ul.	**Czerwona:** 1, 5, 7, 9, 13, 15, 16, 19, 21, 48, 55, 72, 73, 77, 87, 88, 92, 103, 105, 107, 109, 114, 116, 145	15, 16, 19, 55, 73, 77, 87, 92, 105, 107, 109, 114, 116, 145
95.	ul.	**Czorsztyńska:** 8, 22, 26A	8, 26A
96.	ul.	**Czupel:** 10	
97.	ul.	**Daliowa:** 41	
98.	ul.	**Dereniowa:** 12	
99.	ul.	**Deszczowa:** 19, 27, 31, 47A, 64, figura NMP	19, 27, 31, 47A, 64
100.		**Dębowa:** 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8	
101.	ul.	**Długa:** 24	
102.	ul.	**Do Lasu:** 21, 36	21, 36
103.	ul.	**Dolinowa:** 4, 9	9
104.	ul.	**Dożynkowa:** 1C	
105.	ul.	**dr. Tytusa Chałubińskiego:** 15, 20, 22	15, 20, 22
106.	ul.	**Drukarzy:** 2A, 3, 5, 6	
107.	ul.	**Drużyny:** 2, 6, 8, 10, 12, 14	12

108.	ul.	**Dumki:** 9A, 14, 50A	14, 50A
109.	ul.	**Dumna:** 13, 19, 19A, stodoła przy nr 25, 37A	13, 19, 19A, stodoła przy nr25
110.	ul.	**Dusznicka:** 16, 24/26, 27, kapliczka przy nr 164	16, 24/26, 27
111.	ul.	**Dworcowa:** 9, 18, 22-stacja kolejowa	
112.	ul.	**Dworkowa:** 6, 7, 8	
113.	ul.	**Dworska:** 14	
114.	ul.	**Działkowców:** 12A + ogród, 14	14
115.	ul.	**Działowa:** 12	12
116.	ul.	**Dziewanny:** 8	
117.	ul.	**Dzięciołów:** 10	10
118.	ul.	**Dzwonkowa:** 39, 54, 81, 104	39, 81
119.	ul.	**Edwarda Dembowskiego:** 3	3
120.	ul.	**Edwarda Zajączka:** 1	1
121.	ul.	**Elizy Orzeszkowej:** 2A, 4, 7, 8, 9, 10, 11A, 13 + budynek gosp., 14, 19, 29, 31, 45, 89, 90, 93	13+ bud. gosp., 31, 45, 93
122.	ul.	**Emila Zegadłowicza:** 10, 12, 14, 18, 20	
123.	ul.	**Emilii Plater:** 10, 11, 12	
124.	ul.	**Energetyków:** 1, 2, 3, 5, 8, 10	
125.	ul.	**Eugeniusza Kwiatkowskiego:** pomnik Polaków rozstrzelanych przez Gestapo	
126.	ul.	**Fabryczna:** 1, stacja trafo	
127.	pl.	**Fabryczny:** 1, 2, 3, 4, 5 + dwie hale, 6	
128.	ul.	**Falista:** 19, 48	19
129.	ul.	**Filarowa:** 11, 18, obora i stodoła przy nr 28, 59	
130.	ul.	**Filatelistów:** 1, 2, 14	
131.	ul.	**Filomatów:** 1, 2, 3, 3A, 7, 13, 15, 19, 23	15, 23
132.	ul.	**Fizyków:** 7 + stodoła	
133.	ul.	**Franciszka Kamińskiego:** 3, 5, 6, 7, 9/11, 15, 16/18, 20/22, 25	
134.	pl.	**Franciszka Smolki:** 1, 2, 3, 3A, 4, 5, 6, 7	
135.	ul.	**Fryderyka Chopina:** 1, 3 + służbówka, 4, 4A, 5, 6, 7, 9, 11, 13	
136.	ul.	**Gabrieli Zapolskiej:** 1, 3, 7, 8, 10, 14	8
137.	ul.	**Gajowa:** 4, budynek obok 4	
138.	ul.	**Garncarska:** 1	
139.	ul.	**Gazownicza:** 1, 8, 9, 14 + zbiorniki i bud. biurowy, 15, 19/21, 21A, 40	
140.	ul.	**gen. Józefa Hallera:** 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 25, 26, 30	
141.	ul.	**gen. Józefa Kustronia:** 11, 15, 18, 30, 32, 33, 35/37, 38, 41, 43,	11, 30, 43A, 52A, 54, 67

		43A, 52A, 54, 58, 62 + budynek gosp., 67, 88, 90, 92, 93, 96, 99, mozaika Ignacego Bieńka na budynku nr 63	
142.	ul.	**gen. Mieczysława Boruty-Spiechowicza:** 44, 46, 48	
143.	ul.	**gen. Stefana Grota-Roweckiego:** 2, 4, 6, 8, 18, 22, 34	
144.	ul.	**gen. Władysława Sikorskiego:** 2, 4, 4A, 4B, 4C, 8 + sala gimnastyczna, 9, 10	
145.	ul.	**Gilów:** 1, 3, 7, 9, 13	1, 3, 7, 13
146.	ul.	**Giuseppe Garibaldiego:** 1, 3, 4, 6, 8, 10	6, 10
147.	ul.	**Glebowa:** 2, 16	
148.	ul.	**Gliwicka:** 2	
149.	ul.	**Gładka**: 15/15A + kapliczka, 28, 30, 61	15/15A
150.	ul.	**Głęboka:** 2, 3, 5, 7, 10, 11, 12, 13, 16	
151.	ul.	**Głogowska:** 9, 15, 19	15, 19
152.	ul.	**Gminna:** 44	
153.	ul.	**Gołębia:** 15	15
154.	ul.	**Goryczkowa:** 15	15
155.	ul.	**Gościnna:** 82, 88, 102	
156.	ul.	**Goździków:** 23, 25	
157.	ul.	**Górska:** 46, 50, 52, 64, 74, 76, 81, 82, 95, 96, 104, 108, 112, 116, 121, 122/124, 126, 134, 137, 141, 142, 145, 155, 156, 158, 160, 170, 171, 174, 177, 180, 189, 202, 204, 214, 216/218, 224, 260, 262, 268, 270, 305, kapliczka przy ul. Wspólnej, ujęcie wody naprzeciw nr 224, kościół w Straconce, kamienna rzeźba lwa przy nr 129	50, 82, 96, 122/124, 126, 158, 170, 171, 214, 260, 268, 270
158.	ul.	**Graniczna:** 2, 4, 6	
159.	ul.	**Grawerska:** 16, 21	
160.	ul.	**Grażyny:** 2, 35, 41	
161.	ul.	**Grenady:** 49, 63B, 73B	63B, 73B
162.	ul.	**Groblowa:** 6A, 10A, 11, 12	6A, 10, 11, 12
163.	ul.	**Grochowa:** 9	9
164.	ul.	**Grodzka:** 2, 6, 8, 10, 12	6, 8
165.	ul.	**Groniczek:** 10	10
166.	ul.	**Groszkowa:** 1, 2, 31, 50	2, 31, 50
167.	ul.	**Grotowa:** 11 + ogród	
168.	ul.	**Gruntowa:** 45, 47B, 49, 53A, 60	47B, 49, 60
169.	ul.	**Grunwaldzka:** 1, 2, 2A, 3, 4, 6, 6A, 8/10, 9/9A, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 20A, 20B + wieża strażacka, 22A, 22B, 22C, 26, 26B, 28 + cmentarz katolicki, 29, 38, 39, 40, 42, 44	2A, 6A, 42
170.	ul.	**Gruszowa:** 6	

171.	ul.	**Grzybowa:** 1, 8, 9, 11, 16, 18	1
172.	ul.	**Gwardzistów:** 43, 46A	43
173.	ul.	**Hałcnowska:** 27, 37, 52, 64, 68A, 77, 80, 83, 116, 127A, 209, 229, 249	37, 52, 64, 80, 209, 229
174.	ul.	**Handlowa:** 23	23
175.	ul.	**Harcerska:** 6, 14	14
176.	ul.	**Harnasiów:** 40	40
177.	ul.	**Henryka Siemiradzkiego:** 12, 22, 23, 25	12
178.	ul.	**Henryka Sienkiewicza:** 4, 5, 7, 9	
179.	ul.	**hetm. Jana Zamoyskiego:** 6, 10, 11, 12, 15, 22, 23, 25, 26, 27	22, 23, 25
180.	ul.	**Hetmańska:** 5, 9	5, 9
181.	ul.	**Hodowców:** 57	57
182.	ul.	**Hoża:** 3, 7	3, 7
183.	ul.	**Hugona Kołłątaja:** ogrodzenie przy nr 4, 10, 12 (garaż), 14, 16	16
184.	ul.	**Hutnicza:** 16	
185.	ul.	**I Armii Wojska Polskiego:** 6, 8, 23, 27	6, 27
186.	ul.	**Iglasta:** 68	68
187.	ul.	**Ignacego Daszyńskiego:** 22, 61, 62, 64, 67, 87, 98, 123, 127, figura przy nr 65	22, 61, 62, 98, 123, 127
188.	ul.	**Ignacego Jana Paderewskiego:** 3, 5, 7 + hale fabryczne, 8, 10, 11, 12, 18, 24	
189.	ul.	**Ignacego Krasickiego:** 13, 21, 27, 31, cmentarz katolicki	12, 27
190.	ul.	**Ignacego Łukasiewicza:** 4, 5, 7, 8, 10, 11	
191.	ul.	**Inwalidów:** 2B/2C, 3, 4	
192.	ul.	**Inżynierska:** 3, 6, 13, 14	3
193.	ul.	**Irysów:** 15, 19, 20, 21, 22	15, 19, 20, 21, 22
194.	ul.	**Jabłeczna:** 2, 3, 5, 6, 8	3, 5, 6, 8
195.	ul.	**Jacka Odrowąża:** 1, 19, 33	19, 33
196.	ul.	**Jałowcowa:** 3	
197.	ul.	**Jana Kasprowicza:** 5, 9	
198.	ul.	**Jana Kazimierza:** 1, 5, 6	1, 5
199.	ul.	**Jana Kilińskiego:** 1, 1A	
200.	ul.	**Jana Kochanowskiego:** 1, 2, 3, 4, 5, 7	
201.	ul.	**Jana Kubika:** 2	
202.	ul.	**Jana Matejki:** 2, 3, 4, 6, 8	
203.	ul.	**Jana Sobieskiego:** 1, 2, 3, 4, 6 + oficyna, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21/21A, 22, 23, 24 + oficyna, 25, 25A, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33 + oficyna, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 43, 45, 47, 47A, 50, 51, 51A, 52, 54, 58, 62, 62A, 63, 64, 66, 67, 70, 73, 75,	47A, 51A, 197, 260, 283, 310, 334A, 335, 406

		76, 82, 83, 83A, 85, 86, 86A, 87, 90, 92/92A, 118, 120A, 124, 130, 132, 140/142, 158, 174/174A, 181, 182, 191, 195A, 197, 215, 224, 260, 267, 270, 283, 293, 294B + 2 stodoły, 297, 304, 306, 308, 310, 312, 316, 334A, 335, 342, 343, 352B, 363, 375, 396, 400, 406, 415C, 418, 429, 430A, 431, 444, pomnik, stacja trafo, stacje wodociągowe obok nr 51 i 54, wiadukt kolejowy, kościół p.w. Św. Trójcy, kościół św. Stanisława + cmentarz, kościół ewangelicki w Starym Bielsku + cmentarz z kaplicą, schron	
204.	ul.	**Janowicka:** 1, 2, 7, 11, 12, 13, 18, 27A, 50/50A, 52, 61, 82, 107, 121, 146C, 210, 219, 223, 227, kapliczka przy nr 61, krzyż przydrożny przy nr 150, figura z ul. Księży Las przed nr 2	12, 13, 18, 27A, 50/50A, 52, 82, 146C
205.	ul.	**Janusza Korczaka:** 14, 16/18, 20/22, 24/26, 28/30, 41	14, 41
206.	ul.	**Jarosława Dąbrowskiego:** 1, 2, 3, 4, 6, 8, 12, 14, 16	
207.	ul.	**Jaskółcza:** 10, 13, 19, 25	25
208.	ul.	**Jaskrowa:** 27A, 29	
209.	ul.	**Jasna:** 1-3, 2-4, 5-7, 8, 9-11, 10-12, 13-15, 14-16, 19	
210.	ul.	**Jasna Rola:** 4, 13	4
211.	ul.	**Jaworowa:** 2, 10, 14 + park, 25	2, 25
212.	ul.	**Jaworzańska:** 2, 38, 66A, 105C, 131, 133, 182, 189	66A, 105C, 182
213.	ul.	**Jazowa:** 6, 24, 30, 31, 32	
214.	ul.	**Jedności:** 9, 12	
215.	ul.	**Jedwabnicza:** schron bojowy	
216.	ul.	**Jeleniowa:** 2, 6	6
217.	ul.	**Jemiołowa:** 24, 28, 39	
218.	ul.	**Jesienna:** 7, 8, 12	7, 8
219.	ul.	**Jeżynowa:** 3 – szkoła, 78, figura przydrożna	78
220.	ul.	**Joachima Lelewela:** 7, 9, 11, 12, 17, 19, 20, 21, 27, 28	17, 27
221.	ul.	**Jodłowa:** 9	9
222.	ul.	**Józefa Bema:** 12A	12A
223.	ul.	**Józefa Bożka:** kapliczka	
224.	ul.	**Józefa Lompy:** 5, 7, 8, 9, 13, 16A, 18, stacja trafo	
225.	pl.	**Józefa Niemczyka:** 1, 4	
226.	ul.	**Józefa Pankiewicza:** 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9/11	
227.	ul.	**Józefa Piłsudskiego:** 2-6, 3/3A, 14, 15, 16, 20, 22, 27, 32, 34, 37, 42, 46, 47, 48, 50, 52, 54, cmentarz ewangelicki	
228.	ul.	**Józefa Sowińskiego:** 15A	15A
229.	ul.	**Juhasów:** 6, 7, 114, schron bojowy	7, 114
230.	ul.	**Juliana Fałata:** 3, 5, 5A	
231.	ul.	**Juliana Tuwima:** 3, 5, 8, 10, 12	12

232.	ul.	**Juliana Ursyna Niemcewicza:** 2, 6, 8	
233.	ul.	**Juliusza Kossaka:** 2, 6, 10	
234.	ul.	**Juliusza Słowackiego:** 1, 1B, 2, 2A, 2B, 4, 6, 6A, 7, 7A, 8/10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 21A + oficyna, 24, 25, 26, 27, 27A, 28, 28A, 28B, 30, 32 + garaż i ogrodzenie, 33/35, 34, 34A, 36, 38, 40, 41, 42, 44, 46, 50, 51, 54, 57, 58, 59, 61, 62, 67, 67A, 68, 69, 73A + wieża, 78, 80, 82, park miejski	41, 57
235.	ul.	**Junacka:** 3, 11, 23	3
236.	ul.	**Juranda:** 42, 65	42
237.	ul.	**Kalinowa:** 9, 13, 19, 21	9, 13
238.	ul.	**Kameliowa:** 35	
239.	ul.	**Kamieniarzy:** 11, 15	11, 15
240.	ul.	**Kamienicka:** 11, 11A, 16, 17, 20	
241.	ul.	**Kamieniec Podolski:** 2, 10A-B	10A-B
242.	ul.	**Kamieniołom:** 30	
243.	ul.	**Karbowa:** 54	
244.	ul.	**Karola Ambrożego:** 1	1
245.	ul.	**Karola Krausa:** 2	2
246.	ul.	**Karola Miarki:** 1, 5, 7, 9, 11A, 11B, 15	
247.	ul.	**Karpacka:** 5, 7, 8, 9, 10, 11, 11A, 12, 14, 15, 16, 18, 21, 22, 27, 41, 43, 46, 50, 52, 54, 56, 58, 66, 71, 75, 76, 81, 83, 85, 89, 91, 92, 93, 97, 99, 101, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 112, 114, 115, 116, 119, 125, 134, 147, 148, 148A, 150, 160, 165, 169, 170, 175, 176, 177, 178, 182, 183, 183A, 186, 188, 189, 192, 200 + stodoła, 211, 218, 230A, kaplica ewangelicka +cmentarz, kościół św. Małgorzaty + cmentarz i bud. cmentarny	10, 15, 43, 46, 66, 83, 85, 89, 105, 107, 108, 175, 176, 178, 186, 188, 192
248.	ul.	**Kaskadowa:** 16, 23C, 37, 51A, 67, 96, dwa schrony bojowe	16, 37
249.	ul.	**Kasztanowa:** 1, 2, 3, 4, 5, 6	
250.	ul.	**Kasztelańska:** 7, 13, 15	7
251.	ul.	**Kaszyska:** 20, 40A, 70	
252.	ul.	**Katowicka:** 19, 29B, 63, 70, 71, 75, 79, 81, 119, 122, 123, 169A, 174A, 185, 187, 190, figura przydrożna, cmentarz ewangelicki	174A, 185, 190
253.	ul.	**Kazimierza Brodzińskiego:** 3, 5, 7, 11, 13, 15, 36, 38, 50	3
254.	ul.	**Kazimierza Przerwy-Tetmajera:** 4, 7, 9, 10, 14, 18	
255.	ul.	**Kazimierza Pułaskiego:** 2, 2A, 4, 4A, 5, 6, 8, 11, 13	2A
256.	ul.	**Kazimierza Wielkiego:** 1, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 11, 13, 15, 17/19, 26 + budynek gospodarczy	6
257.	ul.	**Kępna:** 14	
258.	ul.	**Klubowa:** 15, 16, 20, 24	
259.	ul.	**Kokosowa:** 1	

260.	ul.	**Kolejowa:** 5, 7, 8, 9, 11, 13, 58, 64, 110, 131	5, 7, 8, 11, 13, 58
261.	ul.	**Kolibrów:** 1, 3/5	1, 3/5
262.	ul.	**Kolista:** 18, 18A, 32, 33, 34, 36, 38, 44, 47, 52, 56, 66, 105	47
263.	ul.	**Kolonia**: 8, 12, 14, 20, 22, 26, 31	8, 12, 14, 20, 31
264.	ul.	**Kolorowa:** 9 + altana	
265.	ul.	**Komandorska:** 3 + kuźnia, 20B, 30C, 60	20B, 30C, 60
266.	ul.	**Komorowicka:** 1, 2, 3, 4, 6, 8 + piekarnia z kominem, 10, 13, 14, 15, 16, 17/17A, 19, 21, 22, 25, 26, 27, 29, 31, 32, 34, 36, 37 + oficyna, 38, mur wzdłuż nr 38, 39/41, 39A, 43A, 45, 47 + portiernia, 48 + ogród, 51, 54, 56, 60, 62, 64, 66, 70, 74, 78, 88, 92, 94, 98, 110 + fabryka Weldoro, 116, 118, 122, 124, 127, 128, 129, 136, 138, 144, 146, 148, 152, 156, 161, 162, 165, 166, 170, 176, 177, 178, 182, 184, 188, 189, 190A, 192, 200 + krzyż przydrożny, 206, 208, 211, 214, 215, 216, 217, 219, 224, 226, 235, 252, 261, 262, budynek obok nr 262, 266, 285B, 289B, 305, 318, 344, 344A, 354, 377	118, 136, 138, 148, 156, 166, 177, 184, 188, 189, 206, 211, 215, 217, 219, 261, 262, obok 262, 305, 318, 344, 354
267.	ul.	**Konarowa:** 3, 5	3, 5
268.	ul.	**Konfederatów Barskich:** 10	10
269.	ul.	**Koniczynki:** 10	10
270.	ul.	**Konna:** 4/4A, 13, 18, 20	4/4A, 18, 20
271.	ul.	**Konstantego Damrota:** 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 15	6, 12
272.	ul.	**Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego:** 5, 9, 23, 24, 26, 28, 30, 34	26, 28, 30, 34
273.	ul.	**Konwaliowa:** 4 + budynek gospodarczy	
274.	ul.	**Kopytko:** 13, 29A, 31, 38, 63, 71 + stodoła	
275.	ul.	**Kornela Ujejskiego:** 3, 4, 5, 6, 10	3, 4, 5, 6, 10
276.	ul.	**Kosmiczna:** 15B, 21	
277.	ul.	**Kosynierów:** 6, 6B, 21/23, 22, 25/27, 26/28, 29/31, 30/32, 33/35, 34/36	6B
278.	ul.	**Koszykowa:** 7	7
279.	ul.	**Kościelna:** 1, 2	
280.	ul.	**Kotlarska:** 36	
281.		**Kozia Góra:** schronisko „Stefanka” (ul. Pocztowa 34)	
282.	ul.	**kpt. Aleksandra Kunickiego:** 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10	
283.	ul.	**Krakowska:** 2, 5, 6, 7, 10, 12, 19, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 40, 42, 53, 61, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 122, 150, 174, 206, 226A, 242, 243, 244A, 249, 251, 259, 262, 270, 288, 300, 308, 316, 323, 338, 342, 366, 379, 383, 391, 401, 407, 414, 421, 426, 427, 429, 437, 439, 442, 462, 475, 502, 516, 520 + stodoła, 539, 572, 596, ujęcie wodociągowe przy ulicy Pola, kapliczka przy nr 388, cmentarz ewangelicki z kaplicą cmentarną	63, 65, 150, 251, 262, 288, 338, 342, 366, 379, 391, 401, 407, 414, 426, 427, 439, 502, 516, 539, 572
284.	ul.	**Krasnoludków:** 26	26

285.	ul.	**Kresowa:** 5, 7, 14	5
286.	ul.	**Królewska:** 6, 8, 76, 81, 83, 86, 119	8, 76, 86
287.	ul.	**Krótka:** 1, 2	
288.	ul.	**Kryniczna:** 5	
289.	ul.	**Krzemienna**: 22	
290.	ul.	**Krzemionki:** 60, 66A, 96, 100	66A, 96, 100
291.	ul.	**Krzywa:** 5, 11, 37	
292.	ul.	**Krzyżowa:** 14, 16, 35, krzyż przy nr 14	
293.	ul.	**ks. Jana Kusia:** 39, 49, 73, 101	39, 49, 73, 101
294.	ul.	**ks. Piotra Skargi:** 1, 3, 5, 6, 7, 9, 11	
295.	ul.	**ks. Stanisława Brzóski:** 3, 13, 24, 75, 75B, 98, 111 + stodoła, 113, 131, 146, 174A, 208, 211, 212, 214, 215, 219, 232, 239, 241, 246, krzyż (przy ulicy Leśnej)	13, 75B, 98, 146, 174A, 211, 214, 215, 232
296.	ul.	**ks. Stanisława Stojałowskiego:** 1, 2 + oficyna, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 14B, 15, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 25, 28, 33, 37/39, 41, 43, 45, 47, 48, 53, 55, 57, 59 + oficyna, 61	
297.	ul.	**Księcia Józefa Poniatowskiego:** 2, 24, 25, 27/29	24, 27/29
298.	ul.	**Księżycowa:** 40B-z częścią drewnianą, 54	
299.	ul.	**Kupiecka:** 11, 14, 16 + stodoła i budynek gospodarczy, 41	11
300.	ul.	**Kurkowa:** 11	11
301.	ul.	**Kustosza:** 20, 22, 23/25, 26	20, 22, 23/25
302.	ul.	**Kwiatowa:** 6, 7, 8, 8A, 10, 12	10, 12
303.	ul.	**Kwietniowa:** 1, 8, 10	
304.	ul.	**Lajkonika:** 35	
305.	ul.	**Laskowa:** 6, 10, 15, 17, 18, 22, 26, 38, 54 + ogród, 70	26, 70
306.	ul.	**Laurowa:** 14, 31, 37, 38, 41, krzyż przydrożny	14, 31, 37, 38, 41
307.	ul.	**Lechicka:** 2, 16	2, 16
308.	ul.	**Legionów:** 1, 2, 3, 6, 9, 10, 12, 13 + ogród, 14, 16, 17, 18, 20, 21 + ogród, 22, 22A, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30/32, 31/33, 37	
309.	ul.	**Lekarska:** 6, 16A	
310.	ul.	**Leopolda Staffa:** 9, 11	9
311.	ul.	**Leszczyńska:** 3, 16, 19, 21, 23A, 25, 31, 36, 38/38A, 40, 42, 59, 67	42
312.	ul.	**Leśna:** 21, 31B	
313.	ul.	**Leśników:** 18, 24	
314.	ul.	**Letnia:** 7, 9	9
315.	ul.	**Lipnicka:** 3, 5, 6, 7, 8, 12, 14, 18, 28, 34, 35, 37, 38A, 40, 41, 42/44, 45, 49, 50, 55, 60 + stodoła, 61, 63, 64, 66, 66A, 69 + stodoła, 70, 72 + brama, 72B, 80, 85, 88, 96, 103, 110, 111, 112, 113, 115/115A, 116, 117, 118, 119A, 122, 123, 124, 125, 128, 129,	37, 63, 129, 134+mostek, 141, 144, 168, 176, 190, 198

		133, 134 + mostek na Niwce, 141, 144, 152, 154, 166, 168, 176, 186, 190, 194, 198, 200, 214, 216, 218, 220, 226, 258 – remiza	
316.	ul.	**Lipowa:** 8	
317.	ul.	**Lisia:** 18, 20, 26	26
318.	ul.	**Listopadowa:** 9 fabryka + komin, 16, 21, 30, 31, 33, 34/36, 37, 39, 41, 46, 47/49, 48, 50, 51A, 52, 53, 54, 55, 57, 59, 61, 63, 70, 79, 83, 85, 92 + cmentarz z kaplicą cmentarną, krużgankami i założeniem zieleni, 119, 120	16, 39
319.	ul.	**Lotnicza:** 20, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, stacja wodociągowa przy nr 26	41, 43, 44
320.	ul.	**Lubiana**: 11C + obora	
321.	ul.	**Ludwika Solskiego:** 5, 17	5
322.	ul.	**Ludwika Waryńskiego:** 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, mury miejskie	
323.	ul.	**Ludwika Zamenhofa:** skwer Esperanto	
324.	ul.	**Łagodna:** 14	
325.	ul.	**Łączna:** 8 + budynek gospodarczy	
326.	ul.	**Łęgowa:** 20, 23, 27, 29	23, 27, 29
327.	ul.	**Łowiecka:** 77, 138, 162	77, 138
328.	ul.	**Łubinowa:** 12, 14	12, 14
329.	ul.	**Łuczników:** 101	101
330.	ul.	**Łukowa:** 1, 3, 5 + oficyna, 13, 15, 17	
331.	ul.	**Łupkowa:** 2, 3, 9, 12	9, 12
332.	ul.	**Magnolii:** 18/20, 22, 26/28, 30	18/20, 26/28, 30
333.	ul.	**Magurka Straceńska:** 1, 2 figury	
334.	ul.	**Magurka**: schronisko górskie	
335.	ul.	**mjr Henryka Sucharskiego:** 2	
336.	ul.	**Maków:** 3, 5, 7, 15, 21, 32, 36, 37, 48/50, 53, 56	5, 7, 15, 32, 48/50
337.	ul.	**Maksyma Gorkiego:** 2, 10, 15, 16, 18, 20, 26, 30, 32, 38, 40, 42A, 44	2, 30, 32, 38, 40, 42A
338.	ul.	**Malowany Dworek:** 45	
339.	ul.	**Mała:** 3	
340.	ul.	**Małej Straconki:** 1, 2, 5, 6, 90, 92, 94, 110	1, 90, 92, 94
341.	pl.	**Marcina Lutra:** 1B, 4B, 7, 8, 12, 14, kościół ewangelicki, pomnik Marcina Lutra, Sadzawka Pastorów, stacja trafo	
342.	ul.	**Mariana Langiewicza:** 59 + krzyż, 62, 70, 75, 82, krzyż na Złotych Łanach na płn. od Langiewicza	62, 70, 75
343.	ul.	**Marii Dąbrowskiej:** 2, 8	2
344.	ul.	**Marii Konopnickiej:** 1, 3, 5 + wieża basenowa, 6, 8, 9, 10, 12/12A,	12/12A, 19, 21

		14, 16, 19, 21, 23, 25, 27, 31, 36, 38, 40	
345.	ul.	**Marii Rodziewiczówny:** 2	2
346.	ul.	**Marii Skłodowskiej-Curie:** 3, 4, 7, 9, 13, 14, 16	
347.	ul.	**Marynarska:** 20A, 24, 26, 26A	24, 26, 26A
348.	ul.	**Marzanny:** 7	
349.	ul.	**Maślaków:** 13	13
350.	ul.	**Matowa:** 15	15
351.	ul.	**Mazańcowicka:** 2, 25, 28, 36, 40, 89, 93, 94A, 96, 98A, 100A, 103, 105, 107, 109	25, 107, 109
352.	ul.	**Mazurska:** 70, kapliczka	kapliczka
353.	ul.	**Mechaników:** 3	
354.	ul.	**Mglista:** 8	
355.	ul.	**Michaiła Lermontowa:** 10, 11, 12, 13, 14, 19, 20/22, 24/26, 29, 31/33, 38	10, 12, 19, 20/22, 24/26, 38
356.	ul.	**Michała Drzymały:** 6, 10, 13, 14, 18, 20	6, 13
357.	ul.	**Michała Grażyńskiego:** 1, 3/5, 18/20, 22/24, 27, 31, 38/40, 54, 55, 64, 67, 71, 74	64
358.	ul.	**Mieczysława Karłowicza:** 2, 3, 6, 8, 9, 11, 12, 16, 18, 21, 23	6, 21
359.	ul.	**Miedziana:** 29, 37, 39	37
360.	ul.	**Miernicza:** 67 + stodoła, 89, 95, 132, 160, krzyż przydrożny	89
361.	ul.	**Mieszka I:** 16, 17, 20, 21, 22, 25, 31, 40/42, 46	21, 31
362.	ul.	**Międzyrzecka:** 7, 9, 23, 25, 27, 31, 33, 35A, 60, 80, 81A, 91, 94, 104A, 301	27, 94
363.	ul.	**Miętowa:** 19, 33, 40, 51, 58, 60, 70, 79	19, 51, 58, 60
364.	ul.	**Mikołaja Kopernika:** 1, bn	bn
365.	ul.	**Mikołaja Reja:** 3, 6, 8, 15	
366.	ul.	**Milusińskich:** 2, 4, 6, 8, 9, 10	
367.	ul.	**Miła:** 1, 3, 6, 7	3
368.	ul.	**mjr. Hubala:** 2, 4	2
369.	ul.	**Młodej Polski:** 2, 3, 8, 16	8
370.	ul.	**Młodości:** 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8	
371.	ul.	**Młodzieżowa:** 7 + ogród, 14 + gosp., 17, 104	14 + gosp.
372.	ul.	**Młynówka:** 8, 16, 18, 22, 42	
373.	ul.	**Młyńska:** 2, 4, 7, 10, obok nr 10, 11/13, 16, 20, 23 (budynki przemysłowe), 29, 38, 49, 50A, 51, 52, 52A, 53/55, 54, 56, 58, 62, 64, 66, 69, 74	50A
374.	ul.	**Modra:** 8	
375.	ul.	**Montażowa:** 22	22
376.	ul.	**Morelowa:** 3	3

377.	ul.	**Mostowa:** 1	
378.	ul.	**Mroczna:** 2, 10, 12, 17	17
379.	ul.	**Murarzy:** 6, 8, 14, 40A, 41A, 49	6, 8, 14, 41A, 49
380.	ul.	**Muszlowa:** 7	
381.	ul.	**Nad Białą:** 3 - zespół rzeźni miejskiej	
382.	ul.	**Nad Niprem:** 2, 3, 5/7, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 17	
383.	ul.	**Nad Potokiem:** 7, 9, 11, 13, 15, 17, 27, 36, 42, 46, 52, 66, 67A, 78, 79, 94, 101, 102, 104, 117 + warsztat, 119, 124, 133, 136, 137B, 143, 144, 145	36, 42, 46, 52, 78, 94, 119, 136, 144, 145
384.	ul.	**Nadbrzeżna:** 2	
385.	ul.	**Narciarska:** 2, 28, 37	28
386.	ul.	**Nasypowa:** 1, 4	
387.	ul.	**Niezapominajek:** 1	1
388.	ul.	**Niska:** 2	
389.	ul.	**Niwna:** 5, 8, 10	
390.	ul.	**Nizinna:** 2	
391.	ul.	**NMP Królowej Polski:** 3-5-5A, 7, 8, 9, 11, 14, 17, 20, 21 + ogrodzenie i garaż, 36	
392.	ul.	**Norberta Barlickiego:** 1, 2, 2A, 3, 4, 5, 6, 8, 10, 11, 12, 13, 14/16, 15, 17 + oficyna, 18, 19, 20, 21 + oficyna, 22, 23, 25, 25A	
393.	ul.	**Nowiny:** 12	
394.	ul.	**Nowy Świat:** 2, 33, figura przydrożna przeniesiona na Sucharskiego 21	2, 33
395.	ul.	**Ochota:** 2	
396.	ul.	**Odrzańska:** 53A, 99	99
397.	ul.	**Odysei:** 29, 44/46, figura przydrożna	29, 44/46
398.	ul.	**Ogrodników:** 17	17
399.	ul.	**Ogrodowa:** 3, 7, 9, 11, 11A, 17	
400.	ul.	**Okopowa:** 4	4
401.	ul.	**Okręgowa:** 35A, 39A	35A, 39A
402.	ul.	**Olimpijska:** 3, 5, 11, 15, 16, 30, 36, 49	16, 30, 36
403.	ul.	**Olszowa:** 38	38
404.	ul.	**Olszówka:** 2, 3, 5, 6, 9, 10, 11, 14, 16, 17, 18, 19 + ogród, 20, 20D, 22, 23, 24, 26, 27A-zajezdnia, 28, 29, 31, 32, 37, 41, 46, 49, 49A, 52, 57, 67, 73, 74, 77, 84, 89, 91, 102 + gosp., 103, 130, 147, dwie stacje trafo	3, 5, 10, 11, 17, 31, 37, 74, 89, 91, 130
405.	ul.	**Olszynowa:** 8	
406.	pl.	**Opatrzności Bożej:** 14, 18, 19, 20, kościół Opatrzności Bożej, figura św. Floriana, figura św. Nepomucena	
407.	ul.	**Opłotek:** 7	7

408.	ul.	**Orchidei:** 10 + stodoła, 27, 29, 31, 63, 69	27, 29, 31, 63
409.	ul.	**Orla:** 2, 10	2
410.	ul.	**Orna:** stodoła przy dawnym nr 3, 26	26
411.	ul.	**Oświęcimska:** 2, 6	2
412.	ul.	**Otwarta:** 1, 4A, 5	4A, 5
413.	ul.	**Owsiana:** 49	49
414.	ul.	**Palmowa:** 1, 15, 21, 29, 30	15, 29
415.	ul.	**Papierowa:** 1, 3/5, 4, 6, 7, 8, 9, 10	3, 6, 7, 8, 9
416.	ul.	**Paproci:** 2, 9A, 10	2, 9A
417.	ul.	**Parkowa:** 1	
418.	ul.	**Partyzantów:** 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 29, 29B, 29C, 39, 41, 43 + oficyna, 50, 53, 55/57, 59, 62/62A, 63, 64A, 65A, 66A – elektrownia, 67, 68, 74, 98 + fabryka, 223, park „Blichowy”, park Strzygowskiego, pomnik „poległym za Polskę”	
419.	ul.	**Pasterska:** 2	2
420.	ul.	**Pawła Stalmacha:** 7	
421.	ul.	**PCK:** 4, 7, 9, 10, 11, 12	
422.	ul.	**Piaskowa:** 10, przystanek kolei Bielsko-Biała Leszczyny	10
423.	ul.	**Piastowska:** 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 14 + ogród, 15, 16, 18, 34, 35, 36, 39, 41, 50, 52, 58, 62, 64, 66, 67, 110	
424.	ul.	**Pieczarkowa:** 35A, 41	35A, 41
425.	ul.	**Piekarska:** 15 - stacja kolejowa Bielsko-Biała Wschód	
426.	ul.	**Pienińska:** 5A, 12, 27, 98B, 98C, 222, 226, schron bojowy	5A, 98B
427.	ul.	**Piesza:** 2, 6	6
428.	ul.	**Pikowa:** 4, 7	4, 7
429.	ul.	**Piotra Bardowskiego:** 1, 2, 3 (koszary), 4, 6	
430.	ul.	**Piotra Czajkowskiego:** 4, 5, 8, 9, 10, 12, 13, 15	
431.	ul.	**Pisarska:** 50, 76B	76B
432.	ul.	**Piwna:** 8	8
433.	ul.	**Piwowarska:** 1, 2, 3, 4, 6, 8	
434.	ul.	**Pocztowa:** 2, 3, 4, 6, 8, 11, 12, 14, 16, 18 + ogród, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26 + oficyna, 27, 28, 30, 32, 41, 45, pomnik Andreasa Schuberta	21, 41, 45
435.	ul.	**Pod Grodziskiem:** 2, 8, 9, 20, 25, 37, 75, 81, Grodzisko z zadrzewieniem	8, 75
436.	ul.	**Pod Kasztanem:** 9	9
437.	ul.	**Podcienie:** 1, 2, 2A, 3, 5, 7, 9, 11, 13/15	
438.	ul.	**Podgórna:** 19, 26, 29	
439.	ul.	**Podhalańska:** 2, 45	

440.	ul.	**Podleśna:** 20	
441.	ul.	**Podwale:** 33/35, 36/38, 37/39, 41/45/47, 54, 56, 59B-dworzec towarowy, 60-76 LENKO, 65, 78	
442.	ul.	**Pogodna:** 2, 8, 9, 11, 12, 14, 19	2, 8, 19
443.	ul.	**Pokoju:** 2, 12	12
444.	ul.	**Polarna:** 2	
445.	ul.	**Poligonowa:** 75, 110, schron bojowy	
446.	ul.	**Polna:** 2, 21A, 29, 32A, 35C, 37C, 48B, 81C, 91C, 101C, 107C, 109C, 116, 131, 158, 216B – leśniczówka + założenie zieleni, 249, 257, 258, 264, 281, 285A, 291, 293, krzyż przydrożny przy nr 60, cmentarz katolicki, kościół Narodzenia NMP + plebania ul. ks. Brzóski 3	21A, 32A, 81C, 107C, 109C, 158, 249, 257, 264, 281, 291
447.	ul.	**Południowa:** 56	
448.	ul.	**por. Jana Łyska:** 7 + stodoła	7
449.	ul.	**Potok:** 14	
450.	ul.	**Powstańców Śląskich:** 3, 5, 6, 7, 8, 9	8
451.	ul.	**Północna:** 11	
452.	ul.	**Praska:** 22	22
453.	ul.	**Prądnicza:** 7	
454.	ul.	**prof. dr. Mieczysława Michałowicza:** 7, 9, 9A, 11, 12, 12A, 14, 15, 16, 17/19, 18, 21/23, 25/27, 28, 29/31, 30, 32, 33/35, 37/39, 41/43/45, 49, 53 + oficyna 53A, 57, 58, 58A, 59, 60, 62, 64	
455.	ul.	**Promienna:** 2, 5, 7, 12	2, 5, 7, 12
456.	ul.	**Prosta:** 1, 23, 24, 31, 58/60, 61, 73	23, 31, 58/60
457.	ul.	**Przechód:** 1, 2	
458.	ul.	**Przeciętna:** 11, 173, 184	173, 184
459.	ul.	**Przegibek przełęcz:** figura przydrożna	
460.	ul.	**Przekop:** 1, 11, 12, 13	
461.	ul.	**Przełom:** 5	
462.	ul.	**Przemysłowa:** 10, 13, 14, 20, 23, 27, 30, 32	10, 13, 14, 20, 23, 27, 32
463.	ul.	**Przędzalnicza:** 11, 12	12
464.	ul.	**Przy Torach**: 1 + oficyna, kapliczka (ul. Józefa Bożka), kościół p.w. Św. Franciszka z Asyżu	oficyna przy nr 1
465.	ul.	**Przyległa:** 1, 19	
466.	ul.	**Pszenna:** 14, 28	28
467.	ul.	**Radosna:** 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10	
468.	ul.	**Rafowa:** 1, 5, 14A, 21, 61, 98B, 106A, krzyż przydrożny	5, 61, 98B, 106A
469.	ul.	**Ratuszowa:** 1, 2, 3, 4	
470.	pl.	**Ratuszowy:** 1, 3, 4, 5, 6, 7, 9, park ratuszowy	

471.	ul.	**Robotnicza:** 1, 1A, 2, 3, 3A, 4, 5, 5A, 6, 7, 7A, 9, 9A, 11, 11A	
472.	ul.	**Rodzinna:** 7, 9 + gosp., 14A, 15, 28	7, 14A, 15, 28
473.	ul.	**Rolna:** 46, 61, 66, 73, 81, krzyż przydrożny	46, 61, 73, 81
474.	ul.	**Romana Dmowskiego:** 6, 12	
475.	ul.	**Romualda Traugutta:** 21/23, 25, 27, 29, krzyż przydrożny	29
476.	ul.	**Różana:** 3, 4 + ogród	
477.	ul.	**Rubinowa:** 7	7
478.	ul.	**Rudawka**: 55	
479.	ul.	**Rumiankowa:** 65, 114	114
480.	ul.	**Rusałki:** 2	2
481.	pl.	**Rynek:** 1, 2, 3, 4/5, 6, 7, 8, 9, 10, 11/11A, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28/29, 30, 31, 32	
482.	ul.	**Rysia:** 31	
483.	ul.	**Rzeczna:** 1, 2, 6	2, 6
484.	ul.	**Rzeźnicza:** 2 – zespół rzeźni miejskiej	
485.	ul.	**Sabały:** 32, 35C	32
486.	ul.	**Samodzielna:** 1, obok nr 1, 9 + stodoła	1, obok nr 1
487.	ul.	**Samotna:** 58A + zabudowania gospodarcze	
488.	ul.	**Saneczkowa:** 25, 51	51
489.	ul.	**Sarnia:** 22, 33	33
490.	ul.	**Saska:** 50B, 59	50B, 59
491.	ul.	**Saperów:** cmentarz wojskowy	
492.	ul.	**Sąsiedzka:** 19	
493.	ul.	**Schodowa:** 1, 1A, 2, 3, 4, 5 + mur obronny, 6, 8	
494.	ul.	**Sejmowa:** 1, 22 + stodoła, 30, figura św. Jana Nepomucena	1
495.	ul.	**Serdeczna:** 40B, 41, krzyż przydrożny (figura jest zabytkowa, krzyż jest nowy)	40B, 41
496.	ul.	**Sielska:** 3	3
497.	ul.	**Sieradzka:** 3	
498.	ul.	**Sierpniowa:** 2, 4, 19, 20, 21, 23, 25, 27, 32, 34, 38	20, 25, 38
499.	ul.	**Sikornik:** 1, 4, 5, 7 + oficyna, 8, 9, 10, 12, 12A, hale fabryczne Befamy	
500.	ul.	**Siostry Małgorzaty Szewczyk:** 24 + budynki gosp. + park, 27, 30, 42	27, 30, 42
501.	ul.	**Skalna:** 90 – schronisko na Dębowcu	
502.	ul.	**Skarpowa:** 56, 67, 85, 88 + stodoła, 89, 91	56
503.	ul.	**Skibowa**: 4, 10	4
504.	ul.	**Składowa:** 2	
505.	ul.	**Skowronków**: 3C, 13B, 27, stacja trafo	3C

506.	ul.	**Skrajna:** 3, 19, 25	3, 25
507.	ul.	**Słoneczna:** 1, 2, 3, 4, 5, 6	
508.	ul.	**Smocza:** 43	
509.	ul.	**Smolna:** 4	
510.	ul.	**Sodowa:** 3, 5, 55	3, 55
511.	ul.	**Sokolska:** 4, 8, 10	4, 8, 10
512.	ul.	**Solna:** 6, 8, 10, 12, 12A	
513.	ul.	**Sowia:** 1	
514.	ul.	**Sporna:** 7, 8, 9, 10, 15	9, 15
515.	ul.	**Sportowa:** 8, 29	8
516.	ul.	**Spółdzielców:** 4	4
517.	ul.	**Srebrna:** 7, 33	7, 33
518.	ul.	**Stanisława Dąbka:** 2, 4, 6, 8	2
519.	ul.	**Stanisława Dubois:** 2, 3, 4	
520.	ul.	**Stanisława Konarskiego:** 3	
521.	ul.	**Stanisława Moniuszki:** 3, 4, 5, 6, 7, 9, 17, 18	
522.	ul.	**Stanisława Staszica:** 1, 2/2A, 3, 4, 6, 8, 10, 11, kościół ewangelicki	
523.	ul.	**Stanisława Wyspiańskiego:** 5, 6, 7, 8 + ogrodzenie, 8A, 10, 12, 13, 13A, 14, 16, 17, 19, 21 zespół szpitala + park przyszpitalny, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 34A, 35, 37	13, 29, 37
524.	ul.	**Stanisława Żółkiewskiego:** 3, 5, 7, 8, 12, 24, 28, 30, 32	7, 28
525.	ul.	**Starobielska:** 5, 9, 11 + oficyna, 14, wiadukt kolejowy	
526.	ul.	**Starostów Lipnickich:** 2	
527.	ul.	**Startowa:** 30, 34	30, 34
528.	ul.	**Stefana Batorego:** 2, 4, 5, 6, 7A, 7B, 7C, 8, 9, 9A, 10, 11, 12, 13, 13A, 15, 17, 17A, 19, 21, 21A, 22, 23, 24, 28, 32	4, 22, 32
529.	ul.	**Stefana Czarnieckiego:** 1, 7	
530.	ul.	**Stefana Jaracza**: 1, 3	1
531.	ul.	**Stefana Okrzei:** 5, 9	
532.	ul.	**Stefana Żeromskiego:** 1, 2, 4, 6, 7, 9, 11	7, 11
533.	ul.	**Stefanii Sempołowskiej:** 1, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 16A, 19, 20, 21, 22, 26, 27, 30, 32, 33, 34, 36, 38, 40, 42, 44, 45, 48, 52	34, 36, 38
534.	ul.	**Stokrotek:** 2, 4, 8/10, 12, 16	4, 8/10, 12, 16
535.	ul.	**Stolarska:** 5	
536.	ul.	**Storczyków:** 1, 19, 76	76
537.	ul.	**Straconki:** 6, 7, 11, 13, 15, 21, 57, 90, 92, 94/96, 103 – remiza, 103A, 104, 151, 155, 166, 177, figura przydrożna k. kościoła w Leszczynach, figura Jezusa Nazareńskiego	7, 92, 177

538.	ul.	**Stroma:** 3, 5	3
539.	ul.	**Strumienna:** 25, 26, 32	32
540.	ul.	**Sukiennicza:** 1, 2 + fabryka, 3, 7 (Stara Fabryka), 8, 11, 12	
541.	ul.	**Szara:** 1, 8, 9	9
542.	ul.	**Szczęśliwa:** 62	62
543.	ul.	**Szczygłów:** 2 + stodoła, 11, 14, 15, 16, 18	2+stodoła, 14, 16, 18
544.	ul.	**Szeroka:** 4, 16, 19, 20, 22, 23, 24	4, 22, 24
545.	ul.	**Szklana:** 10A	
546.	ul.	**Szkolna:** 3, 3A, 4, 5, 6, 7, 8, 9 + fabryka, 10, 12, 13 + fabryka, 14 + oficyna 14A, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 25, 28, 30, 31, 32, 33, krzyż przy nr 23	
547.	ul.	**Szlachecka:** 2, 4	
548.		**Szyndzielnia:** schronisko górskie	
549.	ul.	**Sztabowa:** 8A	
550.	ul.	**Szynszyli:** 54	
551.	ul.	**Śląska:** 2, 4	2, 4
552.	ul.	**Średnia:** 49, 55	49
553.	ul.	**św. Anny:** 3, 4, 5, 8, 16, 18, 22, 26, 28, 32	
554.	ul.	**Św. Franciszka:** 14	
555.	ul.	**św. Jana Chrzciciela:** 11, 14, 34, kościół w Komorowicach z cmentarzem i kaplicą cmentarną, figura św. Jana Nepomucena	11
556.	pl.	**św. Mikołaja:** 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, kościół p.w. św. Mikołaja, krzyż obok kościoła, mury miejskie	
557.	ul.	**św. Stanisława:** 12	
558.	ul.	**św. Trójcy:** 1, 2, 3, 4, 5, 7	
559.	ul.	**Świątopełka:** 69, krzyż przydrożny	
560.	ul.	**Świerkowa:** 48	
561.	ul.	**Świtezianki:** 1, 55, 58	55
562.	ul.	**Tadeusza:** 5, 19B, 35, 42A, 56, 57	19B, 35, 42A, 56, 57
563.	ul.	**Tadeusza Kościuszki:** 11/11B, 13, 15	
564.	ul.	**Tadeusza Regera:** 4, 6, 18, 135, schron bojowy	
565.	ul.	**Tadeusza Rejtana:** 3, 15 (budynki fabryki Josephy'ego)	
566.	ul.	**Tadeusza Romanowicza:** 3, 9B	
567.	ul.	**Tadeusza Rychlińskiego:** 9, 11, 20, 22, 24, 26, 28, 30, 31	9
568.	ul.	**Taksówkarzy:** 13A	
569.	ul.	**Targowa:** 2, 4	
570.	ul.	**Tarninowa:** 29, 31	

571.	ul.	**Tartaczna:** 190, 284, zapora wodna + obiekty wodociągowe	
572.	ul.	**Taternicza:** 17A, 34	17A
573.	ul.	**Tenisowa:** 12 + garaż, 24	
574.	ul.	**Teodora Sixta:** 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 19, 20 + 3 budynki warsztatów i ogrodzenie, 21	
575.	ul.	**Teodora Tomasza Jeża:** 3, 5	
576.	ul.	**Teofila Aleksandra Lenartowicza:** 7, 9, 14	14
577.	ul.	**Thomasa W. Wilsona:** 1, 2, 3, 4, 7, 9, 11	
578.	ul.	**Tkacka:** 16	16
579.	ul.	**Tokarska:** 1	
580.	ul.	**Towarowa:** 36, 44, 46	36
581.	ul.	**Towarzystwa Szkoły Ludowej:** 7, 13-15-17-19, 18, 22	18
582.	ul.	**Trakcyjna:** 4 + obiekty kolejowe w „Trójkącie”, 16	
583.	ul.	**Trawiasta:** 1, 2, 16	1, 16
584.	ul.	**Tulipanów:** 2, 5/7, 6, 8, 9	5/7, 6, 8
585.	ul.	**Turniowa:** 2	2
586.	ul.	**Turystyczna:** 24	
587.	ul.	**Twarda:** 8, 18, 47, 63, dwa schrony bojowe	18, 47
588.	ul.	**Twórcza:** 2 + oficyna, 18, 22	
589.	ul.	**Uczniowska:** 2, 10, 14, 22	2, 14, 22
590.	ul.	**Urocza:** 3, 20, 24	3, 20
591.	ul.	**Urzędnicza:** 1, 2/4, 3, 5, 7	
592.	ul.	**Ustronie:** 2, 6, 12, 14, 16, 17, 19	12, 14, 19
593.	ul.	**Wacława Grodeckiego:** 1, 3, 5, 6, 8, 9, 10, 12, 20	
594.	ul.	**Wajdeloty:** 13, 14, 15, 17, 19, 27, 39A	14, 15, 17, 27
595.	ul.	**Waleriana Łukasińskiego:** 1, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12A, 14, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 34, 35, 37, 41, 43, 44/46, 48, 52	1, 16, 22, 26, 28, 29
596.	ul.	**Wał Szwedzki:** 7, 13, 15, 19, 23, 27	23, 27
597.	ul.	**Wałachowej:** 3, 6	3
598.	ul.	**Wapienicka:** 20/22, 38, 41, 53	
599.	ul.	**Wapienna:** 3, 3A, 5, 8A, 9, 12, 16	3A
600.	ul.	**Warszawska:** 1, 2 – dworzec kolejowy, 3, 5, park dworcowy	
601.	ul.	**Wawelska:** 4, 17, 25	4, 17, 25
602.	ul.	**Wąska:** 11	
603.	ul.	**Wczasowa:** 2, 9, 46, 66	2, 9, 46, 66
604.	ul.	**Wesoła:** 4, 6, 10, 12	6, 10, 12
605.	ul.	**Wędrowców:** 11, 44A, 71C, 95B, dwa schrony bojowe	44A, 71C

606.	ul.	**Widok:** 3, 10, 14, 16, 17, 18, 20, 22, 24, 25, 26, 27, 31, 34, 35, 41, 43	18, 27, 31
607.	ul.	**Wielkopolska:** 57	
608.	ul.	**Wierzbowa:** 17, 25, schron bojowy	25
609.	ul.	**Wiklinowa:** 11	
610.	ul.	**Wiktora Przybyły:** 1, 2, 7, 10, 11	
611.	ul.	**Willowa:** 1, 3, 11, 13, 27/29	2, 11, 13
612.	ul.	**Wincentego Kadłubka:** 51	51
613.	ul.	**Wincentego Witosa:** 2, 11, 15, 17, 22, 26/28, 30, 32, 34, 37, 41, 43, 47, 50, 53, 61, 64, 149, 201, 213, 220, 241, 255, 257, krzyż przydrożny	2, 11, 17, 22, 26/28, 30, 32, 34, 37, 41, 43, 47, 50, 53, 213, 220, 257
614.	ul.	**Wita Stwosza:** 1, 1A, 2, 3, 4, 5, 6, 6A, 6B, 7, 8, 11A, 15, 19, 20, 24, 26, 28, 31, 35, 43, 45A	20
615.	ul.	**Władysława Broniewskiego:** 5, 13, 19, 19A, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 29, 32, 34/34A, 36, 38, 40/42, 62, 64, figura św. Jana Nepomucena	29
616.	ul.	**Władysława IV:** 42, 52	42, 52
617.	ul.	**Władysława Jagiełły**: 3, 5, 8, 10	3, 5, 8
618.	ul.	**Władysława Łokietka:** 1, 3, 4	1
619.	ul.	**Władysława Orkana:** 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 10A, 11, 12, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, mury obronne przy nr 11-17 i 21-25, 25	
620.	ul.	**Władysława Stanisława Reymonta:** 2, 4, 6	
621.	ul.	**Władysława Syrokomli:** 2, 10	2, 10
622.	ul.	**Władysława Żeleńskiego:** 3, 6, 48, 90B, 114, 131	3, 48, 90B, 114
623.	ul.	**Włodzimierza Majakowskiego:** 2, 4 + garaż, 6, 8, 11, 20/22, 25, 28	20/22, 25, 28
624.	ul.	**Wodna:** 28, 73, 132, przepust kolejowy	
625.	ul.	**Wojciecha Bogusławskiego:** 10, 16, 19	
626.	pl.	**Wojska Polskiego:** 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15 + oficyna, 16, 17	
627.	pl.	**Wolności:** 1 + oficyna, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10	
628.	ul.	**Wolska:** 7	
629.	ul.	**Wróblowicka:** 35, 70, 96, 97	35, 70, 97
630.	ul.	**Wrzosowa:** 2 + warsztat, 14	
631.	ul.	**Wspólna:** 2, 18, 31, 31B, 39, 53, 66, 67, stacja trafo	18, 31, 31B, 39
632.	ul.	**Wypoczynkowa:** 64	
633.	ul.	**Wyzwolenia:** 2, 5, 6, 6A, 7, 8, 9, 11, 12A, 14, 17, 18/20 zespół szpitala + portiernia + ogrodzenie i założenie zieleni, 19, 21, 24, 24A, 25, 26, 27, 28, 29, 31 + oficyna, 33, 34, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 63, 65, 67, 96, 98, 100/100B, 104, 106, 113, 117,	28, 36, 38, 42, 65, 67, 96, 100/100B, 113, 117, 117A, 123, 129, 133, 148, 151, 285,

		117A, 120 + 2 bud gosp., 123, 129, 131, 133, 135, 148, 161, 204, 219, 251, 257, 274, 285, 287, 293, 319, 341, 343, 345, 349, 400, 420A, 454, 462A, 494B, 541, 575, 601, kapliczka szafkowa, kościół Matki Bożej Bolesnej + plebania nr 334, stary cmentarz z kaplicą	287, 341, 400, 541, 601
634.	ul.	**Wzgórze:** 1, 2, 3/5, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 10A, 11, 12, 14, 15, 16 – zamek, 18, 19, 20, 21, 22, mury miejskie	
635.	ul.	**Xawerego Dunikowskiego:** 4, 6, 8, 14, 47, 1-43	1-43, 14
636.	ul.	**Za Kuźnią:** 93, 93A, 101	93A
637.	ul.	**Zacisze:** 1, 2, 6	2
638.	ul.	**Zagajnik:** 41A, 46, 48	
639.	ul.	**Zagrody:** 71C, 85B (połowa domu), 99C, 119 + stodoła, 123 + stodoła, 135, 143/145, 175, 189	85B, 99C, 119+stodoła, 123+stodoła, 135, 175, 189
640.	ul.	**Zajazdowa:** 7, 14	7
641.	ul.	**Zakątna:** 16A, 22	22
642.	ul.	**Zakole:** 12	12
643.	ul.	**Zamknięta:** 8	
644.	ul.	**Zamkowa:** 1, 3, 7, 8, mury miejskie, tunel kolejowy	
645.	ul.	**Zapłocie Duże:** 6, 17/17A, 18, 20, 22, 25A, 33, 34, 36, 41, 52, 74, 111, 120, stodoła przy nr 130, 237, 286	18, 20, 22, 33, 34, 111
646.	ul.	**Zapłocie Małe:** 17, 23 + stodoła, 33, 90, 128, 141A + stodoła, 147A, 153A, 155A	90, 141+stodoła, 147A
647.	ul.	**Zapora:** 16, 46, 54, 60, 78, 94, 100, 101, 107 + gosp., 114, 114A, 184C, 186D, 230	78, 184C
648.	ul.	**Zaułek:** 3, 7, 9	
649.	ul.	**Zawiła:** 18, 36, 37A + stodoła, 41C, dwa schrony bojowe	
650.	ul.	**Zawodzie:** 4, 11, 16 + stodoła, 19, 45, 49, krzyż przydrożny	11, 49
651.	ul.	**Zbożowa:** 2, 3/5, 6, 8, 11, 12, 13, 14	2, 3/5, 6, 8, 12
652.	ul.	**Zdrojowa:** 3, 4 + ofic. 4A, 5 + garaż, 6 + brama i ogród, 10, 11A, 15, 17	
653.	ul.	**Zgody:** 8, 12	
654.	ul.	**Zielona:** 6, 12, 14, 16, 18/20, 22	6
655.	ul.	**Złocista:** 14, 16, 22, 28	
656.	ul.	**Złota:** 4, 10, 12, 14	4, 10, 12, 14
657.	ul.	**Złote Łany:** 3A, 6, 7, 11 + gospodarczy, 14, 15, 16, 21 + stodoła, 23, 27, 28	3A, 6, 14, 16, 23
658.	ul.	**Złoty Potok:** 4 – plebania, 7 – szkoła	
659.	ul.	**Zniczowa:** 14	
660.	ul.	**Zofii Kossak-Szczuckiej:** 21, 23	

661.	ul.	**Zuchów:** 14, 17, 19, 21, 35, 131A, 141, 165, 212, dwa schrony	14, 17, 21, 35, 131A, 212
662.	ul.	**Zwardońska:** 22, 141	141
663.	ul.	**Zwierzyniecka:** 13	
664.	pl.	**Zwycięstwa:** 1 – szpital, 2, 3, krzyż, pomnik	
665.	ul.	**Zygmunta Krasińskiego:** 1, 2, 4, 5 + oficyna 5A, 6, 10, 11 + oficyna, 13, 17, 18, 20C, 21, 21A, 22, 23, 24, 25, 26 + garaż, 27, 27A, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 38	
666.	ul.	**Zygmunta Lubertowicza:** 1, 3-3A, 7	
667.	ul.	**Żabia:** 4	4
668.	ul.	**Żabiniec:** 1, 7, 14, 18	14, 18
669.	ul.	**Żeglarska:** 1, 13, 36B, 50	13
670.	ul.	**Żurawinowa:** 5	5
671.	pl.	**Żwirki i Wigury:** 1/1A, 3, 4, 5, 9, 10, 10A, 11, 12	
672.	ul.	**Żwirowa:** 2	2
673.	ul.	**Żywa:** 1, 6, 9B + stodoła, 22, 24, 63	6, 9B+stodoła, 22, 24, 63
674.	ul.	**Żywiecka:** 11, 13, 15, 17, 20 + ogród, 21, 23, 25, 39, 41, 43, 47, 52, 54, 56, 58, 79, 81, 87, 92, 97, 99, 107, 109, 112, 113, 116, 116A, 117, 120, 122, 124, 124A, 126, 131 + figura, 134, 142, 146, 157, 163, 168, 169, 172, 177, 179, 190, 193 + budynek gosp. 189 + park, 196, 198, 200, 203, 205, 209, 210, 213, 216, 217, 227, 252, 253, 254, 261, 263, 267, 271, 273, 275, 285, 287, 289, 293, 299, 303, 315, 316, 318, 326, 327, 338, 342, 349 + stodoła, 350, 352, 353, 355, 360, 372, 384 + stodoła, 402, figura obok nr 177	21, 41, 109, 112, 116, 116A, 117, 124A, 146, 157, 168, 169, 177, 196, 198, 200, 209, 213, 216, 217, 227, 252, 253, 254, 271, 287, 289, 303, 327, 350, 352, 353, 355, 360, 372, 402
675.	ul.	**Żywieckie Przedmieście:** 8	
676.	ul.	**Żyzna:** 3, 5	5
Liczba nr. adresowych		**4163** [3146]	1017

ANEKS NR 3

EWIDENCJA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH					
Lp.	**Nr KEZA[1]**	**Nr stanowiska**	**Funkcja – Chronologia**	**Forma ochrony**	**Lokalizacja**
1	107-47/1	1	Grodzisko	strefa ochrony (między ulicami: Jana Sobieskiego – Dębową – Stanisława Żółkiewskiego – Dymarek – Otwartą)	Grodzisko (ul. Wał Szwedzki) Rej. Zabytków A-400/81
2	107-48/1	2	ślad osadnictwa - epoka kamienia	strefa r 40m od centrum na pgr. 4120, 6871	Ul. Księży Las
3	107-48/2	3	ślad osadnictwa - epoka kamienia (neolit)	strefa r 40m od centrum na pgr. 6871	Na płn. od ul. Wincentego Witosa, na wsch. Od zakrętu drogi S1
4	107-48/3	4	obozowisko - epoka kamienia (neolit / wczesna epoka brązu	strefa r 40m od centrum na pgr. 6871, 3380/13, 2280/15	Na płn. od ul. Wincentego Witosa, na płn-zach. od ul. Macieja Rataja
5	107-48/4	5	ślad osadnictwa - epoka kamienia (neolit)	strefa r 40m od centrum na pgr. 3251/29, 6871, 3251/32	Na zachód od ul. Saskiej
6	107-48/5	6	obozowisko - epoka kamienia (neolit)	strefa r 40m od centrum na pgr. 2987/10, 2987/12, 2987/13, 2987/28, 2987/30, 2987/35, 3061/5, 3061/11	Na płn. od ul. Wincentego Witosa i wylotu ulic Pasażerskiej i Władysława Kiernika
7	107-47/13	12	ślad osadnictwa - średniowiecze / okres nowożytny	strefa r 40m od centrum na pgr. 2017, 2018, 2007/2, 3261	Ul. Komandorska
8	107-47/14	13	ślad osadnictwa - średniowiecze	strefa r 40m od centrum na pgr. 1913/2, 1913/3, 1913/6, 1913/7, 1913/8, 1913/9, 3280/3, 1908/2, 1908/10	Między ulicami Gwarków a Jana Sobieskiego
9	107-47/15	14	ślad osadnictwa - wczesne średniowiecze / średniowiecze	strefa r 40m od centrum na pgr. 581/5 i 530/8, 535/16, 535/11, 3374/1	Ul. Dymarek
10	107-47/16	15	ślad osadnictwa - średniowiecze / okres	strefa r 40m od centrum na pgr. 458/27,	Między ulicami Juhasów a

			nowożytny	522/25, 522/27, 3402, 470/57	Stoczniową
11	107-47/17	16	ślad osadnictwa – epoka kamienia (neolit) / średniowiecze	strefa r 40m od centrum na pgr. 472/5, 435/1, 434/2	Wzgórze Trzy Lipki na płn. od ul. Pienińskiej
12	107-47/18	17	ślad osadnictwa - średniowiecze / ok. nowożytny	strefa r 40m od centrum na pgr. 1467/24, 1467/25, 1467/27, 1467/35, 1291/14, 3321/6	Ul. Hutnicza
13	107-47/19	18	ślad osadnictwa - średniowiecze / okres nowożytny	strefa r 40m od centrum na pgr. 646/65, 646/68, 3382/3, 662/49	Ul. Zuchów
14	107-47/20	19	ślad osadnictwa - średniowiecze / okres nowożytny	strefa r 40m od centrum na pgr. 839/20, 843/36, 843/37, 843/60, 843/61, 3349/4	Na płn. od ul. Jedwabniczej i ul. Okrętowej
15	107-47/21	20	ślad osadnictwa - średniowiecze	strefa r 40m od centrum na pgr. 843/25, 843/26, 843/42, 843/47, 843/48, 843/49, 853/50, 843/51, 3349/4	Między ul. Jedwabniczą i ul. Okrętową
16	107-47/22	21	ślad osadnictwa - średniowiecze / okres nowożytny	strefa r 40m od centrum na pgr. 1023/6, 1023/7, 1023/8, 1023/9, 1023/16, 1023/17, 1023/18, 1023/21, 1023/22 1026	Ul. Podhajecka na pd. od ul. Jana Sobieskiego
17	107-47/23	22	ślad osadnictwa - średniowiecze / okres nowożytny	strefa r 40m od centrum na pgr. 2772/2, 2772/4, 2772/5, 2772/ 6, 2772/10, 2772/17, 2772/18, 2763/36, 2768/1	Między ulicami Kołodziejską - Zapłocie Duże i Wakacyjną
18	108-47/7	23	ślad osadnictwa - średniowiecze	strefa r 40m od centrum na pgr. 3349/1, 3349/2, 2391/5, 2321/16, 2714/12	Na pd. od ul. Skarpowej – na osi ul. Borówkowej
19	108-47/8	24	ślad osadnictwa - średniowiecze	strefa r 40m od centrum na pgr. 129/13, 129/14, 2598, 163/3, 163/5, 163/6, 163/9	Ul. Karbowa
20	107-48/11	26	ślad osadnictwa - średniowiecze	strefa r 40m od centrum na pgr. 807/5, 807/13, 807/15, 807/16	Ul. Listopadowa naprzeciw cmentarza ewangelickiego
21	107-48/12	27	ślad osadnictwa - epoka kamienia (neolit)	strefa r 40m od centrum na pgr. 6869	Aleja Jana Pawła II na płn. od linii kolejowej
22	107-48/13	28	ślad osadnictwa - epoka kamienia (neolit)	strefa r 40m od centrum na pgr. 3460/19, 3460/20	Na płn. od linii kolejowej i ul. Reksia
23	107-48/14	29	ślad osadnictwa - średniowiecze	strefa r 40m od centrum na pgr. 3035/10, 3035/12, 3035/14, 3027, 2993/4	Na płn. od skrzyżowania ul. Hałcnowskiej i ul. Spartakusa
24	107-48/15	30	ślad osadnictwa - średniowiecze	strefa r 40m od centrum na pgr. 2696/19, 2696/70, 2696/110, 2696/111, 2696/200,	Między ulicami Krasnoludków i Skrzatów

				3197/6, 3197/7, 3197/12, 2691/18	
25	107-48/16	31	zamek - średniowiecze / okres nowożytny	strefa ochrony na parcelach 200, 201, 202, 318	Ul. Wzgórze 16 - Zamek Sułkowskich
26	107-48/17	32	historyczny obszar Bielska - średniowiecze / okres nowożytny	strefa ochrony (między ulicami: Zamkową – gen. Władysława Sikorskiego – Mikołaja Kopernika – Ludwika Waryńskiego – Nad Niprem – Wzgórze)	Rynek, Wzgórze Zamkowe i ulice jak obok
27	107-48/18	33	ślad osadnictwa – okres nowożytny	strefa r 40m od centrum na pgr. 293	Ul. Podcienie 7
28	107-48/19	34	ślad osadnictwa – okres nowożytny	strefa r 40m od centrum na pgr. 53, 54, 55, 56, 51/1, 83/2, 87/1, 107/1, 107/2, 108/2	Dom przy ul. Norberta Barlickiego 6 – 11 Listopada 1
29	107-48/20	35	cmentarz - okres nowożytny	strefa r 40m od centrum na pgr. 9/2	W podwórzu domu pl. Franciszka Smolki 3 i ul. Cechowej 3
30	108-48/4	36	ślad osadnictwa - średniowiecze / okres nowożytny	strefa r 40m od centrum na pgr. 906/1, 51/14, 51/15, 51/19, 51/21	Między al. Armii Krajowej i ul. Olszówka
31	106-48/1	37	ślad osadnictwa - pradzieje	strefa r 40m od centrum na pgr. 234/2, 233/2, 230/2, 232/1, 231	Ul. Terenowa na wschód od ul. Katowickiej
32	106-48/2	38	ślad osadnictwa - średniowiecze	strefa r 40m od centrum na pgr. 246/14, 246/15, 88/12	Ul. Michała Grażyńskiego u wylotu ul. Konwojowej
33	106-48/3	39	ślad osadnictwa - epoka kamienia	strefa r 40m od centrum na pgr. 584/24	Komorowice teren oczyszczalni na wsch. Od ul. Michała Grażyńskiego
34	106-48/4	40	ślad osadnictwa - średniowiecze	strefa r 40m od centrum na pgr. 630/27, 2767/1, 2767/2, 630/55, 630/56	Komorowice nad oczyszczalnią między ul. Bestwińską i Michała Grażyńskiego
35	106-48/5	41	ślad osadnictwa - średniowiecze	strefa r 40m od centrum na pgr. 945/2	Na zach. od ul. Bestwińskiej u wylot ul. Świtezianki
36	106-48/6	42	ślad osadnictwa - pradzieje	strefa r 40m od centrum na pgr. 982/1	Na pd. od ul. Muchomorów na płn. od ul. Dumnej
37	106-48/7	43	ślad osadnictwa - epoka kamienia	strefa r 40m od centrum na pgr. 1006/1, 1006/2, 1008	Na płn. od ul. Muchomorów
38	106-48/8	44	ślad osadnictwa - epoka kamienia	strefa r 40m od centrum na pgr. 1104/1,	Ul. Świtezianki nad potokiem

				1105/4	Kromparek
39	106-48/9	45	ślad osadnictwa - średniowiecze	strefa R 40m od centrum na pgr. 1195/1, 1195/2, 1288	Między ul. Obcą i ul. Gliwicką
40	106-48/10	46	ślad osadnictwa - średniowiecze	strefa r 40m od centrum na pgr. 1067/11, 1067/12, 1067/13, 1067/14, 1967/15, 1067/16, 1067/17, 1067/21, 1053/6	Między ul. Janowicką i ul. Jakuba Jasińskiego
41	106-48/11	47	ślad osadnictwa - epoka kamienia	strefa r 40m od centrum na pgr. 1137/4, 1137/5, 1137/8, 1137/15, 1137/17, 1137/18, 1137/19, 1137/21, 1137/24, 11	Na wsch. od ul. Janowickiej poniżej wylotu ul. Nad Słonicą
42	106-47/61	48	ślad osadnictwa - epoka kamienia (neolit)	strefa r 40m od centrum na pgr. 3903/1, 3903/1, 3903/3, 3903/4, 91/1	Ul. Czeladnicza
43	107-47/25	49	kościół z cmentarzem – średniowiecze	strefa wzdłuż ogrodzenia cmentarza – pgr. 4024, 563, 557/14	Kościół św. Stanisława w Starym Bielsku z cmentarzem
44	107-48/21	50	Historyczny obszar Białej - okres nowożytny	strefa ochrony (między ulicami: Józefa Piłsudskiego – Wałową – Ludwika Zamenhofa – 3 Maja – Zamkową – Hugona Kołłątaja – Kierową – Romana Dmowskiego - Żywiecką – Lwowską	Historyczny obszar Białej – pomiędzy ulicami jak obok

[1] KEZA – KRAJOWA EWIDENCJA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH

ANEKS NR 4

OBIEKTY OBJĘTE OCHRONĄ W MIEJSCOWYCH PLANACH ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO			
L.p	**Obiekt**	**Adres**	**Nr planu** RZ - rejestr zabytków
1.	oficyna zajazdu	11 Listopada 100	125 RZ
2.	zajazd “Dwór Thomkego”	11 Listopada 102	125 RZ
3.	dom	11 Listopada 14/16	125
4.	kamienica	11 Listopada 18 / Krótka 1	125
5.	dom	11 Listopada 19	125 RZ
6.	dom	11 Listopada 20	125
7.	dom	11 Listopada 21	125
8.	dom	11 Listopada 22	125
9.	dom	11 Listopada 23	125
10.	dom	11 Listopada 24	125 RZ
11.	dom	11 Listopada 25	125
12.	dom	11 Listopada 25A	125
13.	dom	11 Listopada 26	125
14.	dom	11 Listopada 27	125 RZ
15.	dom	11 Listopada 28	125
16.	dom	11 Listopada 29	125
17.	dom	11 Listopada 30	125
18.	kamienica	11 Listopada 31	125
19.	dom	11 Listopada 32	125
20.	kamienica	11 Listopada 33	125
21.	kamienica	11 Listopada 34	125
22.	kamienica	11 Listopada 35	125
23.	kamienica	11 Listopada 36	125
24.	dom	11 Listopada 37	125
25.	kamienica	11 Listopada 38 – Ratuszowa 2	125 RZ
26.	dom	11 Listopada 39	125
27.	pałacyk	11 Listopada 40	125
28.	dom	11 Listopada 42	125
29.	kamienica	11 Listopada 44	125
30.	dom	11 Listopada 45	125, 278
31.	kamienica	11 Listopada 46	125
32.	kamienica	11 Listopada 46A	125
33.	dom	11 Listopada 47	125
34.	kamienica	11 Listopada 48	125
35.	dom	11 Listopada 49	125
36.	dom	11 Listopada 50	125
37.	dom	11 Listopada 51	125

38.	dom	11 Listopada 53	125
39.	dom	11 Listopada 54	125 RZ
40.	kamienica	11 Listopada 55	125 RZ
41.	kamienica	11 Listopada 56	125
42.	dom	11 Listopada 58	125
43.	kamienica	11 Listopada 59	125
44.	hotel “Pod Orłem”	11 Listopada 60	125 RZ
45.	kamienica	11 Listopada 61	125
46.	sala redutowa hotelu “Pod Orłem”	11 Listopada 62	125 RZ
47.	dom	11 Listopada 63	125
48.	oficyna wschodnia	11 Listopada 63A	125
49.	dom-oficyna	11 Listopada 63B	125
50.	dom	11 Listopada 64	125
51.	dom-oficyna	11 Listopada 64A	125
52.	dom	11 Listopada 65	125
53.	dom	11 Listopada 66	125
54.	dom	11 Listopada 68	125 RZ
55.	kamienica	11 Listopada 70	125
56.	dom	11 Listopada 72/74	125
57.	dom	11 Listopada 76	125
58.	kamienica	11 Listopada 78	125
59.	kamienica	11 Listopada 80	125
60.	kamienica	11 Listopada 82	125
61.	dom	11 Listopada 86	125
62.	kamienica	3 Maja 1	135
63.	kamienica	3 Maja 19	135
64.	kamienica	3 Maja 21	135
65.	kamienica	3 Maja 23	135
66.	kamienica	3 Maja 27 / Sixta 2	135
67.	kamienica	3 Maja 31a	135
68.	kamienica	3 Maja 31b	135
69.	kamienica	3 Maja 33	135
70.	kamienica	3 Maja 35	135
71.	kamienica	3 Maja 37	135
72.	kamienica	3 Maja 5	135 RZ
73.	kamienica	3 Maja 7	135
74.	kamienica	3 Maja 9	135
75.	kamienica	3 Maja 9a	135
76.	kamienica	Adama Mickiewicza 1	135
77.	kamienica	Adama Mickiewicza 11	135
78.	kamienica	Adama Mickiewicza 13	135
79.	dom	Adama Mickiewicza 15	135
80.	kamienica	Adama Mickiewicza 16	135
81.	kamienica	Adama Mickiewicza 17	135
82.	dom	Adama Mickiewicza 18	135

83.	kamienica	Adama Mickiewicza 2	135
84.	kamienica	Adama Mickiewicza 21a	135
85.	dom	Adama Mickiewicza 21b	135
86.	Dom Gminy Żydowskiej	Adama Mickiewicza 22	135 RZ
87.	kamienica	Adama Mickiewicza 26	135
88.	willa i ogrodzenie	Adama Mickiewicza 27	135 RZ
89.	garaż	Adama Mickiewicza 27	135 RZ
90.	kamienica	Adama Mickiewicza 28	135
91.	kamienica	Adama Mickiewicza 29	135
92.	dom	Adama Mickiewicza 3 / Z. Krasińskiego 4	135
93.	kamienica	Adama Mickiewicza 30	135
94.	kamienica	Adama Mickiewicza 31	135
95.	kamienica	Adama Mickiewicza 31a	135
96.	kamienica	Adama Mickiewicza 32	135
97.	kamienica	Adama Mickiewicza 33	135
98.	kamienica	Adama Mickiewicza 35	135
99.	kamienica	Adama Mickiewicza 37	135
100.	kamienica	Adama Mickiewicza 39	135
101.	dom	Adama Mickiewicza 4	135
102.	kamienica	Adama Mickiewicza 41	135
103.	kamienica	Adama Mickiewicza 43	135
104.	kamienica	Adama Mickiewicza 44	135
105.	kamienica	Adama Mickiewicza 46	135
106.	dom	Adama Mickiewicza 6	135
107.	kamienica	Adama Mickiewicza 7a / Kącik 4	135
108.	dom	Adama Mickiewicza 8	135
109.	kamienica	Adama Mickiewicza 9	135
110.	dom	Aleja Armii Krajowej 181	111
111.	chałupa	Aleja Armii Krajowej 341	99
112.	dom	Aleja gen. Władysława Andersa 511	187
113.	bursa ewang. sem. naucz	Andrzeja Frycza – Modrzewskiego 12	135
114.	kamienica	Andrzeja Frycza – Modrzewskiego 2	135
115.	dom	Andrzeja Frycza – Modrzewskiego 20	135
116.	dom	Andrzeja Frycza – Modrzewskiego 22	135
117.	kamienica	Andrzeja Frycza – Modrzewskiego 26	135
118.	willa	Andrzeja Frycza – Modrzewskiego 29	135
119.	willa	Andrzeja Frycza – Modrzewskiego 36	135
120.	kamienica	Andrzeja Frycza – Modrzewskiego 6 [8]	135
121.	kamienica	Andrzeja Frycza – Modrzewskiego 8 [8A]	135
122.	dom dla urzędników	Antoniego Osuchowskiego 2-4-6	135
123.	szkoła powszechna	Antoniego Osuchowskiego 8	135
124.	willa	Antoniego Osuchowskiego 9	135
125.	dom	Antyczna 34C	61
126.	dom	Antyczna 47	133
127.	dom	Antyczna 53A	133
128.	dom	Anyżowa 2	129

129.	dom, ogród, sad	Azaliowa 12	124
130.	dom	Barkowska 111B	69
131.	kamienica	Bartosza Głowackiego 1	135
132.	willa	Bartosza Głowackiego 3	135
133.	kamienica kolejarska	Bartosza Głowackiego 4-6-8	135
134.	kamienica	Bartosza Głowackiego 5	135
135.	figura św. Jana Nepomucena	Bestwińska	67
136.	dom	Bestwińska 48	67
137.	krzyż	Bestwińska / Jasna Rola	67, 140
138.	dom	Bestwińska 149	112
139.	dom, ogród	Bestwińska 154	67
140.	figura	Bestwińska-Rakietowa	67
141.	dom, sad, ogród	Biwakowa 17	66
142.	willa	Blokowa 1	131
143.	dom	Bystra 52-54	69
144.	dom	Bystra 77	69
145.	remiza OSP	Bystrzańska 13	131
146.	dom	Bystrzańska 14	131
147.	dom	Bystrzańska 15	131
148.	willa	Bystrzańska 16	131
149.	dom	Bystrzańska 17	131
150.	dom	Bystrzańska 18	131
151.	dom	Bystrzańska 19	131
152.	dom	Bystrzańska 2	131
153.	dom	Bystrzańska 21	131
154.	dom	Bystrzańska 22	131
155.	dom	Bystrzańska 23	131
156.	kamienica	Bystrzańska 27	119
157.	dom	Bystrzańska 28	131
158.	dom, ogród, sad	Bystrzańska 29	119
159.	dom	Bystrzańska 3	131
160.	willa	Bystrzańska 30 + garaż	131, 241
161.	dom	Bystrzańska 33	119
162.	dom	Bystrzańska 4	131
163.	dom	Bystrzańska 40	131, 241
164.	dom	Bystrzańska 44	131, 241
165.	dom	Bystrzańska 47	119
166.	dom	Bystrzańska 6	131
167.	dom	Bystrzańska 8	131
168.	dom	Bzowa 11	108
169.	dom	Bzowa 15	108
170.	dom	Bzowa 21	108
171.	dom	Bzowa 24	108
172.	dom	Bzowa 32	108
173.	dom	Bzowa 42	108
174.	dom	Bzowa 46	108

175.	dom	Celna 10	6 RZ
176.	dom	Celna 12	6 RZ
177.	dom	Celna 2	6 RZ
178.	dom	Celna 4	6 RZ
179.	dom	Celna 6	6 RZ
180.	dom	Celna 8	6 RZ
181.	krzyż	Ceramiczna	160
182.	dom	Cieszyńska 1	6 RZ
183.	dom	Cieszyńska 3	6 RZ
184.	dom	Cieszyńska 4	6 RZ
185.	dom	Cieszyńska 5	6 RZ
186.	dom	Cieszyńska 7	6 RZ
187.	dom	Cieszyńska 9	6 RZ
188.	sąd	Cieszyńska 10	6
189.	dom	Cieszyńska 11	6 RZ
190.	dom	Cieszyńska 12	114, 191
191.	dom	Cieszyńska 13	6 RZ
192.	kamienica, ogród	Cieszyńska 14	114, 191
193.	kamienica	Cieszyńska 15	6
194.	dom	Cieszyńska 18	114, 191
195.	kamienica	Cieszyńska 19/21	230
196.	kamienica	Cieszyńska 23	230
197.	pałac, ogród	Cieszyńska 24	114, 191
198.	kamienica	Cieszyńska 26	114
199.	dom Hoinkesa, ogród	Cieszyńska 30	114
200.	dom	Cieszyńska 42	114
201.	lotnisko-budynek szkoleniowy	Cieszyńska 317	133 RZ
202.	lotnisko-wieża kontrolna	Cieszyńska 321	133 RZ
203.	lotnisko-hangar	Cieszyńska 323	133
204.	dom	Cieszyńska 330	142
205.	willa	Cieszyńska 335	142
206.	dom	Cieszyńska 368	142
207.	dom-przedszkole	Cieszyńska 383	142
208.	dom	Cieszyńska 388	142
209.	szkoła	Cieszyńska 391-393	142
210.	dom	Cieszyńska 398 / Twórcza 2	142
211.	dom	Cieszyńska 421A	142
212.	dom	Cieszyńska 427	142
213.	kamienica	Cyniarska 10	125
214.	kamienica	Cyniarska 12	125 RZ
215.	kamienica	Cyniarska 14	125
216.	kamienica	Cyniarska 16	125
217.	kamienica	Cyniarska 18	125
218.	fabryka	Cyniarska 28	125
219.	dom	Czerwona 114	115
220.	dom	Czerwona 116	115

221.	chałupa	Dolinowa 4	129
222.	dom	Dolinowa 9	129
223.	dom	Drukarzy 2a	135
224.	dom	Drukarzy 3	135
225.	dom	Drukarzy 5 [Fryderyka Chopina 9]	135
226.	dom	Drukarzy 6 [Fryderyka Chopina 7]	135
227.	dom, sad	Dworska 14	107
228.	pałac	Działkowców 12A	107
229.	dom	Działkowców 14	107
230.	stacja trafo	Fabryczna	131
231.	dom	Fabryczna 1	131
232.	dom	Falista 19	58
233.	dom	Falista 46	58
234.	willa	Filatelistów 1	131
235.	willa	Fryderyka Chopina 11	135
236.	willa	Fryderyka Chopina 13	135
237.	dom	Fryderyka Chopina 3	135
238.	służbówka	Fryderyka Chopina 3	135
239.	dom	Fryderyka Chopina 4-4a	135
240.	dom	Fryderyka Chopina 5	135
241.	dom	Fryderyka Chopina 6	135
242.	dom	gen. Józefa Kustronia 88	131
243.	dom	gen. Józefa Kustronia 90	131
244.	dom	gen. Józefa Kustronia 92	131
245.	dom	gen. Józefa Kustronia 96	131
246.	fabryka	gen. Józefa Kustronia 99 [93]	131
247.	dom	gen. Mieczysława Boruty-Spiechowicza 44	144
248.	dom	gen. Mieczysława Boruty-Spiechowicza 46	144
249.	dom	gen. Mieczysława Boruty-Spiechowicza 48	144
250.	dom	Giuseppe Garibaldiego 1	125
251.	dom	Giuseppe Garibaldiego 4	125
252.	dom	Giuseppe Garibaldiego 6	125
253.	dom	Giuseppe Garibaldiego 8	125
254.	dom	Głęboka 11	125
255.	kamienica	Głęboka 16	125
256.	dom	Głęboka 3	125
257.	dom	Głęboka 5	125
258.	dom, zieleń	Gościnna 82	124
259.	dom, zieleń	Gościnna 88	124
260.	kapliczka	Górska	94A RZ
261.	dom	Górska 104	129
262.	dom	Górska 108	129
263.	dom	Górska 112	129

264.	dom	Górska 116	129
265.	dom	Górska 122/124	129
266.	dom	Górska 126	129
267.	dom	Górska 134	129
268.	dom	Górska 142	129
269.	dom	Górska 148	129
270.	dom	Górska 156	129
271.	dom	Górska 158	129
272.	dom	Górska 160	129
273.	chałupa	Górska 174	129
274.	dom	Górska 180	129
275.	dom	Górska 202	129
276.	chałupa	Górska 204	129
277.	chałupa	Górska 214-wyburzona	129
278.	dom	Górska 216	129
279.	dom	Górska 224	129
280.	dom i stacja wodociągowa	Górska 36	129
281.	dom	Górska 46	129
282.	dom	Górska 52	129
283.	dom	Górska 64	129
284.	dom	Górska 74	129
285.	dom	Górska 76	129
286.	dom	Górska 82	129
287.	dom	Górska 88 [Jeleniowa 2]	129
288.	dom	Górska 96-połowa wyburzona	129
289.	dom	Grenady 49	69
290.	willa	Grotowa 11	131
291.	dom	Gruntowa 45	123
292.	dom	Gruntowa 47B	123
293.	dom	Gruntowa 49	123
294.	dom	Gruntowa 53A	123
295.	dom	Gruntowa 60	123
296.	dom	Grunwaldzka 1	135
297.	dom	Grunwaldzka 12	135
298.	kamienica	Grunwaldzka 16	135
299.	kamienica	Grunwaldzka 18	135
300.	kamienica	Grunwaldzka 2 /Juliusza Słowackiego 21	135
301.	straż pożarna-wieża	Grunwaldzka 20	135
302.	straż pożarna	Grunwaldzka 20-20a	135
303.	straż pożarna	Grunwaldzka 20b	135
304.	kamienica	Grunwaldzka 22a	135
305.	kamienica	Grunwaldzka 22b	135
306.	kamienica	Grunwaldzka 2a	135
307.	willa	Grunwaldzka 3	135
308.	kamienica	Grunwaldzka 4	135
309.	dom	Grunwaldzka 4a	135

310.	dom	Grunwaldzka 6a	135
311.	dom	Grunwaldzka 8/10	135
312.	kamienica	Grunwaldzka 9/9A	135
313.	willa	Grzybowa 1	131
314.	dom	Grzybowa 11	131
315.	dom	Grzybowa 16	131
316.	dom	Grzybowa 18	131
317.	dom	Grzybowa 6	131
318.	willa	Grzybowa 8	131
319.	dom	Grzybowa 9	131
320.	dom	Hałcnowska 77	35B
321.	dom	Hałcnowska 83	35B
322.	stodoła	Hałcnowska 83	35B
323.	dom	Hałcnowska 116	35B
324.	dom	Henryka Sienkiewicza 9	135
325.	kamienica	Ignacego Jana Paderewskiego 10	125
326.	dom	Ignacego Jana Paderewskiego 11	125
327.	dom	Ignacego Jana Paderewskiego 18	125
328.	dom	Ignacego Jana Paderewskiego 3	125
329.	kamienica	Ignacego Jana Paderewskiego 5	125
330.	dom	Ignacego Jana Paderewskiego 7	125
331.	dom	Ignacego Jana Paderewskiego 8	125
332.	kamienica	Jana Kilińskiego 1	91
333.	kamienica	Jana Matejki 2	135
334.	kamienica	Jana Matejki 3	135
335.	kamienica	Jana Matejki 4	135
336.	kamienica	Jana Matejki 6	135
337.	kamienica	Jana Matejki 8	135
338.	cmentarz ewangelicki	Jana Sobieskiego	2 RZ
339.	tunel kolejowy	Jana Sobieskiego	2
340.	cmentarz przy kościele św. Stanisława	Jana Sobieskiego	2 RZ
341.	kościół św. Stanisława	Jana Sobieskiego	2 RZ
342.	kościół Św. Trójcy	Jana Sobieskiego	6 RZ
343.	dom	Jana Sobieskiego 2/4	6
344.	dom	Jana Sobieskiego 3	6
345.	remiza Straży Pożarnej	Jana Sobieskiego 6	6
346.	kamienica	Jana Sobieskiego 8	6
347.	Szkoła, ogród	Jana Sobieskiego 15	114, 191
348.	oficyna	Jana Sobieskiego 25a [oficyna nr 27]	114
349.	dom	Jana Sobieskiego 27	114 RZ
350.	dom	Jana Sobieskiego 33	114 RZ
351.	dom	Jana Sobieskiego 37	114
352.	kamienica	Jana Sobieskiego 39	114
353.	dom, ogród	Jana Sobieskiego 41	114
354.	dom	Jana Sobieskiego 43	114

355.	kamienica	Jana Sobieskiego 45	114
356.	oficyna	Jana Sobieskiego 47a	114
357.	schron bojowy	Jana Sobieskiego (na pd od nr 415c)	98
358.	stacja trafo	Jana Sobieskiego (obok nr 400)	76
359.	kamienica	Jana Sobieskiego 11	114 RZ
360.	kościół ewangelicki w St.Biel.	Jana Sobieskiego 110	2 RZ
361.	kamienica	Jana Sobieskiego 13	114 RZ
362.	dom	Jana Sobieskiego 14	135
363.	dawna szkoła	Jana Sobieskiego 158	2-strefa
364.	dom	Jana Sobieskiego 17	114 RZ
365.	dom	Jana Sobieskiego 174/174a	2-strefa
366.	kamienica	Jana Sobieskiego 18	135
367.	dom	Jana Sobieskiego 19	114 RZ
368.	dom, ogród, sad	Jana Sobieskiego 191	98
369.	dom	Jana Sobieskiego 195A	98
370.	dom	Jana Sobieskiego 21	114 RZ
371.	dom	Jana Sobieskiego 23	114 RZ
372.	kamienica i oficyna	Jana Sobieskiego 24	135
373.	kamienica	Jana Sobieskiego 25	114 RZ
374.	dom	Jana Sobieskiego 26	135
375.	dom	Jana Sobieskiego 267	98
376.	dom	Jana Sobieskiego 27	114 RZ
377.	dom	Jana Sobieskiego 29	114 RZ
378.	dom	Jana Sobieskiego 30	135
379.	kamienica	Jana Sobieskiego 31	114 RZ
380.	dom	Jana Sobieskiego 32	135
381.	oficyna	Jana Sobieskiego 33	114
382.	kamienica	Jana Sobieskiego 33	114 RZ
383.	kamienica	Jana Sobieskiego 34	135
384.	dom	Jana Sobieskiego 35	114 RZ
385.	dom	Jana Sobieskiego 389	203, 98
386.	dom	Jana Sobieskiego 396	76
387.	dom	Jana Sobieskiego 400	76
388.	dom	Jana Sobieskiego 406	76
389.	młyn	Jana Sobieskiego 415C	98
390.	karczma - zajazd	Jana Sobieskiego 429	107
391.	dom, ogród	Jana Sobieskiego 430A	107
392.	Remiza Straży Pożarnej	Jana Sobieskiego 444	107
393.	dom	Jana Sobieskiego 47	114 RZ
394.	kamienica	Jana Sobieskiego 9	114 RZ
395.	figura obok domu nr 150	Janowicka	49
396.	dom	Janowicka 1	1
397.	dom	Janowicka 7	1
398.	dom	Janowicka 27A	1
399.	dom	Janowicka 50/50A	1
400.	dom	Janowicka 52	1

401.	dom, ogród	Janowicka 107	49
402.	dom	Janowicka 219	69
403.	dom	Janowicka 223	69
404.	dom	Janowicka 227	69
405.	kamienica	Jarosława Dąbrowskiego 12	135
406.	kamienica	Jarosława Dąbrowskiego 14	135
407.	kamienica	Jarosława Dąbrowskiego 3	135 RZ
408.	kamienica	Jarosława Dąbrowskiego 6	135
409.	dom	Jaskrowa 27A	107
410.	willa, ogród	Jaskrowa 29	107
411.	zagroda	Jasna Rola 13	140
412.	stodoła	Jasna Rola 4	140
413.	stodoła	Jasna Rola 4	140
414.	zagroda	Jasna Rola 4	67, 140
415.	willa, zieleń	Jaworowa 10	111
416.	willa, zieleń	Jaworowa 14	111
417.	szkoła	Jaworzańska 2	142
418.	chałupa	Jeleniowa 6	129
419.	figura	Jeżynowa	61
420.	szkoła	Jeżynowa 3	118
421.	dom	Jeżynowa 38-wyburzony	118
422.	dom	Jeżynowa 4-wyburzony	118
423.	dom	Jeżynowa 78	118
424.	dom	Józefa Lompy 5	230
425.	dom	Józefa Pankiewicza 1 – Rynek 15	6
426.	dom	Józefa Pankiewicza 11	6
427.	dom	Józefa Pankiewicza 2 – Władysława Orkana 19	6 RZ
428.	dom	Józefa Pankiewicza 3 – Rynek 14	6
429.	dom	Józefa Pankiewicza 4 – Władysława Orkana 21	6 RZ
430.	dom	Józefa Pankiewicza 5 – Rynek 12	6
431.	dom	Józefa Pankiewicza 7	6 RZ
432.	dom	Józefa Pankiewicza 8 – Władysława Orkana 25	6
433.	cmentarz ewangelicko-augsburski	Józefa Piłsudskiego	125 RZ
434.	kamienica	Józefa Piłsudskiego 16	125
435.	fabryka	Józefa Piłsudskiego 2	125
436.	fabryka	Józefa Piłsudskiego 27	125
437.	fabryka	Józefa Piłsudskiego 3-3A	125
438.	fabryka	Józefa Piłsudskiego 3-3A	125
439.	fabryka	Józefa Piłsudskiego 34	125
440.	willa	Józefa Piłsudskiego 42	125
441.	kamienica	Józefa Piłsudskiego 46	125
442.	szkoła	Józefa Piłsudskiego 47	125

443.	kamienica	Józefa Piłsudskiego 50	125
444.	kamienica	Józefa Piłsudskiego 52	125
445.	fabryka	Józefa Piłsudskiego 6	125
446.	dom	Juhasów 114	123, 227
447.	dom	Juliusza Słowackiego 11	135
448.	dom	Juliusza Słowackiego 12	135
449.	kamienica	Juliusza Słowackiego 14	135
450.	kamienica	Juliusza Słowackiego 15	135
451.	kamienica	Juliusza Słowackiego 16	135
452.	sala gimnastyczna	Juliusza Słowackiego 17	135
453.	kamienica	Juliusza Słowackiego 18	135
454.	sala gimnastyczna	Juliusza Słowackiego 19	135
455.	kamienica	Juliusza Słowackiego 21	135
456.	kamienica	Juliusza Słowackiego 21a	135
457.	szkoła	Juliusza Słowackiego 24	135
458.	kamienica	Juliusza Słowackiego 25	135
459.	dom	Juliusza Słowackiego 26	135
460.	Dawna strzelnica	Juliusza Słowackiego 27	135
461.	Dawna strzelnica	Juliusza Słowackiego 27a	135
462.	willa	Juliusza Słowackiego 28	135
463.	willa	Juliusza Słowackiego 28a	135
464.	willa	Juliusza Słowackiego 28b	135
465.	kamienica	Juliusza Słowackiego 6	135
466.	kamienica	Juliusza Słowackiego 6a	135
467.	kamienica	Juliusza Słowackiego 7	135
468.	dom	Juliusza Słowackiego 8/10	135
469.	willa, ogród	Junacka 3	111
470.	dom	Junacka 11	111
471.	willa, ogród	Junacka 23	111
472.	dom	Kalinowa 13	131
473.	willa	Kalinowa 19	131
474.	dom	Kalinowa 9	131
475.	dom, ogród, sad	Kamieniec Podolski 10a-b	98
476.	dom	Karbowa 54	128
477.	dom	Karola Ambrożego 1	131
478.	kaplica cmentarna	Karpacka	118
479.	Urząd Gminy Kamienica	Karpacka 125	124
480.	Kościół św. Małgorzaty	Karpacka 146	118
481.	chałupa	Karpacka 147	124
482.	dom	Karpacka 148a	118
483.	dom	Karpacka 148	118 RZ
484.	dom	Karpacka 150	118, 204
485.	dom	Karpacka 160	118
486.	dom	Karpacka 165	124
487.	dom zieleń	Karpacka 169	124
488.	dom	Karpacka 170	118

489.	dom, sad	Karpacka 175	124
490.	dom	Karpacka 176	118
491.	dom	Karpacka 177	220
492.	dom	Karpacka 178	118
493.	dom	Karpacka 182	118
494.	dom	Karpacka 183	220
495.	dom	Karpacka 186	118
496.	dom	Karpacka 188	118
497.	dom	Karpacka 189 + 2 bud. gosp.	220
498.	dom	Karpacka 192	118
499.	zagroda	Karpacka 211 + 2 bud. gosp.	220
500.	dom	Karpacka 218	118
501.	schron bojowy	Kaskadowa	61
502.	schron bojowy	Kaskadowa	61
503.	dom	Kaskadowa 23C	61
504.	dom	Kaskadowa 37	61
505.	dom	Kaskadowa 51A	61
506.	dom	Kaskadowa 67	61
507.	dom	Kaskadowa 96	61
508.	dom	Kępna 14	108
509.	dom, ogród sad	Kolejowa 5	119
510.	dom, ogród	Kolejowa 8	119
511.	dom, ogród, sad	Kolejowa 9	119
512.	dom, ogród	Kolejowa 11	119
513.	dom, ogród	Kolejowa 13	119
514.	dom	Kolejowa 58	119
515.	dom, ogród	Kolejowa 64	119
516.	dom, ogród, sad	Kolista 66	124
517.	dom, sad	Kolista 105	124
518.	dom	Komandorska 20 B	98
519.	dom	Komandorska 30 C	98
520.	kamienica	Komorowicka 10	125
521.	szkoła ewangelicka	Komorowicka 13	125
522.	dom	Komorowicka 14	125
523.	dom	Komorowicka 15	125
524.	kamienica	Komorowicka 16	125
525.	dom	Komorowicka 17	125
526.	dom	Komorowicka 19	125
527.	kamienica	Komorowicka 21	125
528.	dom	Komorowicka 22	125
529.	dom	Komorowicka 25	125
530.	dom	Komorowicka 26	125
531.	szkoła	Komorowicka 27	125
532.	willa	Komorowicka 31	144
533.	dom	Komorowicka 32	125
534.	kamienica	Komorowicka 34	125

535.	fabryka	Komorowicka 36	125
536.	hala w podwórzu	Komorowicka 36	125
537.	dom	Komorowicka 37	144
538.	willa	Komorowicka 38	125
539.	willa	Komorowicka 39	144
540.	kamienica	Komorowicka 4	125
541.	fabryka	Komorowicka 41	144
542.	dom	Komorowicka 43a	91
543.	dom	Komorowicka 45	91
544.	fabryka br. Münch	Komorowicka 47 + portiernia	91
545.	pałacyk Rosta	Komorowicka 48	125 RZ
546.	kamienica	Komorowicka 54	144
547.	kamienica	Komorowicka 56	144
548.	kamienica	Komorowicka 6	125
549.	kamienica	Komorowicka 60	144
550.	dom	Komorowicka 62	144
551.	kamienica	Komorowicka 64	144
552.	kamienica	Komorowicka 66	144
553.	kamienica	Komorowicka 70	144
554.	kamienica	Komorowicka 74	144
555.	kamienica	Komorowicka 78	144
556.	kamienica	Komorowicka 8	125
557.	kamienica	Komorowicka 92	91
558.	dom	Komorowicka 94	91
559.	dom	Komorowicka 98	91
560.	dom	Kopytko 31	66
561.	dom	Kosynierów 6	91
562.	kaplica cmentarna	Krakowska	37
563.	cmentarz ewangelicki	Krakowska	37
564.	przedszkole, ogród	Krakowska 243	88, 139
565.	dom, ogród	Krakowska 259	88, 139
566.	dom	Krakowska 297	116
567.	dom	Krzywa 11	142
568.	dom	Krzywa 31	142
569.	dom	Krzywa 5	142
570.	dom	ks. Jana Kusia 49	119
571.	dom, zieleń	ks. Piotra Skargi 6	114
572.	dom, ogródek	ks. Stanisława Brzóski 13	57
573.	figura św. Jana Nepomucena	ks. Stanisława Stojałowskiego	125
574.	dom	ks. Stanisława Stojałowskiego 10	125
575.	oficyna fabryczna	ks. Stanisława Stojałowskiego 10A [10b]	125
576.	dom	ks. Stanisława Stojałowskiego 12	125
577.	dom	ks. Stanisława Stojałowskiego 13	125
578.	dom	ks. Stanisława Stojałowskiego 14	125
579.	kamienica	ks. Stanisława Stojałowskiego 15	125
580.	dom	ks. Stanisława Stojałowskiego 17	125

581.	kamienica	ks. Stanisława Stojałowskiego 18	125
582.	kamienica	ks. Stanisława Stojałowskiego 19	125
583.	kamienica	ks. Stanisława Stojałowskiego 20	125
584.	kamienica	ks. Stanisława Stojałowskiego 22	125
585.	bank	ks. Stanisława Stojałowskiego 23	125
586.	dawana szkoła katolicka	ks. Stanisława Stojałowskiego 33	125 RZ
587.	dom	ks. Stanisława Stojałowskiego 37/39	125
588.	dom	ks. Stanisława Stojałowskiego 41	125
589.	dom	ks. Stanisława Stojałowskiego 43	125
590.	dom	ks. Stanisława Stojałowskiego 45	125
591.	dom	ks. Stanisława Stojałowskiego 47	125 RZ
592.	kamienica	ks. Stanisława Stojałowskiego 48	125
593.	dom	ks. Stanisława Stojałowskiego 53	125
594.	dom	ks. Stanisława Stojałowskiego 55	125
595.	dom	ks. Stanisława Stojałowskiego 57	125
596.	fabryka-komin	ks. Stanisława Stojałowskiego 61	125
597.	fabryka	ks. Stanisława Stojałowskiego 61	125
598.	dom	ks. Stanisława Stojałowskiego 9	125
599.	willa, ogród, sad	Laskowa 10	111
600.	chałupa	Laskowa 18	111
601.	dom, ogród	Laskowa 22	111
602.	dom	Laskowa 26	111
603.	willa, ogród	Laskowa 38	111
604.	willa	Laskowa 54	111 RZ
605.	dom	Legionów 10	125
606.	dom	Legionów 12	125
607.	kamienica	Legionów 13	125 RZ
608.	altana	Legionów 13	125
609.	dom	Legionów 14	125
610.	dom	Legionów 16	125
611.	dom	Legionów 17	125
612.	dom	Legionów 18	125
613.	dom	Legionów 20	125
614.	willa Rosta sen.	Legionów 21	125
615.	dom	Legionów 22	125
616.	dom-oficyna	Legionów 22A	125
617.	szkoła	Legionów 24	125 RZ
618.	szkoła	Legionów 25	125 RZ
619.	kamienica	Legionów 26	125
620.	kamienica	Legionów 27	125
621.	kamienica	Legionów 28	125
622.	dom	Legionów 29 / TSL 22	125
623.	kamienica	Legionów 30/32	125, 271
624.	kamienica	Legionów 37	144
625.	dom	Legionów 9	125
626.	willa	Leszczyńska 36	102, 155

627.	dom	Leszczyńska 38-38A	102, 155
628.	dom	Leszczyńska 40	102, 155
629.	dom	Leszczyńska 42	155
630.	Spółdz. Pracy „Grot”	Leśników 18	66
631.	dom	Leśników 24	66
632.	most	Lipnicka	160
633.	szkoła	Lipnicka 34	54
634.	dom	Lipnicka 38A	225
635.	dom	Lipnicka 40	225
636.	dom	Lipnicka 42	225
637.	dom	Lipnicka 44	225
638.	dom	Lipnicka 50	225
639.	dom	Lipnicka 60	225
640.	dom, ogród	Lipnicka 64	54
641.	dom, ogród	Lipnicka 66	54
642.	dom, oficyna	Lipnicka 66a	54
643.	zagroda - dom	Lipnicka 69	120
644.	stodoła	Lipnicka 69	120
645.	dom	Lipnicka 70	54
646.	zespół dworski	Lipnicka 72	54
647.	willa	Listopadowa 16	135
648.	willa	Listopadowa 33	135
649.	dom	Listopadowa 34-36	135
650.	dom	Listopadowa 37	135
651.	dom	Listopadowa 39	135
652.	willa	Listopadowa 41	135
653.	willa	Listopadowa 46	135
654.	straż pożarna	Listopadowa 47-49	135
655.	willa	Listopadowa 48	135
656.	willa	Listopadowa 50	135
657.	oficyna	Listopadowa 51a	135
658.	willa	Listopadowa 52	135
659.	kamienica i oficyna	Listopadowa 53	135
660.	dom	Listopadowa 54	135
661.	kamienica	Listopadowa 55	135
662.	dom	Listopadowa 57	135
663.	willa	Listopadowa 59	135
664.	willa	Listopadowa 61	135
665.	fabryka mydła Wilkego	Listopadowa 9	135
666.	fabryka mydła-komin	Listopadowa 9	135
667.	willa	Lotnicza 42	133
668.	willa	Lotnicza 46	133
669.	kamienica Hoinkesa	Ludwika Waryńskiego 2	6
670.	dom	Ludwika Waryńskiego 3	6
671.	kamienica	Ludwika Waryńskiego 4	6
672.	dom-oficyna	Ludwika Waryńskiego 5	6 RZ

673.	dom	Ludwika Waryńskiego 6	6
674.	dom-oficyna	Ludwika Waryńskiego 7	6
675.	dom	Ludwika Waryńskiego 8	6
676.	dom	Ludwika Waryńskiego 9	6
677.	dom	Ludwika Waryńskiego 11	6
678.	dom	Łączna 8	111
679.	dom	Łowiecka 138	61
680.	dom	Łowiecka 114C	61
681.	dom	Łowiecka 162	61
682.	dom	Łowiecka 77	61
683.	dom	Łuczników 101	61
684.	dom	Łukowa 13	125
685.	dom	Łukowa 15	125
686.	dom	Łukowa 17	125
687.	dom	Łukowa 3	125
688.	dom	Łukowa 5	125
689.	dom	Magnolii 12	108
690.	dom	Magnolii 14	108
691.	dom	Magnolii 18-20	108
692.	dom, ogród	Magnolii 22	108
693.	dom	Magnolii 28	108
694.	dom	Magnolii 30	108
695.	dom	Małej Straconki 5	129
696.	dom	Małej Straconki 6	129
697.	dom	Michaiła Lermontowa 10	144
698.	kamienica	Michaiła Lermontowa 11	144
699.	dom	Michaiła Lermontowa 12	144
700.	kamienica	Michaiła Lermontowa 13	144
701.	dom	Michaiła Lermontowa 19	144
702.	dom	Michaiła Lermontowa 20	144
703.	dom	Michaiła Lermontowa 22	144
704.	dom	Michaiła Lermontowa 24	144
705.	dom	Michaiła Lermontowa 26	144
706.	dom	Michaiła Lermontowa 29	144
707.	dom	Michaiła Lermontowa 31	144
708.	dom	Michaiła Lermontowa 33	144
709.	dom	Michaiła Lermontowa 38	144
710.	dom	Michała Grażyńskiego 27	91
711.	kamienica	Michała Grażyńskiego 31	91
712.	fabryka	Michała Grażyńskiego 38-40	91
713.	willa	Mieczysława Karłowicza 11	135
714.	dom	Mieczysława Karłowicza 6	135
715.	willa	Mieczysława Karłowicza 8	135
716.	willa	Mieczysława Karłowicza 9	135
717.	dom	Międzyrzecka 23	142
718.	dom	Międzyrzecka 25	142

719.	dom	Międzyrzecka 27	142
720.	dom	Międzyrzecka 31	142
721.	dom	Międzyrzecka 33	142
722.	dom	Międzyrzecka 35A	142
723.	kościół p.w. Św. Franciszka	Międzyrzecka 45	142
724.	dom	Międzyrzecka 7	142
725.	dom	Międzyrzecka 9	142
726.	dom, ogród	Miła 1	111
727.	dom	Miła 3	111
728.	willa, ogród, sad	Miła 6	111
729.	chałupa, sad	Miła 7	111
730.	dom	Młodzieżowa 104	58
731.	willa	Młodzieżowa 7	131 RZ
732.	kamienica	Nad Niprem 12	135
733.	kamienica	Nad Niprem 2	135
734.	dom	Nad Niprem 3	6
735.	kamienica	Nad Niprem 5	6
736.	dom	Nad Niprem 6	135 RZ
737.	kamienica	Nad Niprem 7	6
738.	dom	Nad Niprem 8	135
739.	dom	Nad Niprem 13 / oficyna W. Orkana 14	6
740.	dom	Nad Niprem 17 / oficyna W. Orkana 19	6
741.	dom	Nad Niprem 19	6
742.	kamienica	Nadbrzeżna 2	125
743.	chałupa	Niwna 5	124
744.	dom	Odrzańska 99	57
745.	chałupa	Odysei 29	69
746.	dom	Odysei 44-46	69
747.	dom	Odysei 55	69
748.	dom, sad	Okrętowa 22 (Rafowa 21)	98
749.	dom	Olszowa 38 (w mpzp Lotnicza 38)	133
750.	dom	Olszówka 10	131
751.	willa	Olszówka 102	131
752.	budynek gospodarczy	Olszówka 102	131
753.	dom	Olszówka 11	131
754.	willa	Olszówka 14	131
755.	dom	Olszówka 16	131
756.	willa	Olszówka 19	131
757.	willa	Olszówka 2	131
758.	dom	Olszówka 20	111
759.	willa, ogród	Olszówka 22	111
760.	willa	Olszówka 23	131
761.	hotel	Olszówka 24	111
762.	dom, ogród	Olszówka 26	111
763.	zajezdnia tramwajowa	Olszówka 27a	131
764.	willa	Olszówka 28	111

765.	dom-restauracja	Olszówka 29	131
766.	dom	Olszówka 3	131
767.	dom	Olszówka 32	111
768.	dom	Olszówka 45 (Jaworowa 25)	111
769.	willa	Olszówka 46	111 RZ
770.	willa	Olszówka 49	131
771.	dom	Olszówka 49A	131
772.	dom	Olszówka 51	131
773.	dom, ogród	Olszówka 52	111
774.	dom, ogród	Olszówka 56 (Bałtycka 6)	111
775.	dom	Olszówka 57	131
776.	willa	Olszówka 6	131
777.	dom	Olszówka 66 (gen. Zajączka 1)	111
778.	willa	Olszówka 67	131
779.	dom-restauracja	Olszówka 73	131
780.	chałupa, sad	Olszówka 74	111
781.	willa	Olszówka 77	131
782.	dom	Olszówka 84	163
783.	dom	Olszówka 9	131
784.	dom	Orchidei 10	108
785.	dom	Orchidei 27	108
786.	dom	Orchidei 29	108
787.	pomnik „Poległym za Polskę”	Partyzantów	102
788.	chałupa, ogródki	Partyzantów 223	102, 153
789.	dom, ogród	Piaskowa 10	119
790.	Hotel Royal	Piastowska 1	135
791.	kamienica	Piastowska 15 / Wiktora Przybyły 14	135
792.	szkoła	Piastowska 21 (Sixta 20)	135
793.	kamienica	Piastowska 3	135
794.	dom	Piastowska 35	135
795.	kamienica	Piastowska 5	135
796.	kamienica	Piastowska 7	135
797.	dom	Pieczarkowa 35A	142
798.	dom	Pieczarkowa 41	133
799.	dom	Pienińska 222	123
800.	dom	Pienińska 226	123
801.	dom	Pienińska 98B	123, 227
802.	dom	Pienińska 98C	123, 227
803.	schron bojowy	Pienińska na pd od ZPK Sarni Stok	123
804.	dom	Pikowa 4	129
805.	dom	Pikowa 7	129
806.	willa, ogród	Piwna 8	119
807.	dom	Piwowarska 1	6 RZ
808.	dom	Piwowarska 2	6 RZ
809.	dom	Piwowarska 3	6 RZ
810.	dom	Piwowarska 4	6 RZ

811.	dom	Piwowarska 6	6 RZ
812.	dom	Piwowarska 8	6 RZ
813.	pomnik	pl. Adama Mickiewicza	160
814.	dawna KKO - Bank	pl. Bolesława Chrobrego 1	6 RZ
815.	stacja trafo	pl. Marcina Lutra	6
816.	dom	pl. Marcina Lutra 4b	135
817.	figura św. Floriana	pl. Opatrzności Bożej	125
818.	figura św. Jana Nepomucena	pl. Opatrzności Bożej	125
819.	kościół p.w. Opatrzności Bożej	pl. Opatrzności Bożej	125 RZ
820.	dom	pl. Opatrzności Bożej 14	125
821.	dom	pl. Opatrzności Bożej 18	125
822.	dom	pl. Opatrzności Bożej 19	125
823.	kamienica	pl. Opatrzności Bożej 20	125
824.	ratusz	pl. Ratuszowy 1	125 RZ
825.	kamienica	pl. Ratuszowy 3	125
826.	kamienica	pl. Ratuszowy 4	125
827.	fabryka	pl. Ratuszowy 5	125
828.	fabryka	pl. Ratuszowy 6	125
829.	kamienica	pl. Ratuszowy 7	125
830.	remiza OSP	pl. Ratuszowy 9	125 RZ
831.	kamienica	pl. św. Mikołaja 10	6
832.	dom	pl. św. Mikołaja 11	6
833.	dom	pl. św. Mikołaja 12	6 RZ
834.	dom	pl. św. Mikołaja 14	6
835.	plebania	pl. św. Mikołaja 15	6 RZ
836.	plebania	pl. św. Mikołaja 16	6 RZ
837.	kościół p.w. św. Mikołaja	pl. św. Mikołaja 16A	6 RZ
838.	kamienica	pl. św. Mikołaja 2	6
839.	dom	pl. św. Mikołaja 3	6
840.	kamienica	pl. św. Mikołaja 4	6
841.	kamienica	pl. św. Mikołaja 5	6
842.	dom	pl. św. Mikołaja 6	6
843.	kamienica	pl. św. Mikołaja 7	6
844.	dom	pl. św. Mikołaja 8/9	6
845.	dom	pl. Wojska Polskiego 10	125
846.	kamienica	pl. Wojska Polskiego 11	125
847.	kamienica	pl. Wojska Polskiego 12	125 RZ
848.	kamienica	pl. Wojska Polskiego 13	125
849.	kamienica	pl. Wojska Polskiego 14	125
850.	kamienica	pl. Wojska Polskiego 15	125
851.	dom	pl. Wojska polskiego 16	125 RZ
852.	kamienica	pl. Wojska Polskiego 2	125
853.	kamienica	pl. Wojska Polskiego 3	125
854.	dom	pl. Wojska Polskiego 4	125
855.	dom	pl. Wojska Polskiego 5	125
856.	dom	pl. Wojska Polskiego 6	125

857.	kamienica	pl. Wojska Polskiego 9	125
858.	kamienica	pl. Wolności 1	125
859.	kamienica	pl. Wolności 10	125 RZ
860.	kamienica	pl. Wolności 2	125
861.	kamienica	pl. Wolności 3	125
862.	kamienica	pl. Wolności 4	125
863.	dom	pl. Wolności 5	125 RZ
864.	kamienica	pl. Wolności 6	125
865.	dawny dom cechowy	pl. Wolności 7	125 RZ
866.	dom	pl. Wolności 8	125
867.	fabryka	pl. Wolności 8	125
868.	kamienica	pl. Żwirki i Wigury 1/1a	6
869.	kamienica	pl. Żwirki i Wigury 3	6
870.	kamienica	pl. Żwirki i Wigury 4	6
871.	kamienica	pl. Żwirki i Wigury 5 – Schodowa 8	6
872.	dom	Pocztowa 11	131
873.	dom	Pocztowa 14	131
874.	dom	Pocztowa 16	131
875.	willa	Pocztowa 18	131 RZ
876.	willa	Pocztowa 2	131
877.	dom	Pocztowa 20	131
878.	willa	Pocztowa 22	131
879.	dom	Pocztowa 23	131
880.	willa	Pocztowa 24	131
881.	dom	Pocztowa 25	131
882.	willa	Pocztowa 27	131
883.	dom	Pocztowa 28	131
884.	dom	Pocztowa 3	131
885.	willa	Pocztowa 4	131
886.	willa	Pocztowa 6	131
887.	dom	Pocztowa 8	131
888.	dom	Podcienie 1	6 RZ
889.	dom	Podcienie 11	6 RZ
890.	dom	Podcienie 13	6 RZ
891.	dom	Podcienie 2	6
892.	dom	Podcienie 2a	6
893.	dom	Podcienie 3	6 RZ
894.	dom	Podcienie 5	6 RZ
895.	dom	Podcienie 7	6 RZ
896.	dom	Podcienie 9	6 RZ
897.	dom	Podleśna 20	131
898.	dworzec towarowy PKP	Podwale	91, 274
899.	dworzec towarowy PKP	Podwale 59B	91, 274
900.	fabryka	Podwale 65-67	91
901.	krzyż przy nr 60	Polna	57
902.	cmentarz katolicki	Polna	96

903.	dom	Polna 32A	57
904.	dom	Polna 48B	57
905.	dom	Polna 81C	96
906.	dom	Polna 91C	96
907.	dom	Polna 101C	96
908.	dom	Polna 107C	96
909.	dom	Polna 109C	96
910.	dom	Polna 131	96
911.	dom	Polna 175 (św. Franciszka 14)	96
912.	szkoła	Polna 29	96
913.	dom	Prosta 69	129
914.	dom	Prosta 73	129
915.	dom, ogród	Przemysłowa 13	119
916.	dom, ogród	Przemysłowa 14	119
917.	dom, ogród	Przemysłowa 20	119
918.	dom, ogród	Przemysłowa 23	119
919.	dom, ogród	Przemysłowa 30	119
920.	dom, ogród	Przemysłowa 32	119
921.	kapliczka	Przy Torach / Józefa Bożka	142
922.	dom-plebania	Przy Torach 1	142
923.	dom	Rafowa 61	76
924.	kamienica	Ratuszowa 3	125
925.	krzyż	Rolna	129
926.	chałupa	Rolna 81	129
927.	kamienica	Romana Dmowskiego 12	125
928.	willa	Różana 3	131
929.	willa	Różana 4	131
930.	portiernia	Różana 4	131
931.	gospodarczy	Różana 4	131
932.	budynek ogrodowy	Różana 4	131
933.	leśniczówka	Rudawka 55 (dawny nr 78)	110
934.	dom	Rusałki 2	142
935.	dom	Rynek 1 / Cieszyńska 2-4	6 RZ
936.	dom	Rynek 2	6 RZ
937.	dom	Rynek 3 + oficyna	6 RZ
938.	kamienica Hoffmanna	Rynek 4/5	6 RZ
939.	kamienica	Rynek 6	6 RZ
940.	dom	Rynek 7 / Celna 1	6 RZ
941.	dom	Rynek 8	6 RZ
942.	Ratusz /dawny/	Rynek 9	6 RZ
943.	dom	Rynek 10	6 RZ
944.	kamienica „Pilsner Hof”	Rynek 11	6 RZ
945.	dom	Rynek 12	6 RZ
946.	dom	Rynek 13/14	6 RZ
947.	dom	Rynek 15	6 RZ
948.	dom	Rynek 16	6

949.	dom	Rynek 18	6
950.	dom	Rynek 19	6
951.	dom	Rynek 20	6 RZ
952.	dom	Rynek 21	6 RZ
953.	dom	Rynek 22	6 RZ
954.	dom	Rynek 23	6
955.	dom	Rynek 24	6 RZ
956.	dom	Rynek 25	6 RZ
957.	dom	Rynek 26	6 RZ
958.	dom	Rynek 27	6 RZ
959.	dom	Rynek 28/29	6 RZ
960.	dom	Rynek 30	6 RZ
961.	dom	Rynek 31	6 RZ
962.	dom	Rynek 32 – Kościelna 1	6 RZ
963.	dom	Rysia 31	61
964.	chałupa	Rzeczna 1	111
965.	dom	Rzeczna 2	131
966.	chałupa	Rzeczna 6	111
967.	zespół rzeźni miejskiej	Rzeźnicza 2	138, 189
968.	kamienica	Schodowa 2 – Sikorskiego 7	6 RZ
969.	dom	Schodowa 3	6
970.	klasztor	Schodowa 4/6	6
971.	dom	Schodowa 5	6
972.	figura św. Jana Nepomucena	Sejmowa (przeniesiona na wschód w rejon zakładów ul. Bestwińska)	103
973.	dom, ogród	Sejmowa 22	103
974.	zagroda	Sejmowa 30	103
975.	dwór	Siostry Małgorzaty Szewczyk 24	1 RZ
976.	dom	Skarpowa 56	61
977.	dom	Skarpowa 88	61
978.	chałupa	Smocza 43	66
979.	chałupa	Smolna 4	193
980.	dom, ogród	Sokolska 4	119
981.	dom	Sokolska 8	119
982.	dom	Sowia 1	129
983.	willa, ogród, sad	Sporna 7	111
984.	willa, ogród	Sporna 8	111
985.	willa, ogród	Sporna 9	111
986.	willa, ogród	Sporna 10	111
987.	willa, ogród	Stanisława Konarskiego 3	91
988.	dom	Stanisława Moniuszki 4	135
989.	kościół ewangelicki	Stanisława Staszica	125 RZ
990.	dom	Stanisława Staszica 10	125
991.	kamienica	Stanisława Staszica 11	125
992.	dawna szkoła ewangelicka	Stanisława Staszica 2/2A	125 RZ
993.	dom	Stanisława Staszica 3	125

994.	dom	Stanisława Staszica 4	125
995.	dom	Stanisława Staszica 6	125
996.	dom	Stanisława Staszica 8	125
997.	dom	Stanisława Wyspiańskiego 10	135
998.	dom	Stanisława Wyspiańskiego 12	135
999.	dom, ogród	Stanisława Wyspiańskiego 13	47
1000.	dom	Stanisława Wyspiańskiego 14	135
1001.	kamienica	Stanisława Wyspiańskiego 16	135
1002.	dom, ogród	Stanisława Wyspiańskiego 17	47
1003.	dom, ogród	Stanisława Wyspiańskiego 19	47
1004.	szpital	Stanisława Wyspiańskiego 21	47
1005.	szpital	Stanisława Wyspiańskiego 21	47
1006.	szpital	Stanisława Wyspiańskiego 21	47
1007.	szpital	Stanisława Wyspiańskiego 21	47
1008.	szpital	Stanisława Wyspiańskiego 21	47
1009.	dom	Stanisława Wyspiańskiego 26	135
1010.	kamienica	Stanisława Wyspiańskiego 30	135
1011.	kamienica	Stanisława Wyspiańskiego 32	135
1012.	kamienica	Stanisława Wyspiańskiego 34	135
1013.	szkoła	Stanisława Wyspiańskiego 5	135
1014.	dom	Stanisława Wyspiańskiego 6	135
1015.	willa	Stanisława Wyspiańskiego 7	135
1016.	willa	Stanisława Wyspiańskiego 8	135
1017.	kamienica	Stanisława Wyspiańskiego 8a	135
1018.	dom	Startowa 30	131
1019.	dom	Startowa 34	131
1020.	zagroda	Szklana 10A	31
1021.	dom	Szkolna 10	125
1022.	dom	Szkolna 12	125
1023.	fabryka	Szkolna 13	125
1024.	dom	Szkolna 14	125
1025.	dom	Szkolna 15	125
1026.	dom	Szkolna 16	125
1027.	dom	Szkolna 17	125
1028.	dom	Szkolna 18	125
1029.	dom	Szkolna 19	125
1030.	kamienica	Szkolna 20	125
1031.	kamienica	Szkolna 25	125
1032.	dom	Szkolna 28	125
1033.	willa	Szkolna 30	125
1034.	kamienica	Szkolna 31	125
1035.	dom	Szkolna 32	125
1036.	dom	Szkolna 4	125
1037.	dom	Szkolna 6	125
1038.	dom	Szkolna 7	125
1039.	krzyż	Szkolna przy nr 23	125

1040.	krzyż	Szlak (w okolicy)	115
1041.	dom	św. Stanisława 12	2 RZ
1042.	dom	św. Trójcy 5	6
1043.	dom	św. Trójcy 7	6 RZ
1044.	krzyż	Światopełka / Potok	113
1045.	dom, ogród	Światopełka 69	113
1046.	dom	Tadeusza Regera 135	107
1047.	dom	Tadeusza Regera 18	142
1048.	dom	Tadeusza Regera 4	142
1049.	dom	Tadeusza Regera 6	142
1050.	kamienica	Targowa 4	125
1051.	dom	Tarninowa 29	35E
1052.	willa	Tenisowa 12	131
1053.	willa	Tenisowa 24	131
1054.	kamienica	Teodora Sixta 10	135
1055.	kamienica	Teodora Sixta 11	135
1056.	kamienica	Teodora Sixta 13	135
1057.	kamienica	Teodora Sixta 14	135
1058.	bud. mieszkalno-biurowy zakładów „Silesia”	Teodora Sixta 17	135
1059.	Bank Polski	Teodora Sixta 19	135 RZ
1060.	Szkoła Przemysłowa	Teodora Sixta 20	135 RZ
1061.	Szkoła-warsztaty	Teodora Sixta 20	135
1062.	Szkoła-warsztaty	Teodora Sixta 20	135
1063.	Szkoła-warsztaty	Teodora Sixta 20	135
1064.	dom	Teodora Sixta 21	135
1065.	kamienica	Teodora Sixta 3	135
1066.	kamienica	Teodora Sixta 8 (w mpzp nr 6)	135
1067.	kamienica	Teodora Sixta 8A (w mpzp nr 8)	135
1068.	kamienica	Teodora Sixta 9	135
1069.	kamienica	Teodora Tomasza Jeża 3	144
1070.	kamienica	Teodora Tomasza Jeża 5	144
1071.	willa, ogród, sad	Tkacka 16	119
1072.	kamienica	Towarzystwa Szkoły Ludowej 13	144
1073.	kamienica	Towarzystwa Szkoły Ludowej 15	144
1074.	kamienica	Towarzystwa Szkoły Ludowej 17	144
1075.	dom	Towarzystwa Szkoły Ludowej 18	125
1076.	kamienica	Towarzystwa Szkoły Ludowej 19	144
1077.	wiadukt	Trakcyjna	91
1078.	schron bojowy	Twarda	123
1079.	schron bojowy	Twarda / Gruntowa	123
1080.	dom	Wapienicka 38	142
1081.	dom	Wapienicka 41	142
1082.	chałupa	Wapienicka 53	142
1083.	dom	Wczasowa 66	129
1084.	dom	Wędrowców 95B	187

1085.	dom	Wierzbowa 25	142
1086.	dom	Wiktora Przybyły 1	135
1087.	kamienica	Wiktora Przybyły 10	135
1088.	kamienica	Wiktora Przybyły 11	135
1089.	dom	Wiktora Przybyły 7	135
1090.	dom	Wilcza 4	129
1091.	krzyż	Wincentego Witosa	88, 139
1092.	dom	Wincentego Witosa 26-28	108
1093.	dom	Wincentego Witosa 30	108
1094.	dom	Wincentego Witosa 32	108
1095.	dom	Wincentego Witosa 34	108
1096.	dom, ogród	Wincentego Witosa 53	88, 139
1097.	dom, ogród	Wincentego Witosa 61	88, 139
1098.	dom, ogród	Wincentego Witosa 64	88, 139
1099.	Szkoła Podstawowa	Władysława Broniewskiego 23	100
1100.	dom, ogród	Władysława Broniewskiego 64	35K
1101.	dom	Władysława Jagiełły 10	125
1102.	dom	Władysława Jagiełły 8	125
1103.	dom	Władysława Orkana 2	6 RZ
1104.	dom	Władysława Orkana 4	6
1105.	dom	Władysława Orkana 5	6 RZ
1106.	dom	Władysława Orkana 6	6
1107.	dom	Władysława Orkana 8	6 RZ
1108.	kamienica	Władysława Orkana 10	6
1109.	kamienica	Władysława Orkana 10A	6
1110.	kamienica	Władysława Orkana 11	6
1111.	dom	Władysława Orkana 12 – Juliusza Słowackiego 2	6 RZ
1112.	dom	Władysława Orkana 14	6 RZ
1113.	dom	Władysława Orkana 16	6
1114.	dom	Władysława Orkana 17	6
1115.	dom	Władysława Orkana 18	6 RZ
1116.	dom	Władysława Orkana 19	6 RZ
1117.	dom	Władysława Orkana 20	6 RZ
1118.	stacja trafo	Władysława Orkana	6
1119.	dom	Władysława Żeleńskiego 3	57
1120.	chałupa	Władysława Żeleńskiego 6	57
1121.	dom	Władysława Żeleńskiego 90b	57
1122.	dom, w ogrodzie	Władysława Żeleńskiego 114 + figura	57
1123.	figura	Władysława Żeleńskiego 114	57
1124.	dom	Władysława Żeleńskiego 131	57
1125.	dom	Wolska 7	131
1126.	dom	Wróblowicka 97	62
1127.	dom	Wyzwolenia 100-100B / Magnolii 2	115
1128.	dom	Wyzwolenia 104	115
1129.	dom	Wyzwolenia 106	115

1130.	dom	Wyzwolenia 11	125
1131.	dom	Wyzwolenia 113	115
1132.	dom	Wyzwolenia 120	108
1133.	bud. gospodarczy	Wyzwolenia 120 (130)	108
1134.	bud. gospodarczy	Wyzwolenia 120 (130)	108
1135.	dom	Wyzwolenia 123	115
1136.	dom	Wyzwolenia 129	115
1137.	dom	Wyzwolenia 12A	125
1138.	dom	Wyzwolenia 131	115
1139.	dom	Wyzwolenia 133	115
1140.	dom	Wyzwolenia 135	115
1141.	dom	Wyzwolenia 14	125
1142.	dom	Wyzwolenia 161	108
1143.	dom	Wyzwolenia 17	125
1144.	kamienica	Wyzwolenia 19	125
1145.	szpital – zespół z ogrodem	Wyzwolenia 20	125
1146.	budynek dyrekcji	Wyzwolenia 20	125
1147.	portiernia	Wyzwolenia 20	125
1148.	prosektorium	Wyzwolenia 20	125
1149.	radiologia	Wyzwolenia 20	125
1150.	kamienica	Wyzwolenia 21	125
1151.	dom	Wyzwolenia 24	125
1152.	dom	Wyzwolenia 24A	125
1153.	dom	Wyzwolenia 257	1
1154.	dom	Wyzwolenia 26	125
1155.	dom	Wyzwolenia 27	125
1156.	dom	Wyzwolenia 285	1
1157.	dom	Wyzwolenia 287	1
1158.	dom	Wyzwolenia 288	1
1159.	dom	Wyzwolenia 289	1
1160.	dom	Wyzwolenia 29	125
1161.	kamienica	Wyzwolenia 31	125
1162.	dawna szkoła	Wyzwolenia 319	1 RZ
1163.	kamienica	Wyzwolenia 33	125
1164.	dom – plebania	Wyzwolenia 334	1
1165.	kościół Nawiedzenia NMP	Wyzwolenia 336	1 RZ
1166.	kamienica	Wyzwolenia 34	125
1167.	szkoła podstawowa	Wyzwolenia 343	1, 186
1168.	dom	Wyzwolenia 345	1, 186
1169.	dom	Wyzwolenia 349	1, 186
1170.	dom	Wyzwolenia 367	1, 186
1171.	dom	Wyzwolenia 36	125
1172.	dom	Wyzwolenia 38	125
1173.	dom	Wyzwolenia 39	125
1174.	dom	Wyzwolenia 4 [w mpzp ks. S. Stojałowskiego 59 – oficyna]	125

1175.	dom	Wyzwolenia 40	125
1176.	kamienica	Wyzwolenia 41	125
1177.	dom	Wyzwolenia 42	125
1178.	kamienica	Wyzwolenia 43	125
1179.	dom	Wyzwolenia 44	125
1180.	kamienica	Wyzwolenia 45	125
1181.	kamienica	Wyzwolenia 47	125
1182.	kamienica	Wyzwolenia 6	125
1183.	dom	Wyzwolenia 63	144
1184.	dom	Wyzwolenia 65	144
1185.	dom	Wyzwolenia 67	144
1186.	kamienica	Wyzwolenia 6A	125
1187.	dom	Wyzwolenia 7	125
1188.	dom	Wyzwolenia 9	125
1189.	dom	Wyzwolenia 98	115
1190.	dom	Wzgórze 11	6
1191.	Zamek Książęcy	Wzgórze 16	6 RZ
1192.	dom	Wzgórze 2 – Schodowa 1-1a	6 RZ
1193.	kamienica	Wzgórze 3/5	6
1194.	dom	Wzgórze 4	6 RZ
1195.	dom	Wzgórze 6	6 RZ
1196.	dom	Wzgórze 7	6 RZ
1197.	dom	Wzgórze 8	6 RZ
1198.	dom	Wzgórze 9 – Podcienie 15	6 RZ
1199.	dom	Wzgórze 10	6 RZ
1200.	oficyna	Wzgórze 10a	6
1201.	dom	Wzgórze 12	6 RZ
1202.	dom	Wzgórze 14	6 RZ
1203.	dom	Zagrody 71C	35G
1204.	dom	Zakole 12	108
1205.	dom	Zakole 18-wyburzony	108
1206.	kamienica	Zamkowa 8	6 RZ
1207.	willa, zieleń, ogród	Zapłocie Duże 18	98
1208.	dom, ogród	Zapłocie Duże 20	98
1209.	dom, ogród, sad	Zapłocie Duże 25A	98
1210.	dom	Zapłocie Duże 286	142
1211.	dom, ogród, sad	Zapłocie Duże 34	98
1212.	dom, ogród, sad	Zapłocie Duże 36	98
1213.	schron bojowy	Zapłocie Małe	76
1214.	schron bojowy	Zapłocie Małe	76
1215.	zagroda, sad	Zapłocie Małe 17	98
1216.	dom, sad	Zapłocie Małe 23	98 RZ
1217.	dom, ogród, sad	Zapłocie Małe 61-wyburzony	98
1218.	dom	Zapłocie Małe 67-wyburzony	98
1219.	dom	Zaułek 3 – Rynek 21	6 RZ
1220.	dom	Zaułek 7	6

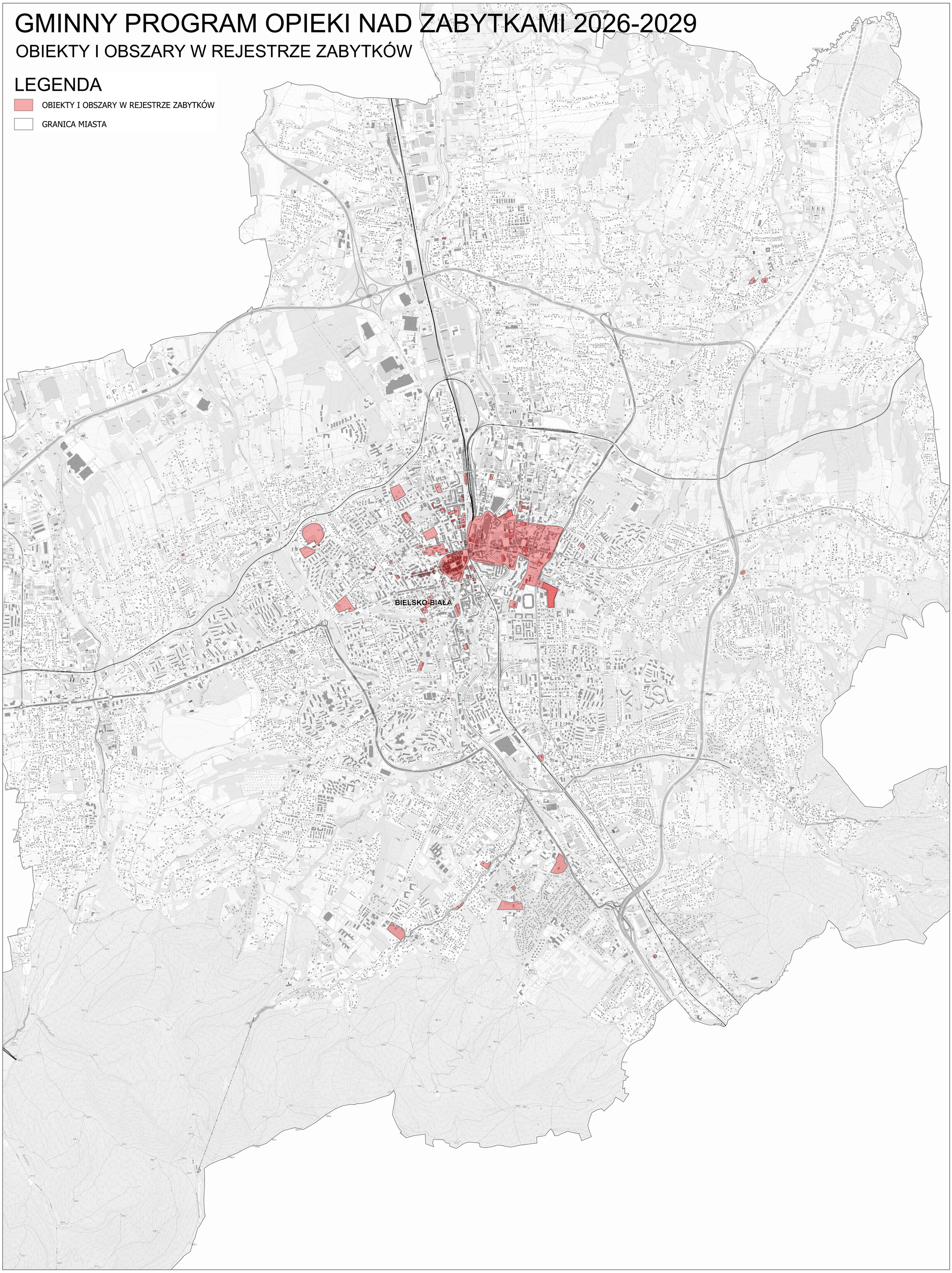
1221.	schron bojowy	Zawiła – na pd-zach od 41C	123
1222.	schron bojowy	Zawiła – na płn-zach od 41C	123
1223.	dom	Zawiła 18	123
1224.	dom	Zawiła 36	123
1225.	dom	Zawiła 37A	123
1226.	dom	Zawiła 41C	123
1227.	krzyż	Zawodzie	129
1228.	dom	Zawodzie 16 + gosp.	129, 180
1229.	chałupa	Zawodzie 19	129
1230.	dom	Zawodzie 4-4A	129
1231.	dom	Zawodzie 45	129, 180
1232.	dom	Zawodzie 49	129, 180
1233.	dom	Złote Łany 14	160
1234.	dom	Zniczowa 14	142 RZ
1235.	schron bojowy	Zuchów	50
1236.	schron bojowy	Zuchów / Boh. Monte Cassino	123
1237.	dom	Zuchów 131A	123
1238.	dom	Zuchów 141	123
1239.	dom	Zuchów 165	123
1240.	dom	Zuchów 212	123
1241.	schron bojowy	Zuchów na wschód od nr 165	123
1242.	dom	Zwardońska 141	118
1243.	kamienica	Zygmunta Krasińskiego 11	135
1244.	kamienica	Zygmunta Krasińskiego 13	135
1245.	szkoła	Zygmunta Krasińskiego 17	135
1246.	dom	Zygmunta Krasińskiego 18	135
1247.	kamienica	Zygmunta Krasińskiego 19-21	135
1248.	kamienica	Zygmunta Krasińskiego 20c (mpzp 20a)	135
1249.	oficyna	Zygmunta Krasińskiego 21a	135
1250.	kamienica	Zygmunta Krasińskiego 22	135
1251.	kamienica	Zygmunta Krasińskiego 23	135
1252.	kamienica	Zygmunta Krasińskiego 25	135
1253.	willa i garaż	Zygmunta Krasińskiego 26	135 RZ
1254.	kamienica	Zygmunta Krasińskiego 27	135
1255.	kamienica	Zygmunta Krasińskiego 27a	135
1256.	willa	Zygmunta Krasińskiego 29	135
1257.	dom	Zygmunta Krasińskiego 30	135
1258.	willa	Zygmunta Krasińskiego 31	135
1259.	bud. powiatowej Kasy Chorych	Zygmunta Krasińskiego 34	135
1260.	dom	Zygmunta Krasińskiego 38	135
1261.	dom	Zygmunta Krasińskiego 5	135
1262.	oficyna	Zygmunta Krasińskiego 5A	135
1263.	kamienica	Zygmunta Krasińskiego 6	135
1264.	dom	Żabia 4	129
OGÓŁEM		1264	RZ 155

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI 2026-2029

OBIEKTY I OBSZARY W REJESTRZE ZABYTKÓW

LEGENDA

- OBIEKTY I OBSZARY W REJESTRZE ZABYTKÓW
- GRANICA MIASTA



GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI 2026-2029

ZABYTKI NIERUCHOME I ZIELEŃ W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW ORAZ STREFY OCHRONY KONSERWATORSKIEJ

LEGENDA

GRANICA MIASTA

OBIEKKTY W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

OBIEKKTY W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

OBIEKTY PRETENDOWANE DO WYKREŚLENIA Z GEZ

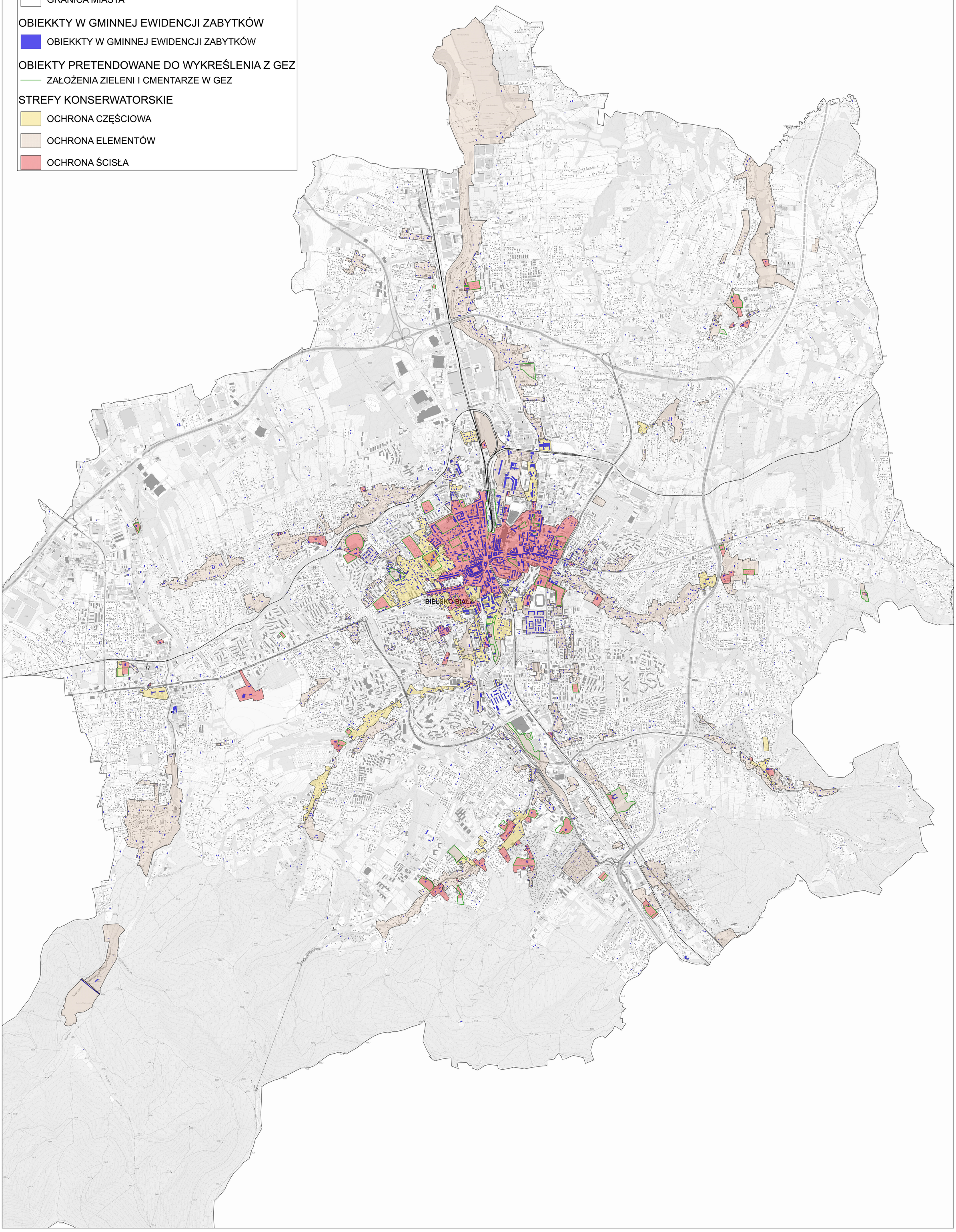
ZAŁOŻENIA ZIELENI I CMENTARZE W GEZ

STREFY KONSERWATORSKIE

OCHRONA CZĘŚCIOWA

OCHRONA ELEMENTÓW

OCHRONA ŚCISŁA



GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI 2026-2029

ZABYTKI OBJĘTE OCHRONĄ W MIEJSCOWYCH PLANACH ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO I EWIDENCJA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH

LEGENDA

ZABYTKI OBJĘTE OCHRONĄ W MPZP

- ZABYTKI NIERUCHOME
- STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE

EWIDENCJA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH

- STREFY OCHRONY ARCHEOLOGICZNEJ
- ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE
- GRANICA MIASTA

